

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ORTAÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

ER-RUZRÂVERÎ'NİN “ZEYLÜ TECÂRİBÜ'L-ÜMEM” ADLI ESERİNİN ÇEVİRİSİ
VE DEĞERLENDİRİLMESİ
(29-207 SAYFALAR)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TAYFUN GÜMÜŞ

ANKARA–2019

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ORTAÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

ER-RUZRÂVERÎ'NİN “ZEYLÜ TECÂRİBÜ'L-ÜMEM” ADLI ESERİNİN ÇEVİRİSİ
VE DEĞERLENDİRİLMESİ
(29-207 SAYFALAR)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TAYFUN GÜMÜŞ

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. İLHAN ERDEM

ANKARA–2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

er-RUZRÂVERÎ'NİN "ZEYLÜ TECÂRİBÜ'L-ÜMEM" ADLI ESERİNİN ÇEVİRİSİ
VE DEĞERLENDİRİLMESİ (29-207 SAYFALAR)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. İlhan ERDEM

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. İlhan ERDEM
- 2- Doç. Dr. Hatice ORUÇ
- 3- Prof. Dr. Musa Şamil YÜKSEL

İmzası

H. Oruç

Şamil Yüksel

Tez Savunması Tarihi

28.11.2019

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(12/12/2019)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

TAYFUN GÜMÜŞ

İmzası

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
Bkz	: Bakınız
çev	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
dn	: Dipnot
ed	: Editör
H.	: Hicrî
M.	: Milâdî
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
neşr	: Neşreden
s	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Vol	: Volume

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Arap Alfabeti	ق غ ع ظ ط ض ص ش ذ خ ح ج ث ء
Büyük Harf	’ S C H H Z Ş Ş Ž D T Z ‘ Ğ K
Küçük Harf	’ s c h h z ş ş ž d t z ‘ ğ k
İngilizce	’ th J h kh dh sh ş d d t z ‘ gh q

Arap Alfabeti	ال	ـ	ـ	ـ	ى ا	و	ي	و
Türkçe	el-	e/a	u/ü	ı/i	â / â	û/ ü	î/ î	V/V
İngilizce	al-	a	U	i	Ā	ū	ī	W/w

NOTLAR:

1. Telaffuzunda zorluk yaşanmayan kelimeler olduğu gibi yazılmıştır.“Ali” örneğinde olduğu gibi.
- 2.Bu sistem ile çözülemeyen kelimeler başta olmak üzere metinde geçen tüm kelimeler, eserin Arapçasından ve bu dönemi anlatan ilgili sair kaynaklardan kontrol edilmiştir.

ÖNSÖZ

Abbâsî Devleti'nin ikinci dönemi olarak bilinen ve Büveyhoğulları'nın H.334/945 yılında, Bağdat'ı işgal etmesiyle devlet teşekkülü, iktisadi yapısı ve idare teşkilatı bağlamında Abbâsî Devleti'nin tam anlamıyla “başkalaşmasına” sebep olan bu dönem, söz konusu devlet için yeni bir devrin başlangıcı olmuştur. Abbâsîlerin ihtişamlı, görkemli saltanatlarının yerini siyasi güçlerinden tamamen vazgeçmiş, iktidarının meşruiyetini yalnızca kendi “dini” yetkinliklerinde sağlamaya çalışmak durumunda kalan bir devlet almıştır. Şii mezhebinden olan Büveyhoğulları, Muizüddavle ile beraber başlayan yükseliş ile birlikte, Bağdat'ı işgal etmiş, halifenin siyasi otoritesini alabildiğine sınırlamış ama tamamen ortadan kaldırmamışlardır. Mezhepsel farklılıklara rağmen, belki de kendi meşruiyetlerini sağlama adına onların halifeliğine şeklen de olsa rıza göstermişlerdir. Buna rağmen, kendi çıkarlarının zedelenmesi ihtimallerinde bu rızayı birçok kez çiğnemişlerdir. Mesela; Bahaüddavle'nin mali zorluklar karşısında, Halife et-Ta'i-Lillâh'ın hazinesine el koyup, ardından tutuklaması ve el-Kadîr-Billâh'ın halifeliğe getirilmesi bu durumundan en önemli örneklerinden biridir. Abbâsî halifeleri siyasi güçlerinin yerine ikame ettikleri yeni ve şimdiye kadar ki en güçlü “dini” yetkinlikleri çerçevesinde, hükümdar ve emirlere, bu dönemde bol bol unvan, lakap ve hil'atler vererek ayakta kalmaya çalışmışlardır. İşte bu dönemde, bölgede yeni bir siyasi güç olarak ortaya çıkmış olan Büveyhîler, özellikle Adudüddavle zamanında oldukça etkili olmuşlardır. Çünkü Adudüddavle cengâver bir hükümdar olmayı başarmış ve dönemin en önemli siyasi figürleri arasında yerini almıştır.

Büveyhîler zamanında olanları kaynak eser olarak, daha çok o dönemde yaşamış olan üç önemli müelliften öğrenmekteyiz. Bu üç önemli kişi: İbn Miskeveyh (ö. 421/1031), Hilal es-Sâbi (ö. 448/1056) ve Ebû Şûca er-Ruzrâverî (ö. 488/1095)'dir.

Hilal b. Muhassin es-Sâbi, dayısı Sabit b. Sinan'ın "Tarih"ine zeyl olmak üzere H. 363/973'de başlayan ve H. 447/1055'de biten ve tamamının kırkı cilt olduğu rivayet edilen bir "Tarih" yazmıştır. Bu eserden yalnızca sekizinci cüzü günümüze ulaşmıştır. Bu kısım ise Abbâsî Tarihi'nin beş yıl gibi (389-393/999-1003) kısa bir süresini kapsamaktadır. Halife el-Muktedî (ö. 487/1094)'nin veziri Ebû Şûca er-Ruzrâverî (Zahirüddin Muhammed b. El-Hüseyin), İbn Miskeveyh'in "*Tecaribü'l-Ümem*" adlı eserine zeyl olarak yazdığı "*Zeylû Tecaribü'l-Ümem*" adlı eseri bu dönemin özellikle karanlık kalan H.369/979 ile H.389/998 yılları arasını aydınlatmaktadır. Bizim çalışmamız ise bu tarihlerin sadece bir kısmını; yani H.372/981 ile H.381/991 yılları arasını kapsamaktadır. Eserin orijinali Arapçadır ve Henry Frederic Amedroz tarafından, 1916 yılında Kahire'de ilk önce Arapça; 1921 yılında ise Londra'da (David Samuel Margoliouth ile beraber) İngilizce olarak neşredilmiştir. Biz de eserin bir kısmını İslam Araştırmaları merkezi Kütüphanesi 3.kat 19.sıradaki kitaplıkta yer alan ve fotokopisini almak suretiyle edindiğimiz İngilizce neşrinden (H.F. Amedroz & D.S. Margoliouth, *The Eclipse of the Abbasid Empire*, Vol: VI, London, Oxford, 1921) tercüme etmeye çalıştık. Bu eser, sadece Büveyhîler'in siyasi tarihini değil, hükümdarlara ve yöneticilere tavsiyeleri, nasihatleri, devletin ekonomik ve iktisadi durumunu ve kısmen de olsa dönemin bilimsel ve kültürel özelliklerini de ortaya koymaktadır. Bunları ortaya koyarken dönemin sair kaynaklarının hiçbirinde bahsedilmeyen hoş anekdot ve hikayelere de yer vermektedir.

Bu eseri çevirirken sayfa ii'de yer alan transkripsiyon sistemini ve "*Oxford Advanced Learner's Dictionary (2010)*" sözlüğünü dikkate aldık. Kolayca telaffuz

edilebilen kelimeleri, olduğu gibi tercüme ettik. Örneğin; “Ali”. Yine de tercüme ettiğimiz kelimelerin doğruluğu için dönemin kaynaklarına baktık. Daha çok şahıs adları ve olayların genel çerçevesini ve tarihleri paralel olarak kontrol edebilme imkânı bulduğumuz ve bize yol gösteren eserler, İbn Hallikan’ın “*Vefeyatü’l-Ayân*”ı, İbn Kesîr’in “*El-Bidâye Ve’n-Nihaye*”si, İbnü’l-Esîr’in “*El-Kâmil Fi’t-Tarih*”i Miskeveyh’in “*Tecâribü’l-Ümem*”i, İbnü’t-Tıktaka’nın “*El-Fahrî*”si, Mesudî’nin “*Muruc Ez-Zeheb*”i ve Es-Suyûtî’nin “*Tarihu’l-Hülefa*”sı olmuştur. Coğrafya adları olarak ise İbn Havkal’ın “*Sürât El-Arz*”ı, el-Belâzurî’nin “*Fütûhu’l-Büldân*”ı el-Mukaddesî’nin “*Ahsenü’t-Takasim*”i, Mes’ûdî’nin, “*Kitâbü’t-Tenbih Ve’l-İşraf*”ından yararlandık. Bu kaynaklara ek olarak, özellikle *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*’nden ve *Türk Tarih Kurumu Tarih Çevirme Kılavuzu*’ndan istifade ettik. Bu alanda yazılmış eserler oldukça mahdut olmasına rağmen, isimleri kaynakçada yer alan yerli yabancı birçok müelliften de faydalanmaya çalıştık. Bu konuda mevcut olan, kitap, makale veya ansiklopedi maddelerini taradık. Ama takdir edileceğı üzere, bunların hepsini dipnotlarda kullanmadık. Bunlardan, konunun daha iyi anlaşılması ve doğru tercüme yapabilmek adına faydalanmaya çalıştık. Tüm bunlara ilaveten en önemlisi de Amedroz tarafından 1916 yılında Kahire’de, Ebü’l-Kâsım Emami tarafından ise 2001 yılında Tahran’da Arapça olarak neşredilmiş olan ve İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi’nden (3.Kat 19.sırada yer alan kitaplıktan) edindiğimiz *Zeylû Tecâribü’l-Ümem*’i (bu iki yazar tarafından ortaya konulan her iki ayrı neşri karşılaştırarak) orijinal dilinden anahatları ile takip edebildik. Özellikle yer isimleri, özel isimler, sayfalar ve konu başlıklarını tetkik edebilmede oldukça faydalı oldu. Öyle ki, tercümemizi yaparken Amedroz tarafından yapılan İngilizce neşrin bazı hatalarını da tespit ettik. Mesela, Amedroz Irak sınırları içinde yer alan ve büyük bir bataklıkta da içeren “Batîha” özel yer adını, Arapça manası olan “bataklık”a istinaden; İngilizce bataklık anlamına gelen “Marsh” kelimesi ile karşılamıştır. Oysa biz, Arapça

nüşadan ve yukarıda verilen kaynak ve tetkik eserleri, ansiklopedi maddeleri ve makalelerden paralel okumalar yaparak bunun “Batîha” olarak tercüme ettik. Daha önce de ifade edildiği gibi, eserde yer alan bilgileri kısmen ve genel hatlarıyla sair kaynaklardan karşılaştırma imkânı bulduk. Ama bazı anlatılan olay ve hikâyeler bu esere özgü olduğundan, hikâyenin ve olayın, müellif tarafından önceki anlatılanlar, Büveyhî ve Abbâsi Tarihi’nin gerçeklikleri ve genel tarih literatürü açısından tutarlı olmasına gayret ettik. Buna rağmen, eksik olan yerlerin olmasını gayret ve himmet eksikliğimizden ziyade, henüz daha yolun başında olmamıza addedilmesini özellikle belirtmek isteriz.

Amedroz’un neşrinden Türkçeye çevirdiğimiz için Amedroz’un eserindeki metnin içerisinde yer alan parantez içlerini ve dipnotları yer yer muhafaza ettik. Bunu yaparken bizim eklediğimiz bilgi ve düzeltmeleri, ayırt edilebilmesi adına metin içerisinde [] şeklinde kullandık. Bu simgeyi bazı yerlerde parantez yerine, bir kelime veya cümleyi açıklarken; bazı yerlerde de cümle düşüklüğü ve kanaatimizce eklenmesi gereken kelime veya kelime öbekleri yerine kullandık. Örneğin; “Harşene [Malatya Yakınında]”, “[Ebû Kâlicâr] yönetimi devralmak için Ebû Mansûr Nasr b. Hârûn’u başkente çağırdı”. Ayrıca eserin Arapça orijinalinde yer alan sayfa numaralarını () içinde ve kalın olarak gösterdik. Örneğin; **(32)**.

Dipnotlar hususunda; Amedroz’un kullanmış oldukları yer yer muhafaza edilmiştir. Bu yapılırken de dipnot bilgisi verilmiş ve ardından Amedroz’un dipnotuna atıfta bulunulmuştur. Örneğin; “*Notta belirtilen bir eleştirmen, bu sözlerle İskender’inkiler arasındaki farkı iki otokrat arasındaki kadar büyük olduğunu düşünüyor.*” H.F.Amedroz, 1921,syf.78,dn:1. Ancak bazı yerlerde Amedroz’un verdiği dipnotlar bizim vereceğimiz ile aynı olduğundan Amedroz kaynak olarak gösterilmemiştir. Amedroz’un dipnotunun gösterildiği ama sadece “cilt” ve “sayfa

numarası” belirtilen dipnotlar için ise atıfta bulunulan eser, yine Henry Frederic Amedroz ve David Samuel Margoliouth tarafından vücuda getirilen 7 ciltlik “*The Eclipse of The Abbasid Caliphate*”dir. Bunun haricinde kendi eklediğimiz dipnotları ise zaten bilimsel kural ve yönerge çerçevesinde vermiş olduk.

Tezimizi, iki bölüme ayırdık. İlk bölümde Müellif’in hayatı ve eserinin tercümesi; ikinci bölümde ise metnin değerlendirmesi yer alacaktır. Alt başlık olarak aslı muhafaza edilirken, üst başlık olarak ise “Yıl”ları kullanmayı eserin orjinalitesinin bozulmaması adına daha muvafık bulduk.

Bu tezin hazırlanmasında katkılarını hiçbir zaman esirgemeyen çok değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. İlhan Erdem’e, yoğun bir iş temposunun ardından tezin bitirilmesi için evdeki değerli vakitlerinden aldığımı düşündüğüm ama buna rağmen bana her daim destek olan kıymetli eşim Tuğba Gümüş’e, bu süreçte daha az vakit ayırmak zorunda kaldığım biricik kızım Melisa Kübra’ya ve çok değerli aileme sonsuz şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	i
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	viii

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. er-Ruzrâverî'nin Hayatı	10
1.2. Metnin 29 ile 207. Sayfaları Arasının Çevirisi.....	13
1.2.1. 372 YILI.....	13
1.2.1.1. Adudüddevle ile Bizans İmparatoru'nun Elçisi Arasındaki Müzakereler Hakkında.....	13
1.2.1.2. İbn Şehrâm'ın Yazdığı Bir Hatıradan Alıntılar, Kendi Üzerindeki Dirayeti, Sağduyuyu ve İstikrarı Göstermektedir.....	14
1.2.1.2. Muhaliflerin Davasını Reddettiği İçin Şehrâm'ın Aklına Gelen Mükemmel Fikir.....	16
1.2.1.4. Şehrâm'ın İyi Yönlendirilmiş Sert Cevabı.....	17
1.2.1.5. İbn Şehrâm'ın Dili Bu Kötü Durumda Çözülür.....	18
1.2.1.6. Antlaşma, Hükümdarın Amacına Etki Eden Gizli Danışmanı İle Şehrâm Tarafından Gönderildi.....	21
1.2.1.7. Şehrâm İçin Şanslı Bir Olay.....	23
1.2.1.8. Bizans Hükümdarının, Saray Nazırının Duygularını Dile Getirdiği Sözler.....	24
1.2.1.9. Verd, Kardeşi ve Oğlu ile İlgili Antlaşma.....	25
1.2.1.10. Adudüddevle'nin Özellikleri.....	27

1.2.1.11. Disiplini ve Zaman Kullanımı.....	27
1.2.1.12. Ordu Yönetimi Hakkında Anlatılan Hikâye.....	33
1.2.1.13. Şimdi Kayıtlardaki Hususlara Geri Dönüyoruz.....	34
1.2.1.14. Siyasetinin Devamlılığını Gösteren Bir Hikâye.....	38
1.2.1.15. Kamu Güvenliğinin Koruyucusu Olarak Yaptığı İşler.....	42
1.2.1.16. Davud b. Mus'ab'ın Öldürülmesi ile İlgili Strateji Hakkında.....	42
1.2.1.17. Uzak Bir Bölgelerdeki Konulara İlişkin, Saygı Uyandıran ve Ustaca Alınan Tedbirler Hakkında.....	48
1.2.1.18. Çocuklarının Eğitimi ile İlgili Düzenlemeleri ve Onun Yokluğunda Fârs'taki Sarayının Yönetimi Hakkında.....	60
1.2.1.19. Adudüddевle tarafından uygulamaya konulan yeni görevler hakkında	60
1.2.1.20. Bir Hükümdar İçin Uygun Olmayan Aşırı Tutumluluk Hikâyeleri.....	62
1.2.1.21. Allah'ın Bağışladığı Adudüddевle'nin Ölümü Hakkında.....	66
1.2.1.22. Samsâmüddевle'nin tahta çıkması sırasında yaşananlar hakkında ...	68
1.2.1.23. Sonraki Talihleri Hakkında.....	70
1.2.1.24. Bu Mesele Hakkında.....	71
1.2.1.25. Bir İşin Tamamlanıncaya Kadar, Akıllıca Gizlenmesi Hakkında.....	71
1.2.1.26. Garip Bir Tesadüf Hakkında.....	72
1.2.1.27. Sonucu yıkıma yol açan, muvakkat refahla gelen dalalet hali.....	73
1.2.1.28. Aile Bağlarının Kopmasına Neden Olan Bir Kıskançlık Olayı.....	74
1.2.1.29. İki Dünyanın da Kaybedilmesine Yol Açan Bir Hayat Hikâyesi.....	74
1.31.30. Bâz'ın Kökeni.....	75
1.2.1.31. Bir İnsanı Derinlemesine Tanıma Olayı.....	76
1.2.2. 373 YILI.....	76
1.2.2.1. Hâcib Sa'd b. Muhammed'in Bâz'a Karşı Seferi.....	77
1.2.2.2. Bâz'ın Musul'a gelişi ve Ebû Mutarrif'i serbest bırakması.....	78
1.2.2.3. Bozgunundan Sonraki Yaşamı Hakkında.....	79
1.2.2.4. Eğer Şansı Yaver Götürmüş Olsaydı, İyi Olarak Sonuçlanabilecek Bir İş Hakkında.....	79
1.2.2.5. Bu Gelişmeler Hakkında.....	80

1.2.2.6. Faili tesadüfen kaçan cesurca bir hareket.....	81
1.2.2.7."Emir" Ünvanının Halka Açıklanması İçin Muzaffer Tarafından Tasarlanan Plan.....	82
1.2.2.8.Kazançlı Önlemler.....	83
1.2.2.9.Müeyyidüddeve'nin Ölümü ve Fahrüddeve'nin "Emir" Olmasına Kadar Olan Olaylar Hakkında.....	83
1.2.2.10.Hükümdarlığı Ele Geçirmek İçin Müeyyidüddeve Tarafından Yapılan, Kaderin Engellediği Planlar.....	84
1.2.2.11.Sâhib İbn Abbâd'ın Tabibi.....	85
1.2.2.12.İyilik Yönünde Cesaretlendiren Öğretici Bir Hikâye.....	86
1.2.2.13.Müeyyidüddeve'nin Ölümünden Sonra İbn Abbâd'ın Planları.....	86
1.2.2.14.Fahrüddeve'nin Cürcân'a Gelişi ve Emir'in Sarayına Yerleşmesi Hakkında.....	87
1.2.2.15.İbn Abbâd'ın Fahrüddeve'nin Niyetlerini Test Ettiği Bir Öneri.....	88
1.2.2.16.Ali b. Kâmm'e'yi Yoldan Çekmek İçin Başarılı Bir Yöntem.....	89
1.2.2.17.Bunun Nedeni Hakkında.....	90
1.2.2.18.Abdülaziz b. Yusuf'un Farkettiği Tehlikeye Karşı, Kendini Güvence Altına Aldığı Zekice Plan.....	91
1.2.3. 374 YILI.....	92
1.2.3.1.Buna Sebep Olan Olaylar Hakkında.....	92
1.2.3.2.Umman'da, Şerefüddeve'nin Biatına Kadar Yaşananlar.....	94
1.2.3.3.Hapsedilmelerinin, Salıverilmelerinin ve Ebû Mansûr'un Vezirlik İçin Nasıl Güvenilir Bir Hale Geldiğinin Hikâyesi.....	95
2.3.4.Konumunu Güvence Altına Alan, Şanslı Bir Tesadüf Hakkında.....	96

1.2.4. 375 YILI.....	97
1.2.4.1.Bu Ortak Vezirliğin Kaderi Hakkında.....	97
1.2.4.2.Samsâmüddevle'nin Vesayetine Karşı Abdülaziz b. Yusuf Tarafından Yürütülen Temkinli Yönetim.....	97
1.2.4.3.Samsâmüddevle'ye, Annesi Tarafından Yapılan ve Kendisi Tarafından Uygulanan Abes Bir Öneri.....	98
1.2.4.4.Esfâr'ın İsyanının Seyri.....	99
1.2.4.5.Samsâmüddevle İçin Zaferle Sonuçlanan ve Şanslı Bir Tesadüf İle Birlikte Gelen Parlak Bir Fikir.....	100
1.2.4.6.Fûlâd'ın Ustaca Stratejisi.....	101
1.2.4.7.Abdülaziz'in, İbn Sa'dân Aleyhine Gerçekleştirdiği ve İbn Sa'dân'ın Ölümüyle Sonuçlanan Komplo.....	102
1.2.4.8.İbn Şâhveyh'in İdamdan Kaçması ile İlgili Dikkat Çekici Bir Tesadüf... 102	
1.2.4.9.Bağdat'tan Ayrıldıktan Sonra, Bu İkisine ve Türklere Ne Olduğu Hakkında.....	103
1.2.4.10.Karmatî İshâk ve Cafer'in Diğer Yaptıkları.....	105
1.2.4.11.Ebû Kays'ın Ölümü Sonrası, İki Karmatînin Yaptıkları.....	106
1.2.4.12.Verd'in Serbest Bırakılması ve Bizans Ülkesine Gitmesi Hakkında... 107	
1.2.4.13.Samsâmüddevle'nin Verd'i Kabulündeki Tören Hakkında.....	108
1.2.4.14.Bağdat'tan Ayrıldıktan Sonra Verd'in Kaderi Hakkında.....	109
1.2.4.15. Verd'in Leo'nun oğlu Bardas Phokas tarafından haince tutuklanması ve ardından yine onun tarafından merhametli bir şekilde serbest bırakılması....	110
1.2.4.16.İki İmparatorun Kötü Kaderlerini Düzelttikleri Sefer.....	110
1.2.4.17.Bu Teklifin Sebebi.....	112
1.2.4.18.Bunun Sbebi Hakkında.....	113
2.4.19.Ebû'r-Reyyan'ın Akıbeti Hakkında.....	114

1.2.4.20.Bu Görev Hakkında.....	114
1.2.4.21.Şerefüddeve'nin Fârs'tan Sefere Çıkması, Ahvâz'ı Ele Geçirmesi Ve Emir Ebû'l-Hüseyin'in Orayı Tahliye Etmesi Hakkında.....	115
1.2.4.22.Bu Krizde Sabûr'un Emir Ebû'l-Hüseyin'e Verdiği Danışmanlık....	116
1.2.4.23.Kendisini Mahveden Hatalı Bir Plan.....	117
1.2.5. 376 YILI.....	119
1.2.5.1.Konuyla İlgili Olarak Haşâde İle Yapılan Anlaşma.....	119
1.2.5.2.Şerefüddeve'ye Giden Heyetin Kaderi.....	121
1.2.5.3.İbnü't-Tayyib'in Tutuklanma Planı ve Bunun Gerçekleştirilinceye Kadar Gizlenmesi.....	123
1.2.5.4.Vâsıt'taki İşlerin Düzene Konmasının Ardından, Şerefüddeve'nin Ahvâz'dan İlerlemesi.....	124
1.2.5.5.Ziyâr Tarafından Samsâmüddeve'ye Teklif Edilen, Diğerinin [Diğer Çözümün] İşlemediği, Bu Olayla İlgili Akıllıca Danışmanlık.....	125
1.2.5.6.Fûlâd Tarafından Yapılan ve Kabul Edilmeyen Bir Başka Akıllı Öneri...	125
1.2.5.7.Kendi İsteği İle Şerefüddeve'ye Teslim Olan Samsâmüddeve Tarafından Yapılan Hata.....	126
1.2.5.8.Ziyâr ve Fûlâd'ın Kaderleri Hakkında.....	128
1.2.5.9.Deylemliler ve Türkler Arasındaki Anlaşmazlık.....	128
1.2.5.10.Samsâmüddeve'nin, Ölümün Eşiğinden Kurtulduğu Bir Tesadüf.....	129
1.2.5.11.Deylemlilerin Bu Çatışmada Bozguna Uğrayıp Dağılmalarına Neden Olan Dikkatsizlikleri.....	129
1.2.5.12.Şerefüddeve'nin Tebrikler İçin Düzenlediği Kabul Merasimi ve Samsâmüddeve'nin Hapisteki Kaderi.....	131
1.2.5.13.Mühezzibüddeve'nin Batîha Emirliğine Getirilmesi.....	132

1.2.5.14.Şerefüddeve Bağdat'a Yerleştğinde Gerçekleştirilen Faydalı Eylemler.....	133
1.35.15. Şereffüddeve'nin iyi niyetini gösteren ve endişesinin giderilmesi ile sonuçlanan ilginç bir tesadüf	134
1.2.6. 377 YILI.....	135
1.2.6.1. Karakterinin özellikleri ve yöntemlerinin tahlili	135
1.2.6.2.Karatekin'in Bu Seferdeki Kaderi.....	137
1.2.6.3.Dikkatsizlikleri Nedeniyle Karatekin ve Ordusuna Karşı Başarılı Olan Bedr'in Hilesi.....	138
1.2.6.4.Karatekin'in Sonraki Kaderi; Kötü Politikası, Sonuçları ve Sonunda İdamı.....	138
1.2.6.5.Şerefüddeve'nin Kabul Merasiminde, Halife Tarafından Yapılanlar Hakkında.....	139
1.2.6.6.Ziyâr'ın Musul'dan Ayrılmasından Sonra, Ölümüne Kadar Olan Zaman İçerisinde Sa'd'ın Kaderi Hakkında.....	140
1.2.6.7.Ebû Sa'd'ın, Sa'd'ın Hediyealarını Geri Göndererek Yaptığı Hata ve Ebû Sa'd'a Karşı Sa'd'ın Başarılı Planı Hakkında.....	141
1.2.6.8.Musul'dan İlerleyişi Sırasında Ebû Nasr'ın, Bâz'a Karşı Yaptığı Girişimler Hakkında.....	142
1.2.6.9.Haşâde'nin Gelir Kaynaklarındaki Yetersizliği Halletmek İçin Toprağı İktâlara Bölmeyi Planlaması Hakkında.....	143
1.2.6.10.Bâz'ın -Onunla Karşılaşanları Şaşırttığı ve Korkuttuğu- Bir Hilesi Hakkında.....	143
1.2.7. 378 YILI.....	144

1.2.7.1.Bu İş Hakkında.....	144
1.2.7.2.Kumaş Tüccarı Tarafından Önerilen ve Şükr Tarafından Önce Kabul Edilen Ancak Sonradan Reddedilen Akıllıca Bir Plan.....	145
1.2.7.3.Şükr'ün Yıkıcı Hatası.....	146
1.2.7.4.Ebû Mansûr eş-Şîrazî'nin Serbest Bırakılması İçin Vezir İbn Sâlihân Tarafından Tasarlanan Akıllıca Plan.....	147
1.2.8. 379 YILI.....	147
1.2.8.1.Bu İşin Nedeni ve Gelişimi Hakkında.....	148
1.2.8.2.Bunun Süreci Hakkında.....	149
1.2.8.3.Patavatsızlığın Suçlu Kişiye Felaket Getirdiği Bir Durum.....	150
1.2.8.4.Şerefüddeve'nin Hastalığı ve Emir Ebû Nasr'ın Onun Yerini Alması Hakkında.....	151
1.2.8.5.Halife'nin Taziye Yolculuğu Hakkında.....	153
1.2.8.6.Emir Olması Sonrası Bahâüddeve Tarafından Alınan Önlemler... ..	155
1.2.8.7.Bu Olaylar Hakkında.....	155
1.2.8.8.Nihrîr'in Sergilediği, Onun İçin Feci Sonuçlar Veren İnatçılığı Hakkında.....	156
2.8.9.Ferrâş Hüseyin'in, Bahaüddeve'yi Nihrîr'den Soğutması Ve Bahaüddeve'nin Nihrîr'in Tutuklanmasını Emretmesi Hakkında.....	156
2.8.10.Ferrâş Hüseyin Tarafından Uygulamaya Konulan, Nihrîr'in Öldürülmesini Başardığı Plan.....	158
1.2.8.11.Ebû Nasr İbn Ka'b'ın, Nihrîr'in Ölümünden Sonra Karşılaştığı Durum Hakkında.....	159
1.2.8.12.Bir İkaz Ve Misâl İçeren Muhteşem Bir Bedelin Kaydı.....	159
1.2.8.13.Ayrıldıktan Sonra Ebû Ali'nin Kaderi.....	161

1.2.8.14.Alâ b. Hasan Tarafından Yapılan, Sonradan Pişman Olduğu ve Düşüncesizce Uygulamaya Konulan Plan.....	162
1.2.8.15.Alâ b. Hasan'ın, Er-Radî'nin Tutuklanmasını Sağlayan Planı Hakkında...	163
1.2.8.16.Deylemliler ve Türkler Arasında Anlaşmazlığa Neden Olan, Alâ b. Hasan Tarafından Düzenlenen ve Onun Sonunu Getiren Komplo Hakkında.....	163
1.2.8.17.İbn Ebi Maktûm'un Mahvolmasına Yol Açan, Baki'ye Karşı Olan Düşmanlığı Hakkında.....	164
1.2.8.18.Samsâmüddeve'nin Kaderi Hakkında; Şerefüddeve'nin Ölümünden Sonra Serbest Bırakılması Ve Tekrar Fârs'ta Hükümdar Olması.....	165
1.2.8.19.Fahrüddeve'yi Irak'a Talip Olmaya İten Teşvik Hakkında.....	166
1.2.8.20.Fahrüddeve'ye Verilen, Sâhib'i Geri Çağırmasına Neden Olan Tavsiye	167
1.2.8.21.Ebû Abdullâh İbn Esad'ın, Ele Geçirilenlerin Diplomatik Olarak Kurtarıldığı Zekice Planı Hakkında.....	168
1.2.8.22.Fahrüddeve Ahvâz'a Girdiği Zaman Yaşananlar, Onun Başarısızlığına ve Kenara Çekilmesine Yol Açan Uygunsuz Davranışlar.....	170
1.2.8.23.Fahrüddeve'yi Karşılama Üzere Bahâüddeve Tarafından Teçhiz Edilen Kuvvetler Hakkında.....	170
1.2.8.24.Bahâüddeve'nin Ferrâş Hüseyin'e Karşı Duyarlılığındaki Değişimin Nedeni, Onu Tutuklaması, Bağdat'a Yaptığı Seferden Geri Çağırması ve Nihâr'ın Evindeki İdamı.....	172
1.2.8.25.Tutuklanana Kadar, Konunun Ferrâş Hüseyin'den Gizlendiği Kayda Değer Tesadüf.....	173
1.2.8.26.Ahvâz'a Gönderilen Bir Orduyu Teçhiz Etmek İçin Fahrüddeve Tarafından Yapılan Düzenlemeler.....	173

1.2.8.27.Fahrüddeve'nin Öncülerinin Bozgununa Neden Olan Tesadüfler.....	174
1.2.8.28.Fahrüddeve'nin Destek Vermeyi Reddettiği, es-Sâhib Tarafından Önerilen Akıllıca Plan.....	175
1.2.8.29.Kendisine Ahvâz'da Hatırlatılan es-Sâhib'in Sözleri.....	176
1.2.8.30.Bu Konuyla İlgili Övgüye Değer Bir Eylemin Hikâyesi.....	177
1.2.8.31.Kurtuluşuyla Sonuçlanan Olayda, Alâ b. Hasan'ın Ağırdan Alması... .	178
1.2.8.32.Bu Olay Hakkında.....	178
1.2.8.33.Şerefüddeve'yi Yatıştırmak İçin Muhammed b. Ömer Tarafından Tasarlanan Bilgece Plan	178
1.2.8.34.Şerefüddeve'nin Mesaja Yanıtı, Yüksek Zekâ ve Cömertliğin Göstergesi	178
2.8.35.İki Hamdânînin Bağdat'tan Ayrılması ve Haşâde İle Olan Savaşlarındaki Kaderleri Hakkında.....	179
2.8.36.Hamdânîler Tarafından Sonuçları Bilinerek Tasarlanan ve Uygulamaya Konulan Bilgece Plan.....	180
1.2.9. 380 YILI.....	181
1.2.9.1.Bâz'ın Ölümüyle Sonuçlanan Savaş ve Adamlarının Bozgunu Hakkında.	182
1.2.9.2.Devrinin Sona Ermesinden Sonra, Bâz'ın Ölümüyle Sonuçlanan Olağanüstü Bir Tesadüf.....	183
1.2.9.3.Hasan b. Mervân'ın Kaleyi Ele Geçirdiği Entrikası.....	184
1.2.9.4.Hasan b. Mervân Tarafından Esiri Ebû Abdullah'a Gösterilen Nezaket Hakkında; Felaket Sonuçlarla Mukabil Olmayan Nezaket.....	184
1.2.9.5.Tutuklanması ve Ölünceye Kadarki Kaderi.....	186
1.2.9.6.Abdülaziz b. Yusuf'un, ez-Zuttî'nin Ölümünü Güvenceye Alan Komplosu.....	186

1.2.9.7.Bunun Sebebi Hakkında.....	188
1.2.9.8.Bu Yolculukta Bahaüddeve'nin Kaderi.....	189
1.2.9.9.Bu Servete Ne Olduğu ve Çoğunun Nasıl Dağıldığı Hakkında.....	190
1.2.9.10.Bu Çatışma ve Bahâüddeve'nin Ordusunun Yenilgisine Yol Açan Oyun Hakkında.....	190
1.2.9.11.Ondan Sonra Mısırlı Vezirin Kariyeri ve Kaderinin İlanı.....	192
1.2.9.12.Bu Sorunun Giderilmesine Yol Açan Ustaca Bir Plan.....	193
1.2.9.13.Nastûris'in Oğlu Îsâ'nın Kurtarılması ve Makamın Yeniden Düzenlenmesine İlişkin Yapılan Plan.....	194
1.2.10. 381 YILI.....	194
1.2.10.1.Bunun Sebebi Hakkında.....	195
1.2.10.2.Sicistân Hükümdarı Halef b.Ahmed'in Yaptıkları ve Oğlu Amr'ı Kirmân'a Göndermesi Hakkında. Bu Anlatı, Bu Bölgenin, Bu Yıldan Sonraki Tarihini İçerecektir.....	196
1.2.10.3.Halef b. Ahmed'in, Halkın Servetine Sık Sık El Koymasına İlişkin Uygulaması.....	197
1.2.10.4.Alâ b. Hasan Tarafından, Timurtaş'ın Tutuklanmasını ve Sonrasında da İdamını Gerçekleştirmek İçin Yapılan Plan.....	198
2.10.5.Ebû Cafer'in Yenilgisi Hakkında.....	199
1.2.10.6.Amr b. Halef'in Ölümüyle Sonuçlanan Mağlubiyeti.....	200
1.2.10.7.Halef b. Ahmed Tarafından Hazırlanan ve Üstâz Hürmüz'ü Ona Saldırmaktan Vazgeçiren Plan.....	201
1.2.10.8.Halef'in, Üstâz Hürmüz'ün Ününü Yok Etmek İstedığı Plan.....	202
1.2.10.9.Tâhir B. Halef'in Kirmân'a Yaptığı Seferin Sonucu Hakkında.....	204

1.2.10.10.Haber Ona Ulaştığında, Üstâz Hürmüz Tarafından Atılan Adımlar Hakkında.....	205
1.2.10.11.İbn Halef'in Berdesîr'e Saldırısının İlerleyişi ve Sonucu Hakkında...	206
1.2.10.12.Bunun Sebebi Hakkında.....	207
1.2.10.13.Fûlâd'ın Kaçışının Sebebi Hakkında.....	209
1.2.10.14.Fûlâd'ın Alâ b. Hasan Aleyhine Planladığı Komplo ve Bunun Fûlâd Aleyhine Dönüşü Hakkında.....	209
1.2.10.15.Halife et-Tâ'i'nin Tutuklanması Hakkında.....	211
1.2.10.16.El-Kâdir Billâh'ın Halifeliği.....	212
1.2.10.17.Kâdir'in Gördüğü Rüya Hakkında.....	213
1.2.10.18.Kâdir'in Halifelerin Tahtında Yerini Alması Hakkında.....	215

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Metnin Değerlendirilmesi.....	216
SONUÇ.....	221
ÖZET.....	223
ABSTRACT.....	224
KAYNAKÇA.....	225

GİRİŞ

Hiz. Peygamberin nübüvvetinden itibaren ele alabileceğimiz “İslâm Tarihi”, günümüzde sayıları hiç de azımsanmayacak kadar fazla akademisyen tarafından üzerinde hakkıyla durulmaya çalışılan bir alan konumundadır. Ancak bu alanın mütehassıslarının ekseriyetle İlahiyat kökenli olması, İslâm devlet ve toplumlarının ele alınırken (özellikle Emevî ve Abbâsîler) daha çok “fetih”, “din” ve ”mezhep” eğilimleri noktalarında durulmasına; onların tarihi, sosyolojik ve kültürel açıdan konumlarının bihakkın tayin edilememesine yol açmaktadır. Tezimizi hazırlarken gördük ki tarihsel olaylara, “din” ve ”mezhep” benzerlikleri/farklılıklarına ilaveten, devlet yapısı, idare mekanizmasının işleyişi, toplum refahı, bilimsel ve kültürel aktiviteler, devlet idarecilerinin ve halkın “para” ve “makam” ile imtihanı, toplumsal refah ve hoşgörü açılarından da baktığımızda karşımızda yepyeni bir “tarih yorumu” çıkmaktadır. Tezimizi hazırlarken Büveyhîler dönemine de bu açıdan yaklaşmaya gayret gösterdik.

Hiz. Peygamberin nübüvvetinin Yüce Yaradan tarafından tevdi edilmesi (M.610) “İslâm”ın tarihini başlatır. Esasen Kur’an’a dayanan bir takım müfessir ve teolojistlere göre İslâm, Yüce Yaratıcının kâinatı halk etmesi ile beraber ortaya çıkmış, sayıları çok daha fazla olmakla beraber, özellikle Hiz. Âdem, Hiz. Musa, Hiz. İbrahim ve Hiz. İsa Peygamberler ile beraber pişmiş, Hiz. Peygamber ile de son halini almıştır.¹ Ancak meseleyi teolojik açıdan değil de tarih disiplinine uygun olarak ele almak gerekirse, Hiz. Peygamberin nübüvveti, İslâm inancının bidayetidir. Bir devlet teşekkül etmeden evvel, ilk önce onun siyasi, dini ve ideolojik çerçevesi belli olur. İnsanlar, bu inanış ve düşüncelerine uygun ortamın yaratılması için ise, bir yapı oluştururlar. Tarih öncesi çağlar istisna edilecek olursa, bu yapı çoğu zaman “devlet” adını almıştır. İslâm

¹ Detaylı bilgiler için bkz. Veli Kayhan, “Hak Dinin Tek Oluşu”, **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2006, sayı 11, s.77-106

düşüncesi, vahiyle beslenen Hz. Muhammed (a.s.)’ın öğretileri ve yaşayışı (sünneti) sonucu insanların kalbinde ve zihninde bir devrim meydana getirmiştir. Bu kalbi ve zihinsel devrim onları içinde yaşadıkları topluma karşı yabancılaştırmış, İslâmın temel doktrinlerinden “İ’lâ-yi Kelimetullah”² (Allah’ın adının yüzeleştirilmesi, cihâd) motivasyonu sonucu yeni bir devlet örgütlenmesi yoluna gitmişlerdir³. Medine’de ilk İslâm Devleti’nin temellerini atan Hz. Muhammed (a.s.)’in vefatını müteakip halife seçilen Ebûbekir es-Sıddîk (632-634), Ömer İbn Hattâb (634-644) , Osman İbn Affân’ın (644-656) halifelikleri sırasında bu devletin sınırları fevkalâde büyümüş ve İslâm artık kurumsallaşmıştı. Bu inancın artık bir devleti vardı. İdaresi, işleyişi, vergisi, toprak sistemi belliydi. Ali İbn Ebî Tâlib (656-661) zamanında baş gösteren toplumsal anlaşmazlıklar⁴, Muâviye İbn Ebû Süfyân’ın (ö. 60/680) başka bir devlet teşekkülü içine girmesi bu devleti bir müddet inkitaya uğrattı. Ancak meseleyi dini açıdan değil de devlet teşekkülü ve idare mekanizması açısından ele alacak olursak, Muâviye İbn Ebû Süfyân’ın kurduğu ve haleflerinin tekâmül ettirdiği Emevî Devleti (661-750), İslâmın sonraki bin yılına etki edecek bir yapı meydana getirmişti. İslâm Devletinin yönetiminin tek bir sülalede kalmak şartıyla, el değiştirerek saltanat haline gelmesi, sarayların inşası, toprak ve vergilerde reform, toplumun zenginleşmesi, dini motivasyonun yerini siyasi emellerin alması bu dönemdeki farklılıklardan bir kaçıdır. Emevîlerin devlet yönetiminde Arapları üstün tutması, Müslüman olsalar dahi, Arap olmayanları “mevâlî”

² Metin Yurdagür, “İ’lâ-yi Kelimetullah”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 22.cilt, İstanbul 2000, s..62-63

³“Allah, sizlerden iman edip iyi davranışta bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hâkim kıldığı gibi onları da yeryüzüne sahip ve hâkim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini (İslâm’ı) onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını ve (geçirdikleri) korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vâdetti. Çünkü onlar bana kulluk ederler; hiçbir şeyi bana eş tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse, işte bunlar asıl büyük günahkârlardır.” Nûr Suresi, 55. âyet-i kerîme. Bkz. **Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara Ekim 2012, s. 355-356. Özellikle, bu ve buna benzer Kur’an ifadeleri Müslümanlara bu motivasyonu sağlamaktaydı.

⁴ Detaylı bilgiler için bkz. Adnan Demircan, “Hz. Ali’nin İktidar Yıllarında İslâm Toplumunda Siyaset”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013, sayı 2, s.173-190; Ethem Ruhi Fığlalı, “Ali”, **DİA**, 2.cilt, İstanbul 1989, s..371-374.

statüsünde kabul edip, gayrimüslimlerden alınan “cizye” vergisine tabi tutmaları bu devletin varlığının çok uzun ömürlü olmasını engelleyen (en azından Asya ve Afrika toprakları için) faktörlerdendir. Ebû'l-Abbâs es-Seffâh'ın (750-754) Emevilere karşı giriştiği isyan sonrası Emevî topraklarında kurulan Abbâsîler (750-1258), Emevîlerden görece daha hoşgörülü, daha sistematik ve daha entelektüel bir yapı oluşturmayı başarmıştır. Özellikle, Hârûnürreşid (786-809), Me'mûn (813-833) ve Mu'tasım (833-842) zamanlarında devletin ihtişamı oldukça artmıştır. İbn Haldun'un, “*Devletler, insanlar gibidirler. Doğarlar, yaşarlar ve ölürlür*”⁵ meâlindeki meşhur nazariyesinden, Abbâsîler de nasiblerini almışlardı. Gerçi onların kurduğu bu devlet, Emevîler kadar kısa ömürlü olmamıştı. Zira onun çöküşünün başlaması bile yaklaşık iki yüz sene almıştır. Büveyhîlerin 945 yılında Bağdat'ı işgal etmeleri ile beraber, Abbâsî Devleti'nin siyasi kabiliyetleri de sona erdi.⁶ Ancak dini etkinlikleri hiç olmadığı kadar kuvvet buldu. Böylelikle, Abbâsîler daha çok ruhani lider ve tasdik mercii olarak kalmışlar ve Büveyhîler de onların tüm dünyevi yetkilerini ellerinde toplamışlardı.

Büveyhîler, Deylem asıllı bir hânedandır. Ama Deylemlerden değildir. Onların ülkesinde oturdukları için Deylemîler adını almışlardır.⁷ Deylem'in sınırları tam olarak bilinmemekle beraber, Büveyhîlerin en parlak zamanlarında, Hazar denizinin güneyindeki bütün eyaletleri içine aldığı ifade edilir. Mesela, İslâm coğrafyacılardan İstahrî, Deylem'in güneyde Kazvîn, Azerbaycan ve Rey'in bir bölümü ile doğuda Tâberistan ve Rey'in diğer bölümü; kuzeyde Hazar denizi, batıda Azerbaycan'ın bir bölümü ve Arrân bölgeleriyle sınırlandığını ifade eder ve asıl Deylem'in dağlık

⁵ Zülfü Demirtaş, Mehmet Emin Usta, “İbn-İ Haldun'dan Günümüze Örgütlerin Çöküşüne Dair Deterministik Bir Yaklaşım”, **Millî Eğitim Dergisi**, 2011, sayı 191, s.108-119

⁶ Edip Akyol, “Büveyhîler'in Bağdat Hâkimiyeti (334/945–447/1055)”, **İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2018, sayı 3, s. 119-130

⁷ İbnü't-Tıktaka, **Tarihü'l-Fahrî**, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2016, s.199

bölgeden ibaret olduğunu söyler.⁸ Bu coğrafyaya bağlı olarak, “Deylemliler” olarak da bilinmekle beraber, asıl nispetleri olan “Büveyhî”, adını Sâsâni Hükümdarı Behram-ı Gur’un soyundan olduğu rivayet edilen Büveyh (Bûye) b. Fenna (penah) Hüsrev’den alırlar.⁹ Büveyhîlerin hükümlanlık tarihleri, 932-1062 yılları arasındadır. İran ve Irak’ta hüküm süren bu hânedan, Abbâsî tarihinde 334/945–447/1055 yılları arasına tekabül eden, 110 yıllık bir dönemde hâkimiyet kurmuştur.¹⁰

Önsöz’de de belirtildiği gibi, Abbâsî Devletinin siyasi güçsüzlüğünden faydalanıp, onları sadece “dini figür” haline getiren ve kuvvet bulan Büveyhîler, uzun zaman müslümanlığa karşı direnmişlerdir. Önceleri putperest ve Mecusi olan bu topluluk, ancak 9. Ve 10. asra doğru Hz. Ali müntesibi Hasan el-Utrûş’un gayretleriyle İslâm’a girmiş ve Şia’nın Zeydiyye kolunu benimsemişlerdir.¹¹

Şiî olan Büveyhîler, mahalli hânedanlar içinde, iki açıdan şaşırtıcı bir başarı elde etmişlerdir. Büveyhoğulları’nın İslâm tarihinde ve hususi olarak da Abbâsî tarihinde yerleri oldukça önemlidir. Birincisi, bu hânedan bir zamanların ihtişamlı ve güçlü imparatorluğu olan Abbâsî toprakları içerisinde yerlerini almaya başlayan irili ufaklı yerel hânedanlar arasından sıyrılmış ve Abbâsî başkentini, yani Bağdat’ı işgal edebilmiştir.¹² Ama onları önemli ve bir o kadar da ilginç kılan ikinci husus, Abbâsî Devleti’nin Sünnî; onların ise Şii mezhebine müntesip olmalarıdır.¹³ Bu mezhepsel farklılıklara rağmen, belki de kendi meşruiyetlerini sağlama adına onların halifeliğine şeklen de olsa rıza göstermişlerdir. Halifeler, artık Büveyhoğulları tarafından tayin ve azl edilmiş, adeta onların kuklası haline gelmişlerdir. Aslında bu, karşılıklı fayda

⁸ Tahsin Yazıcı, “Deylem”, **DİA**, 9.cilt, İstanbul 1994, s.263-265

⁹ Erdoğan Merçil, “Büveyhîler”, **DİA**, 6.cilt, İstanbul 1992, s..496

¹⁰ Erdoğan Merçil, **a.g.e.**, s.496

¹¹ Erdoğan Merçil, **a.g.e.**, s..496

¹² Detaylı bilgiler için bkz. Edip Akyol, 2018, s.119-130.

¹³ Ahmet Güner, “Büveyhîler Dönemi Çok Sessizlik”, **Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: XII, İzmir, 1999, s. 48.

esasına dayanan ve aşikâr edilmemiş bir “işbirliği” idi. Zira halifeler, dünyevi tüm yetkilerini devrettikleri bu “Emirü'l-Ümerâ”lara aşağıda bahsedileceği üzere ünvan ve hil’atler bahşedip, onların Müslüman coğrafyasında meşruiyetlerini sağlayacak; Büveyhîler de halifeleri ortadan kaldırmayarak onların tarih sahnesinden bütünüyle kaybolmalarına neden olmayacaklardı. O zamana kadar bir ilk olan halifenin tüm dünyevi yetkilerinin Emirü'l-Ümerâ'lara devredilmesi meselesi, bilindiği üzere Selçuklular ile de devam edegelmiştir. Kuşkusuz Türk anane ve göreneklerine uygun olan ve başka bir etkinin müdahalesine neden olmadan kendiliğinden ortaya çıkabilecek bir durum olmasına rağmen, halifelerin yetkilerinde dünyevi-uhrevi olarak ayırım yapılması hususu, kanaatimizce onlardan yüz on yıl evvel Büveyhîlerin başlattığı bu uygulamanın İslâm topraklarında kabul edilmesinin önünü açmış ve Selçukluların herhangi bir tepki ile karşılaşmalarına fırsat vermemiştir. Bu hususu tezimizin değerlendirme kısmına havale ederek, konumuza dönüyoruz. Halifeleri kontrolleri altına alan Büveyhîler, hutbe ve paralarda halifenin ismi yanında kendi isimlerinin de anılmasında ısrar ettiler. Bu hânedan, Şîî akidesini kabul etmekle beraber, Sünnî olan Abbâsî Halifeliği’nin siyasi sebeplerden dolayı devam etmesine ses çıkarmıyordu. Çünkü onlar Halifeliğin devamını gerek kendi hâkimiyet sahalarında, gerekse bölgeleri dışında kendi lehlerine kullanma düşüncesindeydi. Ayrıca halifeliği kendi kontrolleri altında bulundurmakla hem devlet içindeki Sünnîler hem de diğer Müslüman devletler nezdinde itibar göreceklerdi.¹⁴ Yani Büveyhîler, Abbâsî Hilafeti’ne karşı sert davranmakla beraber, siyasi olarak hilâfetten yararlandıkları için hilâfeti yıkacak biçimde, katı bir Şîî anlayışı benimsememişlerdi. Buna rağmen, kendi çıkarlarının zedelenmesi ihtimallerinde bu rızayı birçok kez çiğnemişlerdir. Muizzüddeve’nin Halife Müstekfî’nin gözlerine mil çektirerek tahtan el çektirmesi ve Bahaüddeve’nin

¹⁴ Erdoğan Merçil, 1992, s.497

Halife et-Ta'i-Lillâh'ı tutuklatıp yerine el-Kadîr-Billâh'ı halifelîğe getirmesi bu durumundan en önemli örneklerinden biridir.

Merkezi yönetimin ortadan kalkması, Bağdat'ta bağımsızlık hareketlerini ortaya çıkarmış ve Bağdat'a dıştan yapılan müdahaleler sonucunda Abbâsî Hilafeti müstakil hânedanlıklara ayrılmıştı. 9. ve 10. asrın ilk yarısında Kuzey İran'da yaşayan Fârs kökenli Deylemliler'den Merdavic b. Ziyâr'ın emrinde ve ordusunda yer alan Ebû Şucâ Büveyh, mevcut iktidarı ele geçirmek için işe sarıldı.¹⁵ Ebû Şuca Büveyh'in üç oğlu; Ali (İmâdüddeve), Hasan (Rüknüddeve) ve Ahmet (Muizzüddeve) kısa zamanda Ziyârililer¹⁶'in ordusunda büyük etkinliğe sahip oldular. Merdavic'in bu üç kardeşten Ali'yi Kerec Vâlîliğine tayin etmesinden sonra; Ali, Isfahan ve Fârs bölgelerini Abbâsîlerden alarak merkezi Şîraz olan bir hânedanlık kurdu. Onun kardeşleri olan Hasan ve Ahmet ise, Cibâl, Huzistân ve Kirman çevresini ele geçirip bağımsız birer yönetim kurdular.¹⁷ Bunlardan Rüknüddeve, Acem Irak'ı da denilen İran'ın Cibâl bölgesini, H.331/942-43 tarihinde hâkimiyetine alarak, merkezi Rey şehri olan, Rey ve Cibâl Büveyhî hânedanını kurmuştur. Fakat üçüncü kardeş Muizzüddeve Abbâsî Tarihi'nde yeni bir devri açacak olan bir adımla 334/945-46 yılında Bağdat'ı ele geçirerek Büveyhîler'in Irak Şubesini tesis etmiştir.¹⁸ İşte, Abbâsî tarihinde asıl dönüşümü yaratan bu olaydır (H.334/945). Böylelikle, Abbâsî Devleti'nde merkezi otorite kalmamış ve siyasi otorite ve kuvvetleri nihayete erdirilmiştir. Büveyhîlerin Bağdat'ı işgali sonrası, halife tarafından Ali'ye "İmâdüddeve", Hasan'a "Rüknüddeve", Ahmed'e de "Muizzüddeve" lakaplarını verilmiştir.¹⁹ Yukarıda da ifade edilmeye çalışıldığı gibi, Abbâsî halifeleri siyasi güçlerinin yerine ikame ettikleri

¹⁵ Erdoğan Merçil, 1992, s.497

¹⁶ Erdoğan Merçil, "Ziyârililer", *DİA*, 44.cilt, İstanbul 2013, s.498-499

¹⁷ Ahmet Güner, 1999, s.49

¹⁸ Ahmet Güner, 1999, s.50

¹⁹ Erdoğan Merçil, 1992, s.497

yeni ve şimdiye kadar ki en güçlü “dini” yetkinliği çerçevesinde, hükümdar ve emirlere, bu dönemde bol bol unvan, lakap ve hil’atler vererek ayakta kalmaya çalışmışlardır. Aynı zamanda halifelerin Büveyhî sultanlarına, “Tacü’l-Mille”, “Ziyâü’l-Mülk”, “Gıyâsü’l-Ümme” gibi kendi heybetlerini azaltıp onların şanını yücelten unvanlar vermeleri de onların bütünüyle ortadan kaldırılmamalarında etkili olmuştur. Zevâl bulmamak adına yapılan bu siyasetin doğal sonucu, Abbâsî halifelerinin hükümdarlara verdikleri unvanlarda aşırı gitmiş olmalarıdır.²⁰

İşte bu dönemde, bölgede yeni bir siyasi güç olarak ortaya çıkmış olan Büveyhîler, özellikle Adudüddavle zamanında oldukça etkili olmuşlardır. Çünkü Adudüddavle (367-372/978-983) cengâver bir hükümdar olmayı başarmış ve dönemin en önemli siyasi figürleri arasında yerini almıştır. “*Hâkimiyet sahasını Bağdat ve diğer Irak bölgeleri, Kirman, Fârs, Umman, Hûzistan, Musul, Diyarbakır, Harran ve Menbic’i içine alacak bir şekilde genişletmiştir.*”²¹ Siyasi olarak haşmetli bir hükümdar görüntüsü veren Adudüddavle, tebaasına karşı çoğu zaman şiddete başvurmuş, affedip emân verdiği insanları dahi, Ruzrâverî’nin kaydettiği gibi, “*hükümdarlık asaletine yakışmayacak ölçüde*” cezalandırmıştır.²² Tezimizde de yer alan yine Ruzrâverî’nin Ebû Süleyman’dan naklettiği şu sözler onun sultanlığının özeti mahiyetindedir:

"Bu konuda, İmam Ebû İsmâil el-Haşimi'nin, Cuma günü minberden Adudüddavle'nin ölümünü açıkladığını duyduğum sözlerinden daha iyi bir sözüm yok. [Bu sözler şöyledir:] Onlara karşı koyuncaya kadar bu şeylerin hilelerini nasıl görmezden geldin ve neden kendini korumak için bir kalkan edinmedin? Eşyaların, kölelerin ve hizmetkârların (77) ordun, depolanmış servetin ve parlak zekânla neyi başardın? Neden seni tahta çıkaran ve sana herşeyi veren O'nu dost edinmedin? Seni

²⁰ Edip Akyol, 2018, s.119-130

²¹ İbnü’l-Amîd, *Tarihü’l-Müslimin*, s.236

²² Ebû Şüca er-Ruzrâverî, *Zeylû Tecâribü’l-Ümem*, çev. H.F.Amedroz, London, 1921, s.55.

neden aldılar, bu kadar cesur ve dikkatli birini? Sana nasıl olur da bir yardım gelmez, bu kadar güçlü ve cüretkâr birine? Kim sana zarar vermek için komplo kurmuş ya da göğsünü hükümdarlığının altına sokmuş olabilir? Düşüşünü hazırlayan zayıflığının farkındaydı ve senin güçlü olduğunu düşünenler seni çok az tanıyorlardı! Hayır, seni O, sultan yaptı ki seni mahveden de bu sultanlık oldu. Bu şekilde bir sonla seni tahtan indiren de O oldu! Gerçekten, uyarılacak her şey için bir uyarı ve gören gözü olan her şeye bir işaretsin! Allah, senin için yeryüzünü aydınlatsın ve sana merhametiyle muamele etsin. Ruhunu göklere çıkarsın ve senin için dua ederken bize, mirasçılara, lütuf ve adalet versin! Şüphesiz, O bunu yapabilir ve O'nun bilgisi her şeye yeter.”²³

Adudüddavle'nin 983'te ölümünden sonra, yerine oğlu Ebû Kalicâr el-Merzûban (372-376/983-986) “Samsâmüddavle” adıyla tahta geçti. Halife ile oldukça samimi ve dostane ilişkileri vardı. Ancak onunla, diğer kardeşleri Şerefüddavle (Ebû'l-Fevâris Şirzîl) (376-379/986-989) ve Bahâüddavle (Ebu Nasr) (379-403/989-1012) arasında taht mücadelesi başladı. Özellikle etki alanını, Rey, İsfahan, Şiraz ve civarına genişletmiş olan Şerefüddavle, bu mücadeleyi kazandı ama ömrü çok fazla hüküm sürmeye yetmedi. Bu mücaleden Şerefüddavle'nin ölümüne kadar olan kısmı, yine Ruzrâverî'den nakledelim:

“Hâdım Nihrîr onun daha evvelce tahta çıkmış bir adam olduğunu ve kimsenin yaşanacaklardan emin olamayacağını söyleyerek, Şerefüddavle'yi Samsâmüddavle'yi öldürmeye teşvik ediyordu. O hayatta olduğu sürece, Şerefüddavle'nin gücü tehlikede idi. Şerefüddavle, bu tavsiyeyi reddetmiş olmasına rağmen hastalandığında ve hayatı tehlikede iken, Nihrîr ısrarla şöyle dedi: “Onun ölümünü onaylamasan da, en azından kör edilmesine izin ver.” Ferrâş Muhammed, bu planı yürütmek ve Emir'in gözlerini emredildiği şekilde kör etme işlemi için gönderildi. Emir'in gözleri bağlanarak

²³.Ebû Şüca er-Ruzrâverî, **a.g.e.**, s.77-78.

üç gün boyunca hazırlık yapıldı. Ferrâş bu iş için Samsâmüddeve'nin yanına gitmek üzere yola çıkmıştı ama oraya daha varamadan Şerefüddeve öldü. Nihayetinde, Ferrâş Sîraf'a vardı. Samsâmüddeve, Sîraf'a tâbi kalelerden birinde hapsedilmişti. Sîraf valisi (150) Ruzba adında bir Yahudiydi. Ferrâş, valiye görevini izâh etti ama validen "Bu kararın geçerliliği, Şerefüddeve'nin ölümüyle sona erer. Bu yüzden Nâzır Ebû'l- Kâsım Alâ b. Hasan'a haber vermeden, onu sizin elinize verme hakkım yok" cevabını aldı. Bu yüzden Ferrâş da başkente bu tasarrufla alakalı izin almak için haber gönderdi. Bu haberin karşılığında ise görevini yerine getirme yetkisi verilmesi gerektiği yönünde ferrâşa bir cevap geldi. Böylece kaleye gitti ve yaptığı hazırlıklar doğrultusunda Samsâmüddeve'nin gözlerine mil çaktı ve Emir görme yeteneğini kaybetti."²⁴

Şerefüddeve, ölmeden önce yerine, kardeşi Ebu Nasr'ı (Bahâüddeve) varis tayin etmişti. Böylelikle Bahaüddeve, genç yaşta Bağdat'ta Büveyhî tahtına oturdu. Ancak ona beklenmedik bir rakip çıktı. Vezir es-Sâhib b. Abbâd'ın, ordunun isteği üzerine Adudüddeve'nin kardeşi, Fahrüddeve'yi (983-997) göreve çağırmasıyla,²⁵ amcasıyla mücadele etmeye başladı. Fahrüddeve İsfahan, Hemedan ve Rey'de hâkimiyetini kabul ettirdi ve daha sonra Büveyhîler'in hâkimiyetindeki İran'ın bütününe sahip oldu. Ancak talih Bahaüddeve'den yanaydı. Daha evvelce kör edilen kardeşi Samsâmüddeve'nin İsfahan yakınında öldürülmesi (ö.388/998) ve amcası Fahrüddeve'nin de 997 yılında hastalıktan vefat etmesi dolayısıyla tahtın tek hâkimi olmayı başarmıştır.²⁶

Buraya kadar anlatılanlar, Büveyhîler'in çalışmamıza konu olan tarihlerinin genel bir özeti hüviyetindedir.

²⁴ Ebû Şüca er-Ruzrâverî, **a.g.e.**, s.154-156

²⁵ Ebû Şüca er-Ruzrâverî, **a.g.e.**, s.95-97

²⁶ Erdoğan Merçil, "Bahaüddeve" ,**DİA**, 6.cilt, İstanbul 1991, s.475-476

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. ER-RUZRÂVERÎ'NİN HAYATI

Ebû Şücâ Muhammed b. Hüseyin er-Rûzrâverî, H.437 (1045-46) yılında Ahvâz'a bağlı Kengever'de doğmuş ve Hemedân yakınlarındaki Rûzrâver'e nisbetle de "Rûzrâverî" diye meşhur olmuştur. Tahsilini Bağdat'ta fıkıh, hadis ve Arap dil ilimlerini okuyarak tamamladı. Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh tarafından vezir tayin edilen babası Ebû Ya'lâ Hüseyin b. Muhammed'in, göreve başlamadan vefat etmesi üzerine (H.460/1066) halife onunla yakından ilgilendi. Dindar, oldukça hayırsever, iyiliği bol ve sadaka sahibi biriydi. Onun 120.000 dinar değerinde sarf ettiği parayı içeren bir vesikası bulunmuştur.²⁷ Rûzrâverî, H.471'de (1078-79) Vezir Fahrüddevle İbn Cehîr'in (Selçuklu'nun kudretli veziri Nizamülmülk'ün isteğiyle) azledilmesi üzerine, onun yerine vezir olarak tayin edildi. Tüm bunlara rağmen, Benî Cehîr ailesinin Nizâmülmülk'le ilişkilerini düzeltmesi ve Fahrüddevle'nin oğlu Amîdüddevle İbn Cehîr'in vezirliğe getirilmesi (H.472/1079) dolayısıyla bu görevi oldukça kısa sürdü. Amîdüddevle İbn Cehîr'in azledilmesinden sonra Şâban 476'da (Aralık 1083 - Ocak 1084), tekrar vezirliğe getirildi ve kendisine "Zahîrüddin" lakabı verildi. Bu görevi, 19 Safer veya Rebûlevvel H.484'a (12 Nisan veya Mayıs 1091) kadar sürdü.²⁸

Kaynaklarda Rûzrâverî'nin vezirliğe tayin edilmesiyle devletin itibarının daha da arttığı söylenirken, Abbâsî ve Selçuklu idaresi ve reâyânın da en müreffeh ve parlak günlerini yaşadığı ifade edilmektedir. Bir vezir olarak Rûzrâverî, halkın kendisine gösterdiği teveccühün yanı sıra Muktedî-Biemrillâh'ın da takdirini kazanmış ve

²⁷İbnü't-Tıktaka, **a.g.e.**,s.211

²⁸ Casim Avcı, "Rûzrâverî" **DİA**, 35.cilt, İstanbul 2008, s.281

çıkarılan bir tevki ile değeri 10 bin dinardan daha fazla olan iktâ ile taltif edilmiştir.²⁹

Halife arası çok iyi olmasına rağmen, Rûzrâverî'nin izlediği siyaset zamanla halifenin tepkisini çekmeye başladı. Yapılan işlerin şeriata uygun olup olmadığı konusunda hassas davrandığı anlaşılan Rûzrâverî, divanın ve ordunun işleriyle gerektiği gibi ilgilenmediği gerekçesiyle halife tarafından görevinden azledildi.³⁰ Rûzrâverî'nin görevinden azledilmesinde Selçuklu yönetiminin de etkili olduğu görülmektedir. Şöyle ki Melikşah'ın Semerkand'ı fethetmesini müjdelemek için Bağdat'a gelen elçiye hil'at giydirilmesini tasvip etmeyen Rûzrâverî, "*Sanki gayr-i müslim toprağı fethedildi. Sultan müşrik bir kavme yapılması mübah olmayan şeyleri Semerkand'ın müslüman halkına yapmadı mı?*" diyerek tepki gösterdi. Melikşah ve Nizâmülmülk'ün Ebû Sa'd b. Semhâ isimli Bağdat'taki yahudi vekili de Sâdüddevle Gevherâyîn'le birlikte İsfahân'a giderek Rûzrâverî'nin, Selçuklu sultanı ile vezirinin hedeflerini baltaladığını söylediler. Bunun üzerine Melikşah, Rûzrâverî'nin vezirlikten azledilmesi için halifeye mektup gönderdi. Muktedî-Biemrillâh da çıkardığı bir tevki ile yaklaşık yedi yıl altı ay dört gün vezirlik yapan Rûzrâverî'yi 19 Safer H.484/12 Nisan 1091 tarihinde görevinden aldı.³¹

Vezirlikten azledilen Rûzrâverî, halkın kendisine büyük bir teveccüh göstermesi sebebiyle önce evinde göz hapsinde tutuldu. Daha sonra Nizâmülmülk'ün isteği doğrultusunda Bağdat'tan çıkarılarak Hemedân yakınlarındaki memleketi Rûzrâverî'ye gönderildi. Burada iki yıl ikâmet eden Rûzrâverî, Muktedî-Biemrillâh, Melikşah ve Nizâmülmülk'ün ölümünün ardından H.487/1094 yılında hac ibadetini yapmak maksadıyla Mekke'ye gitti. Hac dönüşü Medine'ye yerleşerek Cemâziyelahîr

²⁹ İbnü'l-Cevzî, *El-Muntazam Fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular*, çev. Ali Sevim, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.s.

³⁰ İbnü'l-Esîr, *El-Kâmil Fi't-Tarih*, 10.cilt, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul, Bahar Yayınları, 1991,s.165

³¹ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*,s.165

H.488/Haziran 1095 tarihinde burada vefat etti.³² El-Fahrî'den öğrendiğimiz kadarıyla, Vezirlikten alınınca da dindar bir hayat yaşadı. Bir kez daha hacca gitti. Hz. Peygamber'in hicret ettiği Medine'de kaldı. Üzerinde ham bez elbise ile Mescid-i Nebevi'yi süpürür, hasırlarını serer, kandillerini yakardı. Burada Kuran-ı Kerim'i ezberlemeye başladı ve başardı. Güzelce şiirleri de vardır. Onlardan biri:

*“İnsanın iki yakasını dağıtan onu bir araya getirmeye ehildir. Ayrılık uzun sürse de ümitsiz değilim. Nice ayrılığın sonu kavuşmadır. Buluşma ayrılıktan sonar gelirse bu buluşma daha tatlı olur.”*³³

³² İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, s.210

³³ İbnü't-Tıktaka, **a.g.e.**, s.211

1.2. METNİN ÇEVİRİSİ VE DEĞERLENDİRMESİ (29-207 SAYFALAR)

1.2.1. 372 YILI³⁴

1.2.1.1. Adudüddeve ile Melikü'r-Rûm³⁵'un elçisi arasındaki müzakereler hakkında.

Bu elçiliğin nedeni: daha önce belirtildiği şekilde, Verd³⁶'in İslam topraklarına varmasıydı. Teyakkuz halindeki Bizans İmparatoru, (29) konuyla ilgilenmek için Adudüddeve'ye bir elçi gönderdi. Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Eş'ârî³⁷ bir cevap ve İbn Kaunus³⁸ isimli bir elçi ile birlikte geri gönderildi. O da Ebû İshâk İbn Şehrâm eşliğinde geri gönderildi. Bizans İmparatoru'ndan birkaç kale talep

³⁴ 26 Haziran 982'de başladı.

³⁵ Metinde “Melikü'r-Rûm” ifadesi bundan sonra “Bizans İmparatoru” olarak tercüme edilecektir. II. Romanos'un 963 yılında imparatorluk tahtını hükmen 5 yaşındaki II. Basileios ve 3 yaşındaki VIII. Konstantinos'a bırakarak aniden ölmüş, bu ölen imparatorun karısı Thephano ile evlenmesi üzerine iki küçük imparatorun haklarının savunuculuğunu Nikephoros Phokas (963-969) üzerine almıştır. Burada bahsedilen, 976 yılında müstakilen iktidarda olan İmparator II. Basil'dir (976-1025). Detaylı bilgiler için bkz. Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, çev: Fikret Işıltan, Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s.278.

³⁶ Burada “Verd” [ورد] olarak bahsedilen kişi 969-976 yılları arasında hüküm süren Roma İmparatoru İoannes Çimişkes'in kayınbiraderi olan Bardas Skleros'dur. Bkz. Joel L. Kraemer, **Philosophy in the Renaissance of İslâm: Abū Sulaymān Al-Sijistānī and His**, Brill Archive, 1986, s.78. Ayrıca; detaylı bilgiler için bkz. İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, s.607.

³⁷ İbn Bâkılânî olarak da bilinen ünlü Eş'ârî kelâmcısı ve Mâlikî fakihi. Daha fazla bilgi için bkz. Şerafettin Çağfer, “Bâkılânî”, **DİA**, 4.cilt, İstanbul 1991, s.531-535. Ayrıca, Bu görev için özellikle onu seçmesi, önemli bir âlim olduğundan, İslâm'ın izzet ve itibarını Hristiyanlık karşısında yükseltmek içindi. Bkz. Çağfer Karadaş, “Bizans Sarayında Müslüman-Hristiyan Münazarası: Büveyhî Elçisi Bâkılânî ile İmparator II. Basileios Arasında Geçen Tartışma”, **İslâm Araştırmaları Dergisi**, Sayı 22, 2009, s. 5

³⁸ ب ن ا ق و ن س

etti. Onunla birlikte oraya, Nikephoros Kanikleios adında bir elçi geldi ve güzel bir hediye getirdi.

1.2.1.2. İbn Şehrâm'ın yazdığı bir hatıradan alıntılar onun dirayetini, sağduyusunu ve istikrarını göstermektedir.

Anlatmaya devam eder: Harşene³⁹'ye ulaştığımızda, Domesticus⁴⁰'un Konstantinopolis'ten ayrılarak hazırlıklara başladığını ve Halep'ten Ebû Salih el-Sadid'in kayınpederi olan İbn Mamak⁴¹ olarak bilinen Kuleyb⁴²'in bir elçisinin de onunla birlikte olduğunu öğrendim. Kuleyb, Bardas'ın partizanlarından biriydi ve para cezasına çarptırıldıktan sonra, Bizans topraklarında yerleşik isyancılar arasındaydı. Bizanslılar diğer örnekler üzerine, onu para cezasına çarptırıp, Berzûveyh kalesini teslim aldıkları zaman, kendisine daha evvelce verilen mülklere el koyma düşüncesindeydiler. Ama o, saray nazırını⁴³ ve Domesticus'u kazanmanın yollarını buldu. Halep ve Hims'te arazi vergisine bağlanabilecek ve bir an önce gerçekleştirilebilecek ödeme teklifleri ile birlikte, Halep ve yakın tehlikeden korunmak için yeterli olan başka bir yerle ilgili olarak, Bizans hükümdarının taahhütlerini elde etmeyi başardı. Hükümdar akrabası olduğundan onun isteklerine karşı çıkmamıştı. Bu

³⁹ خر شنة: Harşene Malatya yakınlarında olan Bizans Kapadokyası'nda yer alan bölge. Bkz. **History of al-Tabari** Vol. 25, The End of Expansion: The Caliphate of Hisham: A.D. 724-738/A.H. 105-120, Vol. 25, NY 1989, s.69.

⁴⁰ Burada bahsedilen kişi Bardas Phokas'tır. Bu kişi Amedroz'un çevirisinde ve orijinal metinde "Verdis" [ورددس] olarak geçmektedir. Verdis, bundan sonraki kısımlarda da "Bardas Phokas" olarak çevrilmiştir. Detaylı bilgiler için bkz. İbnü'l-Esîr, **a.g.e**, s. 608

⁴¹ ابن مامك

⁴² كلب

⁴³ Bu, kendisini Nicephorus Phokas'ın lehine deklare eden hadım Basil'di ve başarısı üzerine, Bringas'ın baş danışmanı olarak yerini aldı ve Basil tarafından 375 yılında görevden alınincaya kadar görevinde kaldı. Bkz. H.F.Amedroz & D.S. Margoliouth, **The Eclipse of the Abbasid Empire**, 6.cilt, Oxford 1921, 1921, s.24,dn:1

konuda izin verilmişti. Halep elçisi ile hiçbir şey çözülmedi, ancak geçmiş yıllar için arazi vergisi borçları talep edildi.

Domesticus, İbn Kaunus'un sonraki rotası dışında olan bir yere vardığında, ben de ona katılmaya gittim. Domesticus, genç ve kendinden emin olduğunu ve çeşitli gerekçelerle ateşkesin tamamlanmasına karşı olduğunu, şu an için gerekliliğinden dolayı vazgeçebileceğini ve bu durumun itibarını zedeleyeceğini, bir başkasının yani Bizans hükümdarının, bunun için istekli olduğunu *“bizim de ondan zarar geleceği korkusu içinde olduğumuzu”* söyleyerek kendi kişisel umutlarını ve isteklerini ortaya koydu. Fakat aynı zamanda bize (30) nezaket gösterdi ve teklif edilen barışı teşekkür ifadeleriyle kabul etti.

Sonra, gelmemin amacını sordu ve ben de [konuşan İbn Şehrâm] onu eksiksiz olarak bilgilendirdim. Daha sonra, İbn Kaunus, öngörülen şartlara dikkat çekti: *“Reislerin bize teklif ettikleri bölgeleri ve kaleleri barış içerisinde bırakma konusunda başarılı olmaları adına, her biri, asker bulundurmanın ve onlara [askerlere] ödeme yapmanın gerekliliğinden kaçınmak maksadıyla, bir şeyler yapıp yapmama konusunda karar verecekti.”* Karakterin ve asaletin dayanağının, politikanın güç ve yetenek ile desteklendiği yerde olduğunu ve bunun uygun bir şekilde karşılanması gerektiğini söyledim. *“Peki ya Halep?”* dedim. Şöyle cevapladı: *“Orası sizin (yani, Adudüddavle'nin) topraklarınızın bir parçası değil ve oranın hükümdarının size saygısı yok. Elçisi burada ve Kuleyb bizden koruma talep ederek toprak vergisi teklif ediyor. Kalelere gelince, onlar amcam Nikephoros⁴⁴ ve diğer hükümdarlar zamanında alındı ve biz onları terk etme özgürlüğüne sahip değiliz. Bu yüzden başka bir teklifte bulunabilirseniz, bu şekilde yapın. Aksi takdirde kendinizi uzun bir yolculuğa hazırlayın.”* Ben de şu şekilde cevap verdim: *“Eğer hükümdarın ayrılmam yönündeki*

⁴⁴ Konuşmacı Leo Phokas'ın oğlu, Nicephorus'un kardeşidir.

emrini aldıysanız gideceğim. Bu sadece sizin emrinizse o zaman hakikati bilmek maksadıyla hükümdar benim sözlerimi duymalı ve ben de onunkini". Sonuç olarak hükümdarın huzuruna çıkmama izin verdi.

Bu yüzden Konstantinopolis'e gittim ve saray yetkilileri tarafından karşılanıp kibarca eşlik edilerek saraya giriş yaptım. Hükümdarın gözdesi olan Kanikleios Nikephoros'un (benimle gelen elçi) konutuna saygılı bir şekilde yerleştirildim. Daha sonra: *"Mesajınızı taşıyan ve görüşlerinizi açıklayan yazışmalardan haberdarız"* diyen saray nazırının huzuruna çağırıldım. Bunun üzerine, incelediği asıl antlaşmayı ortaya koydum. Şöyle dedi: *"Mesele, bugün ve gelecekte, sizin isteklerinize uygun olarak el-Bâkıllânî ile birlikte yerleşilmiş olan Ebû Tağlib'in⁴⁵ topraklarından vergi almayı bırakmak değildir. Efendiniz, kendi aldığımız kaleleri elden geçirme [yenileme] şartlarına ve Verd'in tutuklanmasına rıza göstermedi mi? O, bu antlaşmayı kabul etti ve isteklerimizi yerine getirdi. Çünkü siz, ateşkes onayını onun elinin altında tuttunuz."* Ben bunun üzerine, **(31)** el-Bâkıllânî'nin hiçbir düzenlemeye gelmediğini söyledim. Hükümdarın, antlaşma şartlarını yerine getirmeden ayrılmadığını ve daha önce de bu şartların tamamını onaylayan bir buyruk hazırladığını söyledi. Buna göre, bu durumu karşılamak için bazı araçlar bulmam gerekti.

1.2.1.3 Muhaliflerin davasını reddettiği için Şehrâm'ın aklına gelen mükemmel fikir

Şunu dedim: *"İbnü'l-Bâkıllânî sizinle bir antlaşma yapmadı. Bu antlaşmayı yapan ve Yunan dilinde bir kopyasını alan İbn Kaunus idi."* Bu sırada saray nazırı, İbn Kaunus'u bunun için kimin yetkilendirdiğini sordu? Ne o, ne de İbn-i Bâkıllânî herhangi bir şey söyleyemedi ve ben de huzudan ayrıldım.

⁴⁵ Musul'da olan Nasîrüddeve'nin oğlu ve halefi.

Birkaç gün sonra saray nazırı beni çağırdı ve antlaşmayı okumaya devam etti. “Üçüncü kopyada yer alanlar temelinde Şehrâm ile neyin çözülebileceğinin” yazılı olduğu maddede durdu ve bunun bir kopya olduğunu söyledi. Diğer ikisinin nerede olduğunu sordu. Bu bölüme atıfta bulunduğumda, bunun yapılmasına izin vermekle hata yaptığımı gördüm ve şöyle dedim: *"Bu bölümün anlamı, antlaşmanın üç kopya halinde olması, bir kopyasının Bizans hükümdarında kalacak olması ve birinin de Halep'de kalacak olmasıydı. Ve üçüncüsü de başkentte⁴⁶ kalacaktı."* İbn Kaunus, talimatlarının antlaşmanın tüm içeriğini not etmek olduğunu ifade etti. Saray nazırı da bu kopyanın esas olduğunu söyledi; ikinci kopyada kalelerden vazgeçildiğinin belirtildiğini, üçüncü kopyada ise Halep'den söz edilmediğini; antlaşmanın İbn el-Bâkılânî ile kararlaştırılan şartlar üzerine imzalandığı ve bu kopyanın gönderilmesindeki tek amacın, hükümdarın onayını ve mührünü almak olduğunu söyledi. Ben de dedim ki: *"Bu böyle olamaz. Talimatlarım, yalnızca gördüğünüz antlaşmaya uygun olarak Halep ve kale ile ilgili ifade ettiklerim çerçevesindedir."* O da cevap verdi: *"Verd burada güçlü değil miydi? Siz o zaman hepimizi tutsak etmiştiniz. Böyle güçlü bir durumda bile o, sizin şuan istediğinizden daha fazlasını isteyememişti. Peki, şimdi tutsakken nasıl olacak bu?"*

1.2.1.4. Şehrâm'ın iyi yönlendirilmiş sert cevabı

Şu şekilde cevap verdim: *"Verd'in burada güçlü olması durumunda sizin ağırlığınız olmayacak, çünkü siz de çok iyi farkındasınız ki (32) Adudüddeve'nin destekçileri arasında pek de düşük bir konuma sahip olmayan Ebû Tağlib, yedi yıl boyunca Bizans egemenliğine karşı Verd'e yardım etti. Bu nasıl olabilir? Öyleyse, Adudüddeve ordusunda ona yardım mı etti? Verd, elimizdeki bir mahkûm olmasına*

⁴⁶ Bağdat

rağmen, esirleriniz gibi kötü muameleye maruz kalmaz. Başkentteki varlığı bizim için en iyi güvenliktir. Çünkü biz, onu esir almadık. Öyle yapsaydık, onu alikoymamızdan, umutsuzluğumuzdan, yabancılaşmamızdan ve uzaklaşmamızdan rahatsız olabilirdi. Ama şu anda bizimle birlikte hareket ediyor ve başkentte tanık olduğu görkem ve güvenlik moral buluyor. Gerçekte ise tüm dizginleri elimizde tutarız."

Sözlerim onu çok etkilemesine rağmen, çok fazla şaşırtmadı. Çünkü sözlerimin doğru olduğunu biliyordu ve şöyle dedi: *"İstediğiniz kabul edilemez. Eğer sen de yapacaksan el-Bâkılânî ile yapılan antlaşmayı onaylayacağız. Aksi takdirde gidebilirsin."* Bu sözlere şu şekilde cevap verdim: *"Eğer hükümdarla bir görüşme olmadan ayrılmamı istiyorsanız bunu yapacağım."* Cevaben: burada imparator adına konuştuğunu, ancak benim için bir görüşme isteyeceğini söyledi.

Ve birkaç gün içinde imparatorun huzuruna çağırıldım. Bizans imparatoru (Basil), benim de bulunduğum sırada, onun için tekrarlanan şeylerin geçmesine neden oldu ve şöyle dedi: *"Sen, tuhaf bir işle geldin. Çünkü elçiniz geldiğinde isyan sırasında alınan kalelerin restore edilmesini içeren belirli şartlara rıza gösterdik. Şimdi ise sen atalarım tarafından alınmış diğer kalelerin geri verilmesini istiyorsun. Ya baştan koyulan şartlara razı olun ya da gidin."* Cevap verdim: *"Fakat el-Bâkılânî hiçbir şey üzerinde hemfikir değildi. Çünkü getirdiği belgeye gelince, sahip olduğu şartlar bizi topraklarımızın yarısından mahrum ediyordu. Böyle bir şeyi nasıl kabul edebiliriz? Diyârbekir'deki bu kalelerden hiçbirisi sizin tarafınızdan tutulmuyor. Şimdi Diyârbekir bize ait. Yapabileceğiniz tek şey onu tartışmak. Mücadele meselesinin ne olacağını ise bilmiyorsunuz."* Burada, saray nazırı araya girdi: *"Bu elçi, tartışma konusunda yetenekli ve güzel bir hikâye oluşturabilir. Ölüm bizim için bu şartlara boyun eğmekten daha iyidir. Onun, efendisine geri dönmesine izin verin"* dedi. Sonra hükümdar ayağa kalktı ve ben de huzurdan ayrıldım.

(33) Konstantinopolis'te iki ay geçirdiğimde, saray nazırı tarafından birden fazla kez çağrıldım. Yanında, kör olan Domesticus'un babası Kürbolat [General]⁴⁷ ve bir sürü de asilzâde vardı. Biz, kaleler meselesini tartıştık. Hısn-Keyfâ⁴⁸'nin toprak vergisinden vazgeçmeyi teklif ettiler, ben de şu şekilde cevapladım: *"Ben de karşılık olarak Samand'ın⁴⁹ toprak vergisini kaldıracağım."* Ne demek istediğimi sorduklarında: *"Bu, yalnızca sınırlar içinde oluşturulan, barışı açıklamak amacıyla, antlaşma dâhilinde belirlenen uç sınırlardır. Hısn-Keyfâ, Âmid'in beş gün uzağında. Bu size nasıl görünüyor?"* dedim.

Halep ile ilgili anlaşmazlık, General'in sözlerine kadar devam etti. *"Halep'in hükümdarı bize toprak vergisini öderse, sözlerinizin doğru olmadığını ve kendisinin sizin yerinize bizi tercih ettiğini anlarız."* Ben de şu şekilde cevap verdim: *"Kanıt olarak göstermek için bir miktar ödeme yapması maksadıyla vezirine ya da kayınpederi Kuleyb'e teşvik vermeyeceğinizi nerden bileceğim?"* Çünkü dürüstçe bakarsak olacakları biliyordum. Sonra da oradan uzaklaştım.

Daha sonra, hükümdar tarafından çağrıldım. Bu zaman diliminde, Halep'in toprak vergisi gelmişti. Önceki tavırlarına mukabil, hükümdarı biraz sertleşmiş buldum. Oradakiler şöyle dediler: *"İşte Halep'in toprak vergisi geldi. Size ve diğer güçlere karşı kendisine yardım edilmesi maksadıyla, hükümdarı bizden Harran ve Suruç'u, onunla paylaşmamızı istedi."* Ben de dedim ki: *"Toprak vergisini almış olmanız bir aldatmaca. Çünkü Adudüddeve, sizin bu derece kuralları dikkate alarak hareket edeceğinizi düşünmüyordu. Yoksa sizinkileri durdurmak için bir ordu gönderirdi. Halep'in*

⁴⁷ Leo Phokas

⁴⁸ Ebû Tağlib'in annesinin elinde bulunan topraklar

⁴⁹ سماند : Mütenebbî'nin bir şiirinde bahsedilen, olmayan bir yer. Bkz. Amedroz, 1921, s.28, dn:2. Meşhur Arap şairi Mütenebbî'nin asıl adı Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasen b. Abdissamed el-Cu'fî el-Kindî el-Mütenebbî (ö. 354/965). Bkz. İsmâil Durmuş, "Mütenebbî", **DİA**, 32.cilt, İstanbul 2006, s.195-200

*hükümdarıyla ilgili hikâyene gelince, onun görüşleri konusunda daha bilgiliyim ve onun hakkında sana söylenen her şey doğru değil. Halep'in metbûu Adudüddeve'dir."*⁵⁰ Bana başka bir önerim olup olmadığını sordular ve olmadığı yanıtını verdiğimde ise korumamla birlikte huzurdan ayrılabilceğimi söylediler. Bunu derhal yapacağımı söyledim ve ondan ayrılmak için yüzümü hükümdara döndüm.

1.2.1.5. İbn Şehrâm'ın dili bu kötü durumda çözülür

İbn Şehrâm anlatmaya devam ediyor: Saray nazırının, General'in ve barış teklifine karşı olan diğerlerinin pozisyonunu dikkate aldığım da **(34)** (askerleri Bizansla yapılan barış sırasında olduğu şekilde, kılıçlarının gerekli olmayacağı ve maaşlarının düşürüleceği konusunda endişelenmekte) bana kalan tek yol, hükümdarı kazanmak ve onunla uzlaşmaktır. Bu yüzden ona dedim ki: *"Majesteleri, Adudüddeve'nin sizin düşmanınıza yardım etmemesi ve sizin isyancılar tarafından işgal edilmiş topraklarınıza saldırmaması yönündeki tavrını dikkate alacak mı? Biliyorsunuz ki, İslâm'ın hükümdarı olarak onu bizzat tatmin ederseniz tamam, ama bunu başaramazsanız, binlerce yandaşını, destekçisini tatmin etmek zorunda kalacaksınız ki bunun olabileceği de şüpheli. Ama eğer başaramazsanız, daha sonra Adudüddeve'yi tatmin etmek zorunda kalabilirsiniz. Siz de onun etrafındakilerin önerilen barışa karşı çıktığını bilmelisiniz. Sizin tarafınızda ama tek başınadır ve kimsenin itiraz etmemesi mutluluğuna etki edebilir. Sizi onunla barış yapma düşüncesi içerisinde olduğunuzu ancak bu arzunuzun etrafınızdakiler tarafından iletilmek istenmeyebileceğini düşünüyorum."* Konuşmamdan etkilendi ve danışmanlarının muhalefetine farkında olduğumdan dolayı endişeliydi ve bu yüzündeki ifadesine yansımıştı. Kalktı ve ben de huzurdan ayrıldım.

⁵⁰ Şerefüddeve'nin oğlu Sadüddeve, Bağdat'a vardıklarında bağlılığının Adudüddeve'ye gönderilmesini istedi ve ismini halifeden sonra olacak şekilde hutbede okuttu. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.29,dn:1.

Şimdi, bana nezaret edecek kişi, imparatorun en gizli, onun adına hükümdarlık mührünü çeken ve tüm resmi işlemlerinin müdahili olan danışmanıydı. Elçi olarak bana eşlik eden Nikephoros Kanikleios'a, ayrı bir yere geçmeyi teklif ettim. O da bunu kabul etti.

1.2.1.6. Antlaşma, Şehrâm tarafından hükümdarın amacına etki eden gizli danışmanı ile gönderildi

Yalnız kaldığımızda, şöyle konuştum: *"Benden hükümdara bir mesaj iletmenizi istiyorum. Buradaki kalışım uzadı. Bu yüzden hükümdarın son kararını bana bildirin. Eğer isteklerimi karşılırsa ne âlâ. Aksi takdirde artık kalmaya devam etmem mümkün değil."* Kanikleios'a, Adudüddevle adına yanımda getirdiklerimden bir hediye verdim. Mesajım şuydu: *"Majesteleri'nin ilk olarak dikkate alması gereken husus halkını korumak olmalı. Ardından hükümdarlığı ve ondan sonra da destekçileri gelmeli. Ebû Tağlib'in sizin yönetiminiz altındaki topraklar üzerinde size karşı (35) giriştiği yardım hareketleri ortaya çıktığından dolayı, siz ne isterseniz onu yapan, sizin önyargılarınızı yerine getirmeye çalışan kimselere güvenmemelisiniz. O zaman, Adudüddevle siz Majestelerine karşı güçlerini birleştirirse ne olacak? Siz ve İslamın hükümdarı arasındaki barışın sonucuna danışmanlarınız karar vermiyor. Şimdi bir adam, yalnızca deneyimi olmayan bir şeyi fark edemedi ve sizin kendinize ve kurallarınıza karşı yedi yıl süren bir isyan üzerinde deneyiminiz oldu. Dahası, devletin devamlılığı, varlığınızın devam ettiğini göstermez. Çünkü Bizanslılar, imparator olan kimsenin kendisine karşı kayıtsızdır⁵¹. Bu, Adudüddevle'nin şahsen hareket etmediği varsayımı üzerinedir. Efendimin öğrendikleri ve size olan takdirlerini hesaba katarak size iyi tavsiyeler veriyorum. Bu yüzden söylediklerimi göz önünde bulundurun ve en uygun davranış*

⁵¹ İngilizce çeviride buradaki metnin tam okunamadığı ifade edilmiştir.

şeklini seçin.” Cevaben Nikephoros şöyle dedi: *"Cevap, sizin dediğiniz gibidir. Ama beni zaten kendilerine ihanet eden ve dediklerini yapmayan biri olarak gören bir yapıya karşı direnme gücüm yok. Bununla birlikte, konuyu elimden geldiğince iletmeye ve gerçekleştirmeye çalışacağım."*

Şanslı bir tesadüf ile saray nazırı⁵² ciddi bir şekilde hastalandı ve dışarı çıkamadı. Hükümdar ile yazışmalarım devam etti ve art arda huzuruna kabul ederek benimle yüz yüze konuştu. Kanikleios, Saray Nazırına duyduğu nefret ve kıskançlık sebebiyle, Halep’e rıza göstermemesi durumu hariç olmak üzere, barış antlaşmasındaki tüm hükümler uygun olarak kabul edilinceye kadar bana yardım etti. Bu noktaya kuvvetli bir şekilde işaret ederek: *"Halep olmadan bu devam edemez"* dedim. O da cevaben dedi ki: *"Verdiklerimizden daha fazla vermeyeceğimizden ya da zor kullanma durumu olmadıkça gelir elde ettiğimiz toprakları terketmeyeceğimizden dolayı, ısrar etmekten vazgeç. Ama arkadaşım olan hükümdarınıza seninle bir mektup göndereceğim. Çünkü onun asil yapısını ve gerçeği bir kez bilirse ondan sapmayacağını biliyorum."* Daha sonra yakınlarındakilere uzaklaşmalarını söyledi ve bana sessizce dedi ki: *"Hükümdarınıza, onun iyi niyetini gerçekten istediğimi ama bunun kanıtını görmem gerektiğini söyle. Eğer size Halep’in toprak vergisini göndermemizi istiyorsanız ya da İbn Hamdân’ın Halep’den çıkarılması şartlarına uymak için sizi bırakmam gerekiyorsa, İbn Kaunus’un (36) sözlerini yerine getirin."*⁵³ Bunun üzerine: *"Bunu duymamıştım ve orada bulunmadım, ancak durumun bu şekilde olmadığını düşünüyorum"* dedim. Buna kızdı ve şöyle dedi: *"Bu gecikmeyi boşver, çünkü benimle tartışabileceğin hiçbir bir şey kalmadı."* Daha sonra ise cevapların hazırlanmasını emretti. Ben de benimkileri yazdıktan sonra ayrılma iznini almakla meşgul oldum.

⁵² Hâdım Basil’den bahsedilmektedir. Hadım Basil, kızı Constantine Porphyrogemtus’un karısı olan ve dedesi de İmparator Basil olan Romanus Lecapenus’un doğal oğluydu.

⁵³ Verd’in teslim edilmesi sözü

1.2.1.7. Şehrâm için şanslı bir olay

Bu gibi durumlarda olduğu gibi, belki de kader, teslim olmasına ihtiyaç duydukları adamın ölümüne yol açmalıydı ki böylece hiçbir şey kazanmamalıydık. Barış, Fırat Nehrine kadar tüm topraklarımıza ve Halep'in kaybı dışında tüm Bâz topraklarına gelmeliydi. Dedim ki: *"Biliyorsunuz ki ben emir almış bir görevliyim ve hükümdar değilim. Size dürüst bir şekilde ilettiğim talimatların dışına çıkamam. Ve Halep hakkındaki maddelere gelince, size yemin ederim ki bu konuda Bağdat'ta hiçbir şey duymadım. Ancak Majesteleri, şahsen doğru olduğunu düşündüğüm, onu kabul etmeye yarayacak bir planı uygulamaya hazır mıdır?"* "Nedir?" diye sordu. Ben de cevaben: *"Talep ettiğiniz ya da herhangi birinden söz etmeden, Hims'ten Bâz bölgesine kadar tüm topraklarımızı kapsayacak şekilde aramızda bir barış antlaşması yapmak. dininiz için buna yemin edeceksiniz. Elinizle ve benim huzurumda imzalayacaksınız. Elçiniz, onu benimle birlikte onaylanacağı başkente götürecek ve ardından geri getirecektir."* Bana, benzer bir yazılı taahhütte bulunup bulunmayacağım soruldu? Dedim ki: *"Evet, istediğim şartlar sizin elinizde."* O da şu şekilde cevap verdi: *"Ama belgenizde adamın tesliminden bahsedecek misiniz?"* Cevaben: *"Yetkimin dışında kalanlardan bahsedemem"* dedim. Bunun üzerine: *"O zaman, biri Fırat'ın ve Bâz'ın topraklarının ötesini kapsayan, diğeri ise öngörüldüğü gibi Hims ve Halep'i kapsayan iki antlaşma hazırlayacağım. O halde, eğer hükümdarınız Verd'in çıkarıldığı şartlarda Fırat'ın ötesine genişleyeni seçerse, onu alabilir, diğerini tercih ederse istediği gibi yapabilir"* Antlaşmanın bu konuya değinilmeden oluşturulmasını önerdim. Bu konuya ilişkin olarak: *"O zaman sen yaz, çünkü benzerini almadan yazılı hiçbir şey vermeyeceğim"* dedi. *"O zaman tercümanınız, (37) sözlerimin bir kopyasını sağlasın ve Adudüddeve tekliflerinizi kabul ediyorsa, onun huzurunda kopyalanabilir ve onun tarafından imzalanabilir"* dedim. Buna razı oldu. Bu kapsamda maddeler yazıldı ve on yıllık bir barış akdedildi. Bu iş bittiğinde şöyle dedim: *"Elçinizi yalnızca bir posta aracı*

gibi düşünmeyin. Onu, bu antlaşmaya istinaden ne yapmasını istediğiniz konusunda bilgilendirin ve sahip olduğu bilgilere göre neyi onaylayabileceğini teyit edin." Buna da razı oldu ve bu husus belgede de belirtildi.

İyileşmesi sonrasında ortaya çıkan saray nazırı, birçok konuda oldukça öfkelendi. Bunlardan biri Kanikleios'un efendisiyle yakınlığıydı. Bir diğeri ise işin, onun yokluğunda sonuçlanmasıydı. Üçüncüsü ise, Halep ve Hims sorunu ile Kuleyb tarafından kendisine verilen vaatlerdi.

1.2.1.8. Bizans Hükümdarının, saray nazırının duygularını dile getirdiği sözler

Bazı saray mensuplarının raporlarına göre şöyle konuştu: *"Bildiğiniz gibi benim ile alâkadar başka kimse yok. Bana duyduğunuz sevgiyi kendinde toplayan ve benim nazarımda da sizin yerinizi tutan saray nazırı, soy ve benzerlik itibariyle bana en yakın olan kişi; elçinin de dediği gibi, geri kalanlar imparatorun benim ya da başka birinin olması konusuna kayıtsız. Hem hayatımızı korumalı hem de General⁵⁴'in söyleyebileceği şeyleri dikkate almamalı, ona ya da tavsiyelerine güvenmemelisin. Çünkü İbrâhim'in kendisi ve oğlu (Bardas) hakkındaki hikâyesini, kurallarımıza nasıl ihanet ettiklerini ve bizi nasıl aldatmayı amaçladıklarını biliyorsunuz".* Bana bilgi veren kişiden İbrâhim'in kim olduğunu sordum. Bana dedi ki: *"Domesticus'tan size gelen bir elçi. Kendisini, Domesticus'un girdiği isyanda yardım almak için size gönderdiğini hükümdara açık yüreklilikle itiraf etti."*

Saray nazırı, hükümdarın ifadesini kabul etti. Bana gönderdiğinde daha öncesine nazaran çok daha samimi bir üslup olduğunu farkettim. Aynı zamanda bakışlarından da üzerinde anlaşılan şartları onaylamadığı anlaşılıyordu. Bu Kanikleios, ofisten

⁵⁴ Leo Phokas

reddedilmesinin ardından benimle birlikte gelecek (38) “elçi” olarak seçildi, fakat hükümdar onunla eşit derecede güvenilebileceği başka birini daha bulamazdı. Saray nazırı ona yardım ederek şöyle dedi: "*Sen ve ben sarayda en önemli iki kişiyiz ve birimizin gitmesi gerekiyor.*" Konuyla ilgili olarak bu derecede kıskançtı. Belli bir mesafede olmasını arzuluyordu. Hükümdarla birlikte olduğundan, hükümdar da bu kıskançlığın farkındaydı.

Bu, tam olarak, İbn Şehrâm'ın kullandığı kelimelerin karşılıklarıdır. Bu sıralarda, Adudüdddevle sağlıklı değildi. Ona yaklaşmak yasaktı ve yatağa düşmeden evvel neler olduğu konusunda açıklama yaptı. Bu hastalık⁵⁵ Adudüdddevle için ölümcül olduğunu gösterdi. Onun ölümünden sonra Bizans elçisi Samsâmüddevle ile görüştü. Hediyeleri teslim edip, yapmak için geldiği işi halletti. İki antlaşma imzalandı. Bunlardan biri İbn Şehrâm ile tam ve kalıcı olma özelliğini taşıyordu. Diğerisi ise Nikephoros ile yapılan önceki antlaşmadır.

1.2.1.9. Verd, kardeşi⁵⁶ ve oğlu ile ilgili antlaşma

Müzakerelerin sonucunda Nikephoros, Bağdat'ta kalacaktı. Verd'in kardeşi ve oğlu'nun güvenliği, eski mal ve servetlerine kavuşmalarını garanti altına almak için hükümdarın imzasını ve mührünü almak üzere Bağdat'tan gelecek bir başka kişi, elçi olarak gönderilecekti. Bu gönderilişlerinde, Nikephoros tarafından Bizans topraklarına götürüleceklerdi. Oysa Verd'in kendisi Müslüman topraklarında kalacaktı. Böylece Bizans topraklarına sehven yaklaşması da engellenecekti. Diğer ikisinin olası bir isyana

⁵⁵ Adudüdddevle, Hasanveyh el-Kürdî'nin ülkesine düzenlediği Miladi 980 yılında yaptığı sefer sırasında, ilk defa Musul civarlarındaiken belirtilerini gösteren bir sar'a hastalığına tutulmuştu. Bkz. İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, s.613.

⁵⁶ Konstantinos Skleros'u kastetmektedir. Bkz. H.F.Amedroz, 1921, s.7,dn:2; John Julius Norwich, **Bizans II**, çev. Hamide Koyukan Kabalcı Yayınevi, Nisan 2013, s.399.

kalkışmaları durumunda, Verd de -yukarıdaki teşebbüsü takip eden üçüncü yıl boyunca- erkek kardeşi ve oğlunun durumundan daha az elverişli şartlar altında gönderilecekti.

İbn Hamdân tarafından Bizans hükümdarına, Hims ve Halep için haraç olarak ödenen toplam tutar, Verd'in Bizans'a gönderilmesi nedeniyle Samsâmüddevle'nin hazinesine ödenmeliydi. İbn Hamdân'ın ödemeyi geciktirmesi durumunda, Bizans hükümdarı onu zorlayacaktı. Böylece Samsâmüddevle'yi ona karşı bir güç gönderme zorunluluğundan kurtarmıştı. Benzer olarak bir diğeri, Bizans hükümdarına verdiği hediyeler için Bâz'a yardım etmemesi ve Bizanslılara sığındığında, onu korumaması anlayışı üzerine, Bâz topraklarına karşı tahsis edilmeliydi. Her iki antlaşma da birlikte gönderildi ve her ikisi de onaylandı.

Daha sonra, Verd'in haptiden serbest bırakılmasına ilişkin olarak ne söyleneceği yer aldı.

(39) Bu yılın Şevval 8'inde⁵⁷, Adudüddevle öldü. Ancak ölümü gizlendi.

9 Şevval'de Ebû'r-Reyyân tutuklandı. Cebinden, aralarında şiir de bulunan, bir kâğıt tomarı çıktı:

“Ey talihine en çok güvenen, (talihin) darbeleri ile aldatılmış olan! Nazikçe; çünkü onun yollarını iyi tanıyorum.

Ey en fazla zafer kazanan! İki kere düşün; çünkü çoğu muzaffer olan sonunda ezici bir darbe aldı.”

Ebû Abdullah İbn Sa'dân onu okuduğunda bunu hâcibten gidip Ebû'r-Reyyân'a sormasını istedi. Öyle yaptı ve kendisine bu kâğıdın Ebû'l-Vefâ Tâhir b. Muhammed tarafından tutuklandığı sırada verildiği söylendi. Ben kendim bir şâir değilim, ama bunların Ebû'l-Vefâ'nın eski dizeleri olduğunu söyleyebilirim.

⁵⁷ 26 Mart 983

Şimdi, Adudüddeve'nin karakterindeki bazı noktaları belirteceğiz ve bunları, çalışmamızın kronolojisini de bütünüyle bozmayacağından, burada yani hükümdarlık kariyerinin sonunda kaydetmiş olacağız.

1.2.1.10. Adudüddeve'nin özellikleri

O, mükemmel bir anlayışın hükümdarı, yüce bir değer, mükemmel bir yönetici idi. Genellikle başarılı olur, nadiren başarısızlığa uğrardı. Çok saygılı, ileri görüşlü, açık fikirli, ölçülü bir sese sahip, faziletin aşığı ve ahlaksızlığın düşmanı idi. Olunması gereken yerde alabildiğince cömert, gerektiğinde de oldukça tutumluydu. En ciddi zorluklar onun elinde kolaylaşırdı. Mevcut kayıtlara göre, yeryüzünün (40) iki hükümdar için küçük olduğunu söylerdi.

1.2.1.11. Disiplini ve zaman kullanımı

Sabah erkenden banyoya girerdi. Çıktıktan ve üzerini giydikten sonra namazını kılardı. Daha sonra vezirlerini ve çeşitli görevlerde vazife yapan adamlarını kabul ederdi. Bunlardan Ebû'l-Kâsım Abdülaziz b. Yusuf onun yanında yerini aldıktan sonra mürekkep hokkasını onun önüne yerleştirirdi. Daha sonra ise veziri Ebû'l-Kâsım Mutahhir b. Abdullah ya da onun yerine bakan kişi, huzura girmek için izin isterdi. Kendisine daha önce verilmiş olan emirler için ne yaptığı sorulurdu. Ardından, o da emiri yeni gelişmeler hakkında bilgilendirir, alınması gereken önlemler için izin ister ve uygulanacak işlemlerle ilgili direktiflerini alırdı. Ebû'l-Hasan Ali b. Umâre ve Ebû Abdullah İbn Sa'dân, Deylemliler ve Türklerin kumandanları sırayla aynı yolu izlerlerdi. Zaman ilerledikçe, günün belirli saatlerinde gelmesini beklediği raporları/verdiği görevlerin sonucunu takip ederdi. Eğer geç kaldırsa, onda korkunç

bir rahatsızlık baş gösterirdi. Gecikme nedeni ile ilgili derhal soruşturma başlatılırdı. Haklı bir mazeret varsa bu durum kabul edilirdi. Eğer önlenebilir bir nedenden dolayı bu gecikme olduysa, mazeret kabul edilmezdi. Görevliler suçlanırlarsa, cezalandırılırlardı. Nakledenlerden biri, karısının bir memura, pilavın henüz piştiğini ve yedikten sonra işine dönebileceğini söylediğini anlatır. Memurun yemek yediği süre içerisinde görev gecikti. Sonuç olarak, bu durum üzerine Şîraz ile Bağdat arasındaki ulak ve posta⁵⁸ görevlilerine üç binden fazla kırbaç vuruldu. Bu arada postanın Şîraz'dan yedi gün içinde geldiği, meyve ve çiçeklerin Fârs ve Hûzistân bölgelerinden mükemmel bir şekilde ve taze olarak [başkente] ulaştığı da hatırdan tutulmalıdır.

Bir zamanlar, sarayın mütevazı görevlilerinden birinin, çarşıya sarılmış bir şekilde evine bir miktar dinar gönderdiği ve bu uygulamanın da o zamanlar olağan olduğu söylenir. Konu Adudüddavle'nin kulağına geldiğinden, hedefe ulaşamaz ama bunun sonucunda sıkı bir soruşturma başlatılır. Suçlu bulunduğunda ise **(41)** Emir, [bunu yapanın] elinin kesilmesini emreder.

Berîd memuru geldiğinde mühürler kırılır, çantalar açılır ve mektuplar Emir'in huzuruna çıkarılırdı. Tahtına hitaben yazılmış olanları seçer ve geri kalanları kendi adreslerine dağıtılmak üzere Divân-ı Berîd'e gönderirdi. Ardından mektupları birer birer okur ve onları Ebû'l Kâsım Abdülaziz'e verirdi. Okumasını bitirdiğinde, Ebû-Kâsım onları tekrar okur ve her bölümün altına verilecek cevapla ilgili Emir'in talimatlarını not ederdi. Daha sonra bunlar, Emir'in önünde aklına gelenleri not etmek maksadıyla bulunan not defteri vasıtasıyla Mutahhir b. Abdullah'a⁵⁹ iletilirdi. Bu işin bitiminden sonra, belirlenen zaman geldiğinde yemeğini sorar ve servis için emir verirdi. Çeşitli yiyeceklerin fayda ve zararları hakkında sorguya çekeceği, yemekte kendisine katılan

⁵⁸ İslâm devletlerinde istihbarat ve posta teşkilâtı olan "Berîd Teşkilatı" görevlileri kastediliyor. Detaylı bilgi için bkz. İbrahim Harekât, "Berîd", **DİA**, 5.cilt, İstanbul 1992, s.498-501.

⁵⁹ Ya da onun yerine bakan bir kimseye

hekimle birlikte samimi bir şekilde yemeğini yedi. Daha sonra ellerini yıkar ve yatardı. Uyandıktan sonra abdest alır ve namaz kılardı. Daha sonra refakatçileri ve eğlendiricileri kendilerini tanıtırken, oturacağı içki odasına giderdi.

Ebû'l-Kâsım Abdülaziz bu aşamada gelir, huzurunda geleneklere uygun olarak çömelir ve gelen mektuplara, kendisi ya da görevliler tarafından yazılan cevapların üzerinde çalışmaya başlardı. Emir, zaman zaman bazı ekleme ya da çıkarma önerebilirdi. Mektuplar buna göre düzeltilir, mühürlenir, yerlerine yerleştirilir ve gönderilecekler zamanında postaneye iletilirdi. Abdülaziz bir iş için uzaktayken ya da evde olduğunda ve profesyonel bir kâtib gerektiğinde, kâtib çağırılır, Emir'in önünde oturması, emirlerini alması ve yazması söylenirdi. Emir, her zaman içer ve müzik dinler, anlamak için şarkıları ve hikâyelerini sorardı. Bu durum, Emir sedirinde istirahate çekildiğinde, gecenin ilk kısmı geçinceye kadar devam ederdi.

Merasim günlerinde, dostça ve samimiyetle karşılandığı itibar sâhibi Deylem birlikleri ile birlikte olurdu.(42) Her talep edene siyasetin gerektirdiği şekilde müsbet ya da menfî bir cevap verirdi. Görevliler gün batımına kadar kalırken, halk gün ortasında dağılırdı. Normal günlerde işler planlandığı gibi devam ederdi.

Bir gün onunla uzun zaman geçirmesine neden olan ve bazı işleri yapmasından alıkoyan bir köle kızıdan çok hoşlandığı söylenir. Ertesi gün de onunla yeniden birlikte olmaya çalıştığında, bunun daha zor olduğunu gördü ve söz konusu uzayan zaman için bir şey uyduramadı. Kıza olan tutkusu, ikinci kez onunla yaptığı sohbetin uzamasına neden oldu ve işler daha da kötüye gitti. İçinde bulunduğu durumu düşünürken sorunun kaynağının süreklilik arzedeceğini anlamış ve bu yüzden Hâdım Şükr'ü çağırmıştı. Ondan köle kızı almasını ve boğmasını istemişti. Şükr kızı aldı ama efendisinin tutkusunu gözardı ederek, kızı bağışladı. Ona zarar vermedi. Birkaç gün sonra Emir, ona şöyle dedi: "*Şükr, o kız konusunda çok acele ettik biraz beklesek daha iyi olurdu.*" Şükr

cevap verdi: *"Hükümdar Hazretleri, onun gitmesiyle birlikte sizin pişmanlık duyacağınızı umarak bekledim ve bu yüzden onu bağışladım."* Böylelikle işleri yine aksamaya başladı. Bu yüzden Şükr'ü çağırdı ve onu boğmasını bir kez daha emretti. Bir şehvet arzusunun, dünyayı terk etmesine ve yönetimde aksamalara neden olmasına değmeyeceğini söyledi. Böylece kız, bu sefer gerçekten boğuldu ve ortadan kaldırıldı.

Bu hikâyeyi alıntı yaptığım "Kitabü't-Tarih"⁶⁰te buldum, sadece yazdım. Çeşitli hükümdarlar için sık sık anlatılan bir hikâyedir. Neyin doğru olduğunu yalnızca Cenâb-ı Allah bilir.

(43) Hane halkı ile ilgili işleri çok dikkatli bir şekilde idare ederdi. Devlet işlerinin hemen ardından hazâin⁶¹, mutfaklar, ödenekler ve maaşlardaki detayları incelerdi. Uygunsuz bir biçimde tek bir dirhem bile harcamaz, bir dirhem bile kendi hesabına geçirmezdi.

Ordu yönetimi ile ilgili olarak, askerlerin ödemelerinin zamanında ve dağıtımına müdahale etmeden yapıldığı kayıt altına alınmıştır. İşlerle başa çıkabilmesi için ordu kâtiblerinin ve onlara bağlı kişilerin sayısını artırdı. Her gün maaş davulları vurulur ve çağrılan görevliler, takipçileriyle birlikte sıraya girerler ve maaşlarını alırlardı. Zaferlerden sonra yapılanlar ile politik olarak yapılması öngörülen durumlar haricindeki tüm ek ödemeler yasaklandı. Hâcib Toğan⁶²'ın, sınırdaki sefere gönderilirken Emirden on kişilik ilave ödenek talep ettiği söylenir. Emir bunu reddetmiş, 5.000 dirhem hediye ve *"Bu, fazladan talep ettiklerinizin değeridir. Eğer biz talebinizi kabul edersek asla kapatamayacağımız bir kapıyı açmış oluruz."* şeklinde bir mesaj göndermiştir.

⁶⁰ Er-Ruzrâverî, Hilâl b. Muhassin es-Sâbî'nin eserine atıfta bulunmaktadır. Tezimizin bundan sonraki kısımlarında sadece "Tarih" olarak yer alacaktır.

⁶¹ Çalışmamızın diğer kısımlarında "hazâin", "depolar" olarak tercüme edilecektir.

⁶² Adudüddavle'ye bağlı Türklerin en meşhuru

Kumandan Ebû'l-Hasan Ali b. Umâre aşağıdaki hikâyeyi anlatmıştır: Adudüddeyle, Deylem'deki seçkin bir aileye mensup ve adını kendisinin verdiği bir Deylemli tarafından ziyaret edildi. Adama çok fazla saygı gösterdi ve ona altın eyerli bir at hediye etti. Bu adam, oldukça cömert olan başkentteki bir memur akrabası tarafından davet edildi. Orada hayal gücünü zorlayan ve kendi yaşantısının daha sönük görünmesine neden olan bir lüks ve gösteriş vardı. Adudüddeyle'nin atadığı bir kâtib yanına çağırarak, *"kuzenim tarafından davet edildim. Onun ferace⁶³ ve bir giysi giydiğini gözlemledim. Bana da bir benzerini almanı istiyorum"* dedi. Kâtib ona, o sırada karşılayabileceklerinden daha fazla bir miktara (para) ihtiyaç duyulacağını söyledi. Deylemli, ona, altın eyeri alıp rehin vermesini söyledi. Kâtib Adudüddeyle'ye (44) giderek olanları anlattı. Emir beni çağırdı ve dedi ki⁶⁴: *"Bu Deylemlileri davet eden memuru istiyorum."* Adamı çağırdım ve geldiğinde, Emire haber verdim. Beni dışarı çıkardı ve adamla şu şekilde konuştu: *"Kişisel servetinizle böbürlenmemeniz ve askeri görevlerinize harcamanız gereken zamanınızı lüks içinde heba etmemeniz ve şöenler vererek ve gösteriş yaparak ordumuzun düzeninini bozmamanız gerekir. Şimdi⁶⁵ şehrine gitmek üzere görevlendirildin. Bu yüzden hazırlıklarını yap ve çık."* Kumandan Ebû'l-Hasan Ali b. Umâre dedi ki: *"Ben bu adamla konuştuğumda, yeri öptü ve özür dilemek için çabaladı. Neredeyse endişeden ölüyordu. Daha sonra yolculuğa hazırlanmak için ayrıldı."* Bundan sonra Emir, o Deylemlinin getirilmesini emretti. Deylemli geldiğinde, Emir aynı şekilde bir divan, yayılmış bir halı ve üç kırışık yastığa sahipti. Kendisi eski püskü bir cübbe ve Merv'in⁶⁶ sarığını takmış ve oturmuştu. Deylemli huzura ilk çıktığında, Emir ona hemen hitap etmemiş, mobilyalarını ve kendi

⁶³ Üzerine beyaz bir dış giysi giyilir, önü açıktır ve genellikle işlenir. Buna ferace denir. Detaylı bilgiler için bkz. E. Ashmead Bartlett, **The Passing of the Shereefian Empire**. 1910, s. 236.

⁶⁴ Kumandan Ebû'l-Hasan İbn Umâre anlatıyor.

⁶⁵ Bu kısım çeviri metinde "... " şeklinde, yani boş olarak belirtilmiştir.

⁶⁶ İnce bir malzemedir..

kıyafetlerini incelemesi için ona zaman bırakmıştı. Ona, nasıl olduğunu sorduktan ve onu rahatlattıktan sonra şöyle dedi: *"Dostum, görüyorum ki mobilyalarım ve kıyafetlerime bakıyorsun ve belki de koskoca dünyanın hükümdarı nasıl oluyor da bu mobilya ve kıyafetlerden tatmin oluyor diye soruyorsundur. Seni temin ederim ki saygınlık ve zafer, prensip ve icraatlerde yer almakta, devlet adamlığından ve stratejiden kaynaklanmaktadır. Güzel kıyafetler, lüks ve rahatlık kadınlar içindir. Bir adam huzuruma dikkatli bir biçimde giydirilerek geldiğinde, boşta ve işsiz bir adam olduğunu; basit ve dikkatsizce giydirildiğinde ise, onun ruh ve amaç adamı olduğunu düşünüyorum."* Adamla bir süre daha konuştuktan sonra onu gönderdi. Kâtib geri döndüğünde, Adudüddavle ona: *"Efendinin ayrılmasından sonra ne oldu?"* diye sordu. Kâtib dedi ki; *"E hazretleriyle olan görüşmesini bitirip yanından ayrıldığında, bana satın almamı talimat verdiği palto ve giysi malzemesini sordu ve onları getirdiğimde, bu malzemeleri satıcıya (45) geri götürmemi ve eyeri geri almamı istedi."* Adudüddavle bu cevap üzerine gülümsedi.

Aşağıdakiler, Ebû Nasr Haşâde⁶⁷ tarafından anlatıldı: el-Kasr'da maaşları başkentteki hazineye ödenen bir dizi hizmetçi vardı. Ayın sondan üçüncü gününde, Emir tarafından çağırıldım. Emir, hazînedâra belli bir miktar dirhem ayırarak, bunların el-Kasr'daki nakîbü'l-gılmana iletmek üzere Ebû Abdullah İbn Sa'dân'a verilmesini emretti. Bunu yapacağımı söyledim ama unuttum. Dört gün sonra bana konuyu sordu ve unutkanlığım için özür diledim. Bundan dolayı beni sert bir şekilde azarladıktan sonra Dedim ki: *"Yeni ay daha dün başladı ve toplam miktar bir kerede aktarılacak. Bu derece endişelenmeye gerek yok."* Bunun üzerine, *"Hatanızın ciddiyetine ilişkin cehaletiniz, gösterdiğiniz ihmalden daha kötüdür. Ayın bir günü geçmiş iken, insanlara ücretini vermediğimizi görmüyormusunuz? Biz insanlara bağış mı yapıyoruz? Oysa*

⁶⁷ *خو شاده*: Veya Harâşâde, Hâdşâh veya Haradşâh olarak da bazı nüshalarda yer almaktadır. Bkz. İbnü'l Esîr, *a.g.e.*, s.612, dn:1.

ayın bitmesine ve bir diğerinin başlamasına izin verirse, kendilerini kumandana bir şekilde hatırlatırlar. Taksimat yapanın onlara bir söz vermesi gerekir. Sonra ertesi gün tekrar gelirlerse, özür dilemek zorunda kalır. Üçüncü gün geldiğinde, bu sefer taleplerinde yaygaracı bir tavır takınırlar. Böylece biz onların tüm minnettarlığını kaybederiz. Kendilerini işlerden geri çekerler ve biz de kazandıklarımızdan daha fazlasını kaybederiz” dedi.

Adudüddavle, muhtemelen Mu'tasim'in bu tip durumlara karşı nasıl davrandığını biliyordu.⁶⁸ Kuşkusuz, konuşmada en dürüst, başarıda en onurlu ve soy itibarıyla insanlar arasında en soylu olan Haşimîlerin taklit edilmesine veya onlara talebe olunmasına itiraz edilemez. Dağlardaki sağlamlık, bilgi okyanusları, rehberlik sancakları, manevi ve geçici şeylerdeki yücelik, savaş ve tartışmadaki üstünlükler, tahtta olanlar ve minberdekiler için uygundur. Cömertlik onların sınırlarını geçemez ve karanlık yine onların ışığı tarafından dışarı atılır. Hükümdarlar ve minberdekiler arasında, Mu'tasim da -adı gibi- yanılmaz ve hata yapmazdı.

1.2.1.12. Ordu Yönetimi hakkında anlatılan hikâye

Dımaşk'ta validen sürekli (46) hakkını talep eden ve yoksulluktan şikâyet eden bir birlik olduğu söylenir. Vali bu birliğin isteklerine karşı, elindeki paranın başkente aktarılması için gerekli olduğunu ve hiçbir kısmını almaya teşebbüs edemeyeceğini; ancak daha sonra onlar için bazı kaynaklar bulabileceğini savunmaktaydı. Ama Askerler ihtiyaçlarını karşılamak için bu paranın bir kısmına el koydular ve askerlerin gerçekleştirdiği bu eylemin haberini Berîd teşkilâtı vasıtasıyla başkente ulaştırdı

⁶⁸ Taberi, *Câmi'u'l-beyân ve Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* eserinin 3.cilt. s. 1184'de, Mu'tasim'in, söz verdiği armağanları vermesi esnasında, vezirin işi ağırdan almasına kızdığına ilişkin hikâyeler anlatır. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.43,dn:1.

Mu'tasım bir gazâyâ başlamak üzereydi ama şu şekilde bir cevap yazmak için bekledi: *"Ya ben Raşid'in gerçek oğlu değilim; ya da [öyleysem] bu emri aldığımda derhal o parayı geri alamazlarsa, güçlerimi onlara karşı yönlendirir ve onların çelik hasat etmelerini sağlarım."* Bu cevap en hızlı şekilde valiye iletildi. Vali askerleri çağırdı ve mesajı onlara okudu. Birbirlerine bakarak şöyle dediler: *"Bu Mu'tasım. Ne diyorsa onu yapar."* Hemen göz açıp kapayıncaya kadar aldıklarını geri koydular. Para, sanki hiç alınmamış gibi oldu. Validen kendileri için Emirden özür dilemelerini ve durumu açıklamalarını istediler. Vali bunun için başkente haber gönderdi. Mu'tasım, askerlerin ödemelerinin geciktirilmesi suretiyle sadakatlerinin zayıflatılmasının politik bir hata olduğunun, bu konuda valinin suçlandığı ve kendisinin yanlış içerisinde olduğunun belirtildiği bir mektup yazılmasını emretti. Valiyi aynı eylemin tekrarlanmasına karşı uyardı. Askerlerin itaatleri için bir ödül olarak da kalan ücretlerinin vaktinden önce ödenmesini istedi.

1.2.1.13. Şimdi kayıtlardaki hususlara geri dönüyoruz

Bu hikâyeye, Ali b. Umâre tarafından anlatılmaktadır: Türk kurmaylardan bir tanesi, hayata geçirilmesini istediği bir taslağı getirerek, Divanü'l-Ceyş'e girdi. Kâtibe bunu yazmasını söyledi. Kâtib, hükümdarın istediği bir açıklama üzerinde çalıştığını ve o gün taslağı hazırlamak için hiç zamanı olmadığını söyledi. Memur, kâtibin elinden açıklamayı aldı, yere koydu ve ona şöyle dedi: *"İlk önce benim işimi yapacaksın."* Sâhibü'l-Haber⁶⁹ [hafiyeye] bu konuda derhal bir not gönderdi ve kâtib taslağı yazmayı daha tamamlamadan Adudüdevle tarafından çağırıldım. Emir bana dedi ki: *"Bir*

⁶⁹ Bunlara ayrıca "Sâhib-i Berîd" de denirdi. Detaylı bilgiler için bkz. İbrahim Harekât, 1992, s.498-501.

*Deylemli*⁷⁰ burada belirtilen şekilde davranıyormuş. **(47)** divâna gideceksin, kâtibtan taslağı isteyecek ve onun gözleri önünde taslağın yanmasını sağlayacaksın. Ardından, Deylemlinin yaya olarak Babü'l-Âmme'den [şehrin kapısından] çıkmasını sağlayacaksın. Bir nakîb'e onun gece Deylem'e gitmek için şehirden çıktığını görmesi için görev vereceksin." Bu emirleri yerine getirdim. Hükümdar da daha sonra gelecekte de ordunun hesaplarının memurların elinde yapılması gerektiğine dair bir emir verdi.⁷¹

Esfâr b. Kerdeveyh aleyhine şikâyetle bulunulmasına veya Esfâr'ın kâtiblerinin ilgilendiği herhangi bir konuda Mecâlisü'l-Hükm'de davalarının görülmesine izin verilmeyeceği belirtildi. Bu, Esfâr'a şeref bahşetmektir. Çiftçilerden biri, Emir'e Esfâr'a yönelik bir şikâyet konusu getirdiğinde, Emir kâğıdın şöyle yazmıştı: "*Kardeşim Ebû Zahir*⁷² bu şekilde davranacak adam değil. Ona karşı şikâyet yanlıştır." Belge, daha sonra, çiftçiye karşı adaletin uygulandığını gören Esfâr'a gönderildi.

Çiftçilerden biri tarafından anlatılmaktadır ki: Adudüddavle'nin zamanında mülküm, kötü şöhretli Esfâr b. Kerdeveyh'in iktâsı içerisinde kalmaktaydı. Adudüddavle Esfâr ve Ziyar b. Şehrakâveyh'e karşı tüm direnişi yasaklamıştı. Bir dizi felaket yaşadım ve toprak vergisini ödemeyi başaramadım. Esfâr'a 3600 dirhem borçlandım. O da beni hapse attı. Kötü muamele ederek beni prangaya vurdu. Kullanım hakkımı **(48)** aldıktan sonra yedi ay boyunca gözaltında kaldım. Gardiyanım bana kibar davranırdı. Bacağımdaki pranga ile kaçamayacağımı bildiğinden, kapı öğlen vakti korunaksızken ve eve gidip kendi işlerine bakarken onun yerini almamı isterdi. Ardından dönerdi. O kadar moralim bozuk ve umutsuzluğa kapılmışım ki, yaşamak için ölümü göze aldım. Bir gün gardiyan ayrıldığında ve kapı yine korunaksızken, ben

⁷⁰ Bu doğru olmalı ve adamın bir Türk olduğu hatalıdır, çünkü Ali b. Umâre "Deylemlilerin Genaralı" idi. Bkz. H.F.Amedroz, 1921, s.44,dn:1.

⁷¹ Bunun anlamı, taslakların hazırlanmasının tamamen kâtipler tarafından yapılması gerektiği, bu şekilde tarif edilen olayın tekrarlanmaması gibi görünüyor..

⁷² ابی ظہر

prangalarımıyla birlikte kaçıma teşebbüs ettim. Esfâr, er-Reyhan yolunda⁷³ bulunan Sa'id b. Mahled⁷⁴'in sarayında kalıyordu. Yaz mevsimiydi ve bir kuraklık vardı. Adudüdddevle sarayının altındaki tören alanına ulaşana dek Dicle'nin kıyısında bekledim. Beni yolda gören insanlar ya şok oldular, kaçan bir deli olduğumu düşündüler ya da beni tanıdılar ve kaçak olduğumu anladılar. Merasim alanında durduğumda perdelerin açıldığını ve Adudüdddevle'nin balkonda durduğunu gördüm. Gördüğüm kişinin Adudüdddevle mi yoksa onun yakınındaki Ferrâş Ali b. Bişhara⁷⁵ mı olduğunu bilmiyordum. Tatlı bir şekilde seslendim ve Ali b. Bişhara sessiz kalmam ve derhal bahçe kapısına gelmem için bana işaret etti. Öyle yaptım. Ali b. Bişhara dışarı çıktı, bana kim olduğumu ve hikâyemin ne olduğunu sordu. Durumumu ve Esfâr tarafından bana yapılanları açıkladım. Bana kapıcılarla oturmamı söyledikten sonra gitti. Bir müddet sonra da geri döndü. Beni içeri alarak şöyle dedi: *"Sen geldiğinde hükümdar hazretleri ayakta idi ve seni gören oydu. Onu gördüğünde, önündeki yeri öp ve ona dua et."* Onu ilk gördüğüm yere yaklaşana kadar, prangalarımıyla topallayarak ilerledim. Çok korkmuş ve endişelenmiştim. Fakat bu sefer yeri tekrar tekrar öptüm. Birçok dualar ettim, gözyaşı döktüm ve dilimi tuttum. Ali b. Bişhara'ya, *"Durumunu anlatsın"* dedi. Bunun üzerine, *"Kelimelerimi kontrol edemeyecek kadar korkmuş durumdayım"* dedim. O da *"Korkma, konuş"* dedi. *"Esfâr mülkümü ele geçirdi ve benden karşılayamayacağım taleplerde bulundu. Beni yedi (49) aydır prangalar ile tutmaktadır"* dedim. Sözlerim üzerine, [Adudüdddevle] bir süre sessiz kaldı ve ardından bana dedi ki: *"Ebû Zahir'in evine geri dön. Ona bize geldiğini, durumunu açıkladığını ve geri dönmeni emrettiğini söyle."* *"Emir hazretleri, ondan korkuyorum (bunu söylemenin aptalca olduğunu kabul ediyorum)"* şeklinde cevapladım. *"Korkma, arkanda ben varım. Dön! Sonucu göreceksin"* dedi. Yeri öptüm ve sürüklenerek ve prangalarımıyla topallayarak

⁷³ الردحان به درب

⁷⁴ مخذل

⁷⁵ به إشارة

huzurundan ayrıldım. Ebû Zahir'in kapısına geldiğimde, gardiyan geri dönmüştü. Beni bulamayınca, aramak için görevlileri göndermişti. Ebû Zahir, benim olmadığımı işitince, gardiyana yüzlerce kırbaç vurdurmuştu ve böylece işler karmakarışık bir hal almıştı. Görevliler beni görünce: *"İşte O!"* diye bağıldılar. Bana nereye gittiğimi sordular. Ben de, Emir hazretleri Adudüddевle'nin beni huzura kabul ettiğini söyledim. Bana yapılan muameleyi Emire şikâyet ettikten sonra, buraya geri dönmemi söyledi. Ben de öyle yaptım. Hizmetliler bunu duyunca, bu durumu Esfâr'a tekraren iletiler. Bana nerede olduğumu sordu. Cevaben dedim ki: *"Efendim, umutsuzluk içerisinde ve sabrım tükenmiş olarak hükümdarın kapısına gittim. Onu Ali b. Bişhara ile birlikte balkonda dururken gördüm."* Daha sonra, kendisine dualar ettikten sonra, başımdan geçenleri anlatarak kendilerine şikâyetlerimi dile getirdim. Tüm şikâyetlerim, onun tarafından kabul edildikten sonra, bana geri dönmemi söyledi. Ona geri dönmekten korktuğumu söylediğimde ise benim arkamda olduğunu söyleyerek geri dönmemde ısrarcı oldu. Böylece, ben de geldim. Esfâr, *"O zaman cezalandırılmalısın"* dedikten sonra, prangalarımın çıkarılmasını emretti. Bana bir sarık, bazı giysiler ve yüz dirhem verdikten sonra şunları söyledi: *"Maiyetinizle birlikte uzağa gidin."* *"Peki Mülküm!"* dedim. Buna *"Git, yönet ve verginin ödenmesinden de kaçınmaya kalkma"* diyerek cevap verdi. Ona dua ederek huzurundan ayrıldım. Doğrudan Adudüddевle'nin balkonuna doğru gittim ve yüksek sesle onun için dua ettim. Bir hâdım balkona çıktı ve kapıya gelmem için bana işaret etti. Beni karşılayan bu hâdım, bana kim olduğumu sordu. Ona kısa süre önce Emir hazretlerinin huzurunda bulunan bir mahkûm olduğumu söyledim. [Bir müddet sonra, Adudüddевle] Beni, geri çağırdı. Ali b. Bişhara da daha sonra dışarı gelerek beni içeri aldı. Emir hazretlerinin yanında hizmetkârları ile birlikte, **(50)** Dicle'nin üzerine inşa ettiği evin eşiğine otururken gördüm. Yeri öptüm ve onun için dua ettim. İşlerin nasıl gittiğini sordu. Ona, Esfâr tarafından verilen elbiseler ve dirhemleri de göstererek olanları anlattım. Ali b. Bişhara'ya yaklaşmasını söyledi ve

ona duyamadığım bir şey fısıldadı. Sonra bana, Esfâr'a ne kadar borcum olduğunu sordu. "3.600 dirhem" diye cevapladım. O da *"Nezaket gereğince bu durumu telafi etmek maksadıyla artık sana karşı duramayacağı için, bu parayı biz ödeyeceğiz"* dedi. Yeri öptüm ve dualar ettim. Ali b. Bişhara beni elimden tuttu ve hazineye götürdü. Bir çanta içine 3600 dirhem koydu. Görevlilerden birini çağırarak dedi ki: *"Bu kişiyle git. Bu çantayı Ebû Zahir Esfâr'a götür ve ona şöyle söyle: Bu dirhemler, bu kişiye karşı gösterdiğiniz tavır karşılığında gönderilmiştir. Kayıtlarınıza onun adını giriniz."* Çantayı taşıyan görevliyle birlikte oradan ayrıldım. Ebû Zahir'in sarayına gittik ve huzuruna kabul edildik. Görevli, çantayı onun önüne koyarak mesajı iletmişti zaman, o ayağa kalktı ve üç kere yeri öptü. *"Ben fakir bir köleyim ve bu efendimin parası"* dedi. Görevliye ve bana 500'er dirhem verdikten sonra oradan ayrıldık.

Bu iki hikâyeye, ustalık ve becerikliliği göstermektedir. Seçkin de olsa adaletle bir özne olarak müdahalede bulunmak, bir hayli uygunsuz ve bir felakete neden olabilecek bir davranıştır. Zamanımızda, daha tatmin edici bir politika izleyerek, Büveyhî Emirinden daha güçlü bir ordusu olan, İslam'ın son dönemdeki hükümdarı Adudüddevele Alparslan'ın hükümdarlığını gördük. Onun kadar celaletli ve onun gibi saldırabilen bir hükümdar nerede vardı? Burada, onun zamanına geldiğimizde kaydetmeyi umduğumuz birçok hikâyeden biri ile kendimizi sınırlayacağız.

1.2.1.14. (51) Siyasetinin devamlılığını gösteren bir hikâyeye

Sanglu⁷⁶'nın gözde kölelerinden birinin, anayoldaki köylülerden birine ait bir kavunu izinsiz olarak aldığı ifade edilir. Alparslan bunu duyduktan sonra, köleyi çağırdı. Köle, hükümdarın sinirinin geçebileceğini, onu affedebileceğini ya da suçun cezalandırılması sırasında kılıç yerine kırbaç kullanılmasını emredebileceğini

⁷⁶ سند لو

umuyordu. Sanglu, Sultan hazretlerinin huzuruna çağrıldı. Sultan, eğer köleyi cezalandırmazsa bu cezayı kendisine karşı uygulayacağına dair yemin etti. Sanglu, o sırada asker toplamakla görevli bir ordu komutanıydı. Güçlü, ulaşılmaz ve Türklerin en enerjik ve acımasız [gözü pek] adamıydı. O kadar korkmuştu ki, köleyi cezalandırmak için son derece hızlı davrandı. Köle kılıçla kesildi ve -idamlarında takip edilen bir uygulamaya göre- atlılar vasıtasıyla vücudunun ikiye ayrılması sağlandı. Sanglu'nun muhtemelen bu olayda içten gelen bir isteği de vardı. Muhtemelen köle, daha önce de bu küçük suçun sonucu olarak gözüken "ölüm cezasını" hak eden başka suçlar da işlemişti. Alparslan'ın, izinsiz edinilen mal nedeniyle idam cezası verdirdiği bu olay, idam cezasının göze çarpan küçük suçlar için de verildiği anlamına gelir. Burada bazı kitaplarda bulduğum, Halife Mu'tazıd-Billâh zamanına ait bir eylem taklit ediliyordu. Bir defasında "kavun hikâyesi"ne benzer şekilde, [Mu'tazıd da] bir asker hakkında şikâyet aldıktan sonra, adamın getirilmesini istedi. Hapse attırdı ve (Halife) başkente dönene kadar da orada kalmasını emretti. Daha sonra, onun hakkında ilave emirler de verdi. Ertesi gün, insanlar sabah uyandıklarında, bir adamın kazığa oturtulmuş olduğunu gördüler. Bu idam ve kazığa oturtma cezası hakkında insanlar konuşmaya başladılar. Mu'tazıd-Billâh'ın maiyetinde bulunanlardan biri⁷⁷ geldi. Salonunun boş olduğu zaman ona: *"Ey Emîrû'l-Mü'minîn, kazığa oturtulmadan sadece dayak da (52) onun için yeterli olurdu"* dedi. Bana dedi ki: *"Adamı tanıyor musun?" "Evet, tanıyorum"* dedim. Bunun üzerine hapisaneye gidip görmemi istedi. Mu'tazıd-Billâh'ın maiyetindeki adam zindana geldiğinde, sözü edilen adamı prangalarla bağlı bir şekilde buldu ve yaşıyordu. Halifenin huzuruna geri geldi ve halifeye adamı canlı bulduğunu söyledi. Mu'tazıd-Billâh dedi ki: *"Onlara yalnızca, hırsız ve katil olan ve kazığa oturtulmayı hakeden başka bir caniyi gösterdim. Siz, o kazığa oturtulmayı hak eden kişiyi gördünüz. İnsanların yüreklerine korku salmak için kazığa oturtulan suçlunun dünkü adam*

⁷⁷ İbn Hamdun [Ebu Muhammed Abdullah] kastedilmektedir.

olduğunu düşünmelerini sağladım. Ama gerçekte ilahi hükmü aşmadım." Mu'tazid-Billâh zekâsı ve dirâyeti ile meşhur bir devlet adamıydı ve ilahi rehberlikten çok hoşlanırdı.

Bana, Mısırlı hükümdarlardan birinin, devrinde işlenen suçlar için kutsal metinlerde öngörülen cezaların çok ötesine geçerek, çok sayıda insanı idam ettirdiği hakkında bir bilgi verildi. Ancak bu cezalar sonucunda suç daha da arttı ve işler iyiden iyiye çıkmaza girdi. Hükümdara bu sorunun üstesinden gelebilmesi için kurallara uyması ve bir kadı⁷⁸ çağırarak onun danışmanlığını ve hükmünü istemesi tavsiye edildi. Mahkûmların hepsi, onun önüne getirilerek yaptıkları anlatıldı. Kadılar, her durumda Allah'ın emirlerine uygun olarak ceza vermeye devam ettiler. Hükümdar da, bu cezaları -artırmadan veya azaltmadan- adil bir şekilde uyguladı. Aynı sistem, diğer suçlular için de takbik edildi. Bundan kısa bir süre sonra, hükümdarın işleri yoluna girdi. Suç kesildi ve ülkeye de güven geldi. Yaratılanlar, Yüce Yaradan'ın toplum için aldıklarından daha büyük önlemler alamazlar.

Bu konuda Türk hanedanının⁷⁹ izlediği politika gerçekten hayranlık uyandırıcı. Görüşlerini ve hükümlerini dinlemek için uzman bir değerlendirici ile birlikte temyiz başvuruları almak için oturan, "*Emîr-i Dâd*" adı verilen bir Temyiz Komiseri vardı. [Bu komiser] Kanunun askerler ve siviller için öngördüğü hükümleri uygulardı. Allah'ın yarattığı ve hükümdar olmasını dileyerek çeşitli lütuflarda bulunduğu kişinin davranışları, en yakın akrabalarını dahi kısıtlayamıyorsa ve hükümdar hazretleri en zorlu konularını bile halledemiyorsa eğer, (53) bu durum iki şeyden biri ile tanımlanmalıdır: Ya günahkârlık, ya da kişisel ehliyetsizlik. İkisi de övgüye değer değildir. Adudüddeve İbn Büveyhî, her ikisinden de şüphe duyulmayacak şekilde hükümdar oldu. Belki de, hikâye doğruysa, onları kısa zamanda kazanmak için

⁷⁸ Amedroz burada kadı yerine "hukukçu" tabirini kullanmıştır.

⁷⁹ Selçuklu Hanedanı kastedilmektedir.

sonradan kapsamlı bir çözüm yolu bulmak amacıyla, bu ayrıcalığı Esfâr ve Ziyâr'a teslim etti. Çünkü derindi ve her sorunla başa çıkabilmek için bir sabrı vardı. O, işlerinde hiçbir kusur bulunamayan ve kariyeri sorunsuz olan hükümdarlardan biriydi.

Şimdi konumuza geri dönüyoruz. Aşağıdakiler Ebû İshâk İbrâhim b. Hilâl es-Sâbî tarafından anlatılmaktadır: Adudüddavle Medain'e ikinci kez vardığında, onunla buluşmak için Medain'e giderek kendisine saygılarımı sundum. Türklerin şehre düzensiz girişlerinde, nehir kıyısındaki evime saldırımları ihtimalinden çekindiğimden ve Bahtiyâr mahkemesinin üyelerinden biri olduğum için, ondan, kendimi korumak maksadıyla birini göndermesini istedim. O da düşük rütbeli nakîblerden birini benimle yolladı. Ben de günün büyük bölümünde kendi işleri ile uğraşan bu memurla birlikte, evde oturmaya başladım. Yüksek komutanlardan birinin evi işgal edildiğinde, destekçileri de onun eşyalarını emanete aldılar. Yataklarını yaptılar ve atlarını bağladılar. Bunlardan sonra, hanelerimizi tahliye etmemizi emrettiler. Konutlarımız için umutsuzluğa düşmeye başladık. Nakîb, komutanı selamladıktan sonra elini öptü ve önünde durdu. Komutan onunla konuşmaya başladı ve sonra neden geldiğini sordu. O, evi saldırılara karşı korumak için hükümdar tarafından gönderildiğini söyledi. Komutan şöyle dedi: *"Sahibi, Bahtiyâr'ın mahkeme kâtiblerinden biri olanın, bizim Emirimizle ne işi olur?"* Adam dedi ki: *"O, Emir'in hizmetindeydi ve onun tarafından saygıyla karşılandı."* İbrâhim es-Sâbî şöyle devam etti: Nakîb, Deylemliler ayağa kalkmadan önce, henüz cümlesini tamamlamamıştı. Oturduğu sandalyeyi fırlattı ve hizmetçilerine eşyalarını çıkarmalarını söyledikten sonra, hızlı bir şekilde uzaklaştı. Hizmetkârları da onu takip etti. Onun yaydığından daha büyük bir korku görmemiştim.

1.2.1.15. (54) Kamu güvenliğinin koruyucusu olarak yaptığı işler

Ülkeyi bütün canilerden, yolları da eşkıyalardan korudu. Hem şehrin hem de ülkenin sakinleri ondan korkuyordu. Bu alandaki ünlü bir icraatı, Benû Ukayl Reisi Davud b. Mus'ab'ı, Ebû'l-Kâsım İbn el-Bâhîlî aracılığıyla öldürmesidir.

1.2.1.16. Davud b. Mus'ab'ın öldürölmesi ile ilgili strateji hakkında

Adudüddeve'nin, Ebû'l-Kâsım İbn el-Bâhîlî'yi bağlılığına girmesi için Davud'a elçi olarak gönderdikten sonra, Bağdat'a geldiği kaydedilmektedir. Elçinin, 20 Hamdânî'den oluşan bir koruma ekibi vardı. Bu koruma ekibi, korumasız bulurlarsa, Davud'a saldırma talimatı almışlardı. Elçi, Sincâr bölgesinde kendisine ulaştığında, ona taşıdığı mesajı ileterek, bu mesaja uymasını tavsiye etti. Davud da uymaya hazır olduğunu belirtti. Ancak hükümdarın kapısına varmak yöntemine uygun değildi. Elçi defalarca mesajı ilette. Ancak Davud her seferinde bazen kabul bazen de red ediyordu. İbn el-Bâhîlî, ona saldırmaya karar verdikten sonra, bunu yapması için yanında olan bir ferrâşa talimat verdi. Uygun bir zaman aradı. Akşamları, develerin, öküzlerin ve koyunların eve getirildiği saati, en uygun zaman olarak belirledi. Çünkü onlar getirilirken çok bağırış çağırış olmaktaydı. İnsanlar, deve ve sığır sürülerini getirip onları sağmakla meşgullerdi. Elçi, niyetini o saatte yerine getirmeye karar verdi. Muayyen bir zamanda, bir akşam, Davud'u ziyaret etmek için izin isteyerek, planını iletteği bir ferrâş eşliğinde kendisini takdim etti. Bu hizmetçiye, oda boşken Davud'u tutması talimatını verdi. Zamanı geldiğinde gözüyle işaret edecekti. Cebinde keskin bir bıçak taşıyordu. Develer ve diğer hayvanların gürültüleri ve halkın bağırış çağırışı arasında eve geldi. Kısa bir sohbetten sonra, ferrâşa işaret verdi. O da Davud'un üzerine atlayıp ellerini yakaladı. İbn el-Bâhîlî bıçağıyla göğsüne vurdu ve ölene kadar da vurmaya devam etti. Daha sonra ferrâş onu takip etti. Böylelikle odayı sessizce terk

ettiler. Sanki askeri bir gereklilikmişcesine, hiçbir çadırın olmadığı sahrayı (55) uygun buldular. Kendisi ve ferrâş için hazır birkaç atı vardı. Onları aldılar ve ülkenin içlerine doğru sürdüler. Musul yolunu dörtlüğe geçip, Berkaid yoluna saptılar. Oradan Dicle'ye inerek bir tekneye bindiler. Bir süre sonra da Davud'un takipçileri odaya vardılar ve onu ölü olarak yataken buldular. Katil olduğunu düşündükleri İbn el-Bâhîlî'yi ise bulamadılar. Atlılardan bazıları, Musul'a kadar izlerini takip etti ama onu bulamadı. Bu yüzden, Hamdânî muhafızlarını yakalayıp soğukkanlılıkla öldürdüler. Birkaç yıl sonra İbn el-Bâhîlî, Kûfe'de Benû Ukayl tarafından öldürüldü. “*Her katil katledilir*” diye bir söz vardır. Ancak esasen bu, hafif bir cezadır. Çünkü Kur'an ve Peygamber Sünneti; katili bir sonraki dünyada, daha ibretlik, daha korkunç ve daha dayanılmaz cezalar ile tehdit ediyor. Bu dünyada ve bir sonraki dünyada afiyet ve bağışlama için Allah'a yalvaralım.

Abdû'l-Hasan Muhammed b. İsa el-Hîfî şu şekilde anlattı: Hit'in ve Anbar'ın gelirlerini oluşturmak için Hit'e gönderildim ki her ikisi de Ebû'l-Alâ Hüseyin b. Muhammed el-İskâfî tarafından yönetilmekteydi. Bir gün Adudüdevle'den bazı madenlere el koyan Ukayl'lı bir bedevi için soruşturma yapmamızı, onun adına ve durumuna ilişkin gerçek durumu öğrenmemizi emreden bir mektup aldık. Kayıkçıları çağırdım ve onlara bu konuyu sordum. Ama bununla alakalı hiçbir şey bilmiyorlardı. Ben de bu durumu hükümdara bildirdim ancak bu sefer daha dikkatli araştırma yapmam konusunda bir emir aldım. Sonuç olarak, araştırmaya ve insanları sorgulamaya devam ettim. Bir kayıkçı tarafından bilinen bir Ukayl'ının, nehri yükselten maden mavnalarından birini durdurduğunu ve duvarcılarının birinden zorla bir çimento parçası aldığı söylendi. Bütün bunlar gerçekten de olmuştu. Müseyyeb b. Râfi denen bu bedevinin yanına vararak, araştırmaya devam ettik. O, kendisinden ne istediğimizi sorduğunda ise hükümdarın onu araştırdığını söyledik. [Ebû'l-Hasan el-Hîfî anlatmaya devam ediyor:] (56) el-Müseyyeb ile aramız iyiydi. Bu yüzden durumu bana açıklamak

için müsaade istediğinde bunu kabul ettim. Kafası karışmıştı. Çünkü iki gün boyunca yoktu. Daha sonra, ailesini ve kuzenlerini bir araya getirerek geri döndü. Onu yalnız bırakmamızı istedi. Nihayet aramızda soygununun telafi edilmesi kararlaştırıldı. Ebû'l-Hasan dedi ki: *“Ben bunu Adudüddeve’ye bildirmek için girişimde bulunmadım ama Ebû'l-Alâ bunun hakkında hükümdara bilgi verdi.”* Ben de sözlerinin etkili olacağını düşündüm. Bununla birlikte, Adudüddeve’den, şu anda parayı kabul etmesinin uygun görülmediği ve insanların affedilecekleri yönünde yönlendirilmesini içeren bir cevap geldi. Amaç, eşkiyalığa son vermektir. Ebû'l-Alâ’ya kullanılan ifadeler arasında şunlar da vardı: *“Eğer bu ilk defa işlenen bir suç olmasaydı, sizi yola getirmek için birini göndermemiz gerekirdi”* dedi. Bana, el-Müseyyeb’in soruşturulmasına devam etmem bildirilen, bu bedevinin teslim olmasını ve eğer teslim olursa -kuzenleri ve kendisi için- af umutlarını da koruması ifade edilen bir mektup geldi. Bir kez daha arkadaşlarına, Müseyyeb’i teslim etmelerini söyledim. Bunu yaptılar ve teslim oldu. Onu hapsedtim. Onu güvene aldığımı söylemek için, Adudüddeve’ye haber gönderdim. Bana, Müseyyeb’in aldığı “çimento parçası”nı vermesini talep eden bir mektup geldi. Müseyyeb, bu işi hallettiğinde⁸⁰ onu aldığı yerden tutulacak ve kazığa çakılacaktı. Bu talimatları yerine getirdim. Adudüddeve’den el-Müseyyeb’e ve Ukayl’ın başkanlarına şu şekilde bir mesaj geldi: *“Sizin aranızdaki şef, ufak şeylerden sorumlu olmadıkça ve iyi davranışlarını garanti etmedikçe, onları, yolları koruyarak ve zararın kaynaklarını kurutarak topraklarımızdan atacağız.”* Böylece, korku, onların Suriye kıyısını geçmelerine ve çölün derinliklerine çekilmelerine neden oldu.

Adudüddeve gibi bir yönetici, [suçlu adam] öne çıktıktan ve kabile üyeleri de onu teslim ettikten sonra bile sözünde durmadıysa, teslim olmayıp da avlanan bir adamı affetmesi zaten mümkün değildir. Cenâb-ı Allah der ki: *“Ancak, siz kendilerini yenip ele geçirmenizden önce tövbe edenler müstesna; biliniz ki Allah çok bağışlayıcı ve*

⁸⁰ İstenileni verdiğinde

esirgeyicidir.”⁸¹ Adamın, iktidar tarafından affedilme umuduyla öne çıkması bir “tövbe” durumuydu. Bu anlatımda belirtilenlerin doğru olması durumunda, teklif yapıldıktan sonra affedilme talebinin reddi utanç veriydi. (57)

“Tarih”te olmasa da, başka kayıtlarda bulduğumuz şey: Onun ustaca deneyimlerinden biridir. Adudüddевle, Mekke'ye, tüccarlar veya hacılar vasıtasıyla bazı mal balyaları gönderdi. Bir bedevi kabilesinin yakınından geçerken, bu bedeviler tarafından baskına uğradılar. Kurbanlar, balyaların Hükümdar Adudüddевle'ye ait olduğunu söylediler. Bedeviler, onun adıyla sadece alay ettiler. Kurbanlar, Adudüddевle'nin sarayına döndü ve durum bildirildi. Büyük miktarda zehirli şekerleme hazırlanması emredildikten sonra, soyulan adamı zehirlenmiş şekerlemelerin yer aldığı mallarla birlikte yine gönderdi. Onlardan, aynı şekilde kabilenin oradan geçen yoldan gitmelerini, kendilerine saldırıldığında malların ve şekerlemelerin, “Adudüddевle'den Mekke'ye bir hediye olarak” gönderildiğini söylemelerini istedi. Onlar, mallarına el konulduktan hemen sonra geri döneceklerdi. Bu talimatlara uydular; mallarını alan kabile üyeleri ile karşılaştılar. Soyguncular, şekerleri tükettiler ve zehirlenerek öldüler.

Bu hikâye doğruysa, bu tedbir dindar biri ve güçlü bir Emir tarafından reddedilecektir. Dindar kişi bu olaya korkunç bir suç olarak bakardı. Emir ise misilleme için bir beceriksizlik itirafı olarak görecekti. Olay, masumların da cezalandırılmasını içerir. Çünkü şekerlemeleri yiyenler arasında kadınların ve çocukların ve kabilenin masum misafirlerinin olmayacağından kim, nasıl emin olabilirdi? Cenâb-ı Allah diyor ki: “...Herkesin kazanacağı yalnız kendisine aittir. Hiçbir suçlu, başkasının suçunu yüklenmez...”⁸² Bir keresinde İbn Abbas'dan⁸³, pagan çocukların katledilmesinin gerekli

⁸¹ Çeviri metinde Maide Süresi 38. âyet olarak geçen âyet, esasen 34. âyet-i kerîmedir. Bkz. **Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 2012, s.112

⁸² En’am Suresi 164’üncü âyet-i kerîme. Bkz. **Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 2012, s.148

⁸³ Peygamberin kuzeni, Abbasi hanedanına adını veren ve Kur’an’ı tefsir eden kişi.

olup olmadığı soruldu. O da şu şekilde cevap verdi: “*Hızır’ın hangi delikanlı ile dolaştığı hakkında bir bilgin varsa*”⁸⁴, *onları öldür.*” Kendisi, takdir yetkisine ulaşmamış olanları katletmenin yasadışı olduğu sonucuna göre hareket ederdi.

Çokça anlatılan bir hikâyesi de, ülkesini onlardan temizlemek için Kirman’ın derinliklerine daldığında, Kûfs ve Belûç kavminin bir bölümünü tuzağa düşürmesi ile ilgili seferidir. Bazılarının konutlarının bir dağın arkasında olduğu ve buraya yalnızca küçük bir grubun geniş bir orduya karşı koyabileceği, dar bir geçitle, erişilebileceği bilgisi verildi. Onlara zorla ulaşamıyorsa, bunu bir hile ile yapmayı düşündü. Haraç almadıkça onları rahat bırakmayacağına ilişkin bir mesaj gönderdi. Cevaben; “*Ona verecek paraları olmadığını*” söylediler. Emir de bu cevap üzerine dedi ki: “*Siz avcısınız ve her çadır için bir köpek istiyorum.*” Bunu kısa bir süre düşündükten sonra, çadırları numaralandırmak ve bu sayıya karşılık gelen miktarda köpek almak için bir hafiyesini gönderdi. Köpeğin ustasına kaçması, kuyruğunu sallaması, kendisine sürtünmesi ve evine alışkın olması öyle yaygın bir husus ki, çok uzaklardan bile olsa, evine dönecektir. Adudüddeve, köpeklerin boyunlarına beyaz nef t yağı sürülmüş tasmalar takılmasını emretti. Köpekler geçitte bunları takacak ve nef t yağları ateşe verilecekti. Köpekler eş zamanlı olarak bırakıldıktan sonra, ordu da onları izleyecekti. Plan uygulandı. Köpekler koştu. Ordunun geldiğini bilen insanlar da geçitte onları karşılamak için acele ettiler. Her bir köpek, ateşten kurtulmak için sahibine koştu. Ateş, böylelikle sahibine de sıçradı. İnsanlar geçiti boşalttılar. Köpekleri tarafından izlendiler ve aynı zamanda köpeklerin taşıdığı ateşin de hedefi oldular. Sonuçta, birçokları yandı. Sahipleri tarafından verilen köpekler, kendilerini çadırların üzerlerine attılar. Köpekler, ordu tarafından takip edildi. Onlar tamamen imha edilinceye kadar kılıçtan geçirildiler.

⁸⁴ Kehf Suresi, 80. âyet-i kerîme. Bkz. **Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 2012, s. 301. Bu âyette; Hızır’ın bir delikanlıyı öldürmesi ve delikanlı büyüdüğü takdirde suçlu bir davranış sergileme ihtimalinin yüksek olduğu yönünde bir açıklama yapması.

Halkının kalplerinde oluşturduğu dehşete gelince: Başkentte maûne⁸⁵ veya ücretli piyadeler tarafından silah taşınmasını yasakladı. Silah taşıyan kişiler tutuklandı, hapsedildi veya para cezasına çarptırıldı. Ayrıca, bir başkasının diğerine vurmasını veya bir başkasına karşı elini kaldırmasını da yasakladı. Bunu kim yaptıysa (59) tutuklandı ve hapis ya da para cezası ile cezalandırıldı.

Böylece insanlar baskı altına alındı. “Tarih” sahibi şöyle demektedir: Dedem Ebû İshâk’ın⁸⁶ hapiste olduğu zamanları hatırlıyorum. Bağdat’ın doğu tarafında, Aban mahallesi’nde, bizi eğlendiren, paçavralar giyen ve soytarılık yapan Şîrazlı bir adam vardı. Bir gün bizimle birlikte babamın kapısında oturuyordu. O sırada yanımızda komşularımızdan birinin oğlu olan, Şahit sınıfına⁸⁷ mensup İbn Mevedde⁸⁸ olarak bilinen bir adam da vardı. Nar satıcısı geçerken, İbn Mevedde ona seslenerek, onunla pazarlık etmeye çalıştı. Konuşurlarken İbn Mevedde elini kaldırdı ve satıcıyı tokatladı. Şîrazlı adam, İbn Mevedde’yi kolundan tutarak, hükümdarın sarayına gitmeyi teklif etti. “*Ne amaçla?*” diye sordu İbn Mevedde. “*Senin seyyar satıcıyı tokatlaman konusunda, onu bilgilendirmeliyim. O, senin savunmanı alacak ve ardından da sana, kamu disiplininin gerektirdiği şekilde muamele edecek*” dedi. Sizi temin ederim ki İbn Mevedde, korku ve umutsuzluktan ölmek üzereydi. Babam, Şîrazlı adamı merhamet etmesi konusunda ikna etmeye çalıştı. Seyyar satıcı da olanları görünce affettiğini söyledikten sonra şunları ekledi: “*Sen hakkından vazgeçsen de, sultaninkini*

⁸⁵ İslam devletlerinde, şehirlerde emniyet ve asayişin sağlanması, düzenin korunması, suçluların takibi ve yakalanması görevlerini yürüten emniyet güçlerini ifade eden “şurta”nın yerine Abbâsîlerde kullanılan tabirdir. Başındaki kişiye “sâhibü’l-maûne” denir. Bkz. Metin Yılmaz, “Şurta”, **DiA**, İstanbul 2010, s.242-244.

⁸⁶ Kayıtları Ebû Şûca tarafından alınan Hilâl’in dedesi, yani İbrahim es-Sâbi kastedilmektedir.

⁸⁷ Şahit sınıfı mensupları, Mezâlim mahkemesi hâkiminin duruşmaları anında hazır bulunan beş grup arasındadır. Bunların görevi, hasımlar hakkında bildiklerini söylemek ve kadının verdiği hükümlerin hakka ve adalete aykırı olmadığına şahitlik etmektir. Bkz. Hasan İbrahim Hasan, **İslam Tarihi**, 3.cilt, Kayıhan Yayınları, İstanbul, s. 119-120.

⁸⁸ ابن مودة

vermelisiniz.” Babama dedi ki: “Merhamet edemem. Bu mesele artık mahkemelik oldu ve eğer geri çekilirsem, suçlu olurum ki bu da mahvolmama ve işimi kaybetmeme neden olur. Çünkü hükümdar, bu türden hareketleri kendisine bildirmem için bana görev verdi.” Nihayetinde babam ve İbn Mevedde, serbest bırakılmadan önce adamın elini öptü ama o da şöyle dedi: “Sen ve ben, dua etmekte olduğumuz Allah’tan bize gelecek olan tehlikenin altındayız.” Bundan sonra Şîrazlı adama korkuyla karışık büyük bir saygı duymaya başladık.

Müderrislerden, askerlerin çocuklarına, babalarının işleri, evlerinin yönetimi hakkında sorular sormaları ve postaneye yazılı raporlar göndermeleri istendi. Onlar, bunun için düzenli ödenekler aldılar.

1.2.1.17. (60) Uzak bölgelerdeki konulara ilişkin, saygı uyandıran ve ustaca alınan tedbirler hakkında

Adudüddeve'nin Mısır'dan dönen casuslarından biri, Emiri birçok konuda bilgilendirerek, Kandil Sokağı⁸⁹ndaki eski bir şekerlemeci dükkânına gittiğini ve satın aldığı bir şeyin ücretini ödemek için ona Emir'in parasını, yani dirhemini verdiğini söyledi. Adam madeni parayı iade ettikten sonra, şekerlemecinin casusa ve Emire hakaretler yağdırdığı bir tartışma başlamıştı. Casus, şekerlemecinin adını tespit etmek için çok uğraşmış ve durumu rapor etmişti. Aşağıdakiler, Musullu Ebû Abdullah Hüseyin b. Muhammed isimli şekerlemecinin anlatımını içermektedir: Bir gece evimdeyken, meşale taşıyan bir adamla birlikte, bir nakîb kapımı çaldı. Büyük bir endişe ile dışarı çıktım. Nakîb, İbn Mihman tarafından arandığımı söyledi. Onunla gittim ve Adudüddeve'nin huzuruna geldiğimde, İbn Mihman, Emir'in ferrâşlarından biri ile birlikteydi. O bana dedi ki: “Emir hazretleri, usta bir sanatçı istiyor ve sen de

⁸⁹ ال قدد ل زقاق

ona aday olarak gösterildin. O, senin saraya getirilmeni emretti. O yüzden bu ferrâş ile birlikte git.” Durumu kabul ettiğimi ifade ettim. Derede hazır olan servis mavnalarından birine bindik ve aşağı doğru ilerledik. Ardından saraya vardık. Benim beklememi söyledi ve kendisi gitti. Ardından tekrar geldi ve beni Yeşil Kubbe'nin arkasındaki odaya götürdü. Adudüdevle oturmakta ve Şükr ayakta durmaktaydı. Onu gördüğümde, birkaç kez yeri öptükten sonra Emir hazretleri şöyle dedi: “Endişelisin ama niyetimiz sana zarar vermek değil. Yalnızca iyilik için davet edildin.” Tekrar yeri öptüm. Sözlerine şu şekilde devam etti: “Seni, Mısır'a gitmeni gerektirecek bir işle ilgili görevlendirmeyi gerekli görüyoruz. Ailen için bırakabileceğin bir miktarın da sana ödenmesini emretmiştik. Onu Ebü's-Senâ⁹⁰'dan alabilirsin.” Kabul ettiğimi söyledikten sonra bana “Git, İşini gör ve parayı karına ver. Hiçbir kısmını kendine ayırmayı düşünme, çünkü yolculuğunda ihtiyacın olmayacak”dedi. Şükr, bana yirmi dinar verdi. Onları eve götürdüm, durumu aileme anlattım ve onlara uygun olduğunu düşündüğüm talimatlar verdim. Ertesi günün sonunda, (61) biri beni çağırmaya geldi ve ben de onunla saraya gittim. Alacakaranlık ve karanlık arasındaki bir zamanda, Adudüdevle'nin huzuruna getirildim. Bana dedi ki: “Mısır için görevlendirilen bir kişiyle birlikte bir an önce göreve başlayacaksın. Oraya vardığında, Camii'nin kapısına gideceksiniz ve orada şişmanlatılmış kümes hayvanları konusunda tanınmış bir satıcı olan, beyaz hâdım Münir'i soracaksınız. Onu gördüğünde, ona “Arkadaşının selamı var” dersin. Yerinden kalkacak ve evine doğru yürümeye başlayacak. Sen de onu takip edeceksin. İçeri girdiğinde, yolculuk yaptığın kıyafetleri çıkarır ve onun sana verdiklerini giyersin. İhtiyacın olan şeyleri ondan al ve ardından Kandil Sokağı'na git. Orada, çoğu kimse tarafından tanınan, sana adını verdiğim eski bir şekerlemeciyi göreceksin. Onun doğru adam olduğundan emin ol. Yanına oturarak ona şekerleme konusundaki mesleğini ve yeteneğini söyle. Bir an önce onun yanında işe girme

⁹⁰ ابى ال ثناء. Şükr de denilir.

imkânlarını araştır ve ücret konusunda uzlaşmacı bir tavır içerisinde ol. Seni evine davet ederse, onunla git. Bir iki hafta veya daha fazla bir süre boyunca onunla birlikte çalışırsan insanlar seni tanır ve ünün o topraklar dışına kadar yayılır. Onun önünde bir dükkân kiralar, ihtiyacın olan tüm malzemeleri satın alırsın. Bunun için gerekli olan parayı, Hâdım Münir'den isteyeceksin. Şekerlemecinin müşterileri sana geleceğinden, onun işleri durma noktasına gelecek ve seninle ortak olup olamayacağını soracak. Bu teklifi yaptığında, kabul edersin. Böylelikle, ortaklığı bir ay boyunca sürdürürsünüz. Ardından Bağdat'ı ve orada yaşayan aileni çok özlediğinden bahseder, oraları tarif eder, orada para kazanma imkânlarını anlatır, onu oraya taşınmaya niyetlendirirsin. Bol bol sözler verebilirsin bu konuda. Bir karısı ve çocuğu olduğundan söz ederse, ona: "Senin yokluğunda durumu idare edebilmeleri maksadıyla onlara vermen için elinde bir miktar dinarın olduğunu söylersin." Onun halkına duyduğun sevgi nedeniyle, bunu yapmaya hazır olduğunu, o ve sen Bağdat'a ulaştığınızda, onu evinde ağırlayacağını, dükkânında ona yer vereceğini ve kendi sermayen ile kazandığın paranın kayda değer bir miktarını onunla paylaşacağını söylersin. Bunu deneyiminden sonra kalmak isterse kalabilir. Sonuç olarak, Mısır'a dönmeyi tercih ederse, onu Irak'tan evine yapacağı yolculuk için ihtiyaç duyacağı malzemeler ile teçhiz edersiniz. Onu sarayımıza getirmek için elinden gelenin en iyisini yap. **(62)** Senin için faydalı sonuçları olacak bir hizmet yapmış ol. Senin ve adam için ihtiyaç duyduğun ne varsa Münir'den temin et. Bu işi gizli tut ve sakın bir komploya kurban gitme. Ama dönüşte Musul'dan geç." Tüm bunları duyduğumda, vazifeyi kabul ettiğimi ve Yüce Allah'ın, bana layık görülen bu görevi başarmak için güç vereceğini umduğumu ifade ettim. Şükr beni aldı ve kıyafetlerimin çıkarıldığı ve üzerime astarlı bir giysi verildiği bir yere götürdü. Yolculuk parası olarak bana 20 dinar verildi. Şükr daha sonra, Hasan adında bir bedeviyi benimle ilgili görevlendirdi. Ona şöyle dedi: "Bu adamı nasıl biliyorsan öyle koruyacaksın." Bedevi, beni aldıktan sonra, Bâb-ı Horasan'dan çıktık ve ardından servis mavnalarından birine

indik. Dört deve ve iki bedevinin bulunduğu Camii'nin önüne yürüdük. Dört kişi develere bindik ve Mısır'a kadar seyahat ettik. Yolculuk yirmi yedi gece sürdü. Araplar beni orada bıraktılar. Bedevi bana dedi ki: *“Allaha emanet ol ve vardığında bir işaret ver.”* Ben de *“İşaret, Emir hazretlerinin bana söylediği: “Sen, Musul yoluna geri döneceksin”* cümlesidir dedim. Sizi temin ederim ki kim olduğumu ya da ne yaptığımı sormadılar. Cami kapısına çıktım. Hâdım oradaydı. Selam verdim ve söylemem gerekenleri söyledim. Bana *“hoş geldin”* dedikten sonra hemen evine götürdü, elbiselerimi çıkardı ve bana kendi giydiklerinden temiz bir kıyafet verdi. Adudüdevle'nin anlattığı adamla olan ilişkilerim, Emir'in öngördüğü gibi Mısır'daki kalışım boyunca devam etti. Bizimle orada olmuş olmalıydı. Şekerlemeciye kandırmak için umutlar verdim ve gelmeyi kabul edene kadar da vermeye devam ettim. Daha sonra hâdima geri dönerek, oradan ayrılacağımı söyledim. Bana verdiği kıyafetleri çıkardım. Geldiğim astarlı giysiyi giydim. Yolculuk parasını aldım ve eski şekerlemeci eşliğinde **(63)** yolculuğuma başladım. İlişkilerimizin olduğu Musul'a ulaşana kadar istasyondan istasyona yolculuk yaptık. Daha sonra bir deve kiralayarak Bağdat'a kadar bu şekilde yolculuk ettik. Evime gittik, yıkandık ve karşıya geçmeden⁹¹ önce de namaz kıldık. Yerleşmeden önce, beni ve yoldaşımı çağırmak için saraydan bir çavuş geldi. Buna şaşırdım ama esasen istihbarat memuru gelişimizi çoktan duyurmuştu. Yaşlı adamla birlikte evden aceleyle çıktıktan sonra, saraya geçtik ve Adudüdevle müsait oluncaya kadar da orada bir yere oturduk. Şaşkınlık içerisindeki yaşlı adamla birlikte huzura getirildik. Onu yatıştırmak için elimden gelenin en iyisini yapıyor olmama rağmen, beni ilahi intikamla tehdit ediyordu. Gerçekten onun için çok üzüldüm. Şükr'ün olduğu bir yere götürüldüm. Üzerimdeki giysiler çıkarıldıktan sonra, onların Adudüdevle'ye götürüldüklerini fark ettim. Yolculuğa başladığımda çıkardığım kıyafetler, bana geri

⁹¹ Musul, nehrin batı tarafında bulunuyor. Bu yüzden sarayın bulunduğu doğu yakasına geçmeleri gerekecekti.

verildi ve sonra, yaşlı adamla Adudüdevle'nin huzuruna girdim. Emir bana işlerin nasıl gittiğini sordu. “Emir hazretlerinin öngördüğü şekilde” diye cevapladım. Sonra yaşlı adama “Şekerlemeci misin?” dedi. Adamın şekerlemeci olduğunu söylemesinden sonra Adudüdevle, “Kendinize zarar vermiş olsanız ve düşüncesiz sözler ve eylemlerinizle hiç düşünmediğiniz bir yolculuk yapmış olsanız da korkmanıza gerek yok” diyerek karşılık verdi. Yaşlı adam gözyaşlarına boğuldu. Emir onu bir süre yalnız bıraktı ve sonra şöyle dedi: “Dostum, bastığımız dirhemlerimizi kabul etmeyerek karşına gelen yabancidan almadığını söyledi. Peki, neden onları kullanması emredilen o adama ve Emire hakaret ettin ki? Eğer hem yaşlı ve hem de yabancı olmasaydın, seni aşağılayarak, azarlayarak ve sitem ederek suçluluk duymanı sağlayabilir ve senin, evde bekleyen ve senin tarafından bakılan insanlarla birlikte şiddetle uyarılmanı isteyebilirdik. Evdeki ailen için seni affediyor ve evine yapacağın yolculuğun parasının sana ödenmesini emrediyoruz. Sadece suçun tekrarlanmamasına dikkat et ve evde suçuna rağmen affedilmenden ve nazikliğimizden (64) bahset.” Yaşlı adam gözyaşlarına boğularak, neredeyse ölecek gibi oldu. Emir’in sözlerine evap verecek hâli yoktu. Emir’in huzurundan ayrıldıktan sonra, Şükr bana istediğim her şeye harcayabileceğim şekilde 20 dinar verdi. Ayrıca yaşlı adama da bir miktar dinar verdi. Adamı evime götürdüm. Yeteri kadar saygılı davranarak, Musul’a giden bir kervanda ona bir yer ayarladım. Yaşlı adamın Mısır’a döndüğü zaman olanları anlattığı ve bu hikâyenin orada yayıldığı söylendi. Bu hikâyenin yayılmasından sonra, bir yabancı gelip kasaba halkı ile oturduğunda feryat ederlerdi: “Aman Dikkat!” İnsanlar Adudüdevle’den bahsetmekten işte bu derece kaçınırlardı.

Şekerlemeci Hüseyin, giydiği astarlı kıyafete bir ekleme yaptı. O kıyafette dönüşünden sonrasına kadar varlığının farkında olmadığı bazı mektuplar vardı.

Adudüddeve, yapılan düzenlemelere -her ne olursa olsun- sıkı bir şekilde uyuyordu. Bu bağlamda, tüm konularda özellikle yetkinliğine güvendiği memurlara -kendisi ile ilişkileri olsun ya da olmasın- maaşları karşılığında sorumluluklarını üstlendikleri konularda bir ek ödeme yapılmasına izin vermediği söylenebilir. Adudüddeve, ehil olmayan hiçbir kimseye katiyen geçit vermezdi. Bu şekilde her şeyi kusursuz bir biçimde düzen ve kontrol altında tutuyordu. Mesela, Şahit sınıfından olan Ebû Muhammed Hasan İbn Ebû Ferec b. Müslime, yine şahit sınıfından olan Ebû'l-Abbas Muhammed b. Nasr b. Ahmed b. Mükrem'in, oğlu Ebû Ya'la Muhammed'in kanıtlarının kabul edilmesini istemesinden bahseder. Ebû Ömer Muhammed b. Abdullah b. Eyyûb el-Kattan, onun kızının kocasıydı ve Ebû Zahir Esfâr b. Kerdeveyh ile de samimi ilişkileri bulunmaktaydı. Ebûl-Abbas, Ebû Ömer'e demiştir ki: *"Oğlum Ebû Ya'la'nın, senin onaylamadığın şekilde bir karaktarenin olduğunun farkındayım. Onun şahitlik noktasında beyanlarının kabul edilebilmesi konusunda endişeliyim. [Bu yüzden, oğlumun şahitlik yapabilecek olduğuna dair] niteliklerini onaylayan imzalar almaya başladım. Artık bu senin elinde olan bir konu ve bana yardım edersen bu işi bitirmeye devam edeceğim. Bu konuda bir aksaklık olursa, bu sizinle ilgili olacaktır."* Ebû Ömer, mümkün olan her şeyi yapacağına dair güvence verdikten sonra Ebû'l-Abbas konuşmasına: *"Komutan Ebû Zahir sizi dinlemeye isteklidir ve nadiren size karşı çıkar. (65) Adudüddeve ile konuşsaydı, artık imzalar alındığı için herhangi bir itirazla da karşılaşmazdı. Bunu, ona iletceğin en baştaki talebin yapmanı istiyorum"* diyerek devam etti. Ebû Ömer bunu yapmayı taahhüt etti. Böylece, Esfâr'ı ziyarete gittim [Ebû Ömer anlatmaktadır] ve şunları ifade ettim: *"Komutanım, sizin hizmetinizde bulundum ve bu hizmet bana, sizi tanımamı sağladı. Şimdi şehirdeki itibarımın söz konusu olduğu bir talebim var ve umutlarımın sizin sayenizde gerçekleşmesini bir mutluluk olarak görmekteyim."* Bana ne olduğunu sordu. Dedim ki: *"Ebû'l-Abbas, oğlunun şahit olarak beyanlarının kabul edilmesini istiyor ve konu ile ilgili olarak Adudüddeve ile*

konuşmam için size başvuruyor." Esfâr, bunu yapacağını, ancak Emir hazretlerinden böyle bir talepte bulunulduğu vakit, ona güvenilir birileri aracılığıyla yaklaşmanın daha uygun olacağını söyledi. Bahsettiği uygun adam çağrıldı. Talimatları aldıktan sonra gitti. Bir süre sonra geri döndü ve dedi ki: *"Emir hazretleri, nasıl olur da böyle bir iş için ona başvuruda bulunduğunuzu sorar."* Bu sual üzerine Ebû Ömer *"Esfâr cevabı duymam için beni çağırdı"* der ve devam eder: *"Komutanım, Ebû'l-Abbas'ın bu sonuçtan memnun kalmayacağından eminim ve size nasıl başvurduğumu ve sizin de Emire nasıl talepte bulunduğunuzu bilmesine rağmen benim bu soruyu size sormakta geç kaldığımı düşünecektir ki büyük meselelerde bile sizi reddetmeyen Emir hazretleri küçük meselelerde ise hiç reddetmez."* Esfâr bu sözleri, *"Bir talebi tekrarlama alışkanlığım yok. Ama yine de bu konuda birkaç gün sonra talebi tekrar götüreceğim"* diyerek cevapladı. Bunun üzerinden kısa bir süre geçti ve aynı haberci iletişim için tekrar kullanıldı. Talep tekrarlandı ama Emir tarafından aynı cevap verildi. Şaşkınlığımı ve üzüntümü gizleyemedim. Birkaç gün geçti ve Esfâr, moralimin bozuk olduğunu görerek, bana *"Ebû Ömer, yarın saraya bir ziyaret yapmayı düşünüyorum"* dedi. Daha sonra Adudüddeve'nin huzuruna geldiğinde, bir süre ayakta durdu ve *"Emir hazretlerine, Ebû Ya'la İbn Mükrem hakkında iki mesaj göndermiştim ama sizden gelen cevap olumsuz yönde oldu. Bu tasarının gerçekleştirilmesinde itibarım söz konusu ve bana bu husuta talepte bulunan insanlar endişeli ve bekleyiş içerisinde. Bir sorun varsa, onlar ve halk nazarındaki olan saygınlığım tehlikeye girer"* dedi. Adudüddeve bu sözler üzerine güldü ve şöyle dedi: *"Ebû Zahir, bu tür bir uygulamayla ya da tanıklıklar ve şahitlerle ne yapacaktınız? Sizi ilgilendiren uygulamalar, özellikle terfilerdeki ödemelerin ve görevlilere verilecek hediyelerin artmasıdır.(66) Bahsedilen kişinin tanıklığın kabulüne gelince, ne sen ne de ben bu konuda bir şey yapabiliriz. Bu, hâkimlerin konusudur. Hâkimler, herhangi bir kimsede tanıklığının kabulünü haklı kılan nitelikler buldukları zaman, emir olmadan ve üzerimize veya bizim onlar üzerinde*

herhangi bir etkimiz olmadan kabul ederler. Bana gönderdiği ricacıya söylediklerimi düşünecek olursan, o da adaleti kabul edecektir." Esfâr bu cevaptan sonra huzurdan ayrıldı ve Emir'in sözlerini Ebû Ömer'e iletti. Böylelikle, Ebû Ya'la'nın ifadesinin kabul edilmesine yönelik çabalar Adudüdddevle'nin ölümüne kadar durduruldu.

Sağduyu ve nezaketin daha ileri kanıtları olarak bağış ve hayır işleriyle ilgili kayıtlara gelince: Adudüdddevle, ----⁹² mali yılın başlangıcında, hayır işleri için hatırı sayılır miktarda bir meblağ ayrılması ve bu meblağın hâkimlere ve bölge halkının ileri gelenlerine dağıtılması maksadıyla eyalet âmil⁹³'ine talimatlar yazardı. Ebû Nasr Haşâde, bir keresinde Adudüdddevle'nin kendisine harcanması ve dağıtılması maksadıyla 30.000 dirhem'in "sadaka" olarak ayrılması talimatını verdiğini belirtmiştir. Ancak yanlışlıkla, 30 talent⁹⁴ yazılmış ve hazine tarafından sadaka için bu miktarda ödeme yapılmıştır. Ebû Nasr Haşâde der ki: *"Belgeyi görevliye geri götürdüm. Miktarın aslında 30.000 dirhem olduğunu, oysa emrin yanlışlıkla 30 talent yazıldığını belirttim. Emrin yazıldığı kâğıdı görmek istedi. Ardından ise düzeltme yapamayacağını söyledi. Sonuç olarak hayır işi için ayrılan bu miktarı dağıttım."*

Notlarının birçoğunda ve müneccimlerin raporlarının üzerine yazdığı gözlemlerde, şu kelimeler görülüyordu: *"Böyle bir olay meydana gelirse, birçok yerde sadaka olarak çok fazla miktarda dirhem dağıtacağımıza yemin ederiz."* Adudüdddevle, bu konuda bir düzen oluşturmamış, sadece yemin etmişti. [Sadakanın fazla olarak

⁹² Çeviri metinde aynen bu şekilde geçmektedir

⁹³ "Abbâsîler'de âmiller merkezden tayin edildiği gibi uzak bölgelerde geniş yetkileri olan bölge valileri tarafından da tayin edilmişlerdir. Şii Büveyhîler'de bu kelime genel olarak vergi memuru anlamındadır. Kalkaşendî'nin naklettiği bu döneme ait iki emannâmede "haraç âmilleri" (ummâlû'l-harâc) terimine rastlanmaktadır." Bkz. Mehmet Erkal, "Âmil", *DİA*, 3.cilt, İstanbul 1991, s.58-60. Bu sebeple, çeviri metinde "Maliye bakanı"; Arapça neşirde ise [مال ; "ummâl"] olarak yer alan bu kavram, tarih literatürüne uygun olarak eyaletlerin mali işlerden sorumlu kişisi olan "âmil" olarak tercüme edilmiştir. Detaylı bilgiler için bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, 1.cilt, İstanbul 1998, s..49-56.

⁹⁴ O dönemde Talent muhtemelen 10.000 dirhem'e eşitti. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,,s.66,dn:1.

dağıtılması hususunda] Mutluluk ya da endişe hissetmemişti. Neşeli durumlarda mutlu olabilir, endişeli durumlarda ise bu durum ortadan kaybolabilirdi. İşte bu, sağlam dini inanca ve ahiret gününe imana dayanıyordu.

İşsiz olan memurlar ve kâtibler, boş kalıp da sıkıldıkları zaman şikâyet ederlerdi. Bu şikâyetler Adudüddевle tarafından duyulduğu zamanlarda, (67) onlara, işlerine tekrar döndükleri zaman karşılıksız olarak, [rutin] ödemelerine ek olarak ödeme yapardı. Çalışanlar, aylıklarına ilave olarak tahsis edilen bu ödemeleri ve yüksek fiyattan aldıkları hurma ihalelerini vs. Basra'daki Nâzır⁹⁵ Ebû Ya'la Süleyman b. Hasan'dan elde ederlerdi. Ona başvuranlar, barınma ve istediği şeyi temin edebilmekten dolayı mutluydu. Ebû Ya'la Süleyman b. Hasan da Emire gönderdiği ödemelerin artışından memnundu. Adudüddевle öldüğünde, hem çalışanlar hem de işsizler büyük miktarlarda borçlandılar. Bundan sonra ise durum daha da kötüleşti.

Öte yandan, Ebû Nasr Haşâde'nin anlattığı aşağıdaki hikâye, onun dikkatini göstermektedir: Nevruz⁹⁶ yaklaşmıştı. Adudüddевle, o gün törende giymek için “siklatun kumaşlı bir kabâ”⁹⁷ istemiş ve benden⁹⁸ bu kabâ için uygun bir kumaş getirmemi talep etmişti. Gittim ve her zamanki türden güzel bir malzeme seçip ona getirdim. Getirdiklerimi onun önüne koyduğumda, baktı ve bana geri fırlattı. Sonra, “İstediğim bu değildi” dedi. Yeterince iyi olmadığını ve daha iyi bir şey istediğini

⁹⁵ Abbâsîler döneminde âmiller tarafından köylere gönderilen nâiblerin yanında toplanan haracın muhafazasından sorumlu bir de nâzır bulunuyordu. Fâtımîler’de ise nâzır genel anlamda müfettiş (müşrif) karşılığı kullanılmıştır. Bkz. Cengiz Tomar, “Nâzır”, **DİA**, 32.cilt, İstanbul 2006, s.449-450. Kelimenin Fâtımîlerdeki kullanımı, metne daha uygun düşmektedir.

⁹⁶ Farsça’da “yeni gün” anlamına gelen nevrûz, 21 Mart’ta Orta Asya’dan Ortadoğu’ya ve Balkanlar’a kadar geniş bir coğrafyada yaşayan halklar tarafından 21 Mart’ta kutlanan yılbaşı bayramı. Bkz. Şinasi Gündüz, “Nevruz”, **DİA**, 33.cilt, İstanbul 2007, s.60-61.

⁹⁷ “Siklatunlu Kabâ”, Altınla işlenmiş bir ipek kumaş türüdür. Kabâ ise bugünkü manada paltoyu andırmaktadır. Erkeklerle özgü dış giysi türüdür. Bkz. Ramazan Altınay, **Emevilerde Günlük Yaşam**, Ankara 2006, s.319.

⁹⁸ Ebû Nasr anlatıyor.

düşündüm. Bu yüzden geri döndüm ve başka bir dolaptan daha iyi bir şey aldım ve ona getirdim. Onu gördüğünde, bu sefer bağırdı: “*Kalp gözü kapalı adam, bu değil.*” Ne yapacağımı bilemedim, şaşım kaldım. Geri döndüm, Ebû Nasr Bündâr, neden bu kadar şaşkın görüldüğümü ve neden iki kumaş aldıktan sonra geri getirdiğimi sordu. Ona durumu anlattığımda, güldü ve şöyle dedi: “*Bana söyleseydin, seni bu şaşkınlıktan kurtarırdım.*” Oturduğu yerden kalktı ve beş dinar değerinde, sıradan bir kaliteye sahip siklatun kumaşlar içeren bir kutu açtı. Birini çıkarıp benim önüme attı ve Adudüddeve'ye götürmemi, onun bu kumaştan memnun olacağını söyledi. Dediği gibi yaptım. Bunları Adudüddeve'nin önüne koyduğumda, baktı, eliyle hissetti ve onları ters çevirdi. Sonra dedi ki: “*Tamam, bu doğru.*” Kumaşların kesilmesini ve giysinin yapılmasını emretti. O giysileri Nevruz Töreninde giydikten sonra da Deylemlilerin birine verdi.

(68) Emir in öğrenmeyi sevmesi ve âlimleri teşvik etmesi bahsine gelince; öğrenen insanlara en yüksek değeri verir, hediyeler ihsan eder, onları saray ve vezarete terfi ettirirdi. Her türlü soruyu sorarak, mühim olan muhtelif konuları onlarla tartışır dı. Her alandaki en iyiler, onun sarayında toplanmış tı. Adeta, “*her türden en tatlı meyveler*” onun için bir araya getirilmiş tı. Onun zamanında, ünlü ve rakipsiz değerde bir eser olan “*el-Îzâh ve't-Tekmile*”⁹⁹ eseri gibi, çok çeşitli bilim alanlarında, görkemli eserler meydana geldi¹⁰⁰. Dilbilgisi üzerine izahatı, küçük hacimde de olsa; ifade ve teknik becerisinin gücü açısından değerlendirilecek olursa, konuyla ilgili yankı uyandıran önemli bir bilimsel incelemedir. Ebû Talib Ahmed b. Bekr el-Abdî bu eserle ilgili yorumunda, “*Adudüddeve'nin ona sahip olma durumunu kışkırttığını ve onun incelenmesini tekeline almak istediğini*” belirtir. Bir adam, kendisi için bir kopyasını

⁹⁹ Amedroz bunu “Yedi Okuma Üzerine Tartışmalar” şeklinde çevirmiştir.

¹⁰⁰ Takip eden çalışmanın da yazarı olan Ahmed Farisi tarafından yazılan İbn Mücahid'in eseri üzerine bir yorum. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.68,dn:1.

çıkardığında, Adudüddavle, adamın elinin kesilmesini emretmişti. Emir bu işe, işte bu derecede önem veriyordu. Ona derinden bağlıydı. Gerçi daha sonra bu adama şefa'at edilerek affedilmişti. Bu çalışmalardan bir diğeri ise tıpta kendi zamanında derlenen ve diğ'erlerinden daha net, daha iyi düzenlenmiş ve eksiksiz olan “İlaç Ansiklopedisi”dir.¹⁰¹ [Bunların dışında] Matematik ve mekanikle ilgili diğ'er bilimsel çalışmalardan da söz edilebilir.

Adudüddavle tarafından inşa edilmiş büyük eserlere gelince: Fârs ve Hûzistân'da hala (69) ziyaretçi çeken ve şö'hreti birçok kişiye ulaşmış, birçok yeni bina inşa etti. Dikkatini, Bağdat'taki gelişmelere çevirdi ve bu yaşlı şehri, yıkılmasının ardından yeniden ihya etti. Kurumuş endüstri kaynaklarının yeniden akmasını sağladı. Böylelikle, yeni zenginlik akımları da elde etti. Kentin yeniden inşası ve onun için kurduğı sayısız vakıf fonu ile birlikte; hastanenin inşa edilmesi, sayısız bitki türleri ve bölgenin her tarafından getirtilen ilaçlar konusunda, onun izlerinin bir kısmını, bugünlerde bile görebiliyoruz. O, büyük harcamalar yaparak bentler kurmuş, makineler elde etmiş ve insanlar görevlendirerek gece ve gündüz onlarla ilgilenilmesini sağlamış, sellere, şiddetli yağmur ve fırtına dönemlerine son derece önem göstermiştir. Mutahhir b. Abdullah, Sûku's-Sahliyye¹⁰²'deki gediğı kapadığında, taşkın zamanının bitmesine kadar bentin yükseltilmesini sağlamak için, İbrâhim'i görevlendirerek, onu “A[ğ]har”¹⁰³ olarak adlandırmıştı. Aşağıda anlatılanlar İbrâhim'in hikâyesidir: Bu bentin üzerinde, işçilerimle uzun zaman geçirdim ve uzun süre uğraştım. Nehrevan Köprüsü'ne çok uzak olmayan bir evim olmasına rağmen, Nehrevan Köprüsü'ndeki istihbarat memuru benim hakkımda Emire bilgi gönderir endişesiyle eve gitmek ve yıkanmak için barajı terketmeye cesaret edemiyordum. Bu durum, bu şekilde uzun bir

¹⁰¹ Burada bahsedilen Ali b. Abbas el-Mecusi tarafından yazılan Kâmilü's-sınâati't-tıbbiyye'dir.

¹⁰² ث قال سهل ه

¹⁰³ الاغر

süre devam ettikten sonra, bir gece bir yağmur fırtınasında bentte bir gedik açıldı. Yağmur ve fırtınadan korunmak için bentin üzerine yapılan kubbenin altına girerek bir ışık yakmaya çalıştım. Ama fırtınanın şiddeti buna izin vermedi. Bıkkın ve tahammülsüzdüm. Kalkıp karanlıkta Nehrevan Köprüsü'ne doğru yürümek, geceyi evimde geçirmek ve sabahleyin görevimin başına dönmek için can atıyordum. Ben bu durumda adım atmak için karar verdiğimde, kubbenin kapısında bir ses duydum ve kölemden kim olduğuna bakmasını istedim. Dışarı çıktı ve geri döndüğünde, deve üzerinde bir adam olduğunu ve devesine bizim tarafımızda diz çöktürdüğünü söyledi. Adam (70) sonra içeri girdi ve bana selam verdi. Selamını aldım ve köleden odayı aydınlatmasını istedim. Işığı fener haline getirdi. Adamın Bağdat'tan gelen ve Adudüddeve'nin hizmetinde olan bir bedevi olduğunu anladım. Ona benden ne istediğini sordum ve dedi ki: *“Ben şimdi, Emir hazretlerinin huzurundan gelen Üstâz Şükr tarafından çağrıldım. Emir, benden hızlı bir deve donatmamı, Sahliy[y]e bendine gitmemi, rüzgâr altındaki kubbeye girmemi ve İbrâhim A[ğ]har'ı orada bulursam, ona hizmeti ve dayanıklılığı için Emir tarafından ödüllendirileceğini söylememi istedi. Dahası ona, içinde kendisi için harcayabileceği bin dirhem bulunan bu çantayı verecektim. Fakat onu bulamasaydım ve o, Nehrevan Köprüsü'ndeki evine gitmiş olsaydı, o zaman onu arayacak, evinde bulacak, kafasını alıp getirecektim.”* Adam çantayı önüme bıraktıktan sonra: *“Kazandığın şey için Yüce Allah'a şükret”* dedi. Geldiği yere hemen geri döndü. Ben ise şaşkınlıklar içerisinde kaldım. Böylece, Nehrevan Köprüsü'ne girmemeye karar verdim.

1.2.1.18. Çocuklarının eğitimi ile ilgili düzenlemeleri ve onun yokluğunda Fârs'taki sarayının yönetimi hakkında

Adudüddевle, emrinde çalışanlara, çocuklarının eğitim planının amaç ve vasfının önemini, zekâ ve cesaret egzersizleri ile oyun zamanları arasındaki zaman planını gösteren ve [onlara, bunları] dikte eden kesin talimatlarda bulunmaktaydı. Hem eğlenmeleri ama birbirlerinin arkadaşlıklarından kaçınmaları; hem de sırdaş olduklarının ve arkadaşlarının karakterlerine dikkat etmeleri tavsiye edilmekteydi. Çünkü ahlaki nitelikler bulaşıcıdır. Onun yokluğunda, Irak-ı Acem'de ve Fârs'ın diğer yerlerindeki evlerinin normal ve düzen içerisinde yönetilmesine dikkat edilmeli, fiziken orada bulunmasa da otoritesi sağlanmalıydı, kendisi çok uzakta olsa da dünyayı ışınları ile aydınlatan güneş gibi... Davranışları hakkında az miktardaki bilgi, bize aslında çok şey anlatacaktır. Dolayısıyla, laf kalabalığından kaçınacak ve işin özüne odaklanacağız.

(71) Şimdi, kayıtlar tersini düşündürse de, “Tarih” sahibi tarafından, Adudüddевle'nin övgüye değer işleri ile ilgili olarak alınan bilgilerin bazılarını kaydedeceğiz. Onları diğer kayıtlardan ayırdık. Çünkü iyi ve kötü, karanlık ve aydınlık, gölge ve parlaklık arasında bir fark var.

1.2.1.19. Adudüddевle tarafından uygulamaya konulan yeni uygulamalar hakkında

Dönüm hesaplamalarına, kâğıt üzerinde yüzde on oranında bir artış yaptı. Bunu Sevâd¹⁰⁴, da, zamanımıza kadar devam eden düzenli bir uygulama haline getirdi.¹⁰⁵ Daha önce var olmayan çeşitli vergiler ve daha önce bilinmeyen çeşitli görevler ortaya

¹⁰⁴ İslâm tarihinde Aşağı Irak bölgesine verilen ad. Detalı bilgiler için bkz. Mustafa Demirci, “Sevâd”, **DİA**, 9.cilt, , İstanbul 2009, s.576-578.

¹⁰⁵ Sofra konuşmasındaki bir hikâyeden, bu uygulamanın Adudüddевle'nin icadı olmadığı anlaşılıyor. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.71,dn:1.

koydu. Tüm imalathanelere müdahale etti, kârlarını aldı ve sahiplerine yalnızca bir kısmını verdi. Bundan dolayı, saltanatının sonuna doğru büyük şikâyetler ortaya çıktı. “...Bir toplum, kendilerindeki özellikleri değiştirmeye kadar, Allah onlarda bulunanı değiştirmez....”¹⁰⁶ Samsâmüddeve bu vergiyi, onun zamanından sonra kaldırmış ve sahiplerinin kârlarını korumalarına izin vermiştir. Adudüddeve ayrıca, özel görevliler, kâtibler ve tahsildarlar ile birlikte Dîvânü’s-Sadaka¹⁰⁷’yı kurdu. Böylece, Sevâd’ın bölgelerinden, yıl içinde bir milyondan fazla dirhem elde edildi. Atadığı müfettiş ve nâzırlar vasıtası ile Sevâd’ın vakıf fonlarına müdahale etti. Bu fonlardan yararlananlara, daha önce sabit bir ücret verilmesine izin verilmekteyken, bu ücret büyük miktarda artırıldı. Bu paralar daha sonra ise iktâ sistemine tahsis edilerek, harcandı.¹⁰⁸ Atların, kılıçların ve develerin piyasasındaki tüm satışlarla ilgili görevler verdi. İhlat ve ihracattaki mevcut görevleri artırdı. İmalat ve satışı daha önce herkes için serbest olan, buz ve ipek imalatçıları¹⁰⁹ tekelleri kurdu.

Muhtemelen “Tarih” sahibi, bunları Adudüddeve’nin vergi kaynaklarını artırma konusundaki zekâsına ve faziletlerine dayanak olarak göstermeyi hedeflemektedir. Bununla birlikte, onun servetinde sahibinin kurtuluş umutlarına zarar veren ve onu itibarsızlaştıran hiçbir şey yoktur. Ancak bu tür kaynaklardan elde edilen paralar sadece dağıtmak içindir ve (72) bu tür kaynaklardan elde edilenler “malın temizlenmesi”dir”¹¹⁰.

¹⁰⁶ Amedroz’un metinde Ra’d Suresi 12.âyet olarak geçen bu âyet, aslında 11.âyet-î kerimedir. Bkz. **Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 2012, s.249

¹⁰⁷ İslam devletlerinde, “Dîvânü’s-sadaka” zekât ve öşürleri tayin etmek için kurulmuştur. Bkz. Abdülazîz ed-Dûrî, “Divân “, **DİA**, 9.cilt, İstanbul 1994, s.386-387

¹⁰⁸ Torunları için dini bir vakıf kurarak mülk edinme planı oldukça yaygındır. Adudüddeve, mirasçılara küçük bir fayda sağlarken, toprakların açıkça devlete bırakılmasını istemiştir. Bkz. Amedroz, **a.g.e.**, s.72,dn:2.

¹⁰⁹ Yapay buz üretimini ima ediyor gibi görünüyor. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.72,dn:3.

¹¹⁰ Amedroz buradaki ifadenin Kur’an’daki yerini, İbrâhim Suresi 19.âyet olarak tespit etmiş; ancak bahsettiği yerdeki âyet yukarıda belirtilenle ilgili değildir. “Malın temizlenmesi” ile ilgili âyetler, Kur’an-ı Kerîm’de birkaç yerde bulunmaktadır. Bu âyetler ile ilgili bkz. Tevbe Suresi 103.âyet (**Kur’ân-ı Kerîm**

Peygamberin bir hâdisi vardır: “Kim İslâmda iyi bir çığır açarsa açtığı çığırın ecri ve kendisinden sonra, onunla (o çığırla) amel edenlerin ecirleri, sevaplarından hiçbir şey eksilmeden ona aittir. Kim de İslâmda (müslümanlar içinde) kötü bir çığır açarsa, açtığı çığırın günahı ve kendisinden sonra onunla amel edenlerin günahları, günahlarından birşey eksilmeden ona aittir.”¹¹¹

1.2.1.20. Bir hükümdar için uygun olmayan aşırı tutumluluk hikâyeleri

Aşağıdakiler, Sâhibü'l-Divânü'l-Hazâin¹¹² Ebû Ali İbn Makkikha tarafından anlatıldı: Bir gün, Adudüddavle'yi iyi bir havada ve -alışılmadık derecede- dostça buldum. Kendisine, karşılamak zorunda kaldığım ödemeler ve bu ödemelere karşı imkânlarımın yetersizliğinden bahsettim. Bana dedi ki: “Aylık maaşın çok değil mi? İki mevsimde de kıyafet almanıza yetmiyor mu?”. [Yetmiyor manasında] Sözlerini onayladım. Konuşmasına devam etti ve “Hanenin harcamaları, ödemelerin, kölelerin, atların çok fazla değil mi? Bütün bunlara ne ihtiyacın var? Hala benden niye artış istiyorsun? Her gün yemeğini Ebû Mansûr Nasr b. Hârûn¹¹³ ile birlikte yiyorsun” dedi. Bu sözler üzerine, yeri öptüm ve huzurdan çekildim Ebû Mansûr'un masasında yediğim yemeği bana karşı kullanmasını düşünmek için!

Aynı Ebû Ali, bir gün Adudüddavle'nin mülkünde, katırlı bir satıcıyı ağır bir demir eyerle gördüğünü anlatıyor. Bu olay üzerine Emir, onu bir süre yalnız bıraktıktan sonra tutukladı ve ondan para istedi. Satışa sunduğu şeyler arasında, saten bir kıyafet de

ve Açıklamalı Meâli, 2012, s.202) ; Leyl Suresi 17-18.âyetler (Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, 2012, s.595)

¹¹¹ Müslim, **Zekât** 69. Ayrıca bk. Nesâî, **Zekât** 64

¹¹² Hazine divanı. Abdülazîz ed-Dûrî, **a.g.e.**, s.386-387.

¹¹³ Hristiyan Vezir.

vardı.¹¹⁴ Adudüdevle, bu kıyafet hakkında bir şeyler duymuştu. Onu, görebileceği bir yere göndermiş ve fiyatlandırılan herşeyi dikkate almıştı. Ebû Ali dedi ki: *“Ben onun için bin beş yüz dirhem istedim. Adudüdevle, bin iki yüz dirhem verilmesini emretti. Bin beş yüz dirhem ödendiğini gördüm ve bundan daha fazla ettiğini de düşünüyorum.”* Bu, onu kızdırdı ve hâdımlardan birine, diğerlerine benzese de bana, kötü bir elbise verilmesini emretti. Konuyla ilgili hiçbir şey söyleyemedim; (73) ancak elbise için bin iki yüz dirhem istenecek olmasından endişeliydim. Dedi ki: *“Ben onun elbisesini istemiyorum. Yapabileceğim en büyük şey, 900 dirhem için bana verilen kıyafetle yetinmekti.”*¹¹⁵

Ebû'l-Hasan Rüstem b. Ahmed şöyle anlatıyor: Adudüdevle tarafından, Deylem'e geldiğinde, Ebû Ca'fer Haccac b. Hürmüz'e kâtib olarak atandım. Benden, onun günlük harcamaları ve aylık ödemeleri için gereken tutarın raporunu çıkarmam istendi. İçerisinde her gece için yüz otuz dirhem¹¹⁶ mum ihtiyacı da belirtilen bu raporu hazırladıktan ve Adudüdevle'ye gösterdikten sonra, Emir bu noktada raporun okunmasını durdurdu. Buralarda bazı başlıklara eklemeler yaparken anılan miktarı azaltarak dedi ki: *“Bir gecede 130 dirhem mum savurganlıktır. 130 dirhem bir haftada kullanılacak miktardır. Ferrâşa, kabında mum bırakması talimatı verilmelidir. İki fitilli bir hazne içeren bir lamba önüne koyulmalıdır. Önemli bir ziyaretçi gelirse, bu kaldırılmalı ve mum olan kap getirilmeli; ziyaretçi gittiğinde ise kaldırılmalı ve lamba*

¹¹⁴ Muhtemelen Ebû Ali parayı temin etmek için eşyalarını satışa çıkardı.

¹¹⁵ Bu hikâye çok net bir şekilde anlatılmamıştır. Anlaşılan, Emir, anlatıcı için kötü bir elbise vermiş, değerinde bir değişime izin vermemiş ve ardından anlatıcıyı kötü bir şartta para biriktirmeye zorlamıştır. Bkz. Amedroz, **a.g.e.**, s.73,dn:2.

¹¹⁶ Takribi 1 rıtl. İslâmiyet'in ilk yıllarına ait Mekke rıtlı [الرطل] 480 dirheme eşittir. Modern çalışmalarda bunun metrik karşılığı 1,5 kg. civarında hesaplanmakla beraber söz konusu dirhem Câhiliye devrinden beri varlığını sürdüren tek dânekten ibaret 0,7083 gramlık dirhem ise rıtlın değeri 340 gr. olur ki bu da Roma-Mısır librası / argiriki litra ile aynı şeydir. Klasik kaynakların verdiği bilgilerden Mekke rıtlının - muhtemelen Abbâsiler'in etkisiyle- 816 gramlık Bağdat menni ile özdeşleştiği anlaşılmaktadır. Bkz. Cengiz Kallek, “Rıtl”, **DİA**, 35.cilt, İstanbul 2008, s.52-55.

değiştirilmelidir." Emir'in sözlerini kabul ettiğimi ifade ettim. Emir'in dediği gibi de yapıldı.

Ebû'l-Hasan Ali İbn Ebû Ali şöyle anlatıyor: Adudüddevle'nin, Bağdat ile Hemedân arasındaki yolda sıklıkla giydiği, kamakim¹¹⁷ ile kaplanmış, siklatun kumaşlı bir feracesi vardı. Deylemlilerden biri, ondan bu elbiseyi isteme cesaretinde bulundu. Daha sonra da mütemadiyen istemeye devam etti. Ama Adudüddevle'den sadece onu geçiştiren sözler aldı. Sonunda adam öylesine sırnaşık bir hale geldi ki bir tören alayı sırasında Emire geldi ve şöyle dedi: *"Hükümdar hazretleri uzun zamandır bana bu feraceyi vaat ediyor ve ben de bunun gerçekleşeceği gün için yalvarıyorum."* Adudüddevle [bu sözler üzerine] sinirlenerek *"Evet, aynen o şekilde"* dedi. Adudüddevle'nin üzengilerini tutanlar, onun iki yanında yürüyorlardı. Ahmed İbn Ebû Hafs sağda, İbn Faris solda idi. Kollarının düşmesine izin vererek, onlara yaklaşmaları için fısıldadı ve astarını dışından ayırıp tören alayının liderine teslim etmelerini söyledi. Dediği gibi yapıldı. Adudüddevle attan indi. Deylemli, hatırlatmak için Emire yaklaştı ve giysi tek olarak hemen ona verildi. Yani astarsız olarak. Adam şaşırdı ama verilerni aldıktan sonra daha fazla bir talepte bulunmadı.

(74) Emir yalnızken, üzengileri tutan iki kişiyi çağırdı ve onlara şöyle dedi: *"Beni eleştirdiğinizin farkındayım ve birbirinize söylediklerinizi tahmin edebiliyorum: Bu Emir ne garip bir adam! Saraylılarından biri ondan kürk istiyor. O da, adamı uzaklaştırıyor ve vermek için kararını verdiğinde de yapılacakları emrediyor. Çünkü kendisini astarından ayıramıyor!"* İkisi önünde yeri öptüler ve *"Allah'dan başka İlah yok!"* dedikten sonra *"Emirimiz, böyle bir şey düşünmemelisiniz"* diye eklediler. Bu sözler üzerine Adudüddevle, *"Oh, ama öyle ve eğer tercih edersek bütün orduya ihsan"*

¹¹⁷ **ق م م م**: Bu malzemenin bu paragraf dışında ne olduğu bilinmediği görülmektedir: burada deve kürkü olarak açıklanmaktadır. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.74,dn:1.

etmeye yetecek kadar siklatunlu giysimiz olduğunu biliyorsunuz. Ancak bu deve kürkünden yapılmış olan astar, nadirdir ve topraklarımız dışında bulunan bir yıl uzaklıktaki ülkelerin yalnızca bir kaçından getirilmektedir. Eğer bu feracenin astarını, o Deylemliye vermiş olsaydık, astarlı bir giysi almak için fazla basit bir insan olmasına rağmen onu hak etmediği bir rütbeye yükseltmiş olacaktık. Yarın, daha asil bir şey, kürk astarlı bir cübbe isteyecek ve depolarımızda sahip olduğumuz onca şey birkaç kişi arasında dağıtılacaktı” dedi.

Ünlü incelemesinde Aristoteles¹¹⁸ der ki: “Hükümdarlar arasında kendisi ve tebaası için hoşgörülü olanlar, her ikisine karşı da kötü olanlar; kendisine hoşgörülü ve tebasına kötü olanlar ve kendisine kötü, tebasına hoşgörülü olanlar vardır. En mükemmel olanı ilkidir. Diğeri ise, kendisine karşı kötü ve tebasına karşı hoşgörülü olanlardır.” Adudüddavle, bu ikinci türdendi. En yüksek ve en uzak hedefe ulaşmayı hedeflemek için asil bir karakter lazımdır. Muhtemelen okuyucularımdan bazıları, bu kadar çok hikâyeyi hasıraltı ederek, gerçekleri gizleyip gizlemediğimi düşünebilirler. Öyle yapabilirdim ama benim işim iyi ve faydalı olanla. Güzel hikâyeler ve asil işler üzerine düşünmeyi tercih edenler, güzel hikâyelerle zevk bulabilir. Hırslarını, bu nedenle büyük bir performansa, uzun süren ve iyi şöhrete yöneltebilir; sonunda anlatılan hikâyelere geldiklerinde, (75) bu türden "keyif kaçıran şeyler" bulabilirler. Bununla birlikte, karakterlerinin disiplin gereken hiçbir bölümünü ihmal etmemeleri ve onu altın gibi rafine etmeleri konusunda uyarılabilirler. Örnek disipline sahip olan kişi mutludur ve mükemmellik, yaşamın her alanında nadirdir. [Bununla alakalı] Bir dize var:

¹¹⁸ Muhtemelen politika üzerine olan taklit olan çalışma kastedilmektedir. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.75,dn:1.

“Sen ve ben iftiracının “sen güvendesin” demesiyle güvende olabiliriz¹¹⁹; peki yaşayan herhangi biri güvende midir?”

1.2.1.21. Adudüddeve’nin ölümü hakkında (Allah bağışlasın)

Adudüddeve, kırk dokuz yaşını birkaç ay geçmişti ki öldü. Ölümüne sebep olan hastalığı iyi bilinmektedir¹²⁰. Planları ve umutları yılların şartları ile orantılı değildi. Ancak insanın belirlenmiş sonunun bilinmezliği, kendisini yanlış umutlarla meşgul etmesine sebep olan şeydir. Zeyd b. Adî’nin¹²¹ güzel bir sözü var:

“Hatadan münezzeh olan Yüce Yaratıcı’nın düzenini koruyan kaderden, hiçbirşey kaçamaz.”

Adudüddeve, mükemmel zekâsı ve kurnaz olması ile gurur duyuyordu. Adudüddeve Alparslan’ımız, cesaretiyle de gurur duyuyordu! Oysa insanın bedeninin bile kendine ait olmadığını ve bu nedenle hükümrânlığın yalnızca tek yaratıcı olan Allah’a mahsus olduğunu öğrenin.

Şimdi, Adudüddeve’nin ölümünde söylenen, aforizmalar kadar zorlayıcı ve vaazlar kadar etkileyici olan bazı cümleleri kaydedeceğiz. Ebû Hayyân et-Tevhîdî bilimsel incelemesi “ez-Zülfê”de (Allah’a Yakınlık) şöyle anlatıyor: Adudüddeve’nin ölümü öğrenildiğinde, Ebû Süleyman Sicistanî’nin evindeydik. Kumisi, Nuzhacanî, Ebû’l-Kâsım¹²², İbnü’l-Mikdad, Aruzî, Endülisi ve Saymerî vardı. Bunlar, İskender’in ölümünde filozofların (76) söylediği on ünlü sözü toparlamaya başladılar. Endülisi

¹¹⁹ Juvenal’in **Antoni gladios poterat contendere**’si gibi. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.76,dn:1.

¹²⁰ Adudüddeve, Hasanveyh el-Kürdî’nin ülkesine düzenlediği 980 yılındaki sefer sırasında, ilk defa Musul civarlarındaiken belirtilerini gösteren bir sar’a hastalığına tutulmuştu. Bkz. İbnü’l-Esîr, 8.cilt, s.613.

¹²¹ Doğrusu Adî b. Zeyd

¹²² “Zühal’in Kölesi” ; غلام زحل de denilen kişi

şunları söyledi: "Eğer bu meclisiniz dağılmadan önce benzer sözler söyleneydi, insanlar sizin için bir anıt yaparlardı."

Ebû Süleyman dedi ki: "Mükemmel bir öneri! Ben şunu söylüyorum: Bu kişinin dünyaya verdiği ağırlık orantısız. Çünkü ona verdiği değer aşırı. Onun hayatını kaybettiği dünyadan, artık iyi şeyler beklememek gerek."

Saymerî dedi ki: "Bu dünyayı uyandıran birinin uykusu ve hayalleri uyandıran birinin uyanışı!"

Nuzhacanî dedi ki: "Ben hiçbir zaman onunkine benzeyen aptallık veya bilgelik görmedim. Vazgeçerken gerçekleştirdiğini, borca girerken kazandığını düşünüyordu!"

Aruzî şöyle dedi: "Hayatı boyunca uyarı almış olsaydı, ölümünde uyarılmazdı."

Endülisi, şöyle dedi: "Dünya merdivenlerinden kim çıkarsa hakikatte aşağı iner, kim inerse de hakikatte yukarı çıkar."

Kumisi şunları söyledi: "Dünyayı kim ciddiye alırsa o, dünya tarafından alaya alınır; kim ki dünyayı alaya alır, o zaman o, dünya tarafından ciddiyetle karşılanır. Bu adamın ne kadar derine düştüğünü düşün! Ben bugünlerde ölen ve Şuniziyye¹²³ Mezarlığı'na gömülen bazı münzevileri düşünüyorum. Dünyayı kendine bakması için bırakan ve yolculuğu için yanına hiçbirşey almadan ondan ayrılanları... Bu adamdan daha hafif bir yük taşımaktalar. Belki de daha fazla yardımcıları bulunmakta."

Ebû'l-Kâsım şunları söyledi: "Bu adam her zaman zekâsına ve gücüne güveniyordu. Ancak gücünün kaynağı onun üstünden geldi ve ihtiyaçlarını elinden aldı."

İbnü'l-Mikdad şunları söyledi: "Bu ateşi söndüren su, gerçekten güçlü ve bu sütunu sallayan fırtına gerçekten şiddetli!"

¹²³ اشود زدة: Bağdatta bir mezarlık

Ebû Süleyman dedi ki: "Bu konuda, İmam Ebû İsmâil el-Haşimi'nin, Cuma günü minberden Adudüddavle'nin ölümünü açıkladığını duyduğum sözlerinden daha iyi bir sözüm yok. [Bu sözler şöyledir:] Onlara karşı koyuncaya kadar bu şeylerin hilelerini nasıl görmezden geldin ve neden kendini korumak için bir kalkan edinmedin? Eşyaların, kölelerin ve hizmetkârların (77) ordun, depolanmış servetin ve parlak zekânla neyi başardın? Neden seni tahta çıkaran ve sana herşeyi veren O'nu dost edinmedin? Seni neden aldılar, bu kadar cesur ve dikkatli birini? Sana nasıl olur da bir yardım gelmez, bu kadar güçlü ve cüretkâr birine? Kim sana zarar vermek için komplo kurmuş ya da göğsünü hükümdarlığının altına sokmuş olabilir? Düşüşünü hazırlayan zayıflığının farkındaydı ve senin güçlü olduğunu düşünenler seni çok az tanıyorlardı! Hayır, seni O, sultan yaptı ki seni mahveden de bu sultanlık oldu. Bu şekilde bir sonla seni tahtan indiren de O oldu! Gerçekten, uyarılacak her şey için bir uyarı ve gören gözü olan her şeye bir işaretsin! Allah, senin için yeryüzünü aydınlatsın ve sana merhametiyle muamele etsin. Ruhunu göklere çıkarsın ve senin için dua ederken bize, mirasçılara, lütuf ve adalet versin! Şüphesiz, O bunu yapabilir ve O'nun bilgisi her şeye yeter. ”¹²⁴

1.2.1.22. Samsâmüddavle'nin tahta çıkması sırasında yaşananlar hakkında

Adudüddavle'nin şansı, ölümünde bile yaver gitmedi. Bu önemli olay [vefatı] onun insanların zihinlerinde uyandırdığı saygı dolayısıyla ve özellikle hükümdarların veziri olmaya layık olan yetkin devlet adamlarının usulü gereğince gizlendi. Emir Ebû Kâlicâr Merzûbân, sanki Adudüddavle'nin emriymiş gibi saraya (78) çağrıldı. Geldiğinde tahtın varisi olarak kendisinin belirlendiği ve kardeşi Ebû'l-Hüseyn

¹²⁴ Notta belirtilen bir eleştirmen, bu sözlerle İskender'inkiler arasındaki farkı iki otokrat arasındaki kadar büyük olduğunu düşünüyor. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.78,dn:1.

Ahmed'in de Fârs bölgesi yönetici vekili [naîb'i] olacağı kendisine söylendi. Yukarıdaki bilgileri ve Ebû'r-Reyyân Hamd b. Muhammed'in tutuklanması gibi yeni bazı bilgileri de içeren mektuplar Adudüddевle adına daha evvelce yazılmıştı. Bu mektuplar, adet gereğince farklı bölgelere gönderilmişti. Bu işi kınayarak, [Ebû Kâlcâr] yönetimi devralmak için Ebû Mansûr Nasr b. Hârûn'u başkente çağırdı. Bu mektupların her birinde, tüm valiler, memurlar ve onların altındaki memurlar ve askerlerin bağlılık yeminlerinin birer kopyaları vardı. Halife et-Tâ'i-Lillâh Ebû Kâlcâr'dan bir mesaj aldı. Bu mesajda, hükümdarlık alâmetleri olarak hil'at, unvan ve sancak göndermesi ve kendisini Adudüddевle'nin varisi olarak onaylaması isteniyordu. Halife bunu kabul etti. Emire icazet verdikten sonra, ona sancak ve saltanat hilatı ile beraber “*Samsâmüddевle*”¹²⁵ unvanını da verdi. Samsâmüddевle, daha sonra bu belgenin huzurunda okunduğu bir toplantı düzenleyerek tebrikleri kabul etti. Ebû Abdullah İbn Sa'dân, Ebû'r-Reyyân tarafından yürütülen mali yönetimi üstlendi ve Samsâmüddевle'nin konumu güvenceye alınana kadar, Adudüddевle'nin ölümü gizlenmeye devam etti.

İmalâthaneler ve öğütme tesislerinde vergi kaldırıldı ve eski uygulamalar yeniden oluşturuldu.

Bu dönemde, Adudüddевle'nin oğulları Ebû'l-Hüseyin Ahmed ve Ebû Tâhir Firûzşah, Şîraz'a ve diğer Fârs topraklarına gönderilmek üzere hil'atlarını aldılar. Ebû'l-Feth Nasr b. el-Fazl¹²⁶, onlara bakan erkek kardeşinin nâibi olarak onlarla birlikte gönderildi.

¹²⁵ “Devletin Kılıcı” manasında

¹²⁶ Ebû'l-Alâ Ubeydullah'ın kardeşi

1.2.1.23. (79) Sonraki talihleri hakkında

Samsâmüddevele başa geçtiğinde, Emir Ebû'l-Hüseyin'i Bağdat'taki sarayda gözaltına alarak tutukladı. [Ebû'l-Hüseyin'in] Annesi, Deylemlilerin güçlü kralı'nın kızıydı¹²⁷. Kılık değiştirerek saraya gelmeye, Deylemliler orada toplandığında, onların yardımıyla içeri girerek Samsâmüddevele'ye saldırmaya ve oğlunu, onun elinden kurtarmaya karar verdi. Samsâmüddevele bu planı öğrendikten sonra ona bir mesaj gönderdi. Bu mesajda, oğlunu serbest bırakıp onu Fârs'a vali yapacağını, Şerefüddevele Ebû'l-Fevâris oraya ulaşmadan önce acele etmesi gerektiğini ve ona ihtiyacı olan herşeyi sağlayacağını söyledi. O sırada Ebû'l-Ferec Mansûr b. Hüsrev'in valisi olduğu Ahvâz'a doğru ilerlemişti. Oraya geldiğinde, Ebû'l-Hüseyin validen para, kıyafet ve diğer şeylere ilişkin taleplerde bulundu. Bu talepler resmi olarak reddedilmesine rağmen, Samsâmüddevele'nin korkusuyla gizlice temin edildi. Böylece ikisi arasında dostane bir ilişki kuruldu. Ebû'l-Hüseyin'in başarılı olması durumunda, bu valinin, onun veziri olması yönünde bir anlaşma da yapıldı. Ebû'l-Ferec ona Errecân'a bir an önce gitmesini tavsiye etti. Ancak oraya vardığında Ebû'l-Hüseyin Şerefüddevele'nin kendisinden önce Şîraz'a ulaştığını öğrenirse, Ahvâz'a geri dönmek zorunda kalacaktı. Sonuçta, Ebû'l-Hüseyin Errecân'a ulaştığında, Şerefüddevele'nin zaten Şîraz'da olduğunu öğrendi. Bu yüzden, Ahvâz'a geri çekildi. [Şerefüddevele], Şîraz'da Ebû'l-Ferec'i vezir olarak görevlendirdi ve kardeşine açıkça isyan etti. Hükümdarlığı, "*Tacüddevele*"¹²⁸ ünvanıyla üzerine aldı ve cuma namazında hutbede adı okundu.

Bu olayları öğrenen Samsâmüddevele, ona karşı, başında Hâcib Ebû'l-Hasan Ali b. Deb'aş olan büyük bir ordu gönderdi. Emir Ebû'l-Hüseyin, Ebû'l-E'azz Dübeyş b. Afif el-Esedî'den onu karşılamasını rica etti. Karkub dışında bir araya geldiler. Daha sonra bir çatışma başladı. Bu da **(80)** İbn Deb'aş'ın bozguna uğraması ve yakalanması

¹²⁷ Adının Cüstan'ın oğlu Menâzir olduğu söylenir. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.80,dn:1.

¹²⁸ "Devletin Tacı" manasında

ile sonuçlandı. İbn Deb'aş Ahvâz'a gönderilerek halka teşhir edildi. Emir Ebû'l-Hüseyin de Ahvâz'da depolanan tüm hazineye ve destekçilerine paylaştırdığı Râmhürmuz Kalesi'ne sahip oldu. Kendisine katılacak olanlara teşvikler sunarak, tüm enerjisini ordu toplamaya ayırdı. Teşvikler, adam kazanmasında çok işe yaradı. Basra'ya ilerleyerek orayı ele geçirdi ve oraya “Ziyaüddeve”¹²⁹ ünvanını verdiği kardeşi Ebû Tâhir Firûzşah'ı yerleştirdi. İşler, üç yıl boyunca yolunda gitti. Ebû Tâhir Firûzşah Şerefüddeve tarafından tutuklandıktan sonra, İsfahan'a çekildi ve Şîraz'a bağlı kalelerden birine taşındı.

Bu yıl, Şerefüddeve Ebû'l-Fevâris Şîrzîl, Kirman¹³⁰'dan Şîraz'a giti ve orada kendini Emir ilan etti.

1.2.1.24. Bu mesele hakkında

Adudüddeve öldüğünde, haber Kirman sarayının belirli üyelerine gönderildi ve Şerefüddeve bunu duyar duymaz gizlice Şîraz'a gitti.

1.2.1.25. Bir işin tamamlanıncaya kadar, akıllıca gizlenmesi hakkında

Şerefüddeve İstahr'a ulaştığında, acele etmesi ve planını gizlemesini istediği, İbrâhim Deylemsafer'i Ebû Mansûr Nasr b. Hârûn'u¹³¹ tutuklaması maksadıyla öncü olarak yolladı. İbrâhim, bu emirleri yerine getirdi. İnsanlar nöbetçi olarak dışarıda beklerken, Ebû Mansûr'un sarayına girerek meclis odasında bulduğu Ebû Mansûr'u, tutuklayarak hapse attı. Deylemlilere dedi ki: “İşte bu Ebû'l-Fevâris, bu yüzden ona

¹²⁹ “Devletin Nuru” manasında

¹³⁰ Vali olarak atandığı yer

¹³¹ Adudüddeve'nin tek veziri; aslında yazar, Şîraz'a nasıl geldiğini açıklamalıydı. Bkz. Amedroz, **a.g.e.**, s.81,dn:2.

saygı göstermek için dışarı çıkın.” O, ordu tarafından karşılandıktan sonra şehre girdi ve orada konuşlandı. Adudüddeve’nin ölümünü ilan edip, taziyeleri kabul etmek için merasim hazırlıkları başlattı. Daha sonra, törene iştiraklerinden dolayı hediyeler verdiği memurlarından bağlılık yemini aldı.

"Böylece orada yaşanan hayatla anlaşmak; birinin fekaleti diğerinin kazancıdır."¹³²

(81) Başkomutan¹³³ olarak atadığı Kürtekin b. Cüstan¹³⁴,¹³⁵ gözaltındayken serbest bıraktı. Ayrıca eş-Şerîf Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ömer'i,¹³⁵ Ebû Ahmed el-Mûsevî'yi¹³⁶ ve kardeşi Ebû Abdullah'ı da serbest bıraktı. Dahası uzun süredir hapiste bulunan ve kurtulma ümidi olmayan, Kadı Ebû Muhammed İbn Ma'rûf¹³⁷ ve Ebû Nasr Haşâde'yi¹³⁸ de özgürlüklerine kavuşturdu. [Hakikatte] Beklenmedik yerlerden gelen belalar gibi, kurtuluş da beklenmedik bir şekilde gelir. Ebû Mansûr İbn Hârûn'un soruşturmasına¹³⁹, İbn Hârûn'un göğsüne kömür içeren bir araç yerleştiren ve bu şekilde ölümüne sebep olan Saray Nazırı Sâbeştî¹⁴⁰ el koydu.

1.2.1.26. Garip bir tesadüf hakkında

Bu Ebû Mansûr İbn Hârûn, göreve geldiğinde Sâbeştî ile yıldızları barışmadı ve kendisini, ondan uzak tutmaya çalıştı. Gaflet sonucu adamı sevmediğini ifşa etti.

¹³² Mütenebbî'nin bir dizesidir. Bkz. H.F.Amedroz, 1921, s.82,dn:1.

¹³³ Sipehsâlâr

¹³⁴ ج ستان

¹³⁵ Tutuklanması için bakınız 2.cilt, s. 412. Bkz. Amedroz, **a.g.e.**, s.82,dn:2.

¹³⁶ 2.cilt, s. 399. Bkz. Amedroz, **a.g.e.**, s.82,dn:2.

¹³⁷ 2.cilt, s. 399. Bkz. Bkz. Amedroz, **a.g.e.**, s.82,dn:4.

¹³⁸ Tutuklanması için 2.cilt, s. 18. Bkz. Amedroz, **a.g.e.**, s.82,dn:5.

¹³⁹ Para gaspetmekle suçlanıyordu.

¹⁴⁰ Eğer Merdâvî (1.cilt, s. 301) ve Veşmgîr'in (1.cilt, s. 401) Hâcibi aynı kişi ise, o zaman yaşlı bir adam olmalı. Bkz. Amedroz, **a.g.e.**, s.82,dn:6.

Sonunda Sâbeştî'nin eliyle öldüğü zaman, bu hoşlanmama durumunun nedeni halâ bilinmemekteydi.

1.2.1.27. (82) Sonucu yıkıma yol açan, muvakkat refahla gelen dalalet hali

Şerefeddevle'nin Nasr b. Hârûn hakkındaki kötü düşüncelerinin nedeni: [insanoğlunun] gelecek için bir öngöründe bulunamaması ve [onun] kader tarafından yanıltılmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Şerefüddeve, Adudüddeve zamanında isteklerine engel oldu. Ona [yani Nasr b. Hârûn'a] tabi olanlar üzerinde detaylı araştırmalar yaptı. Diğer bir sebep de Nasr b. Hârûn ile Şerefüddeve'nin arkadaşları arasındaki düşmanlık ve hanedan ailesinin küçük üyelerine karşı yürütülen kötü politikalar. Böyle bir davranış, genellikle zarara neden olmuştur. Vezir Muhammed b. Abdülmelik ez-Zeyyât'ın, el-Mütevekkil'in elinde ölümü, kardeşi Vâsık zamanında bu vezirinin sebep olduğu olaylardan kaynaklanıyordu. Hikâye iyi bilinmektedir.¹⁴¹

Bu yıl, İmran bin Şahin'in oğlu Ebû'l-Ferec, kardeşi Ebû Muhammed'e suikast düzenledi. Onun yerine kendisi geçtikten¹⁴² sonra, başkente yaptığı resmî bir taleple bağlılığını sundu.

¹⁴¹ Vâsık zamanında, siyasî iktidarın desteklediği Mu'tezilî düşüncenin kabul edilmediği veya aleyhine bir ortam hazırlama teşebbüsüne girişildiğinde ez-Zeyyât tarafından bu tür girişimler şiddetle bastırılmış ve savunucuları idama kadar varan cezalara çarptırılmıştır. Böylelikle ez-Zeyyât vezirliğinde baskıcı bir tutum izlemiştir. Bu da halkta huzursuzluk meydana getirmiş ve devleti zor bir durumda bırakmıştır. Bkz. Mustafa Zeki Terzi, "İbnü'z-Zeyyât", **DİA**, 21.cilt, İstanbul 2000, s.245-246; Ayrıca İbnü't-Tıktaka'nın Tarihü'l-Fahrî'sinde ve es-Suyûti'nin Tarihü'l-Hülefa'sında da bu mesele çok sathi olarak geçmesine rağmen ez-Zeyyât'ın hoşnutsuzluk toplumda hoşnutsuzluk yaratması ve akabinde öldürülmesi ele alınmıştır.

¹⁴² 2.cilt, s.413. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.83,dn:1.

1.2.1.28. Aile bağlarının kopmasına neden olan bir kıskançlık olayı

Bu Ebû'l-Ferec, dikkatsiz ve şiddet yanlısıydı. Abisi Ebû Muhammed'in rütbesini kıskandı. Bu nedenle kendisine bir saldırı planladı. Kız kardeşlerinden biri hastalandığında, Ebû'l-Ferec bu konuyu Ebû Muhammed'e anlatarak onu ziyaret etmesini önerdi. O da kabul etti ve kız kardeşinin evine doğru yola çıktı. Bununla beraber, Ebû'l-Ferec orada bazı adamlara talimat vererek yardımcı olmaları için Ebû Muhammed ile gönderdi. Ebû Muhammed içeri girdiğinde, destekçilerine buranın bir kadının dairesi olduğu için durmalarını söyledi. Ebû'l-Ferec kılıcı ile birlikte Ebû Muhammed'in arkasından yürüdü ve fırsatı yakaladığında bir kılıç darbesiyle onu öldürdü. Adamları geldi ve maktülü taşımasına yardım etti. Bu olay üzerine, çığlıklar yükseldi. Daha sonra Ebû'l-Ferec çatıda belirdi ve onlara şöyle seslendi: *“Yapılması gereken (83) iktidara gelmemin ötesinde bir şey ve ben bunun için size karşı lütuflâr olacağıma dair söz veriyorum.”* Bu sözler, onları susturdu. Ebû'l-Ferec, onlara hediyeler dağıttı ve onlar da Ebû'l-Ferec'i "Emir" olarak kabul ettiler.

Bu yıl, Hasan b. Bişr er-Râî, valisi ve âmili olduğu Nusaybin'de öldürüldü.

1.2.1.29. İki dünyanın da kaybedilmesine yol açan bir hayat hikâyesi

Bu İbnü'r-Râî, *“Tecâribü'l-Ümem”*de kör etme cezası anlatılan, ilkesiz kötü bir adamdı.¹⁴³ Bu körleştirmeden sonra, Nusaybin'e vali oldu. Halka kötü muamele ederek onların evlerini işgal etti. Adudüddевle'nin hastalığı hakkında ilk söylentilerden sonra ve ardından onun ölümünün öğrenilmesiyle, halk isyan etti. İbnü'r-Râî'ye saldırmak niyetiyle sarayına gitti. O, sarayın içinde, kadın elbisesi giydi ama yakalandı. Uzuvarı kesilerek öldürüldü. Daha sonra, cesedi yakıldı. Bu esnada bir Kürt şehrin kontrolünü

¹⁴³ 2.cilt s. 377. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.84,dn:1.

ele geçirdi. Bu işgal haberleri geldiğinde, Ebû Sa'd b. Erdeşîr düzeni sağlamak için oraya gönderildi ama Musul'a ulaştığında vali Ebû'l-Mutarriif tarafından gözaltına alındı ve bu arada Nusaybin'de otoriteyi ele geçirmiş olan bir kişi kaçarak Bâz'a gitti. Bâz, bu zamana kadar Meyyâfârikin'de güçlü hale gelmiş idi. Behrâm¹⁴⁴, onun askeri gücünü küçümseyerek ona saldırmak için acele etti. Behrâm'ın bozguna uğraması ve birliklerindeki çok sayıda Deylemlinin yakalanmasıyla sonuçlanan bir savaş yaşandı. [Behrâm,] Hâcib Ebû'l-Kâsım Sa'd'a kendisini şikâyet etmek için yazan Ebû Mutarriif tarafından alaya alındı. [Alayı şu cümlelerden oluşuyordu] “ *[Behrâm] Devletin yaralı olduğunu söyleyerek Bâz'ı isyana teşvik etti. Bunun üzerine ben de Bâz'a haber göndererek, isyanının ne kadar hatalı olduğunu göstermeye karar verdim*”. Hâcib Sa'd, şu kelimeleri içeren bir mesaj yolladı: “*Geliyorum. Kılıç, kalemde daha sadık bir muhabirdir.*”¹⁴⁵ Bu cevap, Ebû'l-Mutarriif'e ulaştığında, şu dize ile cevap verdi:

"Kılıçlar keskindir gerçekten ey Galib'in oğlu Lüey¹⁴⁶ ama sadece kılıç ustalarının olduğu yerde?"

Bu sert cevap, kindar biri olan Sa'd'ı oldukça kızdırdı.

1.2.1.30. (84) Bâz'ın kökeni

Bâz, takma bir addır. Aslında o, Hamidiyye Kürdü'dür ve asıl adı da Ebû Abdullah el-Hüseyin b. Dûstek'dir. Bâz, sürekli olarak eşkıyalık yapardı. Sınırlara gider ve orada baskınlarda bulunurdu. Çirkin bir görünüme ve geniş bir yüze sahipti. Adudüddeve Musul'a geldiğinde, Ziyâr b. Şehrakâveyh'in aracılığıyla Emir'in kapısında kendini tanıtmış ama sonradan korkup kaçmıştı.

¹⁴⁴ Ebû Sa'd

¹⁴⁵ Ebû Temmam'ın bir dizesidir.

¹⁴⁶ لوى

1.2.1.31. Bir insanı derinlemesine tanıma olayı

Adudüddevle'nin huzurundan ayrıldıktan sonra, [Bâz'ın] uzun bir yolculuğa başladığı söylenir ve destekçileri tarafından neden kaçtığı sorulduğunda ise: "*güç kazanan bir adamı yenemeyeceği konusunda, bir zamanlar kendisini ikna eden bir adam tanıdığı*" yönünde cevap vermiştir. Ayrılmasından hemen sonra Adudüddevle, tutuklanmasını emrederek her yerde arattırdı. Sonra da şöyle dedi: "*Bu, kayırılmaması gereken açık göz, saldırgan ve hain bir adamdır.*" Ancak daha sonra onun kaçtığını öğrendi. Bâz, Diyârbekir sınırına giderek güçlenene kadar da kaldı. Hâcib Ebû'l-Kâsım Sa'd, kendisini takip etmek için yola çıkınca [Adudüddevle ile Hâcib'in arasında, Hâcib'in yokluğunda,] onun yerine kimi koymak gerektiği konusu gündeme geldi.

1.2.2. 373 YILI¹⁴⁷

Bu yıl Samsâmüddevle halifenin sarayı'na gitti. Kendisine yedi hil'at, siyah sarık, çeşitli bilezikler, bir kuşak ve bir taç hediye edildi ve onun için iki sancak çekildi. Samsâmüddevle, altın eyerli bir at üzerine bindi. Bir diğeri de önündeydi. Halifenin etkisinin yayılmış olduğu tüm ülkelerdeki yüce iktidarı ile onurlandırılarak, bir ferman okundu. Daha sonra kendi sarayına döndü. Sadakat yemini yenilendi. Davetlilere hediyeler, bahşişler dağıtıldı. Cuma namazında adı hutbede okundu ve adına para basıldı.

(85) Bu yıl vezirliğe ait hil'atler, Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed b. Sa'dân'a verildi. İbn Sa'dân cömertti, görüşmelerinde tedbirliydi ve ziyaretçilerinin çoğu tarafından, sadece sarayının basamaklarından saltanat kayığına iniş sırasında görülebiliyordu. Buna rağmen, kendisine başvuranları lütfundan dolayı nadiren hayal

¹⁴⁷ 16 Haziran 983 tarihinde başladı.

kırıklığına uğratmıştır. Sadece “*küçük bir kibarlık, büyük bir cömertlikten çok daha fazla kalp kazanıyor.*”¹⁴⁸ Ödenekler ve hediyeler, emekli aylıkları ve bağışlar konusunda cömertti. Onun tarafından yürürlüğe konulan ödemeler arasında, tüm varlıklardan öşür vergisi alınması; memurlar, Deylem birlikleri, kâtibler ve saray mensuplarına verilen istihkaklar da vardı. Âmillere verilen tüm emirlerin sonunda, bakiyesi ile birlikte bu öşür vergisinin düşülmesine ve at hizmetkârlarının¹⁴⁹ aylık maaşlarına veya aylık ödeme harcamalarına dair bir madde vardı. Anlaşılamayan bir şekilde, yönetimi sırasında genel bir pahalılık olduğundan, sevilmeyen biri hale gelmiş, saltanat kayığına taşlar fırlatılmış, Deylemliler yüksek fiyatlar sonucu ayaklanarak yağmalamak için sarayına saldırmıştır. Sonunda, Samsâmüddeve kalabalığa doğru atını sürmüş ve onları yatıştırılmıştır.

Bu yıl Ziyâr b. Şhrakâveyh ve Hâcib Ebû'l-Kâsım Sa'd b. Muhammed Cürcân'dan döndü ve hâcib Bâz'a saldırmak ve hatasını tamir etmek için Musul'a gitmek üzere görevlendirildi.¹⁵⁰ Yanında hem sayı yönünden hem de teçhizat yönünden yetersiz olan bir ordu gönderilmişti.

1.2.2.1. Hâcib Sa'd b. Muhammed'in Bâz'a karşı seferi

Sa'd yolculuğa başladı. Musul'a ulaştığında, onu gücendiren dizeyi alıntılamanı vali Ebû'l-Mutarriif'i tutuklayarak Musul'da hapsedti. Daha sonra yakalayabileceğinden emin olduğu Bâz ile buluşmak için ilerledi. Ancak "güven", genellikle utanmaya sebep olur. Hâbûr el-Hüseyniyye'de bir çatışma yaşandı ve Sa'd bozguna uğradı. Bâz, tüm Deylemlileri denetimi altına aldı. Bunlardan bazılarını yakaladı ve bazılarını ise

¹⁴⁸ Ben Sira of Jerussalem, **The Book of Ecclesiasticus**, 18.cilt, s. 15.

¹⁴⁹ Seyis ya da süvari anlamına mı gelmektedir, belli değil. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.86,dn:2.

¹⁵⁰ Bâz için aracı olan Ziyâr'dı.

öldürdü. Daha sonra, bütün mahkûmları soğukkanlılıkla idam ederek Musul'a geçti. Halkla birlikte saldırmak maksadıyla, canını kurtarmak için kaçan Sa'd'a yöneldi. Sa'd, oraya kendisinden önce varmıştı. Bâz da Tekrît'e ulaşınca [Sa'd] bu haberi başkente gönderdi. Ona, orada **(86)** durması söylendi.

1.2.2.2. Bâz'ın Musul'a gelişi ve Ebû Mutarrif'i serbest bırakması

Bâz Musul'a ulaştığında, Ebû Mutarrif'i serbest bırakarak kendisine "vezir" olarak atadı. Kendisini saygın biri haline getiren, Büveyhî ordularını yenilgiye uğratmaya devam etti. Vilayetleri aldı ve gelir kaynaklarını ele geçirdi. Büveyhî Devletinin kalbinde, bir "bedevi akıncısı"ndan bir "isyancı" haline geldi. Onun, hükümdarlık tahtını ele geçirmek istediğine dair söylentiler de vardı. Bâz, artık korku sebebi haline geldiğinden, Samsâmüddeve ve veziri için endişe kaynağı olmuş, onların dikkatlerini diğer tüm konulardan kendi üzerine çekmişti. Başkentte Bâz'a karşı gelmek gibi ciddi bir işi emanet edebilecek Ziyâr b. Şhrakâveyh hariç kimse kalmamıştı. Bu amaçla, Ziyâr'a hil'at giydirildi ve uygun şekilde teçhiz edilmiş bir ordu kendisine emanet edildi. Yanına Türk hizmetkârlarının başı olan Şükr de verildikten sonra Musul'a geçti. Tekrît'ten Hâcib Ebû'l-Kâsım Sa'd da katıldı. 374 yılının Safer Ayında¹⁵¹, Bâz ile karşılaştılar. Bu karşılaşma, Bâz'ın yenilgisi ile sonuçlandı. Yanında olan çoğu kimse ve destekçileri ise tutuklandı. Bu haberlerin gelişi, onun hakkındaki mevcut endişeyi giderdi. Mahkûmlar halka teşhir edildi.

¹⁵¹ 4 Temmuz 984 tarihinde başladı.

1.2.2.3. Bozgunundan sonraki yaşamı hakkında

Bâz mağlup edildiğinde ve Ziyâr çadırlarını Musul'un dışında kurduğunda, Hâcib Sa'd, büyük bir kuvvetin başında el-Cezire'nin batısına doğru ilerledi. Oysa Bâz, asker toplamak için, ufukta Diyârbekir'in görüldüğü, topraklarının son haddine kadar ulaşmıştı. İbn Sa'dân, babasına bağışlamak için Diyârbekir'in teslimini ve Bâz'dan önce ülkenin kontrolünü elinde bulunduran onun destekçilerini teslim etmeyi teklif etmek için, Sa'düddeve İbn Hamdân'a haber göndermenin en iyisi olduğunu düşündü. Sonuç olarak Sa'düddeve, destekçilerini Meyyâfârikin'e gönderdi. Onlar, orada kısa bir süre kaldıktan sonra ayrıldılar. Meyyâfârikin'i (87) elinde tutan Bâz'a karşı koyamadılar ve dehşet saçarak Tell Fafan'a¹⁵² kadar ilerlediler. Daha sonra barış için öneriler gönderdiler. Sa'd'ın ordusu onunla çatışmak istemiyordu. Bu yüzden hileye başvurdu ve ona saldırmak için bir suikastçi ayarladı.

1.2.2.4. Eğer şansı yaver gitmiş olsaydı, iyi olarak sonuçlanabilecek bir iş hakkında

Suikastçinin, gece Bâz'ın uyuduğu çadıra gittiği ve kılıcını kafası yerine Bâz'ın ayağına vurduğu söylenir. Bâz bağırdı. Adam kaçtı, yakalanamadı. Yara, tehlikeli bir hastalığa neden oldu ve Sa'd, sağladığı fırsattan yararlanma konusunda endişeliydi. Ama destekçileri ona itaat etmeyeceklerdi. Bu arada, Şükr, Türklerle birlikte Nusaybin'e ilerlemişti. Böylece o ve Sa'd iki taraftan¹⁵³ eş zamanlı olarak yürümeliydiler. Ama onun Türk destekçileri düzensizdi. Bâz, kendisine merhamet gösteren Ziyâr'a bir elçi gönderdi. Ziyâr barış istiyordu. Fakat Sa'd'dan korkması nedeniyle buna yanaşmıyordu. Bâz'a, onunla da müzakere yapmayı denemesini önerdi. Sa'd'ın seferlerinin başarısızlığa uğradığından dolayı sorunların birikmiş olması; bazen küçük başarılar elde edilip, bazen

¹⁵² Yakut el-Hamevi'ye göre, Rezm Vadisi'nin Dicle'ye aktığı Meyyafarikin'in altında bir yer.

¹⁵³ Cezîretü'bn-i Ömer'in iki tarafından

de uzun bir süre uğraşılmasına rağmen mağlubiyete uğranması hesaba katıldıktan sonra, Diyârbekir ve ve onun batısındaki Tûr Abdin'in yarısının Bâz'da kalması koşuluyla, barış yapıldı. Sa'd, şimdi Ziyâr'ın kaldığı Musul'a geri döndü. Ziyâr başkente döndü ve Sa'd onun yerinde kaldı. Anlaşma ve barış 374 yılında¹⁵⁴ gerçekleşti. Ancak anlatımın seyri, olayların 373 yılı olayları altında bahsedilmesini gerekli kıldı.

Bu yıl Muhammed b. İmran, Ebû Muhammed Hasan b. İmran'ın oğlu Ebû'l-Meâlî'yi "Emir "olarak atayan ve gücü ele geçiren Hâcib el-Muzaffer b. Ali tarafından öldürüldü.

1.2.2.5. (88) Bu gelişmeler hakkında

Ebû'l-Ferec Muhammed'in, kardeşi Hasan'ı nasıl öldürdüğünü zaten kaydettik. Ebû'l-Ferec Muhammed kardeşinin yerine geçtikten sonra, kendisine yardım edenleri terfi ettirdi. Eski memurları görmezden geldi. Böylece, gençlerin terfisi yaşlıları kızdırdı. Muzaffer, İmran'ın savaşlarında kendilerini öne çıkaran memurlardan biriydi. İbn Şa'rânî adındaki ordunun Sipehsalar'ı ile işbirliği yaptı ve üst düzey subaylara hitap ederek: *"Bu kişi, kardeşlere özgü yükümlülüklerle aykırı davrandı. Ama yine de kardeşi ve babasına karşı görevlerimize rağmen ona katlandık. Bizi küçümsemeye ve aramızdaki en küçükleri terfi ettirmeye başladı ki biz bundan memnun değiliz. Büyük olasılıkla bizi mahvetmeye devam edecek ve haklarımızı elimizden alacaktır"* dediler. Bunların üzerine, hepsi, onun yönetimini kınamak konusunda anlaştı. Muzaffer, İbn Şa'rânî'ye, Emiri öldüreceğine dair söz verirken; İbn Şa'rânî de orduyu düzenli tutmaya söz verdi.

¹⁵⁴ 4 Haziran 984'te başladı

1.2.2.6. Faili tesadüfen kaçan cesurca bir hareket

Ebû'l-Ferec resmî konutundan, inşa ettirdiği yeni bir binaya taşındı. Bunu öğrenen Muzaffer, burada onu ziyaret etti. Muzaffer'in geldiğini gördüğünde, Ebû'l-Ferec'e *"ne getirdiğini"* sordu. O da *"Emir'in seferinin neye hizmet ettiği konusunda endişeli olduğunu"* söyledi. Bu esnada birisi, Ebû'l-Ferec'e bir mektup sunmak için geldi. Ebû'l-Ferec onu alıp okurken, Muzaffer kılıcını çekti, üzerine saldırdı ve ona vurdu. Emir'in huzurunda bulunan görevliler, kılıçlarıyla Muzaffer'in üzerine saldırdılar; ama o, *"kızgın bir deve"* gibi onları uzak tuttu. Parçalara ayırmaya kadar, Ebû'l-Ferec'e darbe indirmeye devam etti. Birkaç kılıç darbesiyle kendisi de elinden yaralandı. Emir'in sarayının yer aldığı Mansûre'ye, Verciyye¹⁵⁵ ile inerek Hasan b. İmran'ın oğlu Ebû'l-Meâlî'yi getirdi. Orduyu [madden] tatmin ettikten sonra onu *"Emir"* ilan etti. Ebû'l-Ferec [başka bir Ebû'l-Ferec olabilir] hızlı bir şekilde kardeşinin peşinden giderek onu devirdi. **(89)** Şimdi kendisi de devrildi. Bir sonraki dünyada beklentilerini, bunun için satarak; her ikisini de kaybetti. Bu yüzden, *"Her katil katledilir, her hain ihanete uğrar; ama [bu duruma] düçâr olduğunda nasıl sevinirsin?"*¹⁵⁶

Geri dönecek olursak: Muzaffer bu eylemi gerçekleştirdiğinde, cesaret dolu bir gösteri yaptı ve bağlılık yeminlerini alarak, ordunun güvenini kazandığını söyleyenlere şöyle dedi: *"Güvencem benim kılıcım; Sadık olanlara karşı kınında durur. Sadık olmayanlara karşı kullanırım."* Daha sonra, Ebû Muhammed'in intikamını nasıl aldığını ve hükümeti oğluna nasıl geri kazandırdığını başkente haber verdi. Resmî atama talep ettiğinden, Samsâmüddeve'den bu yeni Emir'i ve kendisini tanıdığına dair yemin alması maksadıyla bir elçi gönderdi. Bütün talepleri yerine getirilen Muzaffer, dehşetli

¹⁵⁵ وردية : Muhtemelen Bot'un adı.

¹⁵⁶ İngilizce çeviride oldukça anlamlı görünmeyen bu cümle, Arapça neşirden [شعت ف كما تدن تدان] Arapça neşirden [كل قاتل م قتول وكل خائن مخذول وكل كد ف] yola çıkarak tercüme edilmeye çalışılmıştır.

bir yönetim uygulamaya başladı ve aynı gün kendisine yardım eden ondan fazla memurla İbnü'ş-Şa'rânî'yi öldürdü. Günler geçerken ve Muzaffer işleri yürütürken, Ebû'l-Meâlî çaresiz ve yeteneksiz bir bebektir. Bu yüzden, Muzaffer Emirliği üstlenmeye ve fiili durumda olduğu gibi ünvanı da tekeline alma konusunda cesaretlendirildi.

1.2.2.7. "Emir" ünvanının halka açıklanması için Muzaffer tarafından tasarlanan plan

Muzaffer'in kâtibi sultanın [Samsâmüddevle] ağzından, yönetimi kendisine bırakan bir mektup yazdı. Daha sonra mektubun yabancı bir Berîd memuruna verilmesini sağladı. Uzun bir yoldan gelmiş gibi elbiselerinin tozlu olması yönünde talimatlar alan Berîd memurunun, mektupla birlikte kalabalık bir salonda görülmesini istedi. Emirler verildi ve ertesi gün insanlar toplandıklarında bu görevli daha evvel planlandığı şekilde kendisini tanıtarak, mektubu Muzaffer'e teslim etti. Muzaffer, mektubu aldı, öptü ve okuması için kâtibe verdi. Mesajdan dolayı büyük sevinç gösterisinde bulundu ve Ebû'l-Meâlî'den hemen annesine gitmesini istedi. Kendini "Emir" ilan etti. Ardından orduyu çağırdı ve onlardan yemin aldı (daha önce korktuklarını öldürttüğü için artık çekinecek kimse kalmamıştı) ve "*el-Muvaffak*"¹⁵⁷ ismini aldı. [Bunları elde ettikten sonra ise] Yöntemini değiştirerek **(90)** halka karşı uzlaşma politikası benimsedi.

¹⁵⁷ "Allah tarafından yardım edilen" manasında

1.2.2.8. Kazançlı önlemler

Muzaffer, iktidarı ele geçirme teşebbüsünde başarılı olduktan sonra, dikkatini adalet konularına yönlendirdi. Sakin bir şekilde, bu konularla ilgilendi. Kan dökmekten çekindi. Eski sertliği ve zulmünün yerini nezaket ve merhamet aldı. İmran ve oğlu tarafından ele geçirilen mülkler, sahiplerine iade edildi. Ebû'l-Meâlî ve annesine yeterli miktarda ödenek sağladı ve onların uzun süre saraylarında kalmalarına izin vermesine rağmen, [bir süre sonra] [saraylarını] terketmelerini emretti. Onlar da Vasıt'a taşındılar ve orada oldukları sürece, Muzaffer, ödeneklerini düzenli olarak göndermeye devam etti. Bir süre sonra, daha sonraları "*Mühezzibüddeve*" unvanını alan Ebû'l-Hasan Ali b. Nasr'ı halefi olarak atadı. Ancak o zaman "*Seçilmiş Emir*" unvanını almayı Ebû'l-Hasan Ali b. Ca'fer başardı. Onlar iki kız kardeşinin oğluydu.

Bu yıl, Müeyyidüddeve'nin Cürcân'da öldüğü haberi geldi. Samsâmüddeve başsağlığı ziyaretleri için bir kabul töreni düzenledi. Bu törenin ziyaretçilerden biri de Halife et-Tâ'i-Lillâh'tı.

1.2.2.9. Müeyyidüddeve'nin ölümü ve Fahrüddeve'nin "Emir" olmasına kadar olan olaylar hakkında

Daha evvelce kaydedildiği şekilde¹⁵⁸, Fahrüddeve ve Kâbus¹⁵⁹un beraberlerinde getirdiği ordular geri çekildiğinde, Müeyyidüddeve ikamet ettiği Cürcân'a yerleşti. Onunla Ebû'l-Hasan Ali b. Kâmm¹⁶⁰ kaldı. Adudüddeve'nin ölümcül olan hastalığına, Samsâmüddeve'nin onun halefi olarak atandığına, ordunun ona bağlılık yemini ettiğine ve başkentteki birliklere para dağıtıldığına ilişkin raporlar mütemadiyen

¹⁵⁸ s.28. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.92,dn:1.

¹⁵⁹ Kâbus b. Veşmgir, Cürcân ve Taberistân şehirlerinin hâkimidir. Bkz. İbnü'l-Esîr, a.g.e, s.19

¹⁶⁰ كامة

gelmekteydi. Cürcân'daki ordu, isyan etti. Çadırlarını şehir dışına çıkardı. İlave ödeme ve bahşış talep etti. Ziyâr b. Şehrakâveyh ve Hasan b. İbrâhim¹⁶¹ onlarla pazarlık yaparak, onları susturmayı ve geri dönmelerini sağlamayı başardılar. Ziyâr ve (91) beraberindekiler daha sonra, Bağdat'a gitmek üzere ayrılmak için izin istedi. Kalmaları gerektiğini düşünen Müeyyidüddeve, onları bu fikirlerinden caydırmaya çalıştıysa da, evlerini özlediklerini sebep göstermeleri sonucu için başarısız oldu. Bunun yanında, ifade edildiği gibi, Samsâmüddeve'nin davranışlarından da etkilenmişlerdi. Müeyyidüddeve buna bağlı olarak, onlara istihkaklarını ödeyerek, evlerine geri dönüş izni verdi. Onlar da mutlu bir şekilde kabul ettiler.

1.2.2.10. Hükümdarlığı ele geçirmek için Müeyyidüddeve tarafından yapılan, kaderin engellediği planlar

Müeyyidüddeve, Adudüddeve'nin ölümünü öğrendiğinde devletin yöneticisi olarak yerini almaya istekliydi. Bu amaçla, Ebû Ali Kâsım'ı bir mesajla birlikte Fârs'ta bulunan Adudüddeve'nin oğlu Emir Ebû'l-Fevâris¹⁶²'e göndermiş ve Ebû Ali'den cevaben; tüm Fârs topraklarında hutbenin Müeyyidüddeve adına okunduğu, adının dinar ve dirhemler üzerine yazıldığı belirtilen bir mektup almıştı. Ebû Nasr Haşâde, Emir Ebû'l-Fevâris'in bir elçisi ile birlikte Fârs'tan geldi ve birkaç gün Müeyyidüddeve ile kaldı. Sonra Emirden aldığı bir cevapla Fârs'a geri döndü. Daha sonra, Müeyyidüddeve kardeşi Fahrüddeve'ye Cürcân hükümetini ve para gibi ihtiyaç duyabileceği her şeyi sundu ve samimi sözler söyledi. Ancak Fahrüddeve, onun sözlerine güvenmedi ve bulunduğu yerde kaldı. Bu arada, uygulanması mümkün olmayan bir emir geldi. Çağrılar sonuçsuz kalınca, yöneticinin emrine tevazu içerisinde

¹⁶¹ 2.cilt, s.121. Bkz. Amedroz, **a.g.e.**, s.93,dn:1.

¹⁶² Yani Şereffüddeve'ye

itaat etmek zorunda kaldı. Habercinin çağrısına aceleyle cevap vermesi gerekti. Bu, Yüce Allah'ın ilk ve son hükmüdür. Onun iradesi, ahirete göçmüş olanlarla veya göçmek için sırasını bekleyenlerle olacaktır. Cenâb-ı Allah şöyle der: *“O, bunların hepsini kuşatmış ve sayılarını tesbit etmiştir. Bunların hepsi de kıyamet gününde O'nun huzuruna tek başına (yapayalnız) gelecektir.”*¹⁶³

1.2.2.11. Sâhib İbn Abbâd'ın tabibi

Müeyyidüddeve'de bir göğüs ağrısı baş gösterdiğinde, es-Sâhib ona şöyle dedi: *“Emirü'l-Mü'min'in, selefi olarak ordunun kendisine güvenebileceği ve Allah'ın merhametiyle sağlığına kavuşuncaya kadar yönetimini ve otoritesini kabul edeceği bir varis ataması, zararsız bir önlem olurdu.”* Şu şekilde cevap verdi: *“Bunu düşünmeye vaktim yok. Çünkü bir adam (92) benim durumumda olduğunda, hükümranlığın onun için bir değeri yoktur. Sen, en iyi olacağını düşündüğün şeyi yap.”* Şimdi ölüyordu ve es-Sâhib ona şöyle dedi: *“Yaptığınız herşey için tövbe edin efendim. Dürüst bir şekilde edindiğiniz ama şüpheli olan malları verin. Cenab-ı Hak size sağlığını size geri verse bile onları elden çıkarın. Haksız yere elde edildiğini ve geri verilebileceğini bildiğiniz malları geri verin.”* Müeyyidüddeve, kalan her dakikasında buna göre hareket etti ve sonra vadesi doldu. Muhtemelen bu talimatlarda es-Sâhib, hikâyeye göre İbn Ebû Duâd tarafından, Halife Vâsık'a verilen talimatları tekrarlardı. Farklı olarak sadece, bu ikinci olayda sözleri eylemler izledi.

¹⁶³ Meryem Suresi 94-95. Âyet-i kerîme. Bkz. **Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 2012, s. 310

1.2.2.12. İyilik yönünde cesaretlendiren öğretici bir hikâye

Vâsık son hastalığından muzdarip olduğu zaman, hapishanesinde, sorgulayıcıları tarafından işkenceye maruz kalan bir miktar kâtib ve âmil bulunduğu belirtilmektedir. İbn Ebû Duâd, halifenin huzuruna vardı ve ona nasıl hissettiğini sordu. Halife, çektiklerinden şikâyetçiydi. İbn Ebû Duâd dedi ki: *“Ey Emîrû'l-Mü'minîn, hapishanenizde geniş aileleri kendilerine bağlı, işkence gören ve sıkıntı içerisinde olan birçok insan bulunmaktadır. Onları bırakırsanız, bu dertten kurtulmanızı umabilirim.”* Bu sözler üzerine Halife, ona iyi konuştuğunu söyleyerek, isteği üzerine onları serbest bıraktı. Ertesi sabah İbn Ebû Duâd her zamanki gibi huzura çıktı ve Vâsık ona: *“Önceki gün biraz hafiflik hissettiğini”* söyledi. İbn Ebû Duâd da cevaben: *“Allah, Emîrû'l-Mü'minîn'e, doğru yolu gösterir! Daha önce beddua için kalkan binlerce el, dün dua için kaldırıldı. Şimdi serbest bırakılan insanlar, fakir hanelerine; açlıktan acı çeken ailelerine ve mahvolmuş işlerine geri döndüler. Onlardan alınan mülkler ve servetler onlara geri verilirse, dualar daha bereketli, halifenin ödülü de daha büyük olur”* dedi. Bunun üzerine Vâsık, onlardan alınan mülklerin ve servetlerinin kendilerine geri verilmesini emretti. Emir, İbn Ebû Duâd (93) aracılığıyla verildi ve aynı gün içinde bütünüyle uygulandı. Böylece Allah, onun aracılığıyla birçok insana hayat verdi. Vâsık'ın vadesi doldu ve etrafındakiler için, bu eyleminin erdemi ile birlikte öldü. İbn Ebû Duâd da bu kahramanca davranışı ile ölümsüzleşti. Şimdi konuya devam ediyoruz.

1.2.2.13. Müeyyidüddele'nin ölümünden sonra İbn Abbâd'ın planları

İbn Abbâd bir keresinde Fahrüddele'ye Emir olmak için acele edilmesi gerektiğini haber vermek için mektup yazmış ve bu mektupla birlikte, ondan sadakat yeminini de almaları amacıyla kardeşi ve bazı samimi arkadaşlarını göndermiştir. es-Sâhib, daha sonra işleri düzene sokmak, Rüknüddele'nin oğlu Ebû'l-Abbas Hüsrev

Firûz'un "Emir" olarak atanmasındaki uyuşmazlığı önlemek ve fikir ayrılığını ortadan kaldırmak için askerlere ödeme tahsis etmeye karar verdi. Ancak o sırada, Nişâbur civarında çok sıkıntılı koşullarda yaşayan halk, Fahrüddeve'ye olan bağlılıklarını belirtmek için bir veya birkaç kez kendisine mektup yazdı.

Fahrüddeve, ordularının Bâb-ı Cürcân'daki yenilgisinden sonra, ikisinin¹⁶⁴ Buhara hükümdarı tarafından çağırıldığı tarihte, kuzeni Abdülmelik¹⁶⁵ ile arasında çıkan anlaşmazlık nedeniyle; Kâbus tarafından gönderilen bazı önde gelen memurlarla birlikte, Nasr b. Hasan b. Firuzân'ı, Buhara Hükümdarına gönderdi. Fahrüddeve, çağırılanların gelememesinden dolayı özür dileyerek söz konusu olan destekçileri gönderdi. İbn Abbâd'ın mektubunu ve ardından gelen ordunun kıdemli subayları tarafından gönderilen bir dizi mektubu aldığı anda, gecikmeden işe başladı. Bunu duyan Kâbus, kendisiyle konuşmak istediği ortak bir endişesinin olduğunu ilettil. Ama o, yolculuğuna çoktan başladığını ve ilerledikten sonra geri dönemeyeceğini ifade eden bir cevap verdi: "*Bana istediğin herhangi bir şey hakkında yaz.*" Fahrüddeve, Cürcân'a doğru yaptığı güçlü yürüyüşüne devam etti.

1.2.2.14. (94) Fahrüddeve'nin Cürcân'a gelişi ve Emir in sarayına yerleşmesi hakkında

Fahrüddeve'nin Cürcân'a yaklaşmasıyla ilgili haberler geldiğinde, Sâhib İbn Abbâd ordusuna dedi ki: "*Size sadece, Fahrüddeve'nin nâibi olan kardeşi Ebû'l-Abbas Hüsrev Firûz'a bağlılığı emrediyorum. O yüzden şimdi onunla buluşmak ve kendisini onurlandırmak için acele edin.*" Buna göre emân almak için Kumandan Ebû'l-Hüseyn

¹⁶⁴ Fahrüddeve ve Kâbus

¹⁶⁵ Abdülmelik ünvanı, iki Samani Emiri tarafından da kullanılıyordu. Bkz. H.F.Amedroz, 1921, s.96,dn:1.

Muhammed b. Ali b. Kâsım'ı görevlendirdiler. Bu kişi, Fahrüddeve ile buluşmaya giderek erkek kardeşinin ölümü için başsağlığı dileklerini sunduktan sonra, onun hükümdarlığını kutladı. Bunların yanında, memurlar için de güvence aldı. Fahrüddeve de onu onurlandırdıktan sonra, taleplerini kabul etti. Ondan sonra, diğerleri hizmetinde olduklarını bildirmek için gruplar halinde geldiler ve olumlu karşılandılar. Ardından Sâhib İbn Abbâd ve Emir Hüsrev Firûz ve üst düzey komutanlarla görüştü. Ona en büyük olma¹⁶⁶ onurunu veren Fahrüddeve tarafından karşılandı. [Fahrüddeve] Müeyyidüddeve'nin, Horasan ordusuyla savaşa girdiği zaman, kamp kurduğu yerde, yani kasabanın dışında durdu. Ertesi gün şehre girdi. Sadakat ve bağlılık yeminleri edildikten sonra, Emir oldu.

Böylece servet, devletten devlete geçer ve kurbanlarını dipten tepeye çıkarır. Sefalet de refah da zevâle mahkûmdur.

1.2.2.15. İbn Abbâd'ın Fahrüddeve'nin niyetlerini test ettiği bir öneri

Fahrüddeve başarıyla Emir olduğunda, es-Sâhib ona şöyle dedi: *"Yüce Yaradan, artık sizin için umutlarınızı ve amaçlarınızı başarmanıza vesile olduğundan, demek ki arzu ettiğim şey için onayınızı isteyebilirim. Evimde kalmak, ordu işlerinden elimi çekmek ve dinle meşgul olmak istiyorum."* Fahrüddeve şu şekilde yanıtladı: *"Böyle konuşmamalısın, ya Sâhib! Ben hükümdarlığı sadece sen olduğun için istiyorum, sen olmazsan hiçbir işim düzgün gitmez. Kamu işini bırakırsan, ben de bırakır (95) ve emekli olurum."* Bu sözler üzerine, Sâhib, minnettarlık işareti olarak yeri öperek *"Emir sizindir"* dedi. Daha sonra, vezirlik cübbesini giydi. Böylelikle, Fahrüddeve'den, daha önce hiçbir vezire verilmeyen bir paye almış oldu. Fahrüddeve ve Sâhib daha sonra,

¹⁶⁶ Vezir olması kastedilmektedir.

Ali b. Kâmmе'yi yakalamaya, mallarına ve topraklarına el koymaya karar verdiler. Onun saldırılamayacak kadar güçlü olduğunu bildiklerinden hileye başvurdular.

1.2.2.16. Ali b. Kâmmе'yi yoldan çekmek için başarılı bir yöntem

Ali b. Kâmmе'yi zehirlemek için bir sakiyi ayarlamak konusunda hemfikir kaldılar. Böylece, bu adama ulaştılar ve işi ayarladılar. Bu şekilde oldu: Ali b. Kâmmе, ayrıntılı düzenlemelerin yapıldığı ve çok sayıda katılımcının davet edildiği bir merasim düzenliyordu. Hem Fahrüddeve'yi hem de Sâhib'i davet etti. Onlar da katılacaklarına dair söz verdiler. O gün daha önceden kararlaştırdıkları şeyi yapması için sakiyi gönderdiler ve ona ölümcül bir zehir sağladılar. Ali b. Kâmmе, içkiyi numune olarak alıp, seçmek için şarap deposuna girdi ve saki zehiri numunelerden birine enjekte etti. Ali b. Kâmmе, aniden kendini kötü hissetmeye başladı. Bir odaya girdi ve kendini yere attı. Üstüne bir örtü örtüldü. Bunu öğrenen Fahrüddeve de ziyaretini erteledi. Diğer konuklar yiyecek ve içecek ile ağırlanırken, Ali b. Kâmmе'nin uyuyakaldığını düşündüler ve onu rahatsız etmemeyi düşündüklerinden, uyandırmak için hiçbir girişimde de bulunmadılar. Ertesi gün herhangi bir değişiklik olmadığını gördüklerinden odasına girdiler ve öldüğünü anladılar. Fahrüddeve onun evini, depolarını ele geçirmek, kalelerinin ve topraklarının kontrolünü almak için memurlar gönderdi. Ali b. Kâmmе'nin oğulları olmasına rağmen, Fahrüddeve ile ilgili hiçbir şey yapamadılar.

Olayın içinde es-Sâhib olduğundan, Fahrüddeve'nin bu adamı zehirlemiş olmasına çok şaşırıyoruz. Daha önce de söylediğimiz gibi, evde kalmak ve kendini dine adanmak için izin istemişti!

Bu yıl, Müeyyidüddeve'nin oğlu Ebû Nasr Şehrîsalar, Fahrüddeve'nin huzuruna geldi ve onurla kabul edildi.

1.2.2.17. (96) Bunun nedeni hakkında

Ebû Nasr, babası Müeyyidüddевle'nin hanesinin yönetiminde, "nâib" olarak İsfahan'daydı. Babasının ölümünü öğrendiğinde, toplayabildiği kadar askerle birlikte Cürcân'a gitti. Fahrüddевle'nin emir olduğunu yolda iken öğrendiğinde durdu ve huzuruna çıkmak için yapacağı bu yolculuğu tamamlamak maksadıyla, Fahrüddевle'den izin almak için mektup yazdı. Yolculuğunu tamamlayabileceği yönünde, nazik ve şefkatli bir cevap aldıktan sonra, yolculuğunu tamamlayarak şerefli bir şekilde kabul edildiği Cürcân'a geldi.

Yukarıda belirtildiği gibi¹⁶⁷, Ebû Ali Kâsım b. Ali b. Kâsım, Müeyyidüddевle tarafından gönderildiği Fârs'tan geri döndü. O, dağıtılacak parayı da getirdi. Fahrüddевle, Kadı Ebû'l-Kâsım el-Alevî'yi, Adudüddевle'nin oğlu Şerefüddевle'nin elçisi olarak gönderdi. Kendisi, topladığı paraları kalelere saklayarak, Taş'ın¹⁶⁸ Horasan'dan gelişine kadar Cürcân'da kaldı. Bu kişi¹⁶⁹, Rey'e çekilen Fahrüddевle tarafından, gelirlerini tahsil etme hakkına sahip olarak Cürcân'a vali oldu. Taş, ölünceye kadar Cürcân'da kaldı. Bazıları zehirlendiğini iddia etmektedir.

Bu yıl, Bağdat'taki Türkler isyan ederek Şîraz'a doğru ilerlediler. Bazıları, zaten daha önce ayrılıp Fârs'a gitmişlerdi. Ziyâr b. Şhrakâveyh onların arkasından giderek çoğunun geri dönmesini sağladı. [Ziyâr] Kaçan ve oğlu tutuklanmayan -Şerefüddевle ile birlikte olan- Nâzır Ebû Mansûr İbn Ebû'l-Hasan'ı ele geçirdikten sonra, kendini savunması sırasında bir yara da alan bu adamı geri getirdi ve hapsetti. Abdülaziz b. Yusuf'un¹⁷⁰ çocuklarının anne tarafından amcasıydı. [Bu kişi] [onun] Gece kaçtığını duyduğunda korkmuştu. Çünkü İbn Sa'dân'ın, adamın kaçışından onu sorumlu tutup,

¹⁶⁷ s.91. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.99,dn:1.

¹⁶⁸ تاشی : Hüsamüddевle Ebû'l-Abbas Taş, Nûh. b. Mansûr'un hacibi idi.

¹⁶⁹ Taş

¹⁷⁰ Adudüddевle'nin veziri

iftira atacağını ve Samsâmüddevle'nin zihnini bulandıracağını düşünüyordu. Meseledeki masumiyetini öne sürerek düşmanını öngörmeye çalışmanın en iyi yol olduğuna inanıyordu.

1.2.2.18. (97) Abdülaziz b. Yusuf'un farketdiği tehlikeye karşı, kendini güvence altına aldığı zekice plan

Abdülaziz b. Yusuf, o geceyi takip eden sabahın erken saatlerinde, sarayın yolunu tuttu. Sarayın girişinde oturdu, Samsâmüddevle'nin kalkmasını ve Hâcib Ali İbn Ebû Ali'nin ortaya çıkmasını bekledi. Arkadaşı olan hâcib görüldüğünde, aklında ne olduğunu anlattı. Başkasından önce, kendisini özel olarak huzura almasını istedi. Hâcib gitti ve Samsâmüddevle'ye durumu bildirdikten sonra huzura kabul edildi. Abdülaziz içeri girdiğinde, yeri öperek çok fazla gözyaşı döktü ve şöyle dedi: “*Siz Emir hazretlerine ve Adudüddevle'ye hizmet ederek, her zaman bağlılık ve sadakat gösterdim*”. Daha sonra, ne bu kişinin kaçma niyetinin olduğuna ne de ona bu şekilde tavsiye verildiğinden haberi bulunduğu dair, Ebû Mansûr'un kız kardeşi ile olan evliliği üzerine yemin etti. Samsâmüddevle, bu güvenceden tatmin oldu ve endişelerini giderecek şekilde ona hitap etti. O da korkuları hafıflemiş olarak huzurdan ayrıldı. Ertesi gün İbn Sa'dân huzura çıktı ve herhangi bir kanıt göstermeden Abdülaziz'in Ebû Mansûr'un kaçıışı ile bağlantısını kastedecek laflar söyledi. Ancak Samsâmüddevle, bunu reddetti. Abdülaziz'in konuyla ilgili suçsuz olduğunu ve olayla herhangi bir bağlantısının olmadığını söyledi. İbn Sa'dân daha fazla ileri gitmedi ama ikisi arasındaki düşmanlık arttı. Abdülaziz, İbn Sa'dân'ı mahvetmek için çok çabaladı. Sonunda, onun tutuklanmasını ve şu anda kaydetmeyi umduğumuz gibi yerini güvence altına almayı başardı.

1.2.3. 374 YILI¹⁷¹

Bu yıl Halife et-Tâ'i-Lillâh tarafından Fahrüddevle'ye saltanat hil'atı, terfi fermanı, bir sancak ve bir de ilave unvan verilerek elçisi Ebû'l-Alâ Hasan b. Sahleveyh¹⁷²'e teslim edildi.

1.2.3.1. (98) Buna sebep olan olaylar hakkında.

Müeyyidüddeve'nin ölümünden ve yerine Fahrüddevle'nin geçmesinden sonra İbn Sa'dân, onunla Samsâmüddeve arasında yeniden bir uzlaşma sağlamak için çaba harcadı. es-Sâhib İbn-Abbâd'a yazdı ve görüşmeler Ebû'l-Alâ İbn Sahleveyh'in meseleleri halletmek ve Fahrüddevle için saltanat hil'atını almak için elçi olarak görev almasıyla sonuçlandı. Kendisini misafir eden ve ve rütbesinin kendisine sağladığından çok daha fazla neticeler sağlayan İbn Sa'dân'dan, olağanüstü bir şerefe nail oldu. Kaldığı süre boyunca iki siyasi kuvvet arasındaki planlar ve düzenlemeler çerçevesinde, bir tür ortaklığı andıran ve sıklıkla yapılan karşılıklı yazışmalar oluyordu. Bu, kardeşler İmad, Mu'izz ve Rüküddeve arasında var olan tüm antlaşma sistemini yenileyecek şekildeydi. es-Sâhib, Fahrüddevle'nin huzurunda hiçbir müzakeresi yapılmayıp eyleme dönüşmeyen devlet meselelerini halledebilmek adına çaba gösterdi. Bu meseleleri Samsâmüddeve'ye ileterek, Samsâmüddeve'nin lehine olduğuna inandığı her konuda, ona her zaman içtenlikle tavsiye verdi.

es-Sâhib'in başkente ilettiği meseleler arasında: En nazik mesajlarını iletmek üzere Horasan Emirinin elçisi olarak Harîzm ordusunun komutanı Ebû Sa'id Ahmed b. es-Sabib¹⁷³'in gelişi, Ebû'l-Abbas Taş'dan gelen etkili dostluk mektupları, ilk şartı

¹⁷¹ 4 Haziran 984 tarihinde başladı.

¹⁷² سهیلوہ

¹⁷³ ثبیب

halifelîge teslim olmak olan barış konusunda elçiyle görüşmelerin yapıldığı ve o zaman bu ülkelerin hiçbirinden vazgeçilmemesi gerektiği; ne sözle ne de bir fermanla Kâbus b. Veşmgir'e yardım edilmemesi ve cesaret verilmemesi gerektiği, onun Buhara'ya geri gönderilmesi ve kendilerine emanet edilen sınırın savunulması için Emîrû'l-Mü'minîn tarafından sağlanan ve bir lütuf olarak kabul edilebilecek **(99)** şekilde, onun uzak bölgelere gönderilmesi gerektiği hususları vardı. Ebû Sa'd Salih b. Abdullah, elçi ile birlikte gönderildiğini ve müzakereler tamamlanıp anlaşma onaylandığında, şartlara uygun olarak, bir kopyanın -talep edilen iki makam arasındaki yakın bağın işareti olarak- başkente gönderilmesi gerektiğini ekledi.

Mektuplarda bulunan öneriler arasında, Emir Ebû'l-Hüseyin¹⁷⁴'in gönlünün alınarak, sadakat göstermesinin sağlanması, Fahrüddeve'nin kendisine çoktan bildiğirdiği ve bu yönde ön adımlar attığı; ancak ilave adımların atılması da istenirse, bunu yapmaya oldukça istekli olduğu hususları vardı. Ebû'l-Hüseyin, dinar ve dirhemler üzerine Fahrüddeve'nin ismini yazdı. Ahvâz'da olduğu gibi, Basra'da da onun egemenliğini ilan ettiğini haber verdi. Kendisine verilenleri ihlal etmeyecek ya da aşmayacak gibiydi. En iyi planı: işbirliği ve karşılıklı destek ile uyumsuzluk ve fikir ayrılığından kaçınmaktı. Bu tür öneriler yalnızca, gelecekte Samsâmüddeve'nin çıkarlarının kendisi lehine olmasını sağlamak ve onun kaybedilen muhabbetini yeniden kazanma arzusundan kaynaklanıyor olabilir.¹⁷⁵

İbn Sahleveyh'in kalış süresi uzadığında, Fahrüddeve ve es-Sâhib şüphelendi. Bununla alakalı İbn Sa'dân'a serzeniş içeren mektuplar geldi. Gecikmenin nedeni: Bâz konusu, varsayılan tehlikenin boyutları ve İbn Sa'dân'ın, dikkatini gerektiren diğer tüm işlerden uzaklaşmasıydı. Bâz'ın yenilgisinin haberi geldiğinde ve bu olayın tatmin edici

¹⁷⁴ Adudüddeve'nin oğlu, bakınız

¹⁷⁵ Bu türden belirsiz bir pasaj, Fahrüddeve'nin; Ebû'l- Hüseyin'in Samsâmüddeve'nin hükümdarlığını kabul etmesine izin vermeye meyilli olduğunu ima ediyor. Bkz. Amedroz, **a.g.e.**, s.102,dn:3.

bir sonuca ulaştığı kaydedildiğinde, İbn Sa'dân rahatlamıştı. Fahrüddeve'ye yeniden saltanat hil'atı göndermesi için, Halife Tâ'i-Lillâh'a başvurulmuştu. O da bu isteğe olumlu cevap verdi. Elçi İbn Sahleveyh'in, kendisini tanıttığı olağan kabullerden birini yaptı. Fahrüddeve'ye, siyah bir sarık, kılıç, kuşak, bileklik, sancak ve altın eyerli iki at ile birlikte yedi kaftan (hil'at) verilerek, onun yönetimi altındaki toprakların "Emir"i olduğunu ilan eden ferman okundu.**(100)** Önceki ünvanına ek olarak “*Felekü'l-Ümme*”¹⁷⁶ ünvanı verildi. Bütün bunlar, İbn Sahleveyh'e teslim edildi. Hazineci Ebû Abdullah Muhammed b. Musa da yanına katıldıktan sonra, Cürcân'a giderek eşyaları teslim ettiler. Daha sonra geri döndüler. İbn Sahleveyh, Samsâmüddeve'nin emirliğinin sonuna kadar, başkentte Fahrüddeve'nin temsilcisi olarak kaldı.

Bu yıl, Ebû Bekr Muhammed b. Şahveyh¹⁷⁷, den, Samsâmüddeve'nin Umman'da emirliğinin tanınmasına ilişkin karşılama haberlerini içeren bir haber geldi.

1.2.3.2. Şerefüddeve'nin biatına kadar Umman'da yaşananlar

Oradaki vali, Şerefüddeve adına Ebû Ca'fer Üstâz Hürmüz b. Hasan idi. İbn Şahveyh, onu tehlikeye atmak amacıyla, "atılmadık taş"¹⁷⁸ bırakmadı. Böylelikle, onu, Şerefüddeve'nin sevgisinden mahrum bıraktı. Aslında bu davranışı, belki de oğlu Ebû Ali Hasan'ın bulunduğu başkent makamlarının yararınaydı. Umman'daki memurları ve reâyayı, Samsâmüddeve'ye arz etmek için getirerek, bu bölgelerde hutbede Samsâmüddeve'nin adının okunmasını sağladı. Haberler Bağdat'a ulaştığında, mutluluk duyuldu. Samsâmüddeve tebrik için bir kabul düzenlediğinde, bu durumu duyurmak amacıyla illere mektuplar gönderildi. Üstâz Hürmüz'ün hil'at ve hediyelerle birlikte

¹⁷⁶ “Ümmetin Gözbebeği” manasında

¹⁷⁷ Karmatîlerin Bağdattaki nâibleri. Bkz. İbnü'l Esîr, **a.g.e.**, s.42

¹⁷⁸ Bir tür deyim olmalı.

Umman Valiliği'ne gönderilmesi için atama fermanı yazıldı. Oğlu Ebû Ali Hasan çağırıldı ve nakîblikten hâcibliğe terfi ettirildi.

Şerefüddevle, Üstâz Hürmüz'ün ihanetini öğrendiğinde, ona karşı seçilmiş adamlardan oluşan büyük bir ordunun başında Ebû Nasr Haşâde'yi gönderdi. Ebû Nasr'ın galip geldiği, Üstâz Hürmüz'ün yakalanması ve hapsedilmesi ile sonuçlanan bir çatışma yaşandı. Ebû Nasr onun birliklerini ve mallarını ele geçirip, bu girişimde başarılı olduktan sonra, Umman için yöneticiler atadı **(101)** ve oraya askeri birlik yerleştirdi. Daha sonra Üstâz Hürmüz ile birlikte Fârs'a geri dönerek, Hürmüz'ü orada teşhir etti. Ona ağır bir ceza uyguladıktan sonra, kendisinden alınan bir kaleye gönderildi.

Bu yıl Şerefüddevle, Ebû Mansûr Muhammed b. Hasan b. Sâlihân, Ebû'l-Kâsım Alâ b. Hasan ve onun kardeşi Nâzır Ebû'l-Hasan'ı serbest bıraktı. Bunlar arasından Ebû Mansûr'u vezir atayarak, reâya ile ilişkiler kurması için görevlendirdi.

1.2.3.3. Hapsedilmelerinin, salıverilmelerinin ve Ebû Mansûr'un vezirlik için nasıl güvenilir bir hale geldiğinin hikâyesi

Şerefüddevle, Şîraz'a geldiğinde, daha önce anlatıldığı gibi¹⁷⁹, Nasr b. Hârûn'u tutukladıktan sonra, Ebû'l-Kâsım el-Alâ b. Hasan'ı kendisine "vezir" olarak atadı. Yeni vezir, saraylıların ve personelin ödeneklerini azalttı. Bunlar, Şerefeddevle'nin kendisine ve -zaten kin tutmakta olduğu- kardeşi Nâzır Ebû'l-Hasan'a karşı düşüncelerini zehirledi. Kısa bir süre içinde, ikisini ve Ebû Mansûr Muhammed b. Hasan b. Sâlihân'ı tutukladıktan sonra, hepsinin bir kaleye hapsedilmelerini emretti. İdareyi [vezareti], - Bağdat'ta daha önce yaptıkları arkadaşlık nedeniyle tavsiye edilen- Ebû Muhammed Ali

¹⁷⁹ s.80. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.104, dn:1.

b. el-Abbas b. Fesânces ve Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ömer el-Alevî'ye¹⁸⁰ emanet etti. İlki, görevde kaldıktan sonra tutuklandı. Daha sonra, yukarıda belirtilen üç kişi serbest bırakıldı ve Ebû Mansûr [yeniden] vezirlikle görevlendirildi. Beklenmedik olaylar görevde yerini güven altına almasını sağladı.

1.2.3.4. Konumunu güvence altına alan, şanslı bir tesadüf hakkında

Ebû Muhammed İbn Ömer¹⁸¹ anlatmaktadır ki: Şerefüddeve, Karmatîlere bir elçi göndermiş ve elçi döndükten sonra **(102)** ona işlerin durumu hakkında sorular sormuştur. Verilen diğer cevapların arasında şöyle demiştir: “*Karmatîler bana, siz Emir hazretlerini sordular. Ben de bu sual üzerine, sizin devlet adamlığınızı ve faziletli davranışlarınızı anlattım. Onlar da bu cevaplarım üzerine: “[Gerçekten de] bir yıl içinde sebepsiz yere üç vezir atamak akıllı devlet adamlığının bir işaretidir!”* dediler. Bu ifade, Şerefüddeve'nin derin düşüncelere dalmasına neden oldu. Sonuç olarak, bundan böyle, Ebû Mansûr'un hiçbir tasarrufuna müdahale etmedi. Ebû Mansûr, ölümüne kadar da Şerefeddevle'nin hizmetinde kaldı.

Nâzır Ebû'l-Hasan, bir görev için Cürcân'a gönderildi. Ama vardıktan sonra orada öldü. Ebû'l-Kâsım A'lâ, belirtildiği gibi onunla beraberdi ve Şerefüddeve'nin Ahvâz seferine kadar da onun evinde kaldı.

Bu yıl İbn Sa'dân, destekçileri ile birlikte tutuklandı. Aynı zamanda Ebû Sa'd Behrâm ile İbn Şahveyh de birlikte olduğu insanlarla birlikte tutuklandı. İşler bir süre, Abdülaziz b. Yusuf tarafından yürütüldü.

¹⁸⁰ Bunlardan ilki Samarra'ya sürgüne gönderildi. (2.cilt, s. 218.) İkincisinin serbest bırakılması yukarıda kaydedilmiştir. (3.cilt, s. 81.) Bkz. Amedroz, **a.g.e.**, s.105, dn:1.

¹⁸¹ Muhtemelern Ebû'l-Hasan Muhammed için bir hata, yukarıdaki gibi. Bkz. Amedroz, **a.g.e.**, s.105, dn:2.

1.2.4. 375 YILI¹⁸²

Bu yıl, Abdülaziz b. Yusuf ve Ebû'l-Hasan Ahmed b. Muhammed Bermeveyh¹⁸³ vezirlik ve idarecilikle görevlendirildikten sonra şeref hil'atlerini aldılar.

1.2.4.1. Bu ortak vezirliğin kaderi hakkında

Bu iki kişi, üzerine gölge düşmeyecek sıkı bir muhabbete sahipti. Birbirlerine yakın yaşadılar ve birbirlerinin kabullerine katıldılar. İstişarede ve müzakerede sürekli olarak birbirlerini dikkate aldılar.

Samsâmüddevle'nin annesinin kâtibi olan Ali b. Ahmed el-Umanî¹⁸⁴'nin ölümünde, İbn Sa'dân, babası Ebû Nasr'ın atanmasını sağlamaya çalıştı. Abdülaziz b. Yusuf ise -aralarındaki düşmanlığa bağlı olarak- buna karşı çıktı.

1.2.4.2. (103) Samsâmüddevle'nin vesayetine karşı Abdülaziz b. Yusuf tarafından yürütülen temkinli yönetim

[Abdülaziz b. Yusuf] İbn Sa'dân'ın, Emir'in depolarının yönetimi¹⁸⁵ ile ilgili işlerini kontrol altına aldığını belirtmektedir. Eğer [İbn Sa'dân] babasını da, Emir'in annesinin evine oturtmayı başarsa, biz (o söylemekte) vesayet altında oluruz. Şuanda ise, daha önce Adudüddevle'nin de hizmetinde bulunan, daha sadık ve daha saf olan kadınlara hizmet etmek için uygun görülen ve Adudüddevle tarafından, esir olduğu Belûcîlerden satın alındıktan sonra, İbn Alyas tarafından hâdım edilen İbn Bermeveyh burada. Bu öneri, İbn Bermeveyh'i, annesinin nâibi olarak atayan Samsâmüddevle ile

¹⁸² 24 Mayıs 986'da başladı.

¹⁸³ ب رمود ه

¹⁸⁴ لمنى

¹⁸⁵ Divânü'l-Hazâin kastedilmektedir.

değerlendirildi. Daha sonraki bir dönemde Abdülaziz b. Yusuf vezir olduğunda, Ebû Sa'd el-Firûzabâdi¹⁸⁶ ve Ebû Abdullah Hüseyin b. Heysem'i nâib olarak atadı. İbn Bermeveyh, vezirle ilişkileri nedeniyle işlerinin kontrol altında olduğunu düşünürken kendisinin es geçilmesine sinirlendi. Bir süre daha -öncesinde olduğu gibi- ilişkisini korudu. Fakat sonra vezirin yanında olmaktan vazgeçerek -onun kapısında beklemeyen¹⁸⁷- Emir'in annesinin desteğiyle vezirliği kendisi için güvence altına almaya çalıştı. Bu durum Abdülaziz b. Yusuf'u gücendirdi ve ikisi artık sıkı birer rakip oldular.

1.2.4.3. Samsâmüddeve'ye, annesi tarafından yapılan ve kendisi tarafından uygulanan abes bir öneri

Annesi, Samsâmüddeve'ye, Abdülaziz b. Yusuf ve İbn Bermeveyh'i kendisine vezir yapmasını önerdi. O da kabul etti. Oysa Samsâmüddeve ilk başta, konu üzerine düşünmüş ve daha sonra da reddetmişti. Ancak annesinin bu fikir üzerine sebat etmesi sebebiyle tekrar müzakerelere başlandı. Bu da onun, bu isteği kabul etmeye zorlanmasına neden oldu. Sonuçta, onlara hil'at verilerek, eşit rütbe ile terfi ettirildikten sonra, her ikisi de vezir için ayrılan aynı sıraya oturdular. **(104)** Ortak mektuplarının [emirlerinin] baş tarafında, "Abdülaziz" adının öncelikli olması gerektiği kararlaştırılmasına rağmen, uygulanmadı. İbn Bermeveyh, kişisel kabiliyeti, Emir'in annesinin desteği ve yarattığı korku ile üstünlük elde etti. Hükümet, böylece bu kötü danışmanlığa bağlı olarak güçsüzleşti. Gerçekten de kadınlar siyasete müdahale ettiğinde, devlet işlerinde sağlıklı bir durum ortaya çıkar. Dağılma başlar ve başarı biter. İşleri kontrol ettiklerinde ise sonuçlar fecidir, yapı yıkılır. Divanda

¹⁸⁶ الفد روزابادی

¹⁸⁷ Ona muhtaç olmadan doğrudan Emir'in annesinden fayda sağlamaya çalışmasını ifade eden bir teşbih.

konuştuklarında ise yanlış önlemler alınır. Devletteki yıkım, bir sel kadar hızlı hareket eder.

Abdülaziz b. Yusuf elbette hem bundan hem de Emir in annesinin İbn Bermeveyh'i kendisine karşı desteklemesinden ötürü kızdığından, İbn Bermeveyh'i, İbn Şehrakâveyh'den¹⁸⁸ daha şiddetli bir düşman olarak addederek, Samsâmüddeve'nin hükümdarlığını bitirmeye kesin olarak karar verdi. Bunu gerçekleştirmek için ise Esfâr b. Kerdeveyh'i kendi tarafına çekmişti.

1.2.4.4. Esfâr'ın isyanının seyri

Samsâmüddeve ve Ziyâr b. Şehrakâveyh arasında bazı sırlar vardı ki Abdülaziz b. Yusuf, bunlarla vezerate gelmesiyle tanıştı. [Bunları duyduktan sonra] Esfâr'a anlattı. Esfâr'ın bu öğrendikle, onun Emire olan sadakatini sarstı. Aralarında bir komplo tasarlandı. Muzaffer Ebû'l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed b. Hamdâveyh ve o zaman et-Tâ'i-Lillâh'ın kâtibi olan Ebû Mansûr Ahmed b. Ubeydullah eş-Şîrazî de onlarla birlikteydi. Samsâmüddeve, tehlikeli bir hastalıktan muzdaripti ve Esfâr, onu tahttan indirerek Melik Ebû Nasr'ı (o zaman on beş yaşındaydı) kardeşi Şerefüddeve'ye vekil olarak tayin etme fırsatı ile birlikte ordunun subaylarını belirleme imkânına da sahip oldu. Askerlere çeşitli kazançlar vaat ettikten sonra, onlardan bağlılık yemini aldı. İsyân, onun saraydan uzak durması ve gizlenmesi ile başladı. (105) Aldatıcı ve uzlaştııcı mesajlar, Samsâmüddeve tarafından art arda gönderildi. Fakat tüm bunlar, onun daha fazla tahrik edilmesinden ve aralarının daha fazla açılmasından başka birşeye yaramadı. Abdülaziz b. Yusuf, İbn Bermeveyh ve Kumandan Ebû'l-Hasan İbn Umâre, ona, öncekilerden daha nazik mesajlar bile getirdi. Ama geldiklerinde, [Samsâmüddeve] onlarla buluşmayı reddederek onları tutukladı. Birliklerini topladı,

¹⁸⁸ s.96. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.107,dn:2.

Emir Ebû Nasr'ı öne çıkardı ve Şerefüddeve'nin metbûuluğunu ilan etti. Daha sonra, tutuklanan Abdülaziz'i serbest bıraktı. İkisi işleri düzenleme ve yönetme üzerinde anlaştılar. Muzaffer İbn Hamdâveyh ve Ebû Mansûr eş-Şîrazi, ordunun bağlılığını almayı taahhüt etti.

Samsâmüddeve haberi duyduğunda, hastalığı iyileşmesine rağmen hala ağrı çekiyordu. Hane halkı hizmetlilerini topladıktan sonra, ziyaret etmek maksadıyla et-Tâ'i-Lillâh'a bir haber gönderdi. Halife, mazur görülmesini isteyerek bu teklifi reddetti.

1.2.4.5. Samsâmüddeve için zaferle sonuçlanan ve şanslı bir tesadüf ile birlikte gelen parlak bir fikir

Samsâmüddeve, krizi aşmak amacıyla Fûlâd b. Menâzir¹⁸⁹'e cömert tekliflerde bulunarak işbirliği teklif etti. Bu kişi, komploculardan biri olmasına rağmen Esfâr ile aynı rütbeye geldikten sonra, Esfâr'ın destekçisi olma fikrinden dönmüştü. Allahtan gece oldu ve karanlık baş gösterdi. Yoksa Esfâr Samsâmüddeve'ye gidip niyetlerini ortaya koyduğunda, onu savunmasız yakalamış olacaktı. Esfâr, Emir'in kendisinden kaçamayacağını düşünüyordu ve herşey önceden belirlenmişti. Fûlâd, sabahleyin, onları terk ederek Samsâmüddeve'nin tarafına geçti. Sarayda Emir'in huzuruna çıktı. "Emânnâme" ile birlikte kendisine istediği her şeyi bahşeden bir ferman aldı. Diğer taraftan Samsâmüddeve'nin tahtını savunmayı ve ona sadık bir şekilde hizmet etmeyi de taahhüt etti. Böylece Samsâmüddeve, Fûlâd (106) ve akrabaları, süvari ve piyadeleri ile sayısız olan güçlü kişisel hizmetkârları ile birleşti. Hazinesini ve cephaneliğini açarak onlara ödemeler yaptı ve gelecekte de cömert olacağına dair onlara sözler verdi. Bunlarla birlikte, Fûlâd komplocularla buluşmaya gitti.

¹⁸⁹ İbnü'l-Esîr'in eserinde, Fûlâd b. Zimândâr olarak geçmektedir. Bkz. İbnü'l Esîr, **a.g.e.**, s.41

1.2.4.6. Fûlâd'ın ustaca stratejisi

Samsâmüddevle'nin zebzebine¹⁹⁰ bindi ve Emir'in bölmesindeki koltuğunda oturdu. Başının üzerinde, Emir'in nişanları vardı. Zebzebin arkasında ve önünde ise başka zebzebler ve mavnalar vardı. Bu nedenle halk, Samsâmüddevle'nin kendisinin geldiğini düşünüyordu. Birliklerini kıyıdağı paralel bir çizgide ilerletti. Sûku'l-Yahya'ya ulaştığında, süvarilerinin bir kısmının, Esfâr'ın Deylemlileri ile kavga edip onlara karşı durduğunu gördü. Zebzebdan indi. Askerlerini konuşlandırdı ve nişanlarından¹⁹¹ dolayı, onun Samsâmüddevle olduğunu düşünen rakip kuvvetle karşı karşıya gelinceye kadar, ilerleyerek sırayı bozdu. Esfâr, balkonunda askerlerinin geri çekildiğini görerek yenilgiyi anladıktan sonra atına bindi ve kaçtı. Birçok akrabası ve destekçisi onu takip etti. Bunların arasında Abdülaziz b. Yusuf da vardı. Ayrıca, Kumandan Ebû'l-Hasan İbn Umâre de yaralı olarak kaçmayı başardı. Emir Ebû Nasr ise yakalanarak Samsâmüddevle'nin huzuruna getirildi. Samsâmüddevle, onun masum olduğunu bildiğinden ona sadece acıyordu. Bu yüzden, onu azarlamadı. Onun hapsedilmesini istemesine rağmen, ona nazik davranılmasını emretti. Çok önem verdiği ve tüm dikkatini yoğunlaştırdığı hazineye kapatıldı. Komploya katılan Türklerin, Deylemlilerin, onların destekçilerinin ve ortaklarının evleri yağmalandı.

Bu yenilgiden önceki gece İbn Sa'dân öldürüldü.

¹⁹⁰ زب زب : Bir tür küçük gemi. Bkz. Nebi Bozkurt, "Bahriye maddesi", **DİA**, 4.cilt, İstanbul, 1991, s. 501-509

¹⁹¹ Üniforma veya kıyafetindeki nişanlarından dolayı

1.2.4.7. Abdülaziz'in, İbn Sa'dân aleyhine gerçekleştirdiği ve İbn Sa'dân'ın ölümüyle sonuçlanan komplo

Esfâr; Abdülaziz, İbn Bermeveyh ve İbn Umâre'yi (107) tutukladığında, bunlardan birincisi Samsâmüddevle'yi, İbn Sa'dân aleyhine kışkırtmak için "onun hapishanede sorun¹⁹² çıkarabileceği yönünde planlar yaptığını" söylediği bir mesaj gönderme fırsatını yakaladı. Samsâmüddevle de [Abdülaziz'den] böyle bir şey beklemekteydi. Bu yüzden, İbn Sa'dân'ın düşmanı olan, Emireri Ahmed b Hafs¹⁹³ Emiri, İbn Sa'dân'a karşı daha da kışkırttı. Emir, bu nedenle İbn Sa'dân'ın ve onun yönetimi sırasında nâibi olan Ebû Sa'd Behrâm'ın öldürülmesini emretti. Sorunları kökten halletmek için idamlar gerçekleştirildi. Abdülaziz b. Yusuf'u sinirlendirmek için Ebû Mansûr¹⁹⁴ da öldürüldü. Yüce Allah şöyle der: *"Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulüm edenlere erişmekle kalmaz (umuma sirayet ve hepsini perişan eder.). Biliniz ki, Allah'ın azabı şiddetlidir."*¹⁹⁵

Ebû Bekr İbn Şâhveyh gözaltındaydı, ancak şanslı bir tesadüf sayesinde kaçtı.

1.2.4.8. İbn Şâhveyh'in idamdan kaçması ile ilgili dikkat çekici bir tesadüf

İbn Şâhveyh diğerlerinin hapsedildiği hücreye bitişik, başka bir hücreye hapsolundu. Sadece, bu hücrenin girişleri onlarınkinin arkasındaydı. Böylece, diğerinin kapısı açıldığında, onunki kapalı kaldı. Bu yüzden ona hiç dikkat edilmedi, gizli kaldı. Daha sonra kriz geçtiğinde, serbest bırakıldı. Ebû'r-Reyyan Hamd b. Muhammed hapisten çıkarıldı ve kendisine vezirlik emanet edildi. Bu arada, Ebû'l-Hasan Ali b. Tâhir de Emir'in annesinin nâibi oldu. Fahrüddevle'ye ve tüm vilayetlere, bu iyi

¹⁹² İsyan nevinden bir sorun kastedilmektedir.

¹⁹³ Muhtemelen yukarıda bahsedilen ile aynı kişi, s.93. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.110,dn:2.

¹⁹⁴ s.96. Bkz. Amedroz, **a.g.e.**, s.111,dn:1.

¹⁹⁵ Enfal Suresi 25.âyet-i kerîme Bkz. **Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 2012, s. 178

haberleri ileten mektuplar yazıldı. Abdülaziz b. Yusuf'un iki kardeşi, kâtibleri ve destekçileri ise tutuklandı. Muzaffer İbn Hamdâveyh ve Ebû Mansûr eş-Şîrazî, bozgunun yaşandığı gün Esfâr'ın evinden kaçmalarına rağmen, daha sonra yakalanarak para cezasına çarptırıldılar.

Halife et-Tâ'i-Lillâh, Samsâmüddevle'ye yeni nişanlar ve süslemelerle kaplı hil'atler verirken, dürüst ve sadık olacağına yemin eden Ebû Nasr Fûlâd b. Menazîr'e de şık elbiseler verdi. [O, halifeden] “*Sipehsalar*” unvanını aldı.

Esfâr b. Kerdeveyh, Abdülaziz b. Yusuf ve yandaşları, düzenleri bozulmuş şekilde Ahvâz'a çekildiler.

1.2.4.9. (108) Bağdat'tan ayrıldıktan sonra, bu ikisine ve Türklere ne olduğu hakkında

Bağdat'tan Nehrevan Köprüsü'ne doğru yola çıktıktan sonra Ahvâz'a kadar ilerlediler. Oraya vardıklarında, onları kalmaya davet eden Emir Ebû'l-Hüseyin¹⁹⁶ tarafından karşılandılar. Türkler, bir takım gizli niyetler içinde olsalar da ikna olmuş gibi davrandılar. Kimsenin kendilerini fark etmedikleri bir gün oradan ayrıldılar. Bunun üzerine, Sabûr b. Kerdeveyh'e, Ebû'l-Hüseyin tarafından onları takip edip geri getirmesi emredildi. Sâbur onları takip etti ama Erbak Köprüsü'nde yakalandı. Onlarla baş edemedi. Aralarıda bir çatışma yaşandı, oklar atıldı ve Türkler, bazı destekçilerin vurulmasından sonra yollarına devam ettiler. Sâbur geri döndü. Esfâr b. Kerdeveyh ise şerefli bir şekilde muamele edildiği yerde, yani Ahvâz'da kaldı. Erkek kardeşi Sabûr, ordunun lideriydi¹⁹⁷. Yaş ve yetenek bakımından kıdemli olması nedeniyle, yalnızca Esfâr terfî etti. [Esfâr] Emir Ebû'l-Hüseyin tarafından, 500 kişilik Deylem kuvvetinin

¹⁹⁶ Adudüddevle'nin oğlu

¹⁹⁷ Za'im

başında, Asker-i Mükrem'i kontrol etmek için gönderildi. Şerefüddeve'nin Fârs'tan ilerleyişine kadar da bu durumda kaldı. Şerefüddeve Ahvâz'a ulaştığında, Esfâr onu ziyaret etti ama onun tarafından tutuklanarak Fârs'ta bir kaleye gönderildi. Samsâmüddeve ile aynı zamanda serbest bırakılana dek -yani Şerefüddeve'nin ölümüne kadar- burada kaldı. Esfâr, bir süre Fârs'ta kaldı ve sonra Rey'e gitti. Abdülaziz b. Yusuf, önceki bir hizmetin onaylanmasında kendisini kayıran Mansûr b. Hüsrev¹⁹⁸ tarafından korundu. Abdülaziz, nezaketini, haince planlarla ödüllendirdi ve yerini gaspetmek istedi. Yardımını istediği bir kişiye öneride bulundu. Mansûr b. Hüsrev bunu anlayarak, vezarette kalacağına ve yerini kaybetmeyeceğine dair Emir Ebû'l-Hüseyn ve annesinden yemin alarak tedbir aldı. Ayrıca Emir Ebû'l-Hüseyn'in, Abdülaziz b. Yusuf hakkındaki düşüncelerini değiştirmeyi ve artık herhangi bir konuda yardım alamayacak şekilde, onun, ilk varışında yerleştirdiği pozisyonundan ayrılmasını sağlamayı başardı. *"Birine zarar vermenin ödülü aynı şekilde zarar görmektir ve (109) suç buna yeltenendedir."* Şerefüddeve'nin gelişine kadar bu muameleye katlandı. Esfâr ile birlikte tutuklandı ve aynı kaleye gönderildi. Şerefüddeve'nin ölümünden sonra serbest bırakıldı.

Bu yıl, "Seyyidler" adındaki altı Karmatîden ikisi; İshâk ve Hacerin oğlu Ca'fer Şerefüddeve'nin adına hutbe okunan Kûfe'yi ele geçirdiler. Sonuç olarak, amansız cesaretleri ve birçok hükümdarın onlarla arkadaşlık kurmasına neden olan müthiş karakterlerinin neden olduğu dehşet, Bağdat'ta büyük endişeye sebebiyet verdi. Gerçekten de Adudüddeve ve Bahtiyâr, onlara daha önce Vâsıt ve Sûku'l-Furat'ta iktâ vermişlerdi. Onların talepleri Emir tarafından mütemadiyen kabul edilerek yerine getirildi. Onların temsilcileri İbn Şâhveyh, başkette vezir gibi yaşıyordu. Hükümranlıkları için, onların fikirlerine sahip, ondan korkan asillerden oluşan,

¹⁹⁸ Ahvaz Valisi

böbürlenmelerine katlanan ve emirlerine uyacak yandaşlar edindi. Çünkü bu insanlar için, onun ilişkileri dışında bir sebep yoktu.

1.2.4.10. Karmatî İshâk ve Ca'fer'in diğer yaptıkları

Kûfe'nin ele geçirilme haberi başkente ulaştığında, Vezir Ebû'r-Reyyan, onlara hafif sitem içeren, onları barış ve dostluğa davet eden ve elde etmeye çabaladıklarını onlara teklif eden nazik bir mektup yazmaya başladı. İbn Şâhveyh'e "arabulucu" olarak güveniyordu. Onu hapisten çoktan serbest bırakmıştı ve onu çektiği acıların kefareti olarak verdiği hediyelerle onurlandırarak bu mahpusluk durumunu telafi etmeye çalıştı. Karmatîlerin vezirim mektubuna verdikleri cevabı kaçamaktı. İbn Şâhveyh'in Karmatîler tarafından tutuklanması, onların ciddi bir şekilde azarlanmalarına zemin hazırladı. Karmatîler daha sonra, destekçilerini gittikçe daha fazla bölgeye göndermeye ve insanların sabrı tükenene kadar da gelirlerini kendi hesaplarına toplamaya devam ettiler. Ebû Kays Hasan b. el-Münzîr adındaki baş memurlarından biri, bir miktar adamla el-Cami'ayn'a girdi. Ona karşı Bağdat'tan, Deylemliler, Türkler ve Araplardan oluşan askeri bir kuvvetin başında Hâcib Ebû'l-Fazl Muzaffer b. Mahmud (110) gönderildi. Ebû'l-Kâsım İbnü'z-Za'ferân, kabilesinden bazıları ile birlikte hareket etmesi için Ukayloğullarından İbrâhim b. Marh'a gönderildi. Hâcib Ebû'l-Fazl, Babil Köprüsü'ne gitti ve düşman ile karşılaştı. Fırat'ın köprüleri arasında ilerlemeye devam ettiler. Bu arada köprü berkitilmeye başlandı. İbrâhim ve İbnü'z-Za'ferân geldi ve Karmatîlerle aynı arazide konuşlandılar. Aralarında bir çatışma meydana geldi. Köprü tamamlanmış olduğundan Deylemliler ve Türk süvariler köprüden geçerek, İbrâhim ve destekçileri ile birleşti. Çatışmanın sonucunda, Karmatîler bozguna uğradı. Liderleri Ebû Kays birçok subayı ile yakalandı. İbrâhim b. Marh onu ele geçirmek için acele etti

ve kişisel düşmanlığı nedeniyle de boynunu vurdu. Bozguna uğrayan kuvvetler, Kûfe'ye çekildi. Sevinç gösterilerinin yapıldığı Bağdat'a da bir elçi gönderildi.

1.2.4.11. Ebû Kays'ın ölümü sonrası, iki Karmatînin yaptıkları

Yenilen askerler beldelerine geri dödüklerinde sanki çok güçlülermiş gibi yeniden gururla ilerlediler. Yanlarında Karmatîlerin en güvenilir subaylarından biri olan "İbnü'l-Ceyş" adında birinin emrine verilen askeri bir kuvvet de vardı. Bunlara ilaveten cephaneye de sahiptiler. Bu durum Bağdat'a ulaştığında, Hâcib Ebû Müzâhim Beckem birçok askeri birlik ile gönderildi. Karmatîler, el-Câmiâyn'ın batısındaydı. Hâcib oraya vardı ve onları İbnü'l-Ceyş'in ölümüyle sonuçlanan bir savaşa soktu. Kamplarını ve eşyalarını yağmalayarak, birçok Karmatî subayını yakaladı. Onlardan kaçanlar Kûfe'ye sığındı. Bu adamları geride bırakan iki Karmatî lideri, geri çekildi. Ebû Müzâhim, Kûfe'ye girdi ve onları Kadisiye'ye kadar takip etti, ancak yakalayamadı ve eski mevziine geri döndü.

Karmatîlerin kötü ünlerinden ve insanlarda uyandırdıkları dehşet hissinden kaynaklanan rahatsızlık, artık sona ermişti. Her topluluğun sahip olacağı bir refah dönemi vardır. Kötüleşme; bozulma ve değişme ile başlar. Dinsel refah durumu dışında bir terakki durumu gözlemlenir ve (111) daha sonra fani dünyadan baki olana geçer.

Bu yıl, Bizanslı Verd ve beraberindeki esirler Ziyâr b. Şhrakâveyh ile yapılan anlaşma ile serbest bırakıldı.

1.2.4.12. Verd'in serbest bırakılması ve Bizans ülkesine gitmesi hakkında

Verd'in Adudüddевle zamanında tutuklanmasını evvelce kaydetmiştik.¹⁹⁹ O zamandan bu zamana kadar hapiste kaldı. Ziyâr, Verd'in serbest bırakılması için müzakere yürüttü ve Samsâmüddевle'ye bu konuda onunla uzlaşmasını tavsiye etti²⁰⁰. Her iki tarafın da yerine getireceği şartlar belirlenerek, bu şartlara sadık kalınması için taahhütler alındı. Samsâmüddевle tarafından kendisine gösterilen iyiliği kabul etmesi, - aynı dine veya farklı bir dine bağlı olsa da- düşmanlarının düşmanı ve arkadaşlarının dostu olması gerektiği belirtildi. Verd, tutsak edilmiş tüm müslümanları bırakacak, onlara ülkelerine dönmeleri için yardım edecek ve rütbeleri ne olursa olsun hayatlarını, mülklerini, kadınlarını ve çocuklarını koruyacaktı. Herhangi bir sınıra ordu göndermemeli veya destekçileri tarafından gerçekleştirilecek hileli bir davranışa müsaade etmemeliydi. Yedi Bizans kalesini, dış mahalleleri ve tarımla uğraşan tarlaları ile birlikte, sakinlerini çıkarmadan, teslim etmeli ve hayatının geri kalanında, kendisine söylenen ve onun kabul ettiği her şeyi yerine getirmeliydi. Verd bu şartları yerine getirmeyi taahhüt ederse **(112)** serbest bırakılacak ve Samsâmüddевle'nin toprakları dışında verdiği armağanları alıncaya kadar, yanındakilerle birlikte saldırılara karşı korunacaktı. Yaşayanların, mülklerinin ve haklarının muhafaza edilmesinin ve gelirleriyle ilgili işlem ve düzenlemelerde halkın geleneklerine saygı duyulmasının sağlanması maksadıyla, teslim olunan kalelerde, süregelen uygulamalar devam ettirilecekti. Aynı taahhütler, kardeşi Konstantin ve oğlu Romanos'tan da alındı ve buna ilişkin antlaşmalar, Halife et-Tâ'i-Lillâh'ın onayının alınması için hazırlandı. et-Tâ'i-Lillâh bu anlaşmaya izin verdi ve burada kullanılacak ifadeler için büyük dikkat gösterilmesini emretti. Verd, anlaşma taslağı halifeyi tatmin edici bir şekilde

¹⁹⁹ s.14. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.115,dn:1.

²⁰⁰ Lebeau Brosset, **Histoire du Bas-Empire**, 14.cilt. s.172.

hazırlandıktan sonra serbest bırakıldı. Ona bir miktar para ve kıyafet verilmesini müteakip Samsâmüddevle onunla görüşmek için bir kabul merasimi düzenledi.

1.2.4.13 Samsâmüddevle'nin Verd'i kabulündeki tören hakkında

"Tarih" sahibi anlatmaktadır: Çok iyi hatırlıyorum, Samsâmüddevle, Verd ile buluşmak için oturuyordu. Ona saygı ve minnettarlıklarını sunmakta olan katılımcılar vardı. Kıştı ve sarayın salonları pahalı halılarla doluydu. Kapıların üzerinde, ipekten dokunan perdeler asılıydı ve güzel üniformalar içerisinde atlı süvariler renkli kabâ²⁰¹'larla birlikte kürsünün önünde iki sıra halinde durmaktaydılar. Bu, kapıları bahçeye açılan ve sarayın bir parçası olan, altın sedirde kurulmuştu. Bu sıraların arkasında, Deylemlilerin birlikleri benzer kıyafetlerle Dicle Nehri'ne kadar uzanıyordu. Verd, oğlu ve erkek kardeşi ile birlikte, onlar için gönderilmiş olan bir zebzebe ile nehri geçti. Daha sonra sıra halinde Samsâmüddevle'nin huzuruna kadar yürüdüler. Önünde, içinde yanan çubuklar olan altından mangallar vardı. Verd yaklaştığında, başını hafifçe eğdi ve Emir'in elini öptü. Onun için minderli bir sandalye konuldu ve onun üzerine oturdu. Samsâmüddevle, Verd hakkında bilgi edinmeye devam etti. Verd, tercüman aracılığıyla yapılan konuşmada, Emir için duada bulunduktan sonra, Samsâmüddevle'ye Yunanca teşekkür etti.

Verd'in söylediği sözler şu şekildeydi: *"Majesteleri bana hak etmediğim şekilde nezaketle davrandı ve beni bunun bilincinde olan insanın yükleneceği bir yükümlülük altına soktu. Umarım, Tanrı ona sadakatimi sürdürmemde ve yaptıklarınızın karşılığını vermemde yardımcı olur."* Bu temennilerden sonra, Samsâmüddevle, ayağa kalktı. (113)

²⁰¹ Amedroz'un çevirisinde "qaha" olarak yer alan kelimeye, sair kaynaklarda rastalanılamaması dolayısıyla metne uygun olarak "kabâ" şeklinde çevrilmiştir.

Saray nazırları ve katılımcılar, salona girdiği sırada yaptıkları gibi Emir in önünde yürüdüler. Emir de zebzebe ile ikametine geçti.

1.2.4.14. Bağdat'tan ayrıldıktan sonra Verd'in kaderi hakkında

Verd, ülkesine doğru ilerledikçe, kendisine tatmin edici miktarda para ve armağanlar teklif ettiği bedevilerin çoğunun gönlünü kazandı. Kuleyb'in iki Bizans İmparatorunun valisi olduğu, Malatya'da duruncaya kadar yoluna devam etti. İbn Şehrâm'ın yazdığı raporda daha önce belirtildiği gibi, o, Verd'in destekçisi idi.²⁰² Sadakat içinde depolarını Verd'e teslim etti. Böylece, **(114)** Verd tekrar güçlü bir grubun başına getirilmiş oluyordu. Kuleyb Verd'e Leo'nun oğlu Bardas Phokas'a karşı gövde gösterisi yaparak harekete geçmesini önerdi. Konstantinapolis ve boğazın bir yakasındaki toprakların kime ait olacağı hakkında ikili arasında yapılan müzakereler, Bardas Phokas'ın aklına yatan bir anlaşma ile sonuçlandı. Boğazın diğer tarafındaki topraklar ise Verd'in olacaktı. Bardas Phokas ve Verd, ettikleri yeminlerden sonra buluşmayı kabul ettiler ve randevu yerine gittiler. Ancak Bardas Phokas, onu kontrolü altına aldıktan sonra tutukladı.

²⁰² s. 29. Burada Lebeau (14.cilt, s. 174), Theophilus hükümdarlık döneminde Manuel'in daha önceki macerasına göre modellenmiş, Bardas'ın serbest bırakılmasıyla ilgili aptalca bir hikâye anlatmaktadır. Metinde, Lebeau tarafından verilenlerle benzer şekilde Yahya b. Sa'id Antaki'den yapılan alıntılar uzun bir şekilde devam etmektedir. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.117,dn:1.

1.2.4.15. (115) Verd'in Leo'nun oğlu Bardas Phokas tarafından haince tutuklanması ve ardından yine onun tarafından merhametli bir şekilde serbest bırakılması

Verd, tatminkâr taahhütleri elde etmişti. Ancak bu durum, Bardas Phokas'a kaçırılmaması gereken bir şans olarak görüldü. O yüzden sözünü çiğnedi, onu tutuklayarak bir kaleye gönderdi. Onun "hain" ilan edilmesine neden olacak davranışlarda bulundu. Hiç kimsenin onunla ahit yapmamasını sağladı. Ancak daha sonra arkadaşlarını ondan uzaklaştırıp onu yalnızlaştıracak kadar bir öfkeye kapıldığının idrakine vardı. Bu nedenle, onu ivedilikle salıvererek,²⁰³ ondan özür dileyerek ve eski ahdini yenileyerek durumu telafi etti. Verd ve Bardas Phokas böylece işbirliğine geri döndüler ve tartışmaya neden olabilecek her şeyi bir kenara koydular. Bunun üzerine Bardas Phokas Verd'in yanından ayrılarak **(116)** İstanbul'un önünde kamp kurdu. İki İmparator'a, yani Basil ve Konstantin'e savaş açtı. Durum, onun lehineydi; çünkü skerler ve siviller de ona katılmıştı. İki imparator, az sayıda destekçileriyle sağlamlaştırılmış şehirlerinde ve surlarında bırakıldı.

1.2.4.16. İki imparatorun kötü kaderlerini düzelttikleri sefer

Zayıflıklarını gidermek ve tahtta güçlü hale gelebilmek için, iki imparator Rus kralına yardım talebi gönderdi. Rus Kralı, imparatorun kız kardeşi ile evlenmek istedi; ancak bu isteği kardeşini farklı bir dine mensup birine teslim edemeyeceği gerekçesini öne süren imparator tarafından reddedildi. Karşılıklı haberleşmeler, Rus kralının hristiyanlığı benimsemesiyle sonuçlandı. Aralarında yapılan fiili ittifak anlaşmaya

²⁰³ Lebeau otoriteleri (14.cilt. s. 179), bu serbest bırakılma olayını ikincisinin ölümünden sonra Phokas'ın karısına dayandırmaktadırlar. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.118,dn:1.

bağlandıktan sonra prenses ona verildi.²⁰⁴ Rus Kralı, yardım etmek, adamlarını güçlendirmek ve askeri manada cesaret sağlamak için birliklerinden bir kısmını onlara gönderdi. Bu birlik Konstantinapolis'e ulaştığında, Bardas Phokas ile karşılaşmak için tekneyle boğazı geçtiler. Bardas Phokas, onların görünüşlerini küçümsedi ve dalga geçer şekilde: “*nasıl böyle bir işe kalkıştıklarını*” sordu. Ancak onlar kıyıya ulaşp da düşmanla aynı karaya ayak basar basmaz, Rusların üstünlüklerini kanıtlayacağı bir savaş başladı. Bu savaşın sonunda Bardas Phokas'ı öldürdüler.²⁰⁵ Artık, Bardas'ın birlikleri dağılmıştı ve imparatorlar (117) bir kez daha kendilerini rakipsiz bir şekilde tahtta buldular. Böylelikle sendeleyeen hükümdarlıkları, tekrar kuvvet buldu. Verd'e uzlaşmacı bir mesaj göndererek onun meşruiyetini onayladılar. Verd ise bir süre rahatsız edilmeden konumunu korudu; ancak daha sonra öldü. Ölümüyle alakalı bazıları zehirlendiğini söylemektedir.

Basil, imparatorluğunda zenginleşti. İktidarında, sağlam bir zekâya sahip olduğunu, güçlü siyasi ve muhakeme kabiliyeti bulunduğunu gösterdi. Otuz beş yıl boyunca, çok sayıda çatışmanın yaşandığı Bulgarlara karşı, savaşı sürdürdü. Nihayetinde onların topraklarını işgal ederek, ele geçirdi. Onların büyük kısmını kovdu ve yerlerine Bizanslıları yerleştirdi.²⁰⁶ Müslümanlara adaleti ve şefkatiyle ünlüydü ve uzun yaşamının ve saltanatının nedeninin; ellerini, onların topraklarından uzak tutması ve onlara karşı nazik davranmasından dolayı olduğunu düşünüyorum.

²⁰⁴ Rus Kralının adı “Vladimir” ve prensesin adı ise “Anna” idi. Bkz. Amedroz, **a.g.e.**, s.119, dn:1. Vladimir (980-1015) yürütmüş olduğu hem iç hem de dış siyaseti sebebiyle ve en önemlisi Hristiyanlığı Kiev'e getirmesi dolayısıyla Kiev Knezliği'nin en tanınmış figürlerinden biri olmuş, dahası Rus tarihinde, kendisinden “Aziz” olarak bahsedilmiştir. Bkz. Janet Martin, **Medieval Russia, 980-1584**, Cambridge University Press 2003, s.5-6 ve 258.

²⁰⁵ Bardas Phokas'ın ölüm şekli belirsizdi; Lebeau, 14.cilt. s. 178, farklı görüşler kaydeder. Bkz. Amedroz, **a.g.e.**, s.119,dn:2.

²⁰⁶ 1018 yılına işaret edilmektedir.

Bu yıl Samsâmüddeve, Bağdat'ta üretilen ipek ve pamuklu giysiler fiyatına, yüzde on vergi uygulamaya koymayı önerdi.

1.2.4.17. Bu teklifin sebebi

Ebû'l-Feth er-Razi, bu işten alınacak miktarı çok büyük olarak ifade etmiş ve her yıl, bir milyon **(118)** dirhem temin etmeyi teklif etmişti. Mansûr Camii'nde bir toplantı yapıldı. Diğer şehirlerde isyanlar olurken, insanlar cuma namazı kılınmasını engellemeye karar verdiler. Bu boykotun sonucu olarak da bu yeni yükümlülükten kurtuldular.

Bu yıl, harâc âmili²⁰⁷ Ebû'l-Abbas İbn es-Sabûr, kendisine yapılan taleplerin yerine getirilmesi için işkenceye maruz kaldıktan sonra öldü. Aşağıdaki gibi bir soru üzerine, Fakih Ebû Bekr el-Harizmî'nin görüşünün istendiği söylenir: *“İşkence görmekte olan bir adamın, kendisinin neredeyse ölecek kadar çok acı çektiğine inanması durumunda, bu sefaletten kurtulmak için intihar etmesi caiz olur mu?”* Buna cevaben, kadı şöyle yazdı: *“Böyle bir davranış, ne yasalara uygun ne de caiz değildir ve sıkıntılarına dayanma gücü, nihai ödülünü ve günahlarının kefareti artırarak için hesaplanır.”* Bu cevabı taşıyan kişi ayrıldığında, orada olanlardan biri kadının oğlu Zahir'e şöyle dedi: Bu, Divan âmili İbn Sabûr'un sorusudur. Ebû Bekr, onlardan cevabı taşıyanın geri çağırılmasını istedi. Geri çağırıldığında, bu durum kendisine soruldu. O da bunun, İbn Sabûr'un sorusu olduğunu belirtti. Ebû Bekr adama şöyle dedi: *“Ona de ki, kendi hayatına bir son versin ya da vermesin, her iki durumda da hedefinin Cehennem ve sonunun onun mahfi olacağını söyleyin.”*

²⁰⁷ Çeviri metinde “tahsildar” olarak yer alan kelime, Tarih literatürüne daha muvafık olacak şekilde çevrilmiştir.

Bu yıl, Şerefüddeve'nin Fârs'tan Irak yönüne doğru tertip ettiği sefer ile alakalı mütemadiyen raporlar gelmekteydi. Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Halef onunla barış şartlarını görüşmek üzere gönderildi. Bu görüşme sonrası Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Halef Şîraz'dan bir haber gönderdi. Bu haberde, Şerefüddeve ile görüşüp mesajını kendisine ilettiğini ve Şerefüddeve'nin niyetlerinin iyi olduğunu gösterecek şekilde oldukça lütufkâr davrandığını ifade etmekteydi. Hürmetkâr bir uğurlama sözü verildi. Bu söze binaen de barış ve iyi niyet koşullarını yerine getirmek için yanına bir elçi verildi.

Bundan sonra Ebû'r-Reyyan Hamd b. Muhammed, ortakları ve destekçileriyle birlikte tutuklandı.

1.2.4.18. Bunun sebebi hakkında

Bundan sonra, Ebû'l-Hasan Ali b. Tâhir, kâtibi olarak Samsâmüddevlenin annesinin işlerini kontrol altına aldı. Annesinden ve Samsâmüddevle'den dolayı, vezir²⁰⁸ olarak çok güçlüydü. **(119)** Hâlihazırda gözlenmektedir ki kadınların siyasi güce etki etmeleri bir imparatorluk için yıkıcı olur; çelişkili tedbirleri, sonuçta itaatsizlik ve felakete neden olur. Bu Ali b. Tâhir ve kuzeni Ebû Abdullah, Ebû'r-Reyyan'dan şüphelenmiş ve Emir'in, annesi tarafından cesaretlendirildiği yönünde, onu Samsâmüddevle'ye kötölemişlerdir. Şerefüddeve ile birlikte olmakla suçlamışlar ve İbn Halef'in görevinin ikisi arasında bir anlaşma sağlamak olduğunu iddia etmişlerdir. Bu entrikalar, Ebû'r-Reyyan tutuklanana kadar sürmüştür.

²⁰⁸ Amedroz'un çevirisinde hem "kâtib" hem de "vezir" olarak yer almaktadır. Metinden anlaşılan Ebû'l-Hasan Ali b. Tâhir, her iki görevi de beraber yürütmektedir.

1.2.4.19. Ebû'r-Reyyan'ın akıbeti hakkında

Ebû'r-Reyyan geleneklere uygun olarak kendine sarayda yer bularak sıradan görevlerini üzerinden atmaya başladı. İlginçtir, bu olayda mührünü kaybetti. Dahası, onu parmaklarının arasından nasıl kayıp da düşürdüğünü bile bilmiyordu. Aradı ama bulamadı. Daha sonra Samsâmüddeve'nin huzuruna çağrıldıktan sonra tutuklanarak bir ambara götürüldü. Vezirliği yedi ay ve birkaç gün sürdü. Onun vezaretinden sonra, Ali b. Tâhir ve kuzeni Ebû Abdullah işlerin kontrolünü ele aldılar ve icrai emirleri verdiler. Ebû'l-Feth İbn Faris ve Ebû Abdullah İbnü'l-Heysem'i bu emirlerin icablarını tafsilatıyla ele almaları için görevlendirdi. Onlar saraydaki şık bir odada bulunmakta; mali konular, taslakların teslimi ve ilgili ödeme talepleri için emirleri imzalamaktaydılar. Samsâmüddeve'nin iktidarının zevâline kadar da işler böyle devam etti.

Ebû'r-Reyyan'ın tutuklanmasından hemen sonra Ebû Nasr Haşâde, Ebû Abdullah İbn Halef ile birlikte vezaret makamına getirildi. Vezirler, Samsâmüddeve tarafından nazırlar ve diğer memurlar aracılığıyla onurlandırıldılar.

1.2.4.20. Bu görev hakkında

Ebû Nasr Haşâde, Alâ b. Hasan²⁰⁹ ve Şerefüddeve'nin (120) saraylılarının çoğu, kendi toprakları olan Fârs'ta, yani ailelerinin ve mal varlıklarının olduğu yerde kalmayı tercih etti. İnsanların kendi topraklarını sevmesi, aileleri ve arkadaşları ile birlikte kalması içgüdüselidir. Öte yandan, Muhammed b. Ömer el-Alevî, Şerefüddeve'ye Irak'ı işgal etmesini tavsiye ediyordu. [Fârs'ta kalmayı destekleyenler,] Muhammed b. Ömer el-Alevî'nin amacının kendi evine, kendi kentine, kendi mülkü ve mal varlığına geri

²⁰⁹ Şerefüddeve'nin veziri

dönmek olduğunu düşünmesi nedeniyle, bu plan üzerinde onunla aynı fikirde değillerdi. Adudüddeve'nin Irak'a gitmek için Fârs'tan ayrıldığı zamandan beri, Fârs'ın barış ve huzur içerisinde olmadığını söylediler. Şerefüddeve, bu türden ifadeleri dikkate alırdı ve doğal olarak orada doğup büyüdüğü için Şîraz'da kalmak istedi; öyle de oldu. Burası için şu kelimeleri söylerdi:

“Muskalarımı taktığım ve tenime değen ilk topraklar.”

Bu nedenle bu grubun [Haşâde'nin taraftarlarının] müdafii, ona [Ömer el-Alevî'ye] galip geldi. Zaten Şerefüddeve de bu teklifi iyi niyetle kabul etmeye meyilliydi. Ancak Şerefüddeve; kardeşi Samsâmüddeve'ye, annesi ve Ebû'r-Reyyan'dan saygı ve itaatlerinin sunulduğu, egemenliğini tanımaya rıza göstererek kendisinin hükümdarlığını kabul eden mektuplar geldiğinde bu durum kendisine arz edildi. Ebû Nasr Haşâde, bu hususların gereğinin yapılması için elçi olarak gönderildi. Ayrıca kendisine hil'at ve ünvan verilmesi, isminin cuma namazında hutbede okunması, münasip bir şeref ifadesinin sunulması; teçhizatlar, eşya ve köleler, erkek ve cariyeler gibi belirli ihtiyaçların muhataplar tarafından karşılanmasını içeren bir ferman da verildi. Şereffüddeve bundan tatmin olmayı hedeflemişti; ama Ahvâz'a ulaşıp da dünya kendisini kolları arasına aldığı anda ve memleketler onu, sorunların çözümü olarak takdim ettiğinde fikrini değiştirdi. Irak ile Bağdat'ı hedefine almaya karar verdi. Bu husustan, doğru bir yerde bahsetmeyi istiyoruz.

1.2.4.21. Şerefüddeve'nin Fârs'tan sefere çıkması, Ahvâz'ı ele geçirmesi ve Emir Ebû'l-Hüseyn'in orayı tahliye etmesi hakkında

Şerefüddeve, Fârs'tan ilerlemeye karar verdiğinde, Emir Ebû'l-Hüseyn'e (121) nazik bir mektup yazarak daha evvelce kendisine iktâ edilen ve şuan elinde bulundurduğu toprakların yine kendisinde kalacağına dair bir taahhüt verdi. Kendisinin

hedefinin Bağdat olduğu ve amacının ise, kardeşi Emir Ebû Nasr²¹⁰’ın serbest bırakılması olduğunu söyledi. Böylece Şerefüddeve, Ebû’l-Hüseyin’in hâkimiyeti altında bulunan geçitler boyunca ilerleyecek ve ona zarar verecek hiçbirşey yapmayacaktı. Emir Ebû’l-Hüseyin, bu sözlere güvenmedi ve onun niyetine karşı şüphe ile yaklaştı. Bu sıralarda, annesi –ki o, Deylem hükümdarı Menazîr’in kızı idi- öldü. Büyük öneme sahip bir kadındı. Onur duyduğu Şerefüddeve ile yazışmalarda bulunmuştu. Şerefüddeve, asil soyundan ötürü ona saygı duyuyor ve Deylemliler tarafından kendisine duyulan hürmet dolayısıyla da kendisine belli miktarda ödeme yapıyordu. Ancak bu kadının ölümünden sonra, Emir Ebû’l-Hüseyin’in düşüncelerine değer verdiği biri olan Sabûr b. Kerdeveyh, onu bu yolu terk etmeye ikna etti.

1.2.4.22. Bu krizde Sabûr'un Emir Ebû’l-Hüseyin’e verdiği danışmanlık

Sabûr dedi ki: *“Aldığın mektuplar aldatıcı ve onun seni aldatmasına izin verirsen, tuzağa düşürülme ve tutsak edilme ihtimalin oldukça yüksek. Şerefüddeve’nin Fârs’tan ilerlemesi, bütün ülkeleri ele geçirmek ve dirensin ya da itaat etsin, kendisini “herkesin efendisi” yapmak niyetiyledir. İşe seninle başlamak istiyor. Bunun için yeterli ordu ve silahımız varken, neden silahlı bir direniş göstermiyoruz?”* Ebû’l-Hüseyin bu tavsiyeyi dinledi ve silahlı bir çatışma için hazırlıkları hemen yaptı. Böylece, hazırlık yaparken Şerefüddeve’nin keşif kolundaki Karatekin el-Cehşiyârî’nin, Erracân’a vardığı haberini aldı. Ardından, Şerefüddeve Erracân’a geldi. Karatekin Ramhürmüz’e ilerledi. Emir Ebû’l-Hüseyin, Erbak Köprüsü’ne vardıktan sonra Asker-i Mükrem’i savunmak için Esfâr b. Kerdeveyh’i gönderdi. Deylemliler, Şerefüddeve’yi terk etmeye başladılar. Ama Emir Ebû’l-Hüseyin’in birlikleri arasında da çok fazla uyuşmazlık vardı. Türk hizmetçiler Şerefüddeve’nin nidasını işittikten sonra ayrıldılar. **(122)** Bunun üzerine,

²¹⁰ Bahaüddeve

Emir Ebû'l-Hüseyin, Sabûr b. Kerdeveyh ve Mansûr b. Hüsrev²¹¹ biraraya gelerek teslim oldular. Ebû'l-Hüseyin, şaşkın ve kaybetmiş bir şekilde, Cibâl'a gitti ve bir sığınak aradı. Sabûr b. Kerdeveyh'e kendisine katılma isteği gönderdi ki bazı yaşadığı maceralara rağmen bunu başardı. Mansûr b. Hüsrev de bu gruba katıldı. Hane halkı hizmetkârlarından biri de onu takip etti. Bu grup, Fahrüddevle'nin huzuruna varmak için İsfahan'a geldi. Ebû'l-Hüseyin bu yüzden, o sırada Cürcân'da bulunan Fahrüddevle'ye, başına gelenlerden şikâyet eden ve onun yardımını isteyen bir mektup yazdı. Fahrüddevle, daha sonra gerçekleştirmediği bir sözü ve samimiyetsiz olduğu her halinden belli olan dostluk mesajları içeren bir cevap yazdı. Ebû'l-Hüseyin, İsfahan'daki nâzırdan Emire ayda yaklaşık 100.000 dirhem ödenek vermesini istedi. Orada kaldığı sürede, Deylemlilerin kuvvetlerinden geri kalan bazıları, ona yeniden katıldı. Fahrüddevle'nin kötü planlarına vakıf oldu; ancak durumla başa çıkmanın hiçbir yolunu bulamadı ve bir yanıla düştü.

1.2.4.23. Kendisini mahveden hatalı bir plan

Ebû'l-Hüseyin, umutsuzluk içerisinde, hataen İsfahan'daki yetkililere, Şerefüddevle ile yazışmalarda bulunduğunu ve bu yazışmalarda onun, kendisinin egemenliğini kabul ettiğini ifade etti. Kendisini Şerefüddevle'nin vekili gibi görerek “şehrin efendisi” olmayı hedefleyip orada bulunan bazı birliklere nüfuz etmeye başladı. Bunu duyan, bu bölgelerden sorumlu kişi Ebû'l-Abbas Ahmed b. İbrâhim ed-Dabbî, Ebû'l-Hüseyin'in sarayına büyük bir kuvvetle, gecikmeden saldırdı. Etrafını saran ayak takımı kaçtı ve o, Mansûr b. Hüsrev ile birlikte tutuklandı. Her ikisi de hükümet sarayında hapsedildi. Aynı gün Mansûr idam edildi. Emir Ebû'l-Hüseyin zincire vurularak Rey'e götürüldü. Orada kısa bir süre hapsedildikten sonra, yıllarca kalacağı

²¹¹ s.108. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.124,dn:1.

(123) Deylemliler ülkesindeki bir kaleye nakledildi. Fahrüddeve -daha sonra ölümüne neden olacak- hastalıktan muzdaripken, Ebû'l-Hüseyin'i öldürmek için adamlar gönderildi. Şâir de olan Ebû'l-Hüseyin'in hapisteyken yazdığı şiirlerden iki tanesi şöyledir:

*“Kaderi, yaralarımı iyileştireceğini, bana iyilikler getireceğini ve beni hapisten
kurtaracağını varsayıyorum;*

*Peki bana gençliğimin kayıp günlerini ve hayatımın hapiste geçen günlerini kim geri
verecek?”*

Şerefüddeve, Erracân'dan ilerleyerek gelişi için hazırlık yapılan Ahvâz'a girdi. Ebû'l-Hüseyin tarafından hapsedilen destekçilerini serbest bıraktı. Esfâr, Abdülaziz b. Yusuf ve onunla gelen el-İsfahan b. Ali b. Kâmm tutuklandı. Alâ b. Hasan'ı, Adudüddeve'nin oğlu Emir Ebû Tâhir'i, maiyeti ile birlikte tutuklamak için Basra'ya gönderdi. Alâ b. Hasan bunu gerçekleştirdi ve Basra'taki işlerini hallettikten sonra geri döndü. Yerleşmek üzere Şîraz'a gönderildikten sonra, Şerefüddeve tarafından Muhammed b. Hasan b. Sâlihân'ın üzerine hareket etmesi emredildi. Sabur b. Erdeşîr'in yönetimindeki işlerin idaresi için de o gelinceye kadar orada konuşlandırıldı. Alâ b. Hasan buradaki meseleleri vuzuha kavuşturduktan sonra ise Irak'a ilerlemeye karar verdi.

Bu yıl, Müeyyidüddeve'nin oğlunun ölüm haberi geldi. Samsâmüddeve, başsağlığı için bir kabul düzenledi ve ardından Halife et-Tâ'i-Lillâh'ı ziyaret etti.

“Tarih” sahibi şöyle diyor: et-Tâ'i-Lillâh'ı, bir hudeydi²¹² üzerinde kurulan tahtında hatırlıyorum; siyah bir kaftanı, er-Rüsâfe işi kara bir sarığı vardı. Başının üzerinde bir gölgelik vardı. Önündeki hâcibler ve insanlar siyaha bürünmüşlerdi.

²¹² حديد دی: Bir tür gemi olmalı.

Hudeydi'nin etrafında Ensar ve hafızlar; zebzeblerde de memurlar vardı. Bâbü'l-Meydan²¹³'daki hilafet sarayının suyoluna ulaştığında, Samsâmüddeve (124) bulunduğu yerden aşağı indi, halifenin önünde minnettarlık ifadesi olarak yer öptü. Başsağlığı ve minnettarlık ifadelerinin ardından da halife oradan ayrıldı.

1.2.5. 376 YILI²¹⁴

Bu yıl verilen sözlerin yerine getirilip, hepsinin kesin olarak gerçekleştirilmesi ile ilgili olarak Ebû Nasr Haşâde ile görüşmeler yapıldı. Emir Ebû Nasr'ın teslim edilmesi dışında, aklında olan tüm talepler için onay aldı. [Emir Ebû Nasr'ın teslimi] Barış hakkında daha fazla şüphe olmaması maksadıyla ertelendi.

1.2.5.1. Konuyla ilgili olarak Haşâde ile yapılan anlaşma

Barış şartları üç başlığa ayrıldı: Her iki tarafı da ilgilendiren bir bölüm ve her bir taraf için ayrı ayrı iki bölüm. Ortak bölüm: kötülük edenlerin, aralarındaki ilişkiye zarar vermeyeceği ve herhangi birinin saldırıya uğraması durumunda ortak olarak savunma yapacakları, iki tarafın ordularının birbirlerinin topraklarına -bir ödül olarak- el uzatmaktan kaçınacakları; sınır işaretlerinin kaldırılacağı, kaçakları, ayrılıkçıları ve isyancıları kendi topraklarında barındırmamaları gerektiği gibi dostça ifadeler içermekteydi.

Şerefüddeve tarafından elde edilen haklarla ilgili olarak: Samsâmüddeve'den, kıdemi ve rütbesinin yüksek olması nedeniyle, Şerefüddeve'ye saygı duymasını göz önünde bulundurması istenmekte, görevi ile ilgili olarak ona itaat etmeyi taahhüt etmesi

²¹³ بَابُ الْإِمْدَانِ

²¹⁴ 13 Mayıs 986 tarihinde başladı.

gerekmekte; adının halifeden sonra ve kendisinden önce zikredilmesi²¹⁵ göz önüne alınarak, Bağdat'ta ve hükümdarlığı altındaki diğer bölgelerde hutbede, Şerefüddeve'nin adının okunması gerekmektedir.

Samsâmüddeve tarafından güvence altına alınan haklarla ilgili olarak: Şerefüddeve, elinde bulunan toprakları ve eski sınırlarını muhafaza edecek ve destekçilerini sınırlardan uzak tutacak. Samsâmüddeve'nin Şerefüddeve'yi yardıma çağırdığı her konuda, Şerefüddeve ona, **(125)** “bir ağabeyin daha genç olana davrandığı” gibi davranacaktı.

Antlaşma, her iki tarafın da Allah korkusu ve Halife Tâ'i-Lillâh'a olan sadakatleri konusunda hemfikir olduklarının ve kaydedilen şartlara uygun olarak, onun emirlerine uyma konusunda kararlılıklarının ilan edilmesi ile başladı. Samsâmüddeve tarafından telaffuz edilen ve muhtemelen Şerefüddeve tarafından da söylenen bir yeminle sonlandırılan anlaşma iki kopya olarak hazırlanmıştır.

Belge hazırlandıktan sonra Halife et-Tâ'i-Lillâh, soylular, hâkimler, şahitler ve Samsâmüddeve'nin destekçilerinin ileri gelenlerinin ve Ebû Nasr Haşâde'nin katıldığı bir merasim düzenledi. Şerefüddeve'ye, bu başlıklardan ikincisinin takdimini ve tayinini²¹⁶ içeren mektupla beraber “*Ziyne 'l-mille*”²¹⁷ lakabı verilerek, hil'at ile beraber sancak da verildi. el-Haşimî Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasan ez-Zeynebî ve Hâcib Ahmed b. Nasr el-Abbâsî ve Hâcib Da'i, gelişmeleri Şerefüddeve'ye iletmek üzere halife tarafından görevlendirilirken, Ebû Ali İbn Mihman da Samsâmüddeve'ye alçakgönüllülük ifadeleri, sulh talebi, itaat etme, arkadaş olma ve kardeşlik talebi içeren nazik bir mesaj iletmek üzere görevlendirildi. Heyet bu şartlarda yola çıktı.

²¹⁵ Adının hutbede okunma sırası belirtilmiştir.

²¹⁶ “Şâhinşâh [Şahların Şahı] ünvanıyla. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.128,dn:1.

²¹⁷ “Din'in Süsü” manasında

Ebû'l-Hasan İbn Hâcib en-Numân'ın bıraktığı evrakların arasında, bir yemin ve sonunda Şerefüddeve'nin sorumlulukları üstlendiği, Allah'ı şahit gösterdiği ve burada ifade edilenler üzerine yemin ifadelerinin yer aldığı, kendisine verilene benzer bir diğer kopya vardı. Bu belgenin arkasında, İbn Hâcib en-Numân'ın yazısıyla şöyle bir şey yazılıdır:

“Adına, vb. Bu belgede yer alan, bu yazılı anlaşmanın içeriği, Efendimiz Emîrû'l-Mü'minîn et-Tâ'i-Lillâh'ın huzurunda onaylanmıştır. Allah'ın her daim inayet ettiği Şerefüddeve (126) Ziyne'l-mille Ebû'l-Fevâris, -onun gibi şartları belirleyecek şekilde- kendisini Emîrû'l-Mü'minîn'in vekili olarak tayin eden, Samsâmüddeve Şemsü'l-mille Ebû Kalicar adına görev almaktadır. Emîrû'l-Mü'minîn efendimiz, her ikisini de sadakatle birleştirmiş, kendisine hizmetkâr kılmış ve aralarındaki anlaşmazlığa bir son vermiştir. Anlaşmalarını sağlamak ve sadakatlerine ilişkin gayretlerini zorlamak için bu senedin oluşturulmasını emretti ve mübarek eliyle anlaşmanın başına bir işaret koydu. Sonunda da onu, Hz. Peygamber'in mübarek mührü ile mühürledi. Onların üstlendikleri ve çözdükleri şey için Allah, Emîrû'l-Mü'minîn'in yardımcısıdır. Bunlar, onun yüce varlığı ve yüce izniyle Ali b. Abdülaziz tarafından yazıldı. Allah'a ve minnettarlığa şükret.” et-Tâ'i-Lillâh'ın alameti şuydu: “Hâkimiyet, yalnızca Allah'a aittir.” Üzerinde “et-Tâ'i-Lillâh” yazan kırmızı mührü (ya da daha çok misk ve amber ile beraber) anlaşmaya sürdü.

1.2.5.2. Şerefüddeve'ye giden heyetin kaderi

Heyet, Karatekin el-Cehşiyârî'nin vali olduğu Vâsıt'a gitti. el-Cehşiyârî onları hürmet göstererek en uygun şekilde ağırladı. Ebû Ali İbn Mihman, oradan kara yoluyla ilerledi. İbn Mihman'ın oradan ayrılmasından sonra Karatekin'e, onu tutuklayıp Ahvâz'a göndermesini emreden bir mektup geldi. Karatekin bunun üzerine, bir grup adamı

silahlarla teçhiz etti ve İbn Mihman'ın peşine gönderdi. Onu, konaklamakta olduğu Bâdbîn²¹⁸'de yakaladılar. Karatekin, Şerefüddeve'ye götürülecek tüm destekçileri ile birlikte, onu tutukladıktan sonra Vâsıt'a geri getirip hapsetti. Kendisi halen hapiste ve destekçileri, Basra tarafına gönderilmiştir. Ebû Nasr Haşâde, halife tarafından yetkilendirilen kişilerle birlikte deniz yoluyla Basra'ya gitti. Yolculuğu, Şerefüddeve'nin sarayına kadar devam etti. Emir'in eğiliminin, kendisinin ayrıldığı zamana göre farklılık gösterdiğini ve (127) yaşadığı olayların onun düşüncelerini değiştirdiğini gördü. Kendisine inanılan kişi Muhammed b. Ömer idi. Bu kişi, Şereffüddeve'nin iradesine etki ediyordu. Bu yüzden, Haşâde'nin önerilen planı desteklemekten başka söyleyecek bir şeyi kalmamıştı.

Valiler ve Âmiller, Irak'ın bütün bölgelerinden Şerefüddeve'ye geldiler. Başlarını Vâsıt'tan Ebû Ali et-Temimî çekiyordu. Onu, Nehrevan'dan Ebû Abdullah İbnü't-Tayyib ve Kûfe'den Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed b. Mükrem izliyordu. Gerçekten de, farklı görevlerdeki memurlar, Şerefüddeve'nin sarayını “*her darlık zamanı*”²¹⁹ndan sonra ziyaret ettiler. Birlik birlik, bölük bölük, Deylemliler ve Türkler tarafından ziyaret edildi. Vâsıt'a giden Karatekin el-Cehşiyârî'nin keşif kolundaki görevi, Ebû Abdullah İbnü't-Tayyib'in varışından sonraydı. Şehrin ve şehre tâbi olanların yöneticisi olarak Ebû Abdullah İbnü't-Tayyib'in görevi; Karatekin ve adamlarının harcamalarını sağlamaktı. İbnü't-Tayyib, kontrolünü bölgelere yaydı ve elini devletin sahip olduğu gelirlere uzattı. İbn Mükrem Ahvâz'a geldiğinde, İbnü't-Tayyib'in Nehrevan ve Vâsıt'tan elde ettiği şeyler insanlar tarafından çok fazla dillendirildi. Bunların üzerine, İbn Mükrem onu tutuklaması ve ardından Vâsıt'ta idareyi ele alması için gönderildi.

²¹⁸ باندین

²¹⁹ Bakara Suresi, 177. âyet-î Kerime'de geçer. Bkz. Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, 2012, s. 26

1.2.5.3. İbnü't-Tayyib'in tutuklanma planı ve bunun gerçekleştirilinceye kadar gizlenmesi

İbn Mükrem, görünüşte -Şerefüddeve ve ordularının ihtiyacı için- Ahvâz ve Vâsıt arasındaki erzak depolarının ikamesini ayarlamak maksadıyla gönderildi. Kendisine Vâsıt'ın yönetimi, İbnü't-Tayyib ve kardeşlerinin tutuklanması gibi gizli emirler verilmişti. Bu konularla ilgili elinde gizli ve açık mektuplar vardı. İbn Mükrem Vâsıt'a ulaştığında, Karatekin ile buluştu ve kendisine görevini anlattı. Ardından, aynı gün içinde -bir plan dâhilinde- orada bulunan veya [o esnada] bulunmayanların çoğunu tutukladı. İnsanların bu gelişmelerden memnuniyetsiz olma ihtimaline karşı, onlarla ilgilenmek için bu durumu telafi edecek şekilde daha önceden ulaklar göndermişti. İbnü't-Tayyib ile (128) yatıştırıcı ve samimi bir şekilde ilgilenmenin en iyi yol olduğunu düşündü. Bu nedenle kendisine, talep ettiği şekilde, sahip olduğu tüm mal varlığı için güvence verdi. Oysa onun erkek kardeşleriyle uğraşırken bu kadar hoşgörude bulunmadı. İbnü't-Tayyib daha sonraki zamanlarda kendisine topladığı paraları sunmak için geldiğinde ise onlara karşı yumuşadı. İbnü't-Tayyib, Emir'in hizmetindeki divanların borç aradığını bilerek, yumuşak, nazik ve cana yakın bir şekilde hareket etmişti. *"Kim iyi bir iş yaparsa, bu kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir."*²²⁰ Her durumda borç geri ödenmeli ve ödeme için kalan günler sayılmalıdır. Dahası, bir insan hangi yoldan yürürse yürüsün, orada ancak Cenâb-ı Allah'ın rehberliğinde başarılı olur.

²²⁰ Fussilet Suresi 46. Âyet-i kerîme. Bkz. **Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî**, 2012, s.480

1.2.5.4. Vâsıt'taki işlerin düzene konmasının ardından, Şerefüddeve'nin Ahvâz'dan ilerlemesi

Şereffüddeve, muhteşem bir şekilde donatılmış olan büyük bir ordunun başına geçti. Sefer için hazırlanan her türlü donanım ve teçhizat, şu ana kadar görülmüş olanın en iyisiydi. Develerin sayısının 13,000 olduğu ve askerlerin sayısının bundan da fazla olduğu söylenmektedir. 1.800 seyis ve hizmetkâr, atlara bakmaktaydı. Geri kalanı da zengin bir hükümdar için uygun miktardaydı. Bu sözler, tüm bunların miktarlarının büyük olduğunu düşünen “Tarih” sahibinin sözleridir. Eğer o, Bu muzaffer hanedana²²¹ tanık olup da onların hükümdarlıklarını, hizmetlilerini, bakıcılarını, mühimmatlarını, adamlarını, teçhizatlarını ve servetlerini görme ayrıcalığına sahip olsaydı, büyük olduğunu düşündüğü miktarın aslında hesaba katılmayacak kadar az olduğunu bilirdi ve bir “su birikintisi”nin “deniz”le karşılaştırılamayacağını itiraf ederdi.

Şerefüddeve Vâsıt'a yerleştikten sonra, Karatekin Deyrülâkûl'e geçti. Bağdat'taki işler kötüye gittiğinde, Adudüddeve'nin oğlu Emir Ebû Nasr özel bir hizmetkârla birlikte Şerefüddeve'ye gönderildi. Bu arada Samsâmüddeve'nin işleri bozuldu ve gittikçe de kötü bir hal aldı. Deylemliler, ödemelerini talep ederek ve ihtiyatı elden bırakarak ayaklanıp sarayı kuşattılar. Sallâr Sorh²²² ve ayak takımı Şerefüddeve'ye (129) başkaldırdı. Onlar, hapishaneyi tahliye ederek mahkûmları serbest bıraktılar. Bu, Samsâmüddeve'nin gücünün tükenmek üzere olduğunu kanıtıydı. Samsâmüddeve'nin memurları, saraylılar, yöneticiler ve vekiller; Ahvâz ve Vâsıt'taki Şerefüddeve Sarayını utanmadan ve hiç tereddüt etmeden terkettiler.

²²¹ Selçuklular kastedilmektedir.

²²² سلاسر سرخ

Samsâmüddevle, annesi, Ziyâr b. Şhrakâveyh ve Fûlâd b. Menazîr ile birlikte devletin nasıl bir durumun içine düştüğünü gördüklerinde, bu durum üzerinde hep beraber düşündüler.

1.2.5.5. Ziyâr tarafından Samsâmüddevle'ye teklif edilen, diğerinin [diğer çözümün] işlemediği, bu olayla ilgili akıllıca danışmanlık

Ziyâr Ukbarâ'ya bir sefer önerdi. Böylece kimin onlarla birlikte olduğunu ve kimin de onların karşısında olduğunu görüp ayırabileceklerdi. Cîllilerin hepsinin, samimi bir tebaa olduklarını ve onlara başkalarının da katılacağını –kati bir surette- iddia ederek sözlerine şu şekilde devam etti: "*Sayımızın büyük olduğunu ve bu hazırlıklar sonrasında gücümüzün iyi sonuçlar elde edebilecek ve bunu bir anlaşma ile nihayete erdirebilecek kadar kuvvetli olduğunu görürsek sahip olduğumuz askerlere harcadığımız kadar parayı, zaten geri alacağız. Öte yandan, çatışmaya giremeyecek durumda isek, topluca Musul'a gideceğiz. Hâcib Ebû'l-Kâsım Sa'd ve onun kuvvetlerine katılacak, güç ve asker kazanacağız. Şerefüddeve ile birlikte çok sayıda Deylemlî ve Türk olacağından aralarında uyumsuzluğa neden olan, sürekli bir rekabet ve kıskançlık baş gösterecek. Onların önünde, umutlarını düzeltip bakışlarını yönlendirebilecekleri bir hükümdar; yani siz olacaksınız. Yani talih nazlıdır ve herşeyin üzerinde bir kader vardır; iyi bir şey diğerinden [kötü bir şeyden] sonra gelir.*"

1.2.5.6. Fûlâd tarafından yapılan ve kabul edilmeyen bir başka akıllı öneri

Fûlâd dedi ki: "*Doğru plan, Karmisîn'e ilerlemek ve Bedr b. Hasanveyh'in topraklarına girmektir. Fahrüddeve ile haberleşerek²²³ ondan asker isteyin ve İsfahan*

²²³ Samsâmüddevle ile arası iyi olan İbn Abbâd'ın planları ile

üzerinden (130) *Fârs'a ilerleyerek orayı alın. Bir nokta daha var: Şerefüddeve'nin depoları nerede olacak? Bu bölgelerde, bize direnip, karşı çıkacak kimse yok ve bir kez onları istila edersek, Şerefüddeve'nin Irak'ta dayanağı olmayacak. Tüm planları bozulacak ve zevâle uğrayacak. Samsâmüddeve'nin önerdiği şartları kabul etmek zorunda kalacak."*

Samsâmüddeve, Ziyâr'ın olağandışı planını destekledi ve gerçekleştirilmesi için hazırlıklara başlanmasına izin vermesine rağmen, sonradan fikrini değiştirdi.

1.2.5.7. Kendi isteği ile Şerefüddeve'ye teslim olan Samsâmüddeve tarafından yapılan hata

İhlali bulma olayı genişledi ve Samsâmüddeve'nin rahatsızlığı arttı. Sinirlerini ve sabrını kaybetti. Gerçekten ne zaman bir hükümdar sıkıntılı bir durumda sükûnetini; kötü bir durumda sabrını ve bir dert karşısında sebatını kaybederse, bir çöküşün eşiğindedir. Samsâmüddeve, her şeyden vazgeçmeyi kararlaştırdı ve Şerefüddeve'ye teslim olmaya karar verdi. Sonuçlarını hesaplamadan ve sonunu düşünmeden bir yola girdi ve danışmanını takip ederek zebzebine bindi. Ziyâr'ın balkonu altına geldiğinde, evin ön tarafına yaklaştı ve onun çağırılmasını emretti. Ziyâr, nehirden sarayına doğru gittiğini düşünerek aşağı geldi. Ancak böyle bir niyet belirtisi görmeyerek dedi ki: “Nereye gidiyorsunuz efendim?” “Kardeşime” dedi. Onun “Nasıl olur? Planımız hakkındaki fikirlerinizi değiştirdiniz mi?” sorusuna Samsâmüddeve “Evet” diyerek cevap verdi. Ziyâr bu cevaba karşılık dedi ki: “Yapmayın. Hükümdar ailesinin bağları olmaz²²⁴ ve mesele ciddi. Hükümdarlar, aile sevgisi ile ilgili sorun yaşamazlar ve akrabaların haklarını dikkate almazlar. Teslim olmanız tehlikeli ve bu gibi durumlarda iyi niyetlere inanmak deliliktir. Tekrar düşünün ve iyice düşünün.” Emir “Verdiğim

²²⁴ Darb-ı Mesel olmuş bir söz

karar dışında kendim için daha iyi bir plan düşünemiyorum“dedi. Ziyâr da onun bu sözlerine karşılık *“Allah sizi [düşüncenizde] haklı çıkarır”* diyerek temennilerde bulundu. Ardından, Samsâmüddeve ona *“Peki, senin kendinle ilgili niyetin nedir?”* diye sordu. O da dedi ki: *“Siz, ‘hükümdar’ olarak bu durumdan tatminkâr iseniz, bundan ayrı kalmak istemiyorum. Korkularım, sizinkilerden daha büyük (131) değil.”* Samsâmüddeve de dedi ki: *“Seninle ilgili olarak, Şerefüddeve’ye elini kaptırmanı [teslim olmanı] tavsiye etmiyorum.”* Ziyâr’a veda etti ve nehirden aşağıya doğru ilerledi. Nehr-i Sâbis’e [yakınına] konuşlanmış olan Şerefüddeve’nin kampına yaklaştığında, ona huzura kabul edilmek için bir talep gönderdi. Ebû Nasr Haşâde, bir zebzebe binerek Samsâmüddeve’ye yaklaşıp saygısını gösterdi ve sonra şöyle dedi: *“Hükümdar Hazretlerinin, Emir hakkında soruları var ve arzularını yerine getirebileceği bu planı aklına getiren Allah’a şükretmektedir.”* Suyolundan ilerledi. Onun için bir at gönderildi. Atını sürdü ve Şerefüddeve’nin çadırına vardı. Şerefüddeve, hizmetlileri ve saraylıları ile birlikte onu bekliyordu. Ordu, bu bilgi ile heyecanlanmıştı. Samsâmüddeve ona geldiğinde, önünde üç kez yer öptükten sonra ona yaklaşıp elini öptü. Şerefüddeve, yolculuğunun nasıl geçtiğini sordu ve gelme planını takdir etti. Samsâmüddeve, zekâ dolu verdiği cevabında minnettarlığını ifade etti. Küçük²²⁵, Şerefüddeve için ayakta dururken ona şöyle dedi: *“Gidip kıyafetlerini değiştirsen ve dinlensen iyi olur.”* Bunun üzerine Samsâmüddeve Şerefüddeve’nin huzurundan ayrıldı ve kendisi için hazırlanmış ve etrafı çevrilmemiş²²⁶ bulunan bir çadıra (çargâh) götürüldü. Çadırın divanına üç yastık döşenmişti. Çadıra girdi ve divana oturdu. Şaşkın gibi bakınıyordu; şimdi yaptığı hatayı anladı ve pişmanlık acısı çekmeye başladı. Ebû’l-Hasan Nihrîr ve

²²⁵ Samsâmüddeve

²²⁶ سرادق ; süradik: Böyle etrafı çevrili bir çadır, hükümdarlar için olağandı.

Baziyâr²²⁷ Ebû Bekr, Dârü'l-Memleke²²⁸, depo ve ahırları korumak için Bağdat'a gönderildi.

1.2.5.8. Ziyâr ve Fûlâd'ın kaderleri hakkında

Samsâmüddeve ayrıldığında, Ziyâr ve Fûlâd sığınacak bir yerlerinin olmadığını anladılar ve çareler işe yaramadı, yollarını göremediler. Bu yüzden Samsâmüddeve'yi takip etmeyi düşündüler. Kendilerini ümitle canlandırdılar ama kader onların açıkça karşısındaydı. Zihinleri kör olmuştu ve kaderin neler getireceğinin bilincinde değillerdi. Dehâları, Samsâmüddeve ile birlikte onları terketmişti ve ikisi de kendini tehlikeye attı. Ziyâr geldikten kısa bir süre sonra tutuklandı ve daha sonra da öldürüldü. Fûlâd, Nahr²²⁹ Kalesi'ne gönderildi. Ebû Ali et-Temimî, (132) Samsâmüddeve'nin ayrılmasından sonra Deyrülâkûl'den Bağdat'a geçti. Şehre girerek sakinleri susturdu. Ramazan ayında²³⁰ Şerefüddeve geldi ve eş-Şefî²³¹, ye yerleşti. Ordusunda, bir kısmı Bağdat'ta konuşlanmış, bir kısmı da onunla birlikte gelmiş olan 19.000 Deylemlî bulunuyordu ve ayrıca 3,000 Türk hizmetli de vardı. Deylemlîler, Türklere aşağılayarak muamele etti ve bu yüzden aralarında bir arbede çıktı.

1.2.5.9. Deylemlîler ve Türkler arasındaki anlaşmazlık

Deylemlîler, sayıları ile gurur duyuyorlar ve güçleriyle övünüyorlardı. İki tarafın bazı üyeleri arasında, ev ve ahır konusunda bir anlaşmazlık oluştu. Bu, bir dizi ciddi soruna da yol açtı:

²²⁷ بازدارا ; Doğancı

²²⁸ Hükümdarlık sarayı

²²⁹ نهر

²³⁰ 4 Ocak 987'de başladı.

²³¹ لشه فدى

“İki çubukla yangın çıkar ve kelimeler savaş başlatır.”²³²

Deylemliler, at meydanında toplandılar ve hizmetliler atlarını teçhiz ettiler. Deylemlilerin zafer kazanacağı savaş başladı. Onların Samsâmüddevle’nin ismini anarak onu kurtarma düşüncelerinin olduğu da söylenir.

1.2.5.10. Samsâmüddevle’nin, ölümün eşiğinden kurtulduğu bir tesadüf

Aşağıdakiler, Ebû Mansûr Ahmed b. Leys tarafından anlatılmıştır: Bana, Samsâmüddevle’nin şöyle söylediği anlatıldı: “eş-Şefî’deki bir çadırda idim. Benimle Şerefüddevle arasında, keçe duvarlar ve komşu çadırın brandası dışında hiçbir şey yoktu. İsyan başladı ve Deylemliler arasında, benim adımdan bahsedildi. Hâdım Nihrîr’i, Şerefüddevle’ye beni öldürmesini tavsiye ederken duydum ve şöyle dedi: ‘Felaketin eşiğindeyiz ve Deylemlilerin bize saldıramayacağına ve onu elimizden kurtaramayacağına ilişkin bir güvencemiz var mı? Bu durumda o, tahta geçecek ve biz esir olacağız.’ Şerefüddevle, ona ve onu destekleyenlere direniyordu ve işler daha da kötüleştiğinde, elinde kılıç olan bir hizmetli, kaldığım çadırın kapısına yerleştirildi. Tahmin ediyorum ki Deylemliler saldırdığında beni öldürmesi için talimat almıştı. Endişelendim. Elimdeki Kuran’ı okumaya başladım ve (133) kurtuluş için huşû içinde Allah’a dua ettim. Rabbim dualarımı kabul etti ve Deylemlilerin kalabalığı dağıldı.”

1.2.5.11. Deylemlilerin bu çatışmada bozguna uğrayıp dağılmalarına neden olan dikkatsizlikleri

Deylemliler, işin başlangıcında, Türklere karşı üstünlüğe sahiptiler. Türkler kaçır gibi yaparak, geri çekildiler. Deylemlilerden küçük bir topluluk, nefret ve hırsla

²³² Darb-ı Mesel olmuş bir söz olmalı.

onları takip etmek için ileri atıldı. Sıraları karışıp insicamları bozulduğunda, zayıf noktaları açığa çıktı. Türkler, onların hem önünde hem de arkasında, atlarının hareket edebilecekleri boş alan buldular. Önlerinden ve arkalarından yüklendiler. Durum, Deylemlilerin aleyhine döndü. Bir saat geçmeden yaklaşık 3.000 kişi öldürüldü ve hizmetliler kasabaya akın ettiler. Halkın evlerini yağmaladılar. Eşyalarını ele geçirerek, yakalayabildikleri herkesi öldürdüler. Böylelikle Deylemliler dağıldı. Bazıları Ukbarâ'ya, bazıları Nehrevan Köprüsü'ne doğru ilerlerken çoğu da Şerefüddeve'nin çadırına sığındı.

Ziyâr'ın Samsâmüddeve'ye verdiği, Ukbarâ'ya devam etmesi yönündeki tavsiyedeki doğruluk ortaya çıktı. Eğer Samâmüddeve bunu kabul etmiş olsaydı, kaderi bu yükselişle düzelecekti. Sadece kader hüküm sürer ve insanlar kadere teslim olmalıdır.

Ertesi gün, Şerefüddeve şehre girdi ve üzengileri, yalvaran Deylemliler tarafından çevrelendi. Emir, hükümdar sarayının alt tarafında konuşlandırılan çadırlarda durdu. Ertesi sabah Halife Tâ'i-Lillâh, onun güvende olmasını tebrik etmek için bir hudeydi ile geldi. Şerefüddeve, onunla buluşmak için Dârü'l-Fil'in sonuna kadar gitti ve halifenin önünde yer öptü. Halife daha sonra saraya döndü. Türklerin ve Deylemlilerin uzlaştırılması, Allah'ın yardımıyla başladı. İki tarafa da vaatlerde bulunuldu, karşılıklı hediyeler verildi ve aralarında dostluk tesis edildi. Arzu edildiği şekilde, düzen yeniden tesis edildi ve bu iyi talihin en güçlü göstergelerinden biriydi.

1.2.5.12. (134) Şerefüddeve'nin tebrikler için düzenlediği kabul merasimi ve Samsâmüddeve'nin hapisteki kaderi

Şerefüddeve, Ramazan Bayramı'nda²³³ farklı sınıfların boy gösterdiği, halka açık bir kabul merasimi düzenledi. Samsâmüddeve geldi ve önünde yer öptükten sonra tahtın sağ tarafında yerini aldı. Onu Adudüddeve'in oğlu Emir Ebû Nasr izledi, aynısını yaparak ayakta durdu. Şâirler ortaya çıktı ve övgü dolu şiirler okudular. İçlerinden biri, Samsâmüddeve'ye eğilerek bir reverans yaptı. Şerefüddeve bunu doğru bulmadı. Ayağa kalktı ve odayı terketti. Bu olayda bahsedilmesinin ardından, Fârs'a gönderildiği ve bir kaleye hapsedildiği hakkında gelen rapora kadar Samsâmüddeve hakkında daha fazla bir şey duyulmadı. Şimdi, onun nasıl kör edildiği ve Fârs'ta tahtının nasıl el değiştirdiğini kaydetmeyi umuyoruz.

Şerefüddeve Bağdat'a yerleştiğinde, Ebû'r-Reyyan²³⁴ hakkında sorular sordu. Onun öldüğü ve Hâcib Ebû'l-Heyce Ukba b. Attab'ın evine gömüldüğü tespit edildi. Muhtemelen, zincire vurulmuş bir şekilde tutuklanmasının ardından öldürülmüştü. Naaşı mezardan çıkartılarak ailesine teslim edildi.

Bu yıl, lakabı²³⁵ “*el-Muvaffak*” olan Batîha'nın Emiri Ebû'l-Kâsım el-Muzaffer b. Ali'nin öldüğü ve yukarıda bahsedildiği şekilde, onun vasiyeti ile Ebû'l-Hasan Ali b. Nasr'ın onun yerine geçtiği haberi geldi. O, Şerefüddeve'ye sadakat ve hizmetini

²³³ 3 Şubat 987

²³⁴ Amedroz'un çevirisinde “Marsh” olarak yer almaktadır. Kanaatimizce bu kelimenin manası dolayısıyla çeviren hataya düşüp bunu özel isim olarak değil de kelime manasını tercüme ederek kafa karışıklığına yol açmıştır. Batîha, “batakılık” anlamına geldiğinden Amedroz bunu “batakılık” manasına gelen İngilizce “Marsh” kelimesi ile karşılamıştır. Bunun dayanağı; bu tezde de yer alan, “Mühezzibüddeve'nin Batîha Emirliğine getirilmesi” başlığının İngilizce çevirisinde de “Marsh” kelimesi kullanılmıştır. Oysa biz, Mühezzibüddeve'nin Batîha Emirliğine getirildiğini dönemin diğer kaynağı olan El-Kâmil Fi't-Tarih'ten öğrenmekteyiz. Bkz. İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, s.47. Bu tezde, bundan sonraki bölümlerde de “Marsh”, “Batîha” olarak çevrilmiştir.

²³⁵ Çeviride “soyadı” olarak geçen kelimenin doğrusu “lakâb” olmalı.

sunan, atama, unvan ve hil'at talep eden bir mektup yazdı. Onun bütün talepleri yerine getirildi ve ilk başta “el-Mühezzib”²³⁶ ünvanını aldı. Daha sonra “ed-devle”²³⁷ de bu ünvana eklenmiştir.

1.2.5.13. Mühezzibüddeve'nin Batîha Emirliğine getirilmesi

el-Muzaffer Ebû'l-Hasan'ın ölümüyle yerine, Ali b. Nasr geçti. Ebû'l-Hasan Ali b. Ca'fer pek çok nitelik, özgürlük, cesaret ve soy konusunda Ali b. Nasr'ı mükemmelleştirmişti. (135) Ebû'l-Hasan Ali b. Ca'fer, diğerine ilk sırayı verdi ve kendisi, -Muzaffer'in iradesi ile onlar üzerine uyguladığı şartlardan dolayı- [Hükümette] ikinci sırayı aldı. Fakat Ali b. Nasr'ı öne çıkarmasına rağmen, kendisini hem hükümette hem de gelirlerde bir ortak olarak gördü ve arkadaşı olan Ali b. Nasr tarafından kayırıldı. Önceki gelirlerin kullanımı ile birlikte, kendisine çok sayıda toprak ve iyi bir ödenek verildi. İşler bu şekilde, Ali b. Ca'fer'in ölümüne kadar sürdü. O öldüğünde, Ali b. Nasr, Ali b. Ca'fer'in çocuklarının elinde tutmasına izin verdiği gerçek malvarlığı dışında, kontrolü altındaki herşeyi geri aldı. Mühezzibüddeve, bu mükemmel davranışını en yüksek noktaya kadar sürdürerek hem güçlü hale geldi hem de ün sahibi oldu. Korku altındaki insanlar onun korumasını talep eder o da kabul ederdi. Sıkıntı içinde olan insanlar ona başvuru, o da onlara ihsanlarda bulunurdu. Herkesle birlikte adalet ve eşitlik peşinde koştu. Böylelikle Batîha, tüm beldelerden sığınan insanlar için bir kale oldu. Seçkin insanlar evlerini ve saraylarını orada inşa ettiler. Şâirler ve diğer ihsan arayanlar, tüm diyarlardan onun kapısına gelip onurlu lütuflar ve hoş ihsanlar gördüler. Bölge hükümdarları, onunla yazışarak karşılıklı dostluk içine girdiler. Bahaüddeve, ona kızını vererek onun sarayına gönderdi. Bahaüddeve ondan birçok kez

²³⁶ المهنّب : yenilikçi

²³⁷ الدولة : devletin

askeri yardım ve borç istedi ve aldı. Vâsıt ve Basra ile ona bağlı toprakların minberlerinden onun için dualar edildi. Böylece, dünya kendi lehine olacak şekilde deverân edip durdu. Günler, Halife el-Kâdir'in, onun koruması altında kalmış olduğu mübarek hatırası ile ihtişamını taçlandırdı. Bu fazilet, değerini iki katına çıkardı ve onun takdir kazanmasına neden oldu. Ruhunun asaleti olmasaydı, ne Batîha ne de emiri onu övmezdi:

“İsam'ın ruhu İsam'ı asilleşirdi ve O'na, nasıl vazifelendirileceğini ve nasıl ilerleyeceğini öğretti”²³⁸

Doğruluğun ve dürüstlüğün sonucu budur. Doğru ve dürüst olmak yaptıklarını, ne umutlarının ne de düşüncelerinin ulaşamayacağı noktalara yükseltir. **(136)** Önünde, bir sonraki dünya için iyi işler bulunan ve arkasında bu konuda iyi bir isim bırakan insan mutludur. Kariyerindeki aşamaları kendi yerlerinde kaydetmeyi umuyoruz.

1.2.5.14. Şerefüdevle Bağdat'a yerleştiğinde gerçekleştirilen faydalı eylemler

eş-Şerîf Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ömer'in tüm malvarlıkları ve mülklerinin eskiden olduğu gibi şimdi de ona ait olduğuna dair bir yenileme yapıldı ve ona yeni nişanlar verildi. Eski mülklerine yenileri eklendi, gelir kaynakları çoğaldı. Nihayetinde, mülkleri için ödediği toprak vergisi yılda iki buçuk milyon dirheme ulaştı. Bu miktar onun tarafından hükümdarın makamına iletilti. Tüm bunlar göz önüne alınırsa zenginliğinin genişliği ve ürününün miktarı hayal edilebilir.

eş-Şerîf Ebû Ahmed el-Hüseyin el-Mûsevî²³⁹'nin mülkleri de yeniden düzenlendi. İbn Ma'rûf, “Kadi'l-Kudât “olarak atandı. Tüm kâtiblerin ve kamu görevlilerinin haklarına saygı duyuldu, istihkakları düzenli olarak kendilerine ödendi.

²³⁸ Darb-ı Mesel olmuş bir söz

²³⁹ Nakîb olarak görev yapan eş-Şerîf Ebû Ahmed el-Hüseyin el-Musevi, şair Şerîf er-Radî'nin babasıdır.

Para cezaları ve bunlara yönelik uygulamalar kaldırıldı. Muhbirler engellenerek muhbirliğin yolu kapatıldı.

1.2.5.15. Şereffüddeve'nin iyi niyetini gösteren ve endişesinin giderilmesi ile sonuçlanan ilginç bir tesadüf

Bilge Kâhya Ebû'l-Fazl b. el-Hatim, bilgi içeren bir parşömeni Şereffüddeve'ye nasıl teslim ettiğini anlatmaktadır: Emir okuyup rulo yaptıktan sonra, onu rahat koltuğuna bırakarak odadan çıktı. Bu yaptığını unutmuştu. Birkaç gün sonra hatırladığında ise bana dedi ki: *“Ey Ebû'l-Fazl, o odaya git ve orada bıraktığım bir parşömeni ara.”* Oraya gittim ama onu bulamadım. Herkese sordum ama hiçbir sonuca ulaşamadığımda Emir'in yanına geri döndüm ve bu durumu haber verdim. Emir sinirlendi ve bana tekrar araştırmamı emretti. Bu yüzden onu, benim de farketmiş olduğum, gerginliğinden dolayı yaşadığı sorunla bıraktım. (137) Sarayın tüm görevlilerini ve ferrâşları çağırdım. Olan olmayan hepsini sert bir şekilde tehdit ettim. Neredeyse ceza vermek üzereydim. Bu sırada bir ferrâş bir kâğıt paçasıyla göründü. Minderlerin orada ceylan yavruları bulduğunu ve parşömenlerin çoğunun yendiğini, yalnızca çıkardığı bir parçanın kaldığını söyledi. Şereffüddeve'ye gittim. Ona, ferrâş'ın hikâyesini tekrar ettikten sonra kendisine bulunan parçayı gösterdim. Emir kâğıda dikkatli bakınca endişesi ortadan kayboldu ve şöyle dedi: *“Bu, hiç kimsenin bilmeyeceği şekilde, tamamen yok etmek istediğim bir parşömen parçası. Ceylan, bizi bir beladan kurtardı. Allah insanları sıkıntılardan kurtarır. O'nun laneti, kötülük ve kötülük yapanların üzerindedir.”*

Şimdi iyiliğe dair kıssalarını ve bunların nasıl insanlar nezdinde makes bulan bir konu olduklarını bir düşünün. Adalet hikâyelerini dinleyin, kulağa ne kadar hoş geliyorlar. Onların tam zıttında ise kötülük ve adaletsizlik... Onların çirkin yönlerini ve

rahatsız edici seslerini bulacaksınız. Kulağını ve gözünü insanlar arasında ayrımcılık yapmak için eğiten kişi ile bundan çok daha iyisini seçip onun izini takip etmek için Allah tarafından yönlendirilen mübarek kişi!

Ebû Nasr Sabur b. Erdeşîr, maliyeyi ve sözleşmeleri yönetti. Deylemlilerden alınan iktâlara el attı. Hâlihazırda kaydedileceği gibi Ebû Mansûr, Muhammed b. Hasan b. Sâlihân gelinceye kadar kamu işlerini üstlenmeye devam etti.

1.2.6. 377 YILI²⁴⁰

Bu yıl, Emir²⁴¹ Ebû Mansûr geldi ve Şerefüddevle, onunla eş-Şefî’de biraraya gelmek için giderken, halk da bir kitle halinde Medain’e kadar onunla buluşmak için gitti. Şehre, yüksek bir şeref ile girdi. Onun tarafından getirilenler, mükemmel bir düzene sokuldu. Bölge valilerini, kendisine katılmaya çağırarak, onları tarım arazileri ile ilgilenmeye zorladı. Fiyatların aşırı yüksek ve yiyeceklerin temin edilemez olduğunu belirleyerek, mahsulün Fârs’tan deniz yoluyla nakliyesini ayarladı ve tüm ülkelerden onları ithal etmeye çalıştı. Sabûr b. Erdeşîr, bir süre saklandı. Ancak şu anda, Ebû Bekr el-Ferrâş’ın arabuluculuğu ile Ebû Mansûr’dan kendisine bir af çıkarıldı.

1.2.6.1. (138) Karakterinin özellikleri ve yöntemlerinin tahlili

Ebû Mansûr’un başlıca özellikleri: cömert, adil ve dindar olmasıdır. Ne zaman ezanı duysa, bütün işini bırakır ve yükümlülüğü yerine getirmek için odasından çıkdıktan sonra işine geri dönerdi.

²⁴⁰ 3 Mayıs 987 yılında başladı. Bkz. Türk Tarih Kurumu, **Tarih Çevirme Kılavuzu**, <http://www.ttk.gov.tr/genel/tarih-cevirme-kilavuzu/>

²⁴¹ Muhtemelen bu, vezir olmalı.

“Tarih” sahibinin gözlemleridir: Onun gibi birçok ülkeyi yöneten bir vezir görmedik. Çünkü Şerefüddeve’nin toprakları, Kirman sınırından, uzunlamasına Diyâr-ı Rebî’a ve Diyâr-ı Bekr’e; enlemesine ise el-Ahsâ, Rakka, er-Rahbe ve Hûlvan’a kadar olan alanı kaplamaktaydı. Nişabur’da, antlaşmalardaki ödemelerin taslaklarının kabul edileceği çarşılar ve kurumlar vardı. Ve buraya, bir zamanlar bazı asker ve görevlilere destek olmak için yarısı Umman’dan ve yarısı Musul’dan olmak üzere bazı ev eşyaları da getirilmişti.

“Tarih” sahibinin aslında söylediği şeyin şu olduğunu anlıyoruz: Eğer o zamanımızda yaşasaydı, şuan Cifar’de²⁴² olan ve Körfez sularına yaklaşan Siriderya’dan gelenlerin yaptığı gibi, hükümdarının emirlerini taşıyan ve körfez sularına girerek başarılı olan orduların²⁴³ dünyanın dört bir yanında muzaffer olduğunu görürdü. Bu üç su arasında kaç tane geniş ülke uzanıyor! Bu ülkelerde onların vezirinin müsbet veya menfi yöndeki tüm emirleri eksiksiz uygulanır. Vezirlerinin bilgeliği ve rehberliğiyle etraflarındaki insanlar huzur içindedir. Halk kontrol ve tedbirleri sayesinde huzur içinde bir arada tutulur. Suriye eyaletlerine ve Horasan’ın uç noktalarını çizebilecek olana kıyasla, Musul ve Umman’ın taslağını çizen kişi bir olur mu? Aralarında çok büyük bir fark var:

“Bana Süha’yı²⁴⁴ göster, sana ayı göstereyim!”²⁴⁵

Dahası, bir ticarethanede yararlanılan ama sadece düşmanlarının ülkesinde kabul edilebilen bir parada²⁴⁶ ne tür gurur var?

²⁴² Yakut el-Hmevi’ye göre, Filistin’i Mısır’dan ayıran çöl için kullanılan isim.

²⁴³ Selçuklu orduları kastedilmektedir.

²⁴⁴ Büyük Ayı grubunda küçük bir yıldız.

²⁴⁵ Darb-ı Mesel olmuş bir söz

²⁴⁶ Aslında burada para yerine kullanılan kelimenin tam karşılığı: senet, poliçedir. Ancak manayı daha muvafık olduğunu düşündüğümüz “para” sözcüğü ile karşıladık.

Bunun bir gurur kaynağı olduğu düşünülürse, o zaman tüccarlar Doğu ve Batı'daki vezirlerden daha güçlüdür; çünkü onlar muhataplarına yüksek meblağlar için senet düzenlerler. **(139)** Ayrıca, onlardan haraç ve toprak vergisi daha kolay alınır.²⁴⁷ Asıl gurur: kılıcın kaleme boyun eğdiği ülkelerde, kanın bıçaktan damlamasının ardından gelirlerin tahsis edilmesi hususunda mürekkebin kâğıt üzerine aktığı durumlarda ve fethedilen topraklarda yasaların uygulanmasında yatar. Burası, bu gururun ortaya döküleceği yer değil. Sadece, önsözde söylenenlere uygun olarak, çağımızın üstünlüğüne dair ayrıntılı kanıtlar sunmak için ortaya çıkacak fırsatları değerlendireceğiz. Böylece, iddialarımız kanıtlar ile desteklenebilir. En iyi ifadeler gerçeğin eşlik edip süsledikleri; en kötülerini ise sahte ve utanç verici olanlardır.

Devam edecek olursak: Bu yıl, Karatekin el-Cehşiyârî, Bedr b. Hasanveyh ile savaşmak üzere görevlendirildi. Kendisine altın bir kılıç ve kemerle birlikte görkemli cübbeler verildi. Şerefüddeve ona veda etmek için [el-Cehşiyari'nin] kampına gitti.

1.2.6.2. Karatekin'in bu seferdeki kaderi

Şerefüddeve, kendisine karşı Fahrüddeve'yi tercih etmesinden dolayı, Bedr b. Hasanveyh'e karşı sinirliydi. Bu nedenle iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra ve kızgınlığı yatışma eğiliminde olduğu bir zamanda, Bedr'le ilgilenmek için planlar yapmaya başladı. Karatekin'in kibri tüm sınırları aştığından, Şerefüddeve bu sefer için onu görevlendirmeye karar verdi. Böylece Karatekin ya Bedr'i yola getirip Emir'in ona karşı nefretini izale edecekti ya da Şerefüddeve, Karatekin'den kurtulacak ve artık kendisine bir sorun teşkil etmeyecekti. Karatekin ile birlikte, bol miktarda teçhizat ve sayıca önemli bir kuvvet gönderdi. Bedr, zorluklarının farkında olarak hazırlıklar yaptı ve birliklerini topladı. Ordular, Karmisîn'deki vadide buluştu.

²⁴⁷ Yazar, herhangi bir kâğıt tahsisatını kastetmektedir. .

1.2.6.3. Dikkatsizlikleri nedeniyle Karatekin ve ordusuna karşı başarılı olan Bedr'in hilesi

Harekât başladığında, Bedr kaçtı ve gözden kayboldu. Karatekin ve ordusu, onun **(140)** apar topar kaçtığını sanıyordu. Teçhizatlarını bıraktılar ve çadırların aralarında dağıldılar. Çok kısa bir süre sonra, Bedr toplanıp hazırlanmak için -zamanları olmayacak şekilde- karşı bir hamle ile korkunç bir katliam yaptı. Bunun yanında, kendi kampındaki herşeyin kontrolü elindeydi. Karatekin, bir avuç hizmetkârıyla zar zor kaçtı. İki gün içinde, Nehrevan Köprüsü'ne döndü, kaçaklar tek başlarına geldi. Bazı malzemeler Bağdat'tan nakledildi ve Karatekin eve gitti. Bundan sonra Bedr, el-Cibâl ve sınır bölgelerin hâkimi oldu ve güçlendi.

1.2.6.4. Karatekin'in sonraki kaderi; kötü politikası, sonuçları ve sonunda idamı

Şerefüddeve'nin Karatekin'in aşırı kibri, kâtibleri ve ortaklarının küstahlıkları ve güç kazanmak isteyen herkesin onun kapısına başvurmasıyla ilgili düşüncelerini zaten açıklamıştık. Karatekin yenilgiden sonra geri döndüğünde, onun zorbalığı iki katına çıktı. Böylece Şerefüddeve'nin memnuniyetsizliği daha da arttı. Hizmetkârları Karatekin'i, Vezir İbn Sâlihân'a hükümdarlık sarayında saldırmaya teşvik etti. İbn Sâlihân'ın maaşlarını, silahlarını ve desteklerini geri çekmek suretiyle yenilgiye uğramalarına neden olduğundan dolayı onunla alay ettiler. Ancak yatıştırıldılar ve ondan uzak tutuldular. Karatekin ve vezir arasında uzlaşmayı sağlamak için başarılı bir girişimde bulunuldu. Şerefüddeve, bu duruma içten içe sinirlenmekteydi. Ama bir süre daha bunu içinde sakladı ve hangi yolu benimsemesi gerektiği konusunda henüz istişare ettiği için, harekete geçmekten kaçındı. Birkaç gün sonra ise, Karatekin'i tutuklayarak zincire vurdu ve aynı gün de idam etti. Çalışanlarını ve kâtiblerini tutuklamak, evraklarını ve eşyalarını ele geçirmek için evine adamlar gönderildi. Hizmetliler, işin

başında ayaklanmayı düşündüler ancak onun öldüğünü öğrendiklerinde ve reisleri susturulduğunda aralarındaki küçük rütbeliler de onları takip ederek sessiz kaldılar

(141) Hâcib Toğan, Karatekin'in yerini doldurması için terfi ettirildi. Bundan sonra hizmetliler istikamete kavuştular, artık saygı ve huzur doluydular.

Hükümdarlıkla ilgili bazı konuların kötüye kullanılması, çok ciddi bir hatadır. Bununla birlikte, verebilecekleri hizmetler veya maruz kalacakları yükümlülükler ise fevkalâdedir. Bu tür davranışlar, mahvolmanın ve yıkımın işaretidir. Hükümdarlığa yönelik etki ve yetkisini kötüye kullanan kişi, bir aslana binen kişi gibidir; bir an güçlü ve yücedir ve bir sonraki adımda aslanın pençeleri arasında ezilmiştir. Elbette böyle bir tutum en tehlikeli olandır ve felaketle sonuçlanması muhtemeldir. Karatekin'in hikâyesi ikaz ve misâl için yeterlidir.

İşler halledildiğinde, soyluların, hâkimlerin ve şahitlerin bulunduğu bir merasim düzenlendi. Halife et-Tâ'i-Lillâh ile Şerefüddeve arasındaki şartlar yenilendi ve Şerefüddeve'nin eski saraya geçmesi gerektiğine karar verildi.

1.2.6.5. Şerefüddeve'nin kabul merasiminde, Halife tarafından yapılanlar hakkında

Şerefüddeve, Dicle kıyısında, onuruna kemerler dikildikten ve her iki kıyıdaki evler özenle donatıldıktan sonra mavnasına bindi. Halife, kendisine saltanat hil'atı, taç, bileklik ve kuşak verdiği halka açık bir kabul merasimi düzenledi. Halife ayrıca kendi eliyle biri siyah diğeri beyaz olan iki sancak verdi. Halifenin huzurunda onun tayin fermanı okundu. Şerefüddeve halifenin huzurundan ayrıldıktan sonra, halife ile evli olan kız kardeşini görmeye gitti ve öğleden sonraya kadar da orada kaldı. Öğleden sonra kendi sarayına döndü. Halk, onu bekliyordu. Sancak çekildiğinde, parçalandı ve bir

parçası uçtu. Bunu kötü bir alâmet olarak tevil etti. Ancak halife ona, rüzgârın sancağın ancak bir kısmını götürdüğünden dolayı bu durumun rüzgârın estiği her yerde hüküm süreceğini işaret ettiğini söyledi.

(142) Şerefüddeve ile birlikte kendisini takdim eden asilzadelerden biri; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed idi. Halife onu görünce şöyle dedi:

*“Bizi bu kadar uzun süre birlikte tuttuklarında, yalnız bırakan sevgili ziyaretçimiz hoş geldiniz.”*²⁴⁸ Ziyaretçi yeri öptü, minnettarlığını edip halifeye dua etti.

Bu yıl, Musul'daki Hâcib Sa'd'ın ölüm haberi geldi.

1.2.6.6. Ziyâr'ın Musul'dan ayrılmasından sonra, ölümüne kadar olan zaman içerisinde Sa'd'ın kaderi hakkında

Ziyâr Musul'dan ayrılmak istediğinde, Sa'd'ı savaş yükümlülüğüyle ve Ebû Abdullah İbn Esad²⁴⁹'ı haraç veziri²⁵⁰ olarak bıraktı. Ancak ikisi de bu durumdan memnun değillerdi. Zira kötü şartlar altındaydılar. Şerefüddeve Bağdat'a gittiğinde, Sa'd'ın tutuklamalarını azaltmak amacıyla, Sa'd'ı vali olarak atadığını e önceden verdiği söze uygun olarak Ebû Ali et-Temimî'yi onun yerine geçirmek istediğini belirten bir haber gönderdi. Ama bu plan Ebû Ali'nin ölümü yüzünden suya düştü. Şerefüddeve, Sa'd ve Ebû Abdullah İbn Esad arasındaki anlaşmazlığı öğrenerek, ikincisinin²⁵¹ çağrılmasını ve yeğeninin onun “vekili” olarak atanmasını emretti. Sa'd, askerlerin borçlarının iki katına çıktığını ve onların birikmiş ödeme talepleri için yaygara kopardıklarını Şerefüddeve'ye haber verdi. Şerefüddeve de Sa'd'a cevap olarak -İbn

²⁴⁸ Tören esnasında onunla geç konuşmasını kastetmektedir.

²⁴⁹ اسد

²⁵⁰ Dîvânü'l-harâc veziri

²⁵¹ Ebû Abdullah İbn Esad'ın

Esad'ın ifadelerine dayanarak- Musul'un ve ona bağılı toprakların halihazırda vergi borçlarının bulunuyor olmasından bahsetti. Ebû Sa'd Hasan b. Abdullah Firûzabâdi, borçlarının tamamından ya da bir kısmından feragat edilmesini Deylemliler ile müzakere etmek amacıyla Sa'd'a gönderildi. Ebû Sa'd, Hasbâ'ya ulaştığında oraya çadırını kurdu. Bu arada, Sa'd'ın kendisine gönderdiği hediyeleri kabul etmeyi reddetti.

1.2.6.7. Ebû Sa'd'ın, Sa'd'ın hediyelerini geri göndererek yaptığı hata ve Ebû Sa'd'a karşı Sa'd'ın başarılı planı hakkında

Ebû Sa'd'ın, Sa'd'ın armağanlarını reddetme planı akıllıca değildi; (143) çünkü bu durum Sa'd'ın şüphesini artırdı ve Ebû Sa'd'ın bu davranışı, onun kendisine karşı bir kötülük yapma kararı içerisinde olduğunu düşündürdü. Şimdi Deylemliler, Sa'd'ın yanında yer alıp, ona itaat ettiler. Onları, Ebû Sa'd'a karşı ikame ederek ona gizlice saldırımları talimatını verdi. Deylemliler isyan ederek Sa'd'a şu şekilde bir mesaj gönderiler: *“Birisinin vakamızı soruşturmak için başkentten gelmesi gerektiğine tekrar tekrar söz vermiş olmanıza rağmen bunun yerine getirilmesi sürekli ertelendi. Sonunda bu adam geldi, ancak beklentilerimizin gerçekleşmesi ihtimalini görmüyoruz. Bize, onun gelme amacının; mülkümüzü terk etmemizi sağlamak ve borçlarımızı ödememizi teşvik etmek olduğu söylendi. Buna hiçbir şekilde rıza göstermeyeceğiz.”* Sa'd onlara, zahiren susturma amaçlı bir cevap verdikten sonra, Ebû Sa'd'a da şöyle bir mesaj gönderdi: *“Size [temsilci] gönderirlerse gösterilecek en uygun davranış; acizlikten uzak bir nezaket ve boyun eğme manasından uzak bir saldırmazlık içinde olmaktır.”* Deylemlilerin temsilcileri Ebû Sa'd'ın huzuruna girdiğinde, o onlara sert bir şekilde cevap verdi. Bunun üzerine Deylemliler ona saldırıp öldürmek istediler. Ebû Sa'd kaçtı ve kendisini Dicle'ye attı. Bir botla kurtarıldı ama yaralandı. Doğu yakasına geçti. Kargaşa yatışana kadar da orada kaldı. Daha sonra, onu sarayına yerleştiren ve

yaralarına bakılması emrini veren Hâcib Sa'd tarafından geri getirildi. Birkaç gün sonra, Hâcib Sa'd hastalandı ve vadesi doldu. Bazıları, Ebû Sa'd Firûzabâdi'nin satın alınan kölelerden biri tarafından zehirlendiğini iddia etti. Ölümünden sonra, Ebû Sa'd ortaya çıktı. Ebû Sa'd Firûzabâdi'nin mallarına el koydu ve merhumun mülkünün terekesinin oluşturulmasında kendisi ile işbirliği yapan başkentten resmî görevlisiyle bir araya gelinceye kadar, işlerin sorumluluğunu aldı ve üstesinden geldi.

Ebû Nasr Haşâde şimdi topraklarını korumak ve bütünlüğünü sağlamak için Musul'a gönderildi.

Hâcib Sa'd'ın ölümü, Bâz b. Dûstek'in bölgeyi işgal etme arzusunu yeniledi. Bunun üzerine, Ebû Nasr Haşâde Nusaybin'e bakan bir dağ olan Tûr Abdîn'e²⁵² gitti.

1.2.6.8. Musul'dan ilerleyişi sırasında Ebû Nasr'ın, Bâz'a karşı yaptığı girişimler hakkında

Ebû Nasr Haşâde haberi²⁵³ öğrendiğinde gereklilikler onu, Bâz'ı püskürtmek için Nusaybin'e ilerlemeye zorladı. **(144)** Destek istemek amacıyla başkente haber gönderdi. Başkentten kısmen bir destek gönderilse de yetersiz kaldı. Haşâde, Bâz'ın Ebû Sa'd Behrâm ve Ebû'l-Kâsım Sa'd'a karşı yaptığı seferler gibi başarılı olabileceğinden korkarak, Benû Ukayl'i yardıma çağırdı ve onlara dostluk teklif etti. Bâz'a karşı savaşında onlara güvendi. Atları yavaş ve teçhizatı ağır olan Kürtlere göre, onlar daha hızlı ve daha hafif teçhizatlıydılar.

²⁵² Bu, son antlaşma ile Bâz'a bırakılmıştı.

²⁵³ Bâz'ın isyan etmiş olduğunu

1.2.6.9. Haşâde'nin gelir kaynaklarındaki yetersizliği halletmek için toprağı iktâlara bölmeyi planlaması hakkında

Vezir Ebû Mansûr İbn Sâlihân, aralarında meydana gelen bir kavga yüzünden Haşâde'ye cephe alma eğilimindeydi. Bu nedenle onun yardım isteğini vaatlerle oyalayarak geçiştirdi. Nihayetinde, İbn Sâlihân'ın tekrarlayıp durduğu vaatlerden sonra Haşâde'ye yardım için verdiği meblağ 300.000 dirhemdi. Bu miktar böyle bir sefer için tamamen yetersizdi. Oysa Haşâde, mütteliklerine yeterli paranın geleceğini vaat ediyordu. Ancak İbn Sâlihân'ın verdiği miktarı öğrendiğinde, konuyu onlardan gizlemenin en iyi yol olduğunu düşündü. Çünkü bu miktar onlar tarafından bilinirse, ihtimal ki umutsuzluğa kapılıp dağılabilirlerdi. Bundan korktu. Yalnız kalırsa, Bâz tarafından saldırıya uğrayabilir ve utanç verici bir şekilde bozguna uğrayabilirdi. Bu sebeple, iktâları Araplara dağıtmayı düşündü. Topraklarının, güçlü bir düşmanla karşı karşıya olduğu düşüncesindeydi. Eğer toprakları bu Araplara verirse, bir adamın kendi evini savunduğu gibi toprakları savunurlardı. Hükümet muzaffer olursa, toprakları Arapların ellerinden almak, Bâz'dan almaktan daha kolay olurdu. Böylece bir Arap, görkemli bir mülk olabilecek bir araziye iktâ olarak talep eden bir dilekçe hazırlayacaktı. Bunun sonucunda da topraklar, herhangi bir resmî açıklama yapmadan ya da onun üretici gücünü sorgulamadan, kendisine fiilen verilecekti. Haşâde'nin kâtibi, bu işlemlerde, -gizli olarak- büyük miktarlarda kâr elde etti.

1.2.6.10. Bâz'ın -onunla karşılaşanları şaşırttığı ve korkuttuğu- bir hilesi hakkında

Bâz, dağların tepelerine, aralarında kılıçları parlayan bazı piyadelerle birlikte sığırlar yerleştirecekti. Uzaktan bakıldığında onları insan zannedeceklerdi ve ordu oraya tırmanmaya (145) teşebbüs etmeyecekti. Bâz'ın bir kardeşi, aşağı indi. Araplarla çatıştı ve öldü. Ölümü, konumu kötüleşen Bâz üzerinde derin bir iz bıraktı. Bu arada,

Şerefüddeve'nin ölüm haberi Haşâde'ye ulaştığında, Haşâde bunu gizledi ve daha sonra Musul'a geri döndü. Orada, kamuya açık bir başsağlığı töreni düzenledi. Dolayısıyla, Bâz ve destekçileri artık özgürdü. Bâz Tûr Abdîn'i ele geçirip Diyârbekir topraklarına kattı. Ancak, Araplardan korktuğu için açık alana çıkmadı. Bu yüzden, o, “dağın efendisi” iken, Benû Ukayl ve Nümeyr ise ovayı işgal etti. Nâsırüddeve'nin iki oğlu İbrâhim ve Ebû Abdullah-Hüseyin Musul'a geldiklerinde, Haşâde işlerini düzene sokmak ve Bâz ile savaşı yenilemekle meşguldü.

Şimdi onlara ne olduğunu kaydedeceğiz.

1.2.7. 378 YILI²⁵⁴

Bu yıl, Hâdım Şükr gizlendiği yerde tutuklanarak Şerefüddeve'nin huzuruna getirildi. Aynı şekilde Ebû Mansûr Ahmed b. Ubeydullah b. Merzûban eş-Şîrazî onun yüzünden tutuklandı.

1.2.7.1. Bu iş hakkında

Şükr Adudüdevle zamanında, Şerefüddeve'yi rahatsız eden eylemlerde bulunmuş ve onu Bağdat'tan Kirman'a göndermeye çalışmıştı. O, Samsâmüddeve'nin yanında yer alarak Şerefüddeve'nin güvenmesine neden olmuştu. Samsâmüddeve meliklikten uzaklaştırılıp da durumu umutsuz bir hal aldığı anda, Şükr akıbetiyle alakalı endişe duyarak güvenilir dostu Ebû Mansûr eş-Şîrazî'ye şöyle dedi: “*Şerefüddeve [iktidara gelme noktasında] şanslı. Bu yüzden saklanarak önlem almanın benim için en iyisi olacağını düşünüyorum. Daha sonra şehirden çıkmak için bir plan yapacağım. Evinde benim için sığınabileceğim bir yer hazırlar mısın?*” Ebû Mansûr bu soruya şu

²⁵⁴ 21 Nisan 988 tarihinde başladı.

şekilde cevap verdi: “Ziyaretçilerimin sayısı nedeniyle evime gelmen pek gizli kalmayacak. Ama yine de senin için bir yer ayarlayacağım.” Samsâmüddeve’nin (146) Şerefüddeve’ye gittiği gece Şükr, kendisi için hazırlanan yere götürmesi amacıyla birini Ebû Mansûr’a gönderdi. Ebû Mansûr, -Ebû’l-Hüseyn İbn Mukle’nin kızı olan- karısını gönderdi. Şükr bir sümeyriyye’ye²⁵⁵ bindi ve gideceği yer sanki Ukbarâ’ymış gibi nehirden yukarıya, köprüye doğru gitti. Daha sonra kadınla birlikte başka bir sümeyriyyeye geçti, beraberinde getirdiği bir çift ayakkabıyı ve bir kadın elbisesini giydi. Kadın, onu Kadı Ebû Bekr Muhammed b. Musa el-Harizmî’nin evine götürdükten sonra burada kısa bir süre kaldı. Belli bir müddet sonra burada farkedilmiş olduğundan Ebû Mansûr’un güven duyduğu Rahbe Hakan²⁵⁶’da İbn Hârûn’un, bir kumaş tüccarının evine taşındı.

1.2.7.2. Kumaş tüccarı tarafından önerilen ve Şükr tarafından önce kabul edilen ancak sonradan reddedilen akıllıca bir plan

Kumaş tüccarı Şükr’e şöyle dedi: “Üstad, hem sizin hem de benim kaderim benim sizinle olduğum gerçeğini gizlemenize bağlıdır. Bu yüzden bu durumu kendiniz, ben ve eşim dışında dördüncü bir tarafın bilmesine izin vermeyin.” Şükr onun bu sözlerini tasdik etti. Adam Şükr’e hizmet etmeye devam etti. Ancak bir süre sonra Şükr, kendisine katılmak isteyen güvendiği bir Habeşistanlı cariye olduğunu söylemek için Ebû Mansûr’a gönderdi.²⁵⁷ Ebû Mansûr, sonuçları nedeniyle bu isteğe olumlu cevap veremediğini söyledi. Şükr, getirilmesi gerektiğine karar verilene kadar talebi tekrarladı. Bu oldu ve [cariye] onunla kaldı. Ancak kızın bir aşk ilişkisi vardı. Evden yiyecek ve

²⁵⁵ Küçük bir sandal türü. Detaylı bilgiler için bkz. Mustafa Demirci, **Siyah Öfke-Ortaçağ İslam Dünyasında Zenci Kölelerin İsyanı (869-893)**, Konya 2005, s.123

²⁵⁶ رد به خاقان

²⁵⁷ Metinde yok ama muhtemelen “mesaj” gönderdi.

diğer şeyleri alıp sevgilisinin onu çağırıldığı yere götürüyordu. Sık sık uzun sürelerle uzak kalıyordu ve Şükr bu durumdan usandı. Bu yüzden onun dışarı çıkmasını yasakladı. Ama o buna uymadı.

1.2.7.3. Şükr'ün yıkıcı hatası

Sırrını, uygunsuz bir kişiye ifşa etme konusundaki hatadan memnun değildi. Gerçekten de bir atasözü bizi, köle kızlara güvenme konusunda uyarmaktadır. Yanlış zamanda sabrını kaybetmek suretiyle ikinci hatasını yaptı. Bir gün, ona ciddi şekilde sinirlendiğinde ona bir humaydı²⁵⁸ fırlattı. Humaydi onun yüzüne çarptı. Cariye evi (147) kızgın bir ruh hali içinde terk etti ve Şerefüddeve'nin kapısına vararak Emire önemli bir beyanı olduğunu ilan etti. Ne olduğu sorulduğunda ise Emirden başkasına açıklayamayacağını söyledi. Böylelikle sarayın içine kabul edildi ve Yüksek rütbeli bir görevli ile karşı karşıya kaldı. Cariye, Şükr'ün nerede olduğu hakkında bilgi verdi. Ardından bazı memurlar -gidip onu tutuklamaları maksadıyla- sâhibü'l-maûne tarafından görevlendirildi. Kadın şöyle dedi: *"Aramızda bir tartışma vardı, bu yüzden endişelenmiş ve taşınmış olabilir. Bu yüzden aramaya Ebû Mansûr eş-Şîrazî'nin evinden başlayın."* Hemen öyle yaptılar. Ebû Mansûr, ailesiyle birlikte evine otururken evini aramaya gelenler dolayısıyla şaşırdı. Ebû Mansûr tutuklandıktan sonra daireleri ve odaları arandı. Ancak Şükr bulunamadı. Telaşlandırdıkları kumaş tüccarının evine gittiler ve Şükr'ü orada buldular. İkisi, Şerefüddeve'nin huzuruna getirildi. Ancak Şükr gelmeden önce, Nihâr tarafından kendisine teslim edilmesi için yalvarılmıştı. Bu yüzden Nihâr Şükr'ü evine götürdü. Şükr burada iyi muamele gördü. Şimdi hac mevsimi geldiğinde Nihâr'den kendisi adına haccı gerçekleştirmek için izin almasını istedi. Bu kabul edildi ve [yolculuğa] başladı. Daha sonra, yönünü Mekke'den Mısır'a

²⁵⁸ حمد دی : Muhtemelen bir tür çubuk.

değiştirdi. Burada yönetici tarafından kabul edildi²⁵⁹. Ebû Mansûr eş-Şîrazî ise hapsedildi ve İbn Sâlihân onun serbest bırakılması için bir plan yaptı.

1.2.7.4. Ebû Mansûr eş-Şîrazî'nin serbest bırakılması için Vezir İbn Sâlihân tarafından tasarlanan akıllıca plan

İbn Sâlihân Şerefüddeve'ye şöyle dedi: *“Ebû Mansûr Dîvânü'd-dîya”*dan²⁶⁰ sorumlu, *kendinin olmayan çeşitli girdilere el uzatmış bir adamdır. Onu divâna götüreceğim ve borçlu olduğu şey için ondan hesap isteyeceğim.*” Bunun üzerine, Ebû Mansûr vezire teslim edildi. İbn Sâlihân onu sarayının yakınında bir daireye götürerek ona oldukça hürmetkâr davrandı. Birkaç ay sonra da onun güven içerisinde serbest bırakılmasını sağlamayı başardı.

Bu yılki olayların arasında, devlet işleri ile ilgili başka herhangi bir kayıt bulunamadı.

1.2.8. 379 YILI²⁶¹

Bu yıl Halife et-Tâ'i-Lillâh kâtibi Ali b. Abdülaziz İbn Hâcib en-Numân'ı, **(148)** tutuklamak amacıyla daha sonra halife olacak el-Kâdir'in evine gönderdi. Ancak, Allah onu sakladı.

²⁵⁹ Açıkça belirtilmemiş ama hükümdar veya vali olabilir.

²⁶⁰ İktâ ve tu'me arazilerinin vergilerini toplayan divan. Bkz. Nahide Bozkurt, “Hârûnürreşîd”, **DİA**, 16.cilt, İstanbul, 1997, s. 258-261.

²⁶¹ 11 Nisan 989 tarihinde başladı.

1.2.8.1. Bu işin nedeni ve gelişimi hakkında

Muktedir'in oğlu ve Kâdir'in de babası olan İshâk öldüğünde, Kâdir ile kız kardeşi Mucibe'nin kızı Âmine arasında bir toprak anlaşmazlığı ortaya çıktı²⁶² ve uzun süre devam etti. Tâ'i-Lillâh, neredeyse ölmesine neden olacak bir hastalığa yakalanmış ama iyileşmişti. Âmine halifenin huzurunda kardeşi Kâdir'e yönelik bir suçlamada bulundu. Bu suçlamada Tâ'i-Lillâh'ın hastalığı sırasında onun halifeliği üstlenmeye başladığı ifade ediliyordu. Tâ'i-Lillâh bu suçlamanın doğru olduğunu varsayarak, bir memnuniyetsizlik yaşadı ve el-Kâdir'i tutuklamak için Ali İbn Hâcib en-Numân ve Abbâsîlerden Ebû'l-Kâsım İbn Ebû Temmam ez-Zeynebî²⁶³'yi gönderdi. Onlar da bu görevi gerçekleştirmek için el-Kâdir'in nehrin yukarı kısmında yer alan el-Harîmu't-Tâhiri'deki evine gittiler.

Aşağıdakiler, Kahir'in oğlu Abdüssamed'in kızı es-Safîyye'nin izni ile Kadı Ebû'l-Kâsım et-Tanûhî tarafından anlatılmıştır: "Tâ'i-Lillâh tarafından gönderilen kişilerin baskın yaptığı gün, ben Emir Ebû'l-Abbas²⁶⁴'ın evindeydim. Ebû'l-Abbas o günün sabahında, kadınlarını topladı. Aralarında ben de vardım. Bize dedi ki: *"Bir kısım insanlar müminlere: "Düşmanlarınız olan insanlar, size karşı asker topladılar; aman sakının onlardan" dediklerinde, bu, onların imanlarını bir kat daha artırdı ve 'Allah bize yeter. O ne güzel vekildir' dediler."*²⁶⁵. Bu yüzden bazılarının beni aramasından korktum. İbn Hâcib en-Numân'ın zebzebi, ikametgâhının merdivenlerine yaklaşıp da görülmeye başlandığında o işte bu şekilde konuşuyordu ki birden bağırdı: *"Biz Allah'a aitiz"*. Bu ziyaret endişe vericiydi. Çünkü rüyası gerçek oluyordu. İnsanlar zebzebten inerken biz de kapıların ardında acele ettik. Gelenler ona: *"Emîrû'l-Mü'minîn*

²⁶² Babalarının mirası konusunda

²⁶³ ez-Zeynebî, Nakîbü'n-Nukabâ'dır. Bkz. Bkz. İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, s.29

²⁶⁴ Yani el-Kâdir'in

²⁶⁵ Amedroz'un çevirisinde, Al-i İmran Suresi 167.âyet olarak geçen bu âyet; esasında 173.âyettir. Bkz. **Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 2012, s. 71

tarafından çağrılıyorsunuz” dediler. Ebû'l-Abbas da “İtaat ediyorum” diye cevap verdi. (149) Sonra, ayağa kalktı. Bu arada İbn Hâcib en-Numân ona “Nereye gidiyorsun?” dedi. Bunun üzerine “Halife ile görüşmek için uygun birşeyler giymeye” dedi Ebû'l-Abbas. İlki elini, Ebû'l-Abbas'ın koluna koyarak onu durdurmaya çalıştı. Fakat biz yetiştik ve Ebû'l-Abbas'ı onun elinden kurtardık. O evindeki kilere kadar indikten sonra insanlar Tâ'i-Lillâh'a dönüp de olanları kendisine anlatıncaya ve o güven altına alınıncaya kadar, İbn Hâcib en-Numân'ın önünde durduk.”

Bundan sonra Kâdir, gizlice Batîha'ya çekildi. “Halife” tayin edilinceye kadar Mühezzibüddeve ile burada kaldı. Tahta çıktığında, salih saydığı rüyasından dolayı “Allah bize yeter; O ne güzel vekildir” ayetini kendine alamet yaptı.

Bu hikâyeyi anlattıktan sonra, Allah'ın bir insanı seçtiği zaman mucizevi işaretleri seçilen adam lehine tezahür ettirdiğini ve O'nun bu seçimini bir takım nişan ve göstergelerle taçlandırıldığını gözlemleyeceğiz. Bundan başka, Allah eğer bir kulunu herhangi bir konuda seçerse, ona kurbiyet sağlayarak onu korku içinde olabileceği her türlü kötülükten kurtarır. Amellerinin sonucunu, müreffeh hale getirir. Cenâb-ı Allah, o mükemmel âyet-i kerîmesinde şöyle buyuruyor: “Allah, takvâ sahiplerini esenliğe kavuşturup kurtuluşa erdirir. Onlara hiçbir fenalık dokunmaz. Onlar mahzun da olmazlar.”²⁶⁶.

Bu yıl Ferrâş Muhammed, Samsâmüddeve'yi kör etmek için gönderildi.

1.2.8.2. Bunun süreci hakkında

Hâdım Nihâr onun daha evvelce tahta çıkmış bir adam olduğunu ve kimsenin yaşanacaklardan emin olamayacağını söyleyerek, Şerefüddeve'yi Samsâmüddeve'yi

²⁶⁶ Amedroz'un çevirisinde, 62.âyet olarak verilen bu âyet; esasında 61.âyet-i kerîmedir. Bkz. **Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 2012, s. 464

öldürmeye teşvik ediyordu. O hayatta olduğu sürece, Şerefüddeve'nin gücü tehlikede idi. Şerefüddeve, bu tavsiyeyi reddetmiş olmasına rağmen hastalandığında ve hayatı tehlikede iken, Nihâr ısrarla şöyle dedi: *“Onun ölümünü onaylamasan da, en azından kör edilmesine izin ver.”* Ferrâş Muhammed, bu planı yürütmek ve Emir'in gözlerini emredildiği şekilde kör etme işlemi için gönderildi. Emir'in gözleri bağlanarak üç gün boyunca hazırlık yapıldı. Ferrâş bu iş için Samsâmüddeve'nin yanına gitmek üzere yola çıkmıştı ama oraya daha varamadan Şerefüddeve öldü. Nihayetinde, Ferrâş Sîraf'a vardı. Samsâmüddeve, Sîraf'a tâbi kalelerden birinde hapsedilmişti. Sîraf valisi **(150)** Ruzba adında bir Yahudiydi.²⁶⁷ Ferrâş, valiye görevini izâh etti ama validen *“Bu kararın geçerliliği, Şerefüddeve'nin ölümüyle sona erer. Bu yüzden Nâzır Ebû'l- Kâsım Alâ b. Hasan'a haber vermeden, onu sizin elinize verme hakkım yok”* cevabını aldı. Bu yüzden Ferrâş da başkente bu tasarrufla alakalı izin almak için haber gönderdi. Bu haberin karşılığında ise görevini yerine getirme yetkisi verilmesi gerektiği yönünde ferrâşa bir cevap geldi. Böylece kaleye gitti ve yaptığı hazırlıklar doğrultusunda Samsâmüddeve'nin gözlerine mil çekti ve Emir görme yeteneğini kaybetti.

1.2.8.3. Patavatsızlığın suçlu kişiye felaket getirdiği bir durum

Samsâmüddeve'nin maiyetinde, -uzun süredir yanında olmasından dolayı- onunla yakın ilişki içerisinde olan Bûndâr adında bir ferrâş vardı. Bir gün, ona sempati göstererek sordu: *“Emir hazretleri nasıllar?”* Samsâmüddeve bu soruyu düşüncesizce cevapladı: *“Pencereden dışarıyı görebilecek kadar bir görüş kabiliyetim kaldı.”* Bûndâr, onun söylediklerini Muhammed'e tekrarladıktan sonra ikisi Emir'in gözlerini bir neşterle çıkarmaya karar verdiler. Samsâmüddeve Fârs'ta bir kez daha Emir ilan edildiğinde Bûndâr, onun hizmetinde kalmak konusunda endişeli idi. Samsâmüddeve,

²⁶⁷ Daha doğrusu Roz-bih, şüphesiz İbranice Yom-Tob. Bkz. H.F.Amedroz, 1921,s.155,dn:1.

onun kendisinden uzakta, hizmetkârların atlarının bakıcılarından birisi olmasını emretti. Bündâr, böyle bir görevin uzun hizmet ve arkadaşlığının karşılığı olup olmadığını sordu. Onun küstahlığını ortaya koyan sorusu, hayatının korunması için bunun yeterli olup olmadığını soran Samsâmüddeve'ye iletildi. Hikâye, Emir Ebû Tâhir'in kulağına geldi ve tüm hikâyeyi öğrenmiş oldu. Emir Ebû Tâhir Bündâr'ın yakalanıp kazığa oturtulmasını emrettikten sonra emir yerine getirildi. Samsâmüddeve, onu gerçekten kör eden kişinin, ölen Emir'in buyruğu doğrultusunda infazı gerçekleştiren Alâ b. Hasan olduğunu söyledi. Alâ tutuklandı ve Samsâmüddeve bu suçlama ile onunla yüzleşti. Ama daha sonra onu affetti. Ferrâş Muhammed de Bağdat'a gitti. Amîdü'l-Cüyûş Ebû Ali Hasan b. Üstâz Hürmüz Irak'a²⁶⁸ vardığında bu kötülüğü nedeniyle Muhammed'i ölümle cezalandırıp kendi zihnini rahatlatmak istediğini söyledi. Bu sebeple Muhammed Mısır'a kaçtı ve Amîdü'l-Cüyûş'un ölümüne kadar orada kaldı.

Bu yıl Şerefüddeve öldü ve Emir Ebû Nasr onun yerine hükümdar oldu.

1.2.8.4. (151) Şerefüddeve'nin hastalığı ve Emir Ebû Nasr'ın onun yerini alması hakkında

Şerefüddeve, ödem yapan rahatsızlığından ötürü son derece hasta düştü. Hastalığı şiddetlendiğinde, oğlu Ebû Ali'yi kendisini temsil etmesi maksadıyla Fârs'a gitmesi için görevlendirdi. Oğlu, annesi ve birçok kadınla birlikte gönderildi. Yanlarına, büyük miktarlarda para ve mühimmat depoları da verildi. Birçok yüksek mevkideki Türk de onunla birlikteydi. Oğlunun ayrılmasından hemen sonra, Şerefüddeve'nin hastalığı şiddetlendi ve bu durum umutsuzluğa yol açtı. Deylemlilerin ileri gelenleri toplandılar ve, Emir Ebû Nasr'ın Şerefüddeve muzdarip olduğu hastalıktan kurtulana kadar “vekil” olarak atanmasını istediler. O da kabul etti ve Emir Ebû Nasr, huzura

²⁶⁸ 392 yılında Vali olarak.

gelmesi için bir haberci tarafından çağrıldı. Ancak o, endişe ve korku nedeniyle bunu reddetti. Bu yüzden, vekil olarak atanması ilanının ertesi gün yapılması ve halkın bu amaçla Şerefüddeve'nin sarayında toplanmasına karar verildi. Bazı memurlar ve mahkeme görevlileri maaşları için oldukça ısrarcı bir şekilde talepte bulundular. Bu sebeple, meclis hiçbir karar alamadan dağıldı. Şerefüddeve, kaderin hükmünden kurtulamadı ve vadesi doldu. Onun ölümü bir gece gizlendi ama sabah olduğunda birçok insan artık ne olduğunu biliyordu. Bunun üzerine ordu toplandı ve Ebû Nasr'dan tahta çıkma parası talebinde bulundu. Maaşları ve her birine dağıtılacak miktarlar tartışıldı. Ebû Nasr, onlarla konuşmayı taahhüt etti. Hazineye hepsini tatmin etmeye yetecek kadar para olmadığına dair onları temin etti. Ancak onlara ödeme yapabilmek için, tabak gibi tüm eşyaları eriterek altın ve gümüş paraya çevireceklerini söyledi. Akşam olduğunda, herhangi bir karara varamadan evlerine çekildiler. Ertesi sabah saraya gittiklerinde, Emir'in yas tutmakta olduğunu ve başsağlığı için bir kabul merasimi düzenlediğini gördüler. Bu yüzden, ona hitap etmekten kaçındılar.

Şerefüddeve'nin tabutu çıkarıldı ve Muhammed b. Ömer el-Alevî cenaze namazını kıldırmak için öne çıktı. Cenaze, daha sonra Kûfe'deki türbeye götürüldü.

Şerefüddeve'nin, Bağdat'taki ikameti: iki yıl, sekiz ay ve birkaç gün (152) sürdü. 28 yıl beş ay yaşadı. Daha sonra “vadesi sona erdi”²⁶⁹ ve Rabbi tarafından aniden çağrıldı. Gençlik ve hükümdarlık giysilerinin yazgısı tarafından soyuldu, hizmetçilerinden ve destekçilerinden uzaklaştırıldı. Mutlu olarak ya da sefalet içerisinde, her yaratılanın yürümesi gerektiği ve sultanlar ile normal insanlar arasında farkın bulunmadığı bir yol ile tahtından uzaklaştırıldı. Sırtında daha hafif yükü olan ve bu geçişlerde adımları daha hızlı olanlar, belki de sıradan kişilerdir. Sakinleri bu tarzda

²⁶⁹ Amedroz'un çevirisinde, 236. Âyet olarak verilen âyet, Aslında 235.Âyettir. Ama yine de burada söz konusu âyet, bambaşka bir konuyu ele almaktadır. Bkz. **Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 2012, s. 37

olan bir konutla ve dalları böyle meyve veren bir ağaçla uğraşmak! İnsanoğlu, ne kadar yanlış yola sapmış ki bu dünyayı asıl ikametgâhı; böyle bir ağacın meyvesinin de kendi hevası için olduğunu zannetmiştir! Umutlarını bu dünyaya bağlamayan ve amellerini bir sonraki hayata göre düzenleyen, inayet altına alınır! Cenâb-ı Allah diyor ki: *“Bu dünya hayatı sadece bir eğlenceden, bir oyundan ibarettir. Ahiret yurduna (oradaki hayata) gelince, işte asıl yaşama odur. Keşke bilmiş olsalardı!”*²⁷⁰

Emir Ebû Nasr ve Halife Tâ'i arasında yapılan müzakereler her iki tarafın diğerine sadakat ve dostluk yeminleri etmesi ile sonuçlandı ve ertesi gün Tâ'i, Emire taziye ziyaretinde bulundu.

1.2.8.5. Halife'nin taziye yolculuğu hakkında

Merdiven kapısına getirilen mavnanın güvertesi dabiki²⁷¹ ile kaplandı. Üstünde, kırmızı işlemeli saten vardı. Salon ise sarı saten ve işlemeli dabiki ile kaplıydı. Aşağı tabakadan Türk hizmetkârlar kılıçlar ve kemerlerle salonun etrafında duruyordu. Şerefüddeve'nin Türk ve yerli odacıları ise zebzeblerle geldiler. Bunlar, kılıç ve kemerlerle siyahlara bürünmüşlerdi. Hepsi zebzeblerinde ayakta duruyorlardı. Seçkin insanları taşıyan çok sayıda tekne toplandı. Halife et-Tâ'i, bulunduğu yerden ilerleyerek hafif koşum takımı ve kırmızı (pişmiş toprak renkli) bir eyeri olan bir Sinabi²⁷² ata bindi. Halife Rusâfiye²⁷³ üzerinde ipekten yapılmış bir sarık ve siyah bir kabâ

²⁷⁰ Amedroz'un çevirisinde, Hud Suresi olarak verilen âyet, Aslında Ankebut Suresi 64. Âyettir. Bkz. **Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 2012, s. 403

²⁷¹ Bir kumaş türü.

²⁷² صندابی : Günümüzde, İran'ın “Razavî Horasan Eyaleti”nde yer alan bir yerleşim alanıdır. Yer linki için:

<https://www.google.com/maps/place/35%C2%B026'58.6%22N+57%C2%B023'28.0%22E/@35.449608,57.3889163,17z/data=!3m1!4m5!3m4!1s0x0:0x0!8m2!3d35.449608!4d57.391105>

²⁷³ Bir tür uzun bone.

giyiyordu. Kılıcını kuşandı ve önünde eyerlerinin üzerinde saten kumaşlar olan beş at vardı (153). Mavnasına bindi ve salonda nakışlı bir taht üzerine oturdu. Bu, önünde bir salonu olan harrakâ'nın²⁷⁴ güvertesine oturmayı alışkanlık haline getirmiş olan halifelerin uygulamasına aykırıydı. Böyle yapmıştı; çünkü son zamanlarda hasta olduğu olduğundan, bu hastalığının izlerini gizlemeye çalıştığı söylenir.

Halifenin önünde kâtib Ali b. Abdülaziz, Hâdım Dücâ ve Hâcib Abbas duruyordu. Mavna, Muharrim'deki hükümdarlık sarayına doğru ilerledi. Emir Ebû Nasr onu, bir Taberistân giysisiyle karşıladı. Önünde ve etrafında -mavnanın geldiği suyoluna kadar- Deylemliler ve Türkler vardı. Emir Ebû Nasr halifenin önünde yer öptü. Ali b. Abdülaziz Emir Ebû Nasr'a yanına gelerek halifenin taziye mesajı iletti. Emir ikinci kez yeri öptükten sonra şükran ve dualarla geri döndü. Ali b. Abdülaziz, bu şükran ve duaları iletmek için halifenin huzuruna geri döndü. Daha sonra, halife adına veda etmek ve halifenin teşekkür ve dualarını iletmek için tekrar Ebû Nasır'a geldi. Ebû Nasır üçüncü kez yeri öptü. Daha sonra mavna, geldiği gibi suyolunda ilerlerken Emir Ebû Nasr da sarayına döndü.

Beş gün sonra Emir Ebû Nasr halifenin sarayına gitti ve kendisine hükümdarlık hil'atleri verildikten sonra Bahâüddevle “*Ziyâü'l-Mille*”²⁷⁵ ünvanı da tevcih edildi. Tayin Fermanı, halifenin huzurunda okundu. Bahâüddevle'ye altın koşumlu bir at hediye edildi. Benzer şekilde donatılmış bir tane de önünde duruyordu. Ordu, kurulan kemerler altında Bâbü'l-Şemmâsiyye'ye kadar Bahâüddevle'ye eşlik etti. Daha sonra mavnasına binerek, hükümdarlık sarayına gitti.

²⁷⁴ حرافة : Hızlı bir bot türü olan Harrakâ düşman gemilerini yakmak için tutuşturucu maddelerle ve bunları atmak için mancınıklarla donatılmış bir savaş gemisiydi. 100 küreği vardı. Bkz. Fatih Sarıkaya, **Abbasilerde Gemicilik:750-1258**, Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 18

²⁷⁵ “Devletin Nuru ve Gururu” manasında

1.2.8.6. Emir olması sonrası Bahâüddevle tarafından alınan önlemler

Bahâüddevle, Ebû Mansûr İbn Sâlihan'ı vezirlikle birlikte divan başkanlıklarında ve çeşitli görevlerde atadığını tasdik etti. Yeteneğine rağmen Ebû Sa'd İbn el-Hayyât'ı Divânü'l-İnşâ²⁷⁶dan aldı ve bu görevi Muallim Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kevkebî'ye emanet etti. Halife, bu kişiye hil'at ve (154) “*el-Kâfi*”²⁷⁷ unvanını verdi. Hil'at, gümüş iplikli sarıklı dabikiden yapılmış bir durra'a²⁷⁸ idi. Bunlardan sonra, el-Kevkebî koşumlu bir ata bindi. Hâdım Nihrîr ve Ebû Nasr İbn Ka'b ise tutuklanıp hapsolundular ve ardından da öldürüldüler. İlkini ölümü, Ferrâş Hüseyin tarafından; ikincisinininki ise Ebû'l-Hasan el-Kevkebî tarafından gerçekleştirilmiştir.

1.2.8.7. Bu olaylar hakkında

Bahâüddevle Nihrîr'e büyük ölçüde bir bağlılık hissetmekteydi. Ona karşı olan övgülerini yüksek sesle dile getirirdi. Şerefüddevle öldüğünde Nihrîr'den Şerefüddevle'ye hizmet ettiği gibi kendisine de hizmet etmesini istedi. Ama Nihrîr bu teklifi reddederek takvalı bir insan gibi davrandı. Bahaüddevle, Şerîf Muhammed b. Ömer ve vezir Ebû Mansûr İbn Sâlihan'ı aracı yaparak ve onunla şahsen de konuşarak, onu bu işi kabul etmeye ikna etmek için çok uğraştı. Ama hiçbir işe yaramadı.

²⁷⁶ Çeviri metinde, “Yazı Derleme Bürosu” olarak geçen bu kelime tarih literatürüne uygun olarak bu şekilde tercüme edilmiştir.

²⁷⁷ “İşin Ehli” manasında

²⁷⁸ Durra'a, ince dabiki kumaştan yapılmış önü yırtmaçlı, uzun ve bol bir kaftandır. Uzun elbise kolu, kolu tamamen sarmaz. Bkz. Muhammad M. Ahsan, **Social Life Under the Abbasids: 170-289 AH, 786-902 AD.**, New York, (1979) NY, Longman.

1.2.8.8. Nihrîr'in sergilediği, onun için feci sonuçlar veren inatçılığı hakkında

İhtiyatlı olan ve güçlü bir zekâyâ sahip insanlar, sürekli olarak tökezleyen ve ürken, sürücüsünü uçuruma atan inatçı atları kullanmaya karşı insanları daima uyarıyorlar. Büyük Üstad olarak bilinen Ebû Nasr Hüseyin b. Hasan şu sözleri söylemiştir: “*Bahâüddeve'nin önünde duruyordum, o Nihrîr'e hitap ederek şöyle dedi: Seni çok arzu ettiğimde beni geri çevirme. Sana, daha önce sahip olduğun görevi vereceğim.*” Nihrîr, bu sözler üzerine yer öptü ve Emire affedilmesi için yalvardı. Nihayet, Bahâüddeve kızgın gözlerle ona Fârsça dedi ki: “*Allah aşkına yap.*” Ancak Nihrîr, inatçılığında kararlıydı. Esasen, hiçbir hükümdar bu tür bir şeyle karşı karşıya kalmamalıdır. Nihrîr Emir'in huzurundan ayrıldıktan kısa bir süre sonra, Ferrâş Hüseyin içeri girdi. Nihrîr'in hazine'den 20.000 dirhem talep ettiğini söyledi. Bahâüddeve de ona verilmesini emretti.

1.2.8.9. (155) Ferrâş Hüseyin'in, Bahâüddeve'yi Nihrîr'den soğutması ve Bahâüddeve'nin Nihrîr'in tutuklanmasını emretmesi hakkında

İsteddiği dirhemler Nihrîr'e verildiğinde Hüseyin, Emir'in yanına geri dönerek ona şöyle dedi: “*Onun gece kaçmayı hedeflediğini ve dirhemleri yolculuk parası maksadıyla alıp çantasına koyduğunu düşünüyorum.*” Bahâüddeve de bu anlatılanlar üzerine bu durumdan endişe duydu. Bütün gece onu uyku tutmadı. Ne yaptığını öğrenmek için ferrâş sabaha kadar defalarca evine göndererek onun hareketlerini takip etti. Aslında, Ferrâş Hüseyin'in iddia ettiği şeyin gerçeklik payı yoktu. Onun tek amacı Emiri Nihrîr'e karşı kıskırtmaktı. Bir grup insan, özellikle Nihrîr'in düşmanı olarak bilinen Ebû'l-Hüseyin İbn Amr, Bahâüddeve ile bu konuda ters düştü. Bu yüzden de Emire dediler ki: “*Ey Emir hazretleri, bulunduğu konumla hiç de bağdaşmayacak şekilde, inatla size karşı direnen bu hâdîma uzunca bir süredir destek oluyorsunuz ki bu bir*

felakate sebep olacak.” Onlar, Emir’in Nihrîr’e karşı olan düşünceleri zehirlenene ve ona karşı Emiri kışkırtıncaya kadar bu ve benzeri dili kullanmaya devam ettiler. Birkaç gün sonra Nihrîr, samimi arkadaşı Ebû Nasr İbn Ka’b ile birlikte Emir’in huzuruna çıktığında Muhammed b. Ömer, Vezir Ebû Mansûr İbn Sâlihan ve Ebû Sa’d İbnü’l-Hayyât de orada yerlerini almışlardı. Bahâüddeve bu kez onun tutuklanmasına izin verdi. Ebû Nasr [yüzümde] hoşnutsuzluk ve onaylamama belirtileri görerek, bir el hareketi ile bana²⁷⁹ ne olduğunu sordu. Ben de ayağa kalkması için ona işaret ettim, o da kalktı. Kendisine Ebû Sa’d İbnü’l-Hayyât tarafından eşlik edildi. Bu kişi onu daha evvelce hapsedildiği hazineye götüren kişiydi. Muhammed b. Ömer ise Nihrîr’le kaldıktan sonra ona dedi ki: “Dostum, kibrinde çok ileri gittin. Sen kimsin ve rütben nedir ki bu güçlü Emire hizmet etmeyi reddediyorsun?” Biraz kaba konuşmaya devam etti ama Nihrîr sessizliğini korudu. Fakat fazla ileri gittiğinde, Nihrîr başını kaldırarak şöyle dedi: “Şerîf! Bu dil, benden gelecek bir gülümsemenin umutlarınızı en yükseğe taşıdığı ve efendiniz olduğum günlerde neredeydi? Şimdi ben bu durumdayken, bu tür ifadeleri kullanmanız gücün kötüye kullanılmasıdır” (156) Beni binlerce dirheme satın alan ve ardından size hizmet etmek yerine sizin tarafınızdan kendisine hizmet ettirilen ve size ihtiyaç duymak yerine sizin tarafınızdan ihtiyaç duyulan bir makama terfi ettiren bir efendiden sonra, dünyayı terk etmekle nasıl suçlanabilirim?” Bu sözlerden sonra, İbn Ömer sinirlendi ve oradan ayrıldı. Onu alarak yerdeki yatağa oturttuğumda Nihrîr bana dedi ki: “Bana bir Kur’an getirmeni ve Emir hazretlerine, onun teklifini reddetmemin nedeninin sadece benim öldürücü olan makûs talihim olduğunu söylemeni istiyorum. Ona, hem kendisine hem de abisine hizmet ettiğimi ve böylece bazı haklar kazandığımı söyle. Bu nedenle, bana karşı kinini tatmin edecek bir düşmana teslim olmamam ve Emir hazretlerinin isteklerimin yerine getirilmesi adına, emir vermesi için yalvarıyorum.”Sözlerini, Bahaüddeve’ye tekrarladım. O da geri dönüp Nihrîr’e Kuran

²⁷⁹ Burada konuşan kişinin kim olduğu anlaşılamamıştır.

götürmemi ve ona şöyle dememi söyledi: *“Bu senin inatçılığının meyvesi. Peki kime teslim olmak istiyorsun?”* Ona Kuran'ı götürdüm ve Emir'in sözlerini bildirdim. O da *“Ebû Ca'fer Haccac”* diye cevap verdi. Bahaüddeve'ye geri döndüm ve ona Nihrîr'in bu cevabını ilettim. Oradakiler bu isteğe itiraz etti ama Bahâüddeve onları dinlemeyerek Nihrîr'in Haccac'a teslim edilmesini emretti ve bu emir yerine getirildi.

1.2.8.10. Ferrâş Hüseyin tarafından uygulamaya konulan, Nihrîr'in öldürülmesini başardığı plan

Birkaç gün sonra Hüseyin geldi ve Bahaüddeve'ye şöyle dedi: *“Emir hazretleri, güvenilir bir kaynak vasıtasıyla Ebû Ca'fer Haccac'ın, size Nihrîr konusunda bir ricada bulunmak için yarın huzurunuzda çıkmak istediğini öğrendim. Eğer kabul ederseniz, yaptığınız iyi muameleye rağmen kendisinden emin olamayacağınız bir düşmandan kurtulacaksınız. Ona, Türkler tarafından nasıl itaat edildiğinin farkındasınız ve onu reddederseniz, Nihrîr'e ilave olarak Ebû Ca'fer'i de gücendireceksiniz.”* Bahâüddeve *“Peki hangi tavsiyeyi öneriyorsun?”* sorusuna, *“Nihrîr'i evinden çıkararak, ondan önce davranın”* cevabını aldı. Bunun üzerine Bahaüddeve *“O zaman nereye taşınacak?”* dedi. O da bu suale *“Evime. Yani böyle birinin tehlike yaratmayacak bir yere”* diye cevap verdi. Bu gelişmeler sonrasında, Bahâüddeve, birisinin onu yakalaması için gönderilmesini emretti. Nihrîr yakalanarak bir odaya hapsedildi. Bahaüddeve, birkaç gün sonra, akşam vakti (157) odasından çıkmıştı ki Ferrâş Hüseyin'i kardeşine fısıldarken gördü. Sırtı, Bahaüddeve'nin geldiği tarafa dönüktü. Bu yüzden Hüseyin, kardeşi tarafından uyarılınca kadar Emiri görmedi. Uyarıldıktan sonra ise yüzünü Emire döndü. Bahâüddeve, onun yüzündeki utanç belirtilerini fark ederek ona bunun ne hakkında olduğunu sordu. *“Emir hazretleri, kardeşim bana Şerefüddeve'nin birçok eski hizmetçisinin evimden geçerken Nihrîr tarafından görüldüğünü söyledi. O onlara şöyle*

seslenmiş: *'Ben Nihrîr'im; evime girin ve beni serbest bırakın.'* Ondan sorumlu kişiler onun ellerinden zorla alınacağından korktuklarından onu öldürmüşler” diye yanıtladı. Bu sözler sonrasında Emir, *“Allah belanı versin, sen ne diyorsun?”* dedi. Hüseyin de *“Emir hazretleri ne duyuyorsa,”* diye cevap verdi. Bahâüddeve, bu haberden çok endişelendi. Daha sonra, Hüseyin'in anlattığı bu hikâyenin yanlış olduğunu ve Nihrîr'i öldürmekle görevli kişilere, onun tarafından emir verildiğini öğrendi ama duygularını kendine sakladı ve onları Hüseyin'e açıklamadı.

1.2.8.11. Ebû Nasr İbn Ka'b'ın, Nihrîr'in ölümünden sonra karşılaştığı durum hakkında

Ebû'l-Hasan el-Kevkebî İbn Ka'b'ı evine götürmüş ve ondan para almıştı. Nihrîr öldürüldüğünde ise ondan aldığı şeyin açığa çıkmasından korkuyordu. Büyük Üstad olarak bilinen Ebû Nasr şöyle anlatmaktadır: *"Bir gün el-Kevkebî ile oturuyordum, hazine hizmetkârı geldi ve ona duymadığım bir şey fısıldadı. Sonra da geri gitti. el-Kevkebî bana dedi ki: "Ne hakkında konuştuğumuzu biliyor musun?" Bilmediğimi söyledim. Bunun üzerine, "İbn Ka'b'a iki kez zehir verildi ve etkisiz oldu; üçüncü bir doz uygulandı ve sadece yüzünde bir şişliğe sebep oldu" dedi. Söylediklerinden şaşırmışım. Ertesi gün bana, İbn Ka'b'a ne olduğunu bilip bilmediğimi sordu. Bilmediğimi söyledim. "Zehir iyi değildi, kılıçla ona yardım etmek zorunda kaldık" dedikten sonra, güldü.*

1.2.8.12. Bir ikaz ve misâl içeren muhteşem bir bedelin kaydı

Ferrâş ve el-Kevkebî bu cürümleri işlediklerinde, Yüce Allah onlardan hızlı bir şekilde öd aldı. Ferrâş, Nihrîr'in evinde hapsedildi ve kısa bir süre sonra da öldürüldü.

el-Kevkebî'ye (158) infaz için defalarca zehir verildi ve işe yaramadığı için perde kordonu ile boğuldu. Orada olan bir Türk, onu bıçakladı. Bu korkunç, bu kutsal intikamı düşünün; işte, kısasa kısas!

*“Cesaretini kaybetmiş [mecalsiz] dahi ol; çabaladığın zaman üstesinden
gelebileceksin.”²⁸⁰*

Cenâb-ı Allah, bu dünyada öc almadan önce ekseriyetle mühlet verir. Peki, her bir zerrenin hesaba katılacağı bir sonraki aşama olan ahiret hakkında ne olacağını düşünüyorsunuz? Ah, yanlış işlerin içerisinde olanların kaderi ne acıdır. Bu aptal ve zavallılar başka birine kötülük yaptığını mı düşünüyorlar? Hayır, hayır. Sadece kendine kötülük yaptılar. Hâkimin adil ve kararının kesin olduğunu bilmiyorlar mı? Öyleyse neden hesaba çekileceği gün, sorulacak olanlara cevap vermek için hazırlanmamıştır? *“Biz size yakın bir azâb ile sizi uyardık. O gün ki kişi önceden yaptıklarına bakacak ve inkârcı kişi: ‘Keşke toprak olsaydım’ diyecektir.”²⁸¹*

Bu sırada, içlerinde eski dargınlıklarını barındırmakta olan Deylemliler ile Türkler arasında yeni bir anlaşmazlık baş gösterdi ve eski mücadeleler yeniden ortaya çıktı. Deylemliler, kendilerini sokaklarda emniyete aldılar. İş ciddileşti ve çatışmalar Bahaüddeve’nin Türklerin kampına gidip de çadırını onların çadırları arasına kurmasına kadar devam etti. Çünkü onlar daha güçlü ve bunun yanında daha sadık olan taraftılar. Emir bu meseleleri düzeltti. Bahaüddeve onlar *“Savaş ağırlıklarını bırakana kadar”²⁸²* ve barış sağlanıncaya kadar Türkleri yatıştırdı. Aynı zamanda Deylemliler ile de görüşmeler yürüttü. Türkler bir süre sonra şehre geri döndüler. İki taraf kucaklaştı, birbirlerine hediyeler verdiler ve yeminler edildi. Türkler, güçlerini artırıp daha kuvvetli

²⁸⁰ Özlü bir söz

²⁸¹ Nebe Suresi 40.âyet. Bkz. **Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 2012, s. 582

²⁸² Amedroz’un çevirisinde, 5.âyet olarak geçen bu âyet, Aslında 4.Âyettir. Bkz. **Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 2012, s. 506

hale gelirken, Deylemliler, bu kargaşadan sonra zayıflayıp bölündüler ve muhtelif birçok yere dağıldılar.

1.2.8.13. Ayrıldıktan sonra Ebû Ali'nin kaderi

Yukarıda kaydedildiği gibi²⁸³, Emir Ebû Ali²⁸⁴ maiyyetiyle birlikte yola çıktı. Vâsıt'a vardıklarında, Şerefüddeve'den haber gelmez oldu. Bu durum, şüpheyi sebebiyet verdi. Daha sonra onların, Şerefüddeve'nin hayatından ümitlerini kesmelerine neden olan haberler geldi. Emir Ebû Ali (159), Türklerle kara yoluyla ilerlerken; hazineler, kadınlar ve eşyalar ise deniz yoluyla Basra'ya gitti. Buluşma noktası Matârâ idi. Şerefüddeve'nin ölüm haberi nihayet geldi. Hâcib Ebû Ali İbn Ebû'r-Reyyân ile birlikte Ebû Şücâ Bekrân b. Ebû'l-Fevâris, sefere çıkan bu grubu geri çağırmaya başladı. Emir Ebû Ali'nin Errecân'a gitmek için acele etmesi tavsiye edildi. O da denileni yaptı. Yanında kadınların en önemlileri de vardı. Yanındakiler hafif teçhiz edilmişti. Emir Ebû Ali maiyetinden geri kalanların ve eşyalarının Errecân'a deniz yoluyla ulaştırılması konusunda, Abadan Valisi Tâhir b. Zeyd'e güveniyordu. Bunların belirli bir kısmı aslında daha önce gönderilmişti. Bekrân ve İbn Ebû'r-Reyyân, daha sonra gelip henüz başlanmayan her hazırlığı durdurdular ve onları rahatlatmak için geldiklerini belirttiler. Şerefüddeve'nin mülkündeki payını almak için Emir Ebû Ali'yi, amcası Bahaüddeve'nin yanına geri getirdiler. Daha sonra da sefere çıkanlar Basra'dan Abadan'a geri getirildiler.

Basra'da halihazırda -hiçbir şekilde ödenemeyecek olan tahta çıkma parası için- ayaklanmış durumda bulunan Deylemliler vardı. Bekrân, borçla ciddi miktarda giysi ve tabak aldı. Sonra, Emir Ebû Ali'nin geri dönmesine dair umutsuzluğa kapılıp kalanına el

²⁸³ s.151. Bkz. H.F.Amedroz, 1921, s.166,dn:1.

²⁸⁴ Şerefüddeve'nin oğlu

koydu. Emir Ebû Ali, Şerefüddeve'yi temsil etmek üzere atanmış olan, Ebû'l-Kâsım er-Radî'nin bulunduğu Errecân'a ulaştı. Onlara, aralarında Hûmartekin el-Himsî, Ebû'l-Garât²⁸⁵ Baki gibi memurlarla diğer rütbelilerin olduğu birçok Türk katıldı. Bunlar, ordunun büyük kısmını oluşturdu. Böylece Fârs'a ilerlemeye karar verdiler.

1.2.8.14. Alâ b. Hasan tarafından yapılan, sonradan pişman olduğu ve düşüncesizce uygulamaya konulan plan

Alâ b. Hasan bu seferi duyduğunda, Ebû Ali'nin, -kendisi henüz güç kazanmadan- **(160)** kuvvetlerini güvence altına almasından korktu. Deylemlileri sadakat içinde birleştirme planlarından bahsederek, aceleyle Emir Ebû Ali ve Ebû'l-Kâsım er-Radî ile haberleşmeye başladı. Bu arada, Samsâmüddeve ve Emir Ebû Tâhir'in hapsedildiği kalenin başındaki kişi, ikisini de serbest bıraktı. Aynı şey Fûlâd b. Menazir'in bulunduğu kalenin yöneticisi tarafından da yapıldı. Üçü, Sîrâf'ta bir araya geldiler. Deylemliler, yönetimi Samsâmüddeve ve Ebû Tâhir'e vermeye karar verip de ilkelerini belirlerken, Fûlâd da bunun gerçekleştirilmesi ile ilgileniyordu. Alâ b. Hasan, er-Radî'nin Ebû Ali'yi kontrol ederek, onun²⁸⁶ üstesinden geleceğini ve kendisini dışarda tutmak için hükümeti otoritesi altına alacağını görerek, Emir Ebû Ali ile haberleşmiş olduğuna pişman olmuştu. Samsâmüddeve de Ebû Tâhir ve Fûlâd'a haber gönderdi. Onları çağırarak, bir takım sözler verdi ve Emirliğe dair umutlarını korudu. Emir Ebû Ali ise yoluna devam edip Şîraz'dan üç menzil uzakta durdu.

²⁸⁵ اب و الغارات

²⁸⁶ Alâ b. Hasan'ın

1.2.8.15. Alâ b. Hasan'ın, er-Radî'nin tutuklanmasını sağlayan planı hakkında

Alâ b. Hasan, Deylemlilerin ileri gelenlerinden altmışını seçti ve onlara Emir Ebû Ali ve veziri ile buluşup, kendilerinin sadakatlerini bildirmeleri talimatını verdi. Onlar da kasabaya girmeden önce, er-Radî'nin tutuklanmasını ve yerine başka birinin atanmasını, ardından Emir'in oraya yerleşmesini talep ettiler. Alâ b. Hasan bu memurlara, er-Radî'nin Fârs'taki çok sayıda iktâlarının sözünü vermişti ki bunlar onların iştahlarını kabartıyordu. Bu nedenle, taleplerinde oldukça ciddiydiler. Böylece Emir, er-Radî'nin tutuklanmasına razı oldu. er-Radî Alâ b. Hasan'a getirildi. Daha sonra da bir kaleye hapsedildi. Ebû Ali, Türklerle birlikte Şîraz'a giderek ordugâhını şehrin dışarıda kurdu.

1.2.8.16. (161) Deylemliler ve Türkler arasında anlaşmazlığa neden olan, Alâ b. Hasan tarafından düzenlenen ve onun sonunu getiren komplo hakkında

Alâ b. Hasan, Anuştekin adında bir Türk hizmetçiyi çağırarak, onu yaptığı planı yerine getirmesi hususunda ikna etmek için *“Terfîine yol açacak bir işte çalışmak ister misin?”* diye sordu. O da *“İsterdim”* diye cevap verdi. Alâ b. Hasan Anuştekin'e, Deylemlilere bir saldırı yapıp bazılarını öldürmesini ve ardından da kaçmasını söyledikten sonra *“Daha sonra seni ileriye taşıyacak ve sözümü yerine getireceğim”* diye de ekledi. Sersem hizmetkâr bu sözler üzerine ikna olduktan sonra gitti ve bir bahçe duvarına çıktı. Aşağıdan geçen iki Deylemliyi hayati organlarından okla vurdu. Bu hadise üzerine, Deylemliler ve Türkler arasında kavga çıktı. Daha sonra, onları yatıştırmak için harcanan çaba sonuç verdi ama huzursuzluklar içten içe de devam ediyordu. Alâ b. Hasan ise Emir Ebû Ali'ye ve annesine, Deylemlilerin Samsâmüddeve ve Ebû Tâhir'e bağlılıkları nedeniyle kendilerine ani bir saldırı yapabilecekleri yönünde uyarlamak için bir haber gönderdi. Bu haber üzerine Emir Ebû Ali Türklerin kampına

gitmek için hükümdarlık sarayını geceleyin gizlice terk etti. Annesi de onu takip etti. Ertesi sabah Deylemliler, Ebû Ali ile başlayıp²⁸⁷ onu kendi kuvvetlerine katmaya karar verdiler. Onun ve beraberindekilerin Türklerin kampına gittiklerini anladıktan sonra maskelerini atarak Türklere saldırdılar. Bu çatışmalar birkaç gün boyunca sürdü. Türkler Ebû Ali'yi de yanlarına alarak ayrıldılar ve Fesâ'ya gittiler. Ama yanında Şîraz'a iletmek istediği bir miktar paraya da sahip olan Vali Ebû'l-Fazl İbn Ebi Maktûm'u ve dört yüz Deylemliyi orada hazır buldular. Valiye iyilik içeren uzlaştırıcı bir mesaj ile beraber, “vezir” olarak tayin edildiği de bildirildi. Bunun üzerine, Ebû'l-Fazl İbn Ebi Maktûm yanındaki parayı Ebû Ali'nin kuvvetleri arasında dağıttı. Onlar da Deylemlileri sığındıkları bir evde kuşattılar ve saldırıda hepsini katlettiler. Türkler, elde ettikleri ganimetlerle güçlendiler. Baki Samsâmüddeve'nin de çoktan vardıği Bâbü'l-Şîraz'a kadar savaşçıların kesik başları ile birlikte ilerlerken, Emir Ebû Ali de kamp destekçileri ile birlikte Errecân'a geri döndü. Bir süre şehrin dışında, Deylemlilerle savaştılar (162) ve ülkeyi yağmaladılar. Daha sonra, burada kalmaktan bıktıkları için Errecân'a gittiler.

1.2.8.17. İbn Ebi Maktûm'un mahvolmasına yol açan, Baki'ye karşı olan düşmanlığı hakkında

İbn Ebi Maktûm ile Baki arasında, İbn Ebi Maktûm'un amansız bir düşman haline geldiği bir soğukluk vardı. Baki şehre yaklaştığında, Emir Ebû Ali tarafından karşılandı ki yanında İbn Ebi Maktûm da vardı. Emir Ebû Ali yeni gelenlerle tanışmak için beklediğinde, onlar öne çıkarak onu tazim ettiler ama Baki uzak durdu. Ardından, Türklerden biri İbn Ebi Maktûm'a gitti, durra'anın kolundan çekerek diğerlerinin de yardımı ile Baki'ye getirdi. Baki de onun başını kesti ve gecikmeden Emir Ebû Ali'ye gitti. Bu arada insanlar arasında bir kargaşa vardı ve beraberindekilerin çoğu

²⁸⁷ Saldırmaya başlamaları kastedilmektedir.

saklanmıştı. Baki gözlerini Emire çevirdiğinde, önündeki yeri öptü ve mazeretini sunarak şöyle dedi: *“Köleleriniz, size ve onlara karşı olan kötü niyetlerini bildikleri, sizi ve onları Samsâmüddeve’ye teslim etmek için yazışmaları öğrendiklerinden dolayı, bu adamı öldürme cesaretini buldular. Biz, sizin köleleriniz ve esirleriniziz. Hayatlarımız ve başlarımız sizin için feda edilmeye hazırdır.”* Emir Ebû Ali ise bu sözlerden memnuniyet duyduğunu ifade etti.

Emir Ebû Ali kısa bir süre sonra, Bahâüddeve tarafından gönderildikten sonra adalet salıkveren sözler getiren Ebû Ali Hasan b. Muhammed b. Nasr’a vararak gizlice yatıştırdıkları Türklerle uzun süre sohbet etti. Bu, Vâsıt’ta bulunan Bahaüddeve’nin sarayına dönmek gerektiği konusunda karar verinceye kadar devam etti. Oraya yaklaştığında ise şerefle karşılandı. Dostça bir kabul merasimi düzenleyen Bahaüddeve’nin huzuruna getirildi. Bahâüddeve, Emir Ebû Ali’ye onurlu bir yer verdi. Onunla dostça konuşarak ona bir içki sundu. Birkaç gün sonra da tutukladı. Daha sonra Basra’ya gönderildi ve orada hapsedildi. Bahâüddeve ise Fârs’a doğru ilerledi. Irak’a döndüğünde de Ebû Ali’yi ve onu boğma görevi verdiği Ebû'l-Hasan el-Kevkebî’yi yanına çağırdı.

1.2.8.18. (163) Samsâmüddeve’nin kaderi hakkında; Şerefüddeve’nin ölümünden sonra serbest bırakılması ve tekrar Fârs’ta hükümdar olması

Samsâmüddeve ve Ebû Tâhir’in serbest bırakıldıktan sonra Sîrâf’a geldiklerini daha evvel zaten kaydetmiştik. Emir Ebû Ali ve Türkler Bâb-ı Şîraz’dan ayrıldıklarında, Alâ b. Hasan Samsâmüddeve ve Ebû Tâhir’e, onlar için yolu nasıl hazırladıklarını anlattıktan sonra bir an önce yola devam etmeleri tavsiyelerini verdi. Öyle de yaptılar ve

Devletâbâd²⁸⁸’da durakladıktan sonra kente girdiler. Emir Ebû Tâhir enerjisiyle ve cesaretiyle güçlü hale geldi. Fûlâd b. Menâzir, Deylemlilerin yönetimini üstlendikten sonra Alâ b. Hasan onu tercih etti. Böylelikle ikisi uyumlu bir şekilde işbirliği yaptı. Zehirlendiği söylenen Emir Ebû Tâhir ise öldü. Bu arada Fûlâd yönetimi tekeline aldı. Bu gelişmeden sonra, Alâ b. Hasan ile Fûlâd arasında kötü bir hissiyat hasıl oldu. Bu, Alâ b. Hasan’ı Fârs’ı terkederek Rey’e gitmeye zorladı. Bu olay yeri geldiğinde kaydedilecektir.

Bu yıl, Hûzistân bölgelerini topraklarına katmak ve Irak’ı işgal etmek amacıyla Fahrüddeve tarafından düzenlenen seferle ilgili bilgiler rapor edildi.

1.2.8.19. Fahrüddeve’yi Irak’a talip olmaya iten teşvik hakkında

es-Sâhib İbn Abbâd, hayatı boyunca her zaman Bağdat’a düşküncü ve orada hükmetmeye istekliydi. Bunun için de fırsatları kolluyordu. Şerefüddeve öldüğünde, bu arzusunu yerine getirmeye niyetlenerek amacına ulaşabileceğine inandı. Irak topraklarının ihtişamını Fahrüddeve’nin önüne koymak ve oraları kolayca ele geçirilebileceği hakkında ona güvence vermek için bazı kişileri önceden ayarladı. es-Sâhib ise sonunda Fahrüddeve tarafından açıkça görüşleri soruluncaya kadar, sonuçlarından ve sorumluluktan korktuğundan böyle bir girişim için açıkça tavsiye vermekten çekindi. Kendisine sorulduğunda cevabı şuydu: *“Bu, Şâhinşâh²⁸⁹’ın karar vermesi gereken bir konu. Bu bölgelerin ihtişamının hala saklı kaldığı çok iyi bilinmektedir ve Emir hazretlerinin talihi çok açık. Herhangi bir planınız varsa, size*

²⁸⁸ Hindistan’ın Maharaştra eyaletinde kaya üzerine inşa edilmiş kalesiyle meşhur tarihî bir şehirdir. Bugün Evrengâbâd’a bağlı bir köy olan Devletâbâd’ın asıl adı Devagiri (Tanrı dağı) olup daha sonra Deogiri diye şöhret bulmuş ve Yadava hânedanının başşehri olmuştur. Bkz. Khaliq Ahmad Nizami, “Devletâbâd“, **DİA**, 9.cilt, İstanbul, 1991, s. 242

²⁸⁹ شاهنشاه ; Şahların şahı

hizmet ederim (164) ve hedeflerinizi fazlasıyla gerçekleştiririm.” Fahrüddeve Irak'ı işgal etmeye karar verdi ve Hemedân'a doğru ilerledi. Bedr b. Hasanveyh tarafından ziyaret edildi ve orada bir süre kaldı. Bedr ve Sâhib'in karayoluyla devam etmesi gerektiği ve Fahrüddeve'nin ordunun geri kalanıyla birlikte Ahvâz üzerinden ilerlemesi hususunda düşündükten sonra nihayet bir plan yaptı. Bu arada es-Sâhib de bir menzil ilerlemişti.

1.2.8.20. Fahrüddeve'ye verilen, Sâhib'i geri çağırmasına neden olan tavsiye

Fahrüddeve'ye Sâhib'in ondan ayrılmasının bir hata olduğu söylendi. Çünkü Adudüddeve'nin çocukları tarafından ona kolayca yaklaşılabiliyor ve o da onların tarafına geçebilirdi. Bu yüzden, Fahrüddeve onu geri çağırdı ve tüm birlikler Ahvâz'a doğru ilerledi. O sırada Ebû Mansûr İbn Alika²⁹⁰ Ahvâz'da savaş veziri²⁹¹ ve Ebû Abdullah İbn Esad da Harâc Veziri idi. İkisi de Şerefüddeve tarafından atanmışlardı. Şerefüddeve'nin ölümünden sonra Ebû'l-Hasan el-Kevkebî, Ebû Mansûr İbn Alika'yı yerinden ederek tutuklamak istedi. Bu amaçla, Ferrâş Hüseyin'in bir erkek kardeşini görevlendirdi. Ama Ebû Mansûr bu planı başkentteki bir arkadaşından duyduktan sonra, evini, eşyalarını ve atlarının büyük kısmını bırakarak Fahrüddeve'ye katılmak üzere Arapların bir kısmı ile birlikte yola çıktı. Onun ayrılmasından sonra, Deylemliler onun çok sayıdaki malını yağmaladı.

²⁹⁰ عبد كا

²⁹¹ Sâhib-i Divanü'l-Ceyş

1.2.8.21. Ebû Abdullah İbn Esad'ın, ele geçirilenlerin diplomatik olarak kurtarıldığı zekice planı hakkında

Ebû Abdullah İbn Esad, Deylemli subaylarını toplayarak alınan malların ve hayvanların, artık Bahaüddeve'ye ait olduğunu ve onları yağmalamanın sadakatsiz bir davranış olduğunu söyledi. O zaman alınanlar ya iade edilmeli ya da kendisinin istifa etmesine izin vermeliydiler. Hangi yolu benimsemeleri gerektiğini biliyorlardı. Ebû Abdullah İbn Esad'a bu işin daha düşük rütbedekiler tarafından yapıldığını ve onları engelleme güçlerinin olmadığını söylediler. Buna rağmen o, yağmalananları iade etmeyi ve durumu kurtarma konusunda işbirliği yapmaya yemin edinceye onlarla kadar görüşmeleri sürdürdü. Nihayet bu taahhüt **(165)** gerçekleştirildi ama daha sonra, tahta çıkma parası talep ettiler. Ebû Abdullah, belirli bir miktar para elde etti ve onların değerleri belirlenmemiş mal ve hayvanları ellerinde tutmalarına da izin verdi. Böylece bu durum onları memnun etti.

Fahrüddeve'nin bu seferinin haberi toprakları dışına yayıldı ve sonuç olarak Deylemliler ile Türkler arasında birkaç gün süren çatışmaya yol açan bir nefrete sebep oldu. Bundan sonra Türkler ve Bahaüddeve'nin diğer yandaşları, Ahvâz'dan Irak yönünde ayrıldılar.

1.2.8.22. Fahrüddeve Ahvâz'a girdiği zaman yaşananlar ve onun başarısızlığına ve kenara çekilmesine yol açan uygunsuz davranışlar

es-Sâhib İbn Abbâd öncü olarak ilerlemeye devam etti ve Ahvâz'ı ele geçirdi. Yirmi gün sonra, Fahrüddeve de ona katıldı. Çadırlarını Büstanü'l-Baridi'de²⁹² kurdu. Ordu ondan hevesle hediyeler ve ödüller bekliyordu. Ancak o, onların beklentilerini

²⁹² بستان لبردی ; Baridi'nin Bahçesi

yerine getirmedi veya daha farklı bir ifadeyle, bu konuda şartların gerektirdiğini yapmadı. Mihrican Festivali²⁹³ zamanı geldiğinde, Hûzistânlı subaylar o mevsimde alışla geldiği üzere hizmet nişanesi olarak atlar getirdiler. Fahrüddeve onların binmekten hoşlandıkları atların alınmasını emretti. En iyi atlar alındı. Ama bu durum subaylar arasında hoşnutsuzluk yarattı. Fahrüddeve, daha sonra açık bir şekilde sözünden dönüp onları geri çağırmasa bile, onların iktâlarına el koydu ve gelirlerini kontrol etmelerini yasakladı. Bu müsadere sırasında gelir görevlileri, iktâlarda bulunanları ele geçirdi. Bu öfke ve kızgınlığa neden oldu.

Fahrüddeve ile birlikte gelen Deylemlî subaylar da hırçınlaştı. Çünkü Rey ve el-Cibâl'in kazalarındaki iktâların değeri 20.000 ile 30.000 dirhem arasında değişirken, Hûzistânlı subaylarının iktâları **(166)** 200.000 ile 300.000 dirhem arasında değişiyordu. Bu, büyük bir kıskançlık ve kine neden oldu. Bunun yanı sıra, Dicle'de olağanüstü bir olay yaşandı ki bu Cenâb-ı Allah'ın muradının sebepler aracılığıyla yerine getirilmesini sağladı. Dicle bu günlerde alışılmadık bir yüksekliğe ulaştı ve çadırları su bastı, bazılarını ise götürdü. Sonuç olarak, Fahrüddeve, taşkınlara alışkın olmadığı için gördükleri karşısında şaşkınlığa uğradı ve ordusunun başından ayrıldı. es-Sâhib'in onları bu bölgelere, tahribe sebebiyet vermelerinden başka bir amaçla getirmediği söyleniyordu. Bu söylentiler sonucu ordu kızgın ve şüpheli bir hale geldi ve otorite sarsıldı. Her birinin yüzünde zayıflıklarının kanıtı vardı. Bu arada Fahrüddeve'nin Ahvâz'a geldiği haberi Bağdat'a ulaştı.

²⁹³ İran'da Zerdüşt öncesi dönemlerden itibaren hasat kutlamalarını ifade eden "Mihrican" ile (Mehrecan) bahar kutlamalarını ifade eden Nevruz'un var olduğu konusunda çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Bkz. Şinasi Gündüz, 2007, s.60-61.

1.2.8.23. Fahrüddeve’yi karşılamak üzere Bahâüddeve tarafından teçhiz edilen kuvvetler hakkında

Bahâüddeve Fahrüddeve’nin Ahvâz’a geldiğini öğrendiğinde, çok endişelendi. Bu sefere ve savaşa devam etmek üzere Ferrâş Hüseyin b. Ali’yi görevlendirdi. Onu terfi ettirdi. Ona, daha yüksek rütbeli bir adama yakışır şekilde hil’at ve “Sâhib” unvanını verdi. Bu durum İbn Abbâd’ı sinirlendirdi. Ayrıca, onunla çok miktarda para, cephane ve teçhizat da gönderdi. Ebû Ca’fer Haccac b. Hürmüz ve Hâdım Alptekin’i güçlü bir mihmandar ile onun yanında gönderdi. Bahâüddeve veda etmek için dışarı çıkması sonrasında Hüseyin yola revan oldu. Güzergâh üzerinde, kabul merasimleri ve diğer törenlerde “Emir” gibi davrandı. Harcamalarında cömert idi. Onu bu rütbeye yükselten şey; Bahâüddeve’nin yanında olması ve el-Muallim Ebû’l-Hasan el-Kevkebî’nin desteği idi ki bu destek sevgiden değil, onu başkentten uzaklaştırma ve ondan kurtulma arzusundan kaynaklanmaktaydı. Çünkü onun Bahâüddeve üzerindeki etkisi çok büyüktü. Vâsıt’a gittiğinde ve sonrasında, onunla ilgili hikâyeler anlatıldı ve Bahaüddeve’nin onun hakkındaki fikrini değiştirmek için bir nedeni vardı.

1.2.8.24. (167) Bahaüddeve’nin Ferrâş Hüseyin’e karşı duyarlılığındaki değişimin nedeni, onu tutuklaması, Bağdat’a yaptığı seferden geri çağırması ve Nihârî’nin evindeki idamı

“Büyük Üstad” olarak bilinen Ebû Nasr anlattı: Ferrâş Hüseyin sefere çıkmak istediğinde, Bahaüddeve bana şöyle dedi: *“Ferrâş Hüseyin törende geçerken ve kampına gittiğinde orada bulunmak isterdim.”* Ben de Emir’in bu isteğini ona ilettim. Emir dışarı çıktı ve yola bakarak Bâbü’l-Hattabîn²⁹⁴’de durdu. Hüseyin’in birçok Türk hizmetkârı, ince koşumlu atlara binmiş olarak kılıç ve kemerlerle geçti. Emir bu

²⁹⁴ باب الخطاب : Oduncular Kapısı

koşumların depodan olup olmadığını sordu. Ben de “Evet” dedim. Satışa sunulduklarında onları satın alarak yenilenmelerini sağladı. Daha sonra, altın ve diğer malzemelerden koşumlarıyla yedek hayvanlar geçti. Aralarında Bahaüddeve’nin verdiği, diğerleri ile birlikte satılan ve Hüseyin tarafından edinilen koşumlarla geçen bir katır da vardı. O bana şöyle dedi: “*Ebû Nasr, bu benim yemek takımım değil mi?*” Öyle olduğunu söyledim. Bana bir şeyler sormaya devam etti ve ardından “*Tüm bunları ne zaman aldı ve topladı?*” diye sordu. Hüseyin geçit bittikten sonra da odasına döndü. Emir’in çehresinin değiştiğini ve üzgün olduğunu gördüm. Odasına girerek öğleden sonraya kadar uyudu ve günün sonuna kadar da bir şey yemedi. Sonra Hüseyin, benim aracılığım ile davulların çalınmasına izin verilmesi talebini içeren bir mesaj gönderdi. Bahâüddeve, hiçbir şekilde izin verilemeyeceğini söyleyerek bu isteği reddetti. Bu cevabı Hüseyin’e ilettiğimde sinirlenerek şöyle dedi: “*Ahmakça davranışlarıyla ülkenin kontrolünü ele geçirdikten sonra, böyle bir muamele ile mi Fahrüddeve’yi sınırışı etmem bekleniyor?*” Ferrâş Ahmed de benimle birlikteydi ve ne söylendiğini duydu. Kalktık; Ahmed önümdeydi ve gerçekleşen olay hakkında Bahaüddeve’yi bilgilendirdi. Emir’in yanına vardım. Bana cevabı sordu. **(168)** “*Ferrâş Ahmed de oradaydı ve benim önümde sizin huzurunuza girdi. O size anlatmış olmalı*” dedim. Cevabı tekrar etmemi istedikten sonra, düşük bir tonda ifade ettim. Bu kez dedi ki: “*Hayır. Cevap öyle değildi.*” Bunun üzerine ben de “*Emir hazretleri meselenin aslını biliyorsa, tekrar etmemin faydası nedir?*” dedim.

Hüseyin’in yolda yaptığı aşırılıklara dair raporlar ardı ardına geldi. Ebû’l-Hasan el-Kevkebî onun tarafından yapılanları en kötü şekilde göstermenin yollarını buldu ve Emire onun mahvına yol açan hikâyeler anlattı. Bir gün yine onunla konuşurken Bahâüddeve el-Kevkebî’ye şöyle dedi: “*Onu tutuklamak için birini gönder!*” Ebû’l-Hasan el-Kevkebî onu bertaraf etme şansını yakaladı ve emri yerine getirmek için

hemen Ebû Abdullah Muhammed b. Aliyyân'ın kardeşi Ebû'l-Feth'i ve Ali İbn Ebi Ali'yi onun üzerine gönderdi.

1.2.8.25. Tutuklanana kadar, konunun Ferrâş Hüseyin'den gizlendiği kayda değer tesadüf

Ferrâş Hüseyin'i tutuklamak için yollanan üç kişi²⁹⁵ Matârâ'ya vardıklarında, Hüseyin'in nerede olduğunu öğrenmekle meşgullerdi ve bu esnada bir şeyden şüphelendiler. Birileri bu üç kişinin zebzeblerini aramaları ve içlerindeki belgeleri ele geçirmeleri için adamlar yolladılar. Onlar da herhangi bir şansızlığa karşı, Hüseyin'in tutuklanmasını içeren yazılı emirleri, yanlarında olan sümeyriyye'de bırakarak önlem almışlardı. Böylece özel teknelerinden²⁹⁶ ayrıldılar. Bu nedenle, onların zebzeblerini araştıranlar, yalnızca Hüseyin hakkında yazılmış ama gizli olmayan diğer mektupları buldular. Böylece onların endişeleri de ortadan kalktı. Bu üç kişi, daha sonra Haccac ve Alptekin'le bir araya gelerek yanlarındaki gizli belgeleri onlara verdiler ve onları Bahaüddeve'nin verdiği emirler hakkında bilgilendirdiler. Daha sonra Hüseyin ile onun büyük çadırında bir araya gelerek bir süre onunla konuştular. Konuşma bitip de ayrıldıklarında, kapıyı kapatarak depolarını koruma altına aldılar. Daha sonra da onu zincirlerle birlikte Basra'ya getirdiler. Onu burada Bekrân İbn Ebû'l-Fevaris ve Ebû Ali İbn Ebû'r-Reyyan'a teslim ettiler. Daha sonra ise Hüseyin Bağdat'a gönderildi. Kendisine hayli sinirli olan Bahaüddeve, onu Nihrîr'in evine hapsedti ve (169) dilinin başının arkasından yırtılmasını emretti. Onun ölümünün ardından cesedinin Dicle Nehri'ne atılması emredildi ve emir yerine getirildi. Temizlik ve ferrâşlık görevi ile

²⁹⁵ Yukarıda iki kişinin gönderildiği ifade edilirken burada üç kişiden bahsedilmektedir. Ancak üçüncü kişinin kim olduğu belirsiz kalmıştır.

²⁹⁶ Zebzeb belki de

hil'at aldığı zaman arasında çok kısa bir zaman vardı. Aynı şekilde tayini ile idamı arasında da çok kısa bir zaman geçmişti.

Hayır işlemeyen ve sırat-ı müstakim üzere olmadan en dipten en tepeye yükselen bir adamın, birden bire tepe taklak gitmesi, bağlarının kopması ve eklemlerinin kesilmesi, mahvolması ve ateşinin sönmeye oldukça doğaldır. Yangınlar, hızlıca alev haline gelmelerine karşın, aynı zamanda da en hızlı şekilde söner. Kalın ılgın ağacında ise daha yavaş harlanır, daha uzun yanar ve o ağaç daha dayanıklıdır. Kazananları kaybedenlerden ayıran ve her durumda geçerli olan sonuç işte budur.

Bahaüddeve Hüseyin'i ele geçirdikten sonra, seferin sorumluluğunu Ebû'l-Alâ Ubeydullah b. el-Fazl'a verdi ki oradaki başarısını yeniden anlatmayı umuyoruz.

1.2.8.26. Ahvâz'a gönderilen bir orduyu teçhiz etmek için Fahrüddeve tarafından yapılan düzenlemeler

Fahrüddeve Bahaüddeve'nin ordusunun öncülerinin Hûzistân topraklarına yaklaştığını öğrendiğinde, onları karşılamak için askerler gönderdi. Fahrüddeve'nin dayısı olan İbn Hasan, Şahfirûz ve diğerleri üç bin Deylemli'ye; Bedr b. Hasanveyh de dört bin Kürt'e öncülük ediyordu. Dübeyş b. Afîf el-Esedî ise çok sayıda Arap'ı yönetiyordu. Bu şartlar altında çatışma gerçekleşti ve Fahrüddeve'nin adamlarının bozgunuyla sonuçlandı.

1.2.8.27. Fahrüddeve'nin öncülerinin bozgununa neden olan tesadüfler

Hiç kimse Bahâüddeve'nin ordusunun kendilerine karşı koyabileceğini hayal edemez, zannetmez ya da zahiren bu sonucu çıkaramazdı. Onlara sadece Allah yardım edebilirdi. Ama bazı gelişmeler yaşandı. Çatışma bazı nehirlerle yakın gerçekleşmişti.

(170) Çatışma sırasında her yana yayılmış bir su taşkını vardı. Fahrüddeve'nin adamları bu su taşkınının, kendilerini boğma niyetiyle bent kapaklarının stratejik olarak açılmasının bir sonucu olduğunu düşündüler. Çünkü nehirlerin, doğal bir şekilde yükselmeleri durumuyla daha evvel hiç karşılaşmamışlardı. Böylece, çatışma alanına sırtlarını çevirdiler ve Ahvâz'a çekildiler. Yüksek rütbelilerin bazılarının yakalanmasına karşılık; safların ve sıraların çoğu kaçmayı başardı. Bedr b. Hasanveyh'in, kendisini yüksek bir yerde konuşlandırıp çatışmadan uzak durduğu ve Dübeys b. Afif'in de savaştan önce geri çekildiği iddia ediliyordu. Muhtemelen es-Sâhib de, Fahrüddeve'nin kendisiyle ilgili şüpheleri ve Hemedân'dan karayolu ile Irak'a doğru yola çıktıktan sonra, onun Adudüddeve'nin oğulları tarafına geçme ihtimalinin Fahrüddeve'de yarattığı korku üzerine, geri çağırılmış olmasından dolayı buna dâhildi. Böyle bir davranışın muhatabında bir iz bırakması ve masumun bir suçlu gibi davranması olasıdır. Fahrüddeve'nin onun tavsiyesini sürekli olarak reddetmesinde başka bir neden de bulunabilir.

Yenilen ordu Ahvâz'a geri döndüğünde, Fahrüddeve şaşkınlık içindeydi ve ne yapması gerektiği konusunda kararsızdı.

1.2.8.28. Fahrüddeve'nin destek vermeyi reddettiği, es-Sâhib tarafından önerilen akıllıca plan

Es-Sâhib Fahrüddeve'ye şöyle dedi: *“Böyle bir durum, elinin rahat olmasını gerektirir. Askerleri ciddi şekilde kısıtlıyorsun. Onlara bizden umut etmeleri için çok az şey verdin ve böylece onları soğuttun. Eğer sorunu cömert ve uzlaştırmacı önlemlerle doğru bir şekilde ortaya koyarsanız, bu toprakların gelirinin karşılığını bir yıldan önce size defalarca ödeyeceğimi taahhüt ediyorum.”* Fahrüddeve buna yanaşmadı. Yaptığı en büyük şey, müsadere nedeniyle iktâları elinden alınan Hûzistânlı subayları

sakinleştirmek oldu. Ancak bu yılın gelirleri kaybedildiği için²⁹⁷, onları yatıştırmakta başarılı olamadı. Fahrüddevle karakterindeki bu derece belirgin olan cimrilik nedeniyle, herhangi bir lütuf ihsan etmeyi başaramadı. Böylece, adamları ondan uzaklaşmaya ve Bahaüddevle'nin güçlerine katılmaya başladı. Nakîbler, -her sabah olduğu gibi- çadırların etrafında dolaşırken, çadırların birçoğunu terkedilmiş olarak buldular **(171)**. Yırtık dikilemeyecek kadar büyüdü, hastalığın iyileştirilmesi hekim için çok zordu:

*“Buna rağmen, deri çürüme nedeniyle parçalanmaya başladığında, debbağa galip gelir.”*²⁹⁸

Fahrüddevle, ellinde çökmekte olan planları ve adamlarının dağılması durumu ile karşı karşıya kalmayı zorlu buldu. Bu yüzden Rey'e çekildi ama yolda tutuklandı. O şehirdeki memurların birçoğu ise öldürüldü. Ebû'l-Alâ Ubeydullah b. el-Fazl Ahvâz'a girerek kendini oranın yöneticisi ilan etti.

Ebû Abdullah İbn Esad es-Sâhib Ahvâz'a ulaşmadan önce, Deylemliler tarafından tutuklandı ve maruz kaldığı bir hastalık nedeniyle de hapiste öldü. es-Sâhib ise Ahvâz'da kendisini neredeyse öldürecek bir hastalıktan muzdaripti. Ancak daha sonra iyileşti. Evinin tüm eşyasını, parasını, kıyafetlerini ve mobilyasını sadaka olarak verdi. Ardından, hepsini yeniden yerine koydu.

1.2.8.29. Kendisine Ahvâz'da hatırlatılan es-Sâhib'in sözleri

Bazı insanların, es-Sâhib'e muzdarip oldukları bazı adaletsiz uygulamalar konusunda başvurdıkları ve onun da bu dilekçenin arkasına şu şekilde yazdığı söylenir:

“Bir ay boyunca adaletsizlikle ama sonsuza dek adaletle yaşayacaklar.” Acayip bir

²⁹⁷ İhtiyaç zamanlarında gelecek yılın gelirlerine el uzatmak yaygın bir çözümdü. Buradan anlaşılan bir sonraki yılın gelirlerinin aynı saikle önceden kullanılmış olmasıdır.

²⁹⁸ Darb-ı Mesel olmuş bir söz

ferman! Bir, bir ay boyunca sıkıntı yaşamamak için bir saat boyunca adaletsizliği hoşgörür mü? Ama ay bitmeden önce, Allah'ın yeni sebepler yaratacağını kim, nasıl bilebilirdi ki?

Aynı zamanda kâtiblere, her bölgenin gelirine ilişkin bir rapor hazırlamalarını emrettiği söylenmektedir. İsteddiği hazırlandıktan sonra es-Sâhib'e getirildi. O, maliyecilerin ve idarecilerin toplanmasını ve her bölge tarafından üretilen mallar hususunda aralarında açık artırma yapılmasını emretti. Tüccarlara sunulan mallar için teklif vermeleri hususu, bölgelerdeki görevlilere teklif edildi. Bu acayip bir yönetim örneğidir. Bununla birlikte, işlemlerinin anlaşma ve kurallara göre yürütüldüğü bölgelerde ve Rey'de, bunun kâtibler tarafından pek onaylanmadığı söylenir. Çünkü ilk zamanlar hariç olmak üzere, Irak'ta ve komşu bölgelerdeki Emir'in topraklarında üretilen malların, tüccarlar arasında açık artırmaya konulduğuna dair bir işlemi hiç duymadık.

1.2.8.30. Bu konuyla ilgili övgüye değer bir eylemin hikâyesi

Vezirlerden birinin -Ben Ali b. İsâ olduğunu tahmin ediyorum ama kesin olarak söyleyemem- yıllardan birinde, ürünlerinin aralarında satılması için tüccarları topladığı söylenir. Tüccarlar düşük fiyatlarla aralarında anlaşmışlardı. Ama bu tüccarlardan biri öne çıkarak, vezirin verilen tutarların -biri dışında- teminatlarından memnun kalmayacağı inancıyla, daha fazlasını teklif edemeyen diğerlerinin verdiklerinden daha fazlasını verdi. Miktar muazzamdı. Ancak vezir, fiyatı indirtti. Tüccarlar ise anlaşmayı kaybetmekten korktukları için, 10.000 dinar ön ödeme verdiler. Bununla birlikte vezir, onlara çoktan işin başladığını ve okun yaydan çıktığını söyledi. Üretimin öne çıkan o adama, bedelinin ise onlara ait olduğunu söyledi. *“Şimdi artışınızı kabul etme veya reddetme seçeneğine sahipsiniz. Bu size bağlı”* dedi. Adamdan koşulları kabul etmesini

ya da kabul etmiyorsa gitmesini istediler. Adam tüm isteklerini bir kenara bırakarak, öncekini kabul edip satın alma görevini üstlendi ve 10.000 dinarı da evine götürdü.

Bu işlem takdire şayandır; sözleşmelerin, şartların ve vaatlerin hakkaniyetli bir şekilde gözetilmesi politik ve diplomatiktir. İlk başta, bir kayıp gibi görünse de sonuçları itibarıyla en kârlı olanıdır. Bir vezirin sözüne güvenilmezse, iş nereye dayanır? Hükümet bir bina, dürüstlük ve bir destektir. Binada her bölüm birbirini destekler ve eğer destek dengesiz olursa bütün bina çöker.

Devam edecek olursak: Bu yıl Ebû'l-Kâsım Abdülaziz b. Yusuf serbest bırakıldıktan sonra Bağdat'a döndü. Mahvolmaktan da son anda kurtuldu.

1.2.8.31. Kurtuluşuyla sonuçlanan olayda, Alâ b. Hasan'ın ağırdan alması

Yukarıda belirtildiği gibi Ebû'l-Kâsım Abdülaziz b. Yusuf bir kaleye hapsedilmiş ve Alâ b. Hasan tarafından gizlice ilgilenilmişti. Şerefüddeve'nin zamanının sonlarına doğru, infaz için emir (173)²⁹⁹ getiren bir elçi geldi. Alâ b. Hasan ile aralarındaki ilişki nedeniyle bu emir sıkıntı yarattığından idamı gecikti. Daha sonra da Şerefüddeve'nin ölüm haberi geldi. Yeni Emir başa geçinceye kadar olan dönem içerisinde Alâ b. Hasan, Ebû'l-Kâsım Abdülaziz b. Yusuf'un hapishaneden serbest bırakılması için birisini yolladı ve ona Irak'a gitmesini tavsiye etti. Ebû'l-Kâsım Abdülaziz b. Yusuf da serbest kaldıktan sonra, Basra'ya gitti. Alâ b. Hasan oradan ayrılarak Bağdat'a gelmesini istedi ve öyle de oldu.

Bu yıl, Muhammed b. Ömer el-Alevî ve kâtibi Ebû'l-Hasan Ali b. Hasan tutuklandı.

²⁹⁹ 172'inci sayfa metinde belirtilmiyor.

1.2.8.32. Bu olay hakkında

Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ömer'in zenginliği ve gelirleri, Şerefüddeve zamanında artmıştı. Öyle ki Ali b. Tâhir, Sûku'l-Furat'ın diğer iş alanları arasındaki bölgelerini incelemeye gittiğinde, Muhammed b. Ömer'in toplamı 20.000.000 dirhemi bulan mülkleri üzerine bir rapor yazdı. eş-Şerîf Ebû'l-Hasan³⁰⁰ bunu öğrenince sinirlendi ve şüpheyne düştü.

1.2.8.33. Şerefüddeve'yi yatıştırmak için Muhammed b. Ömer tarafından tasarlanan bilgece plan

“el-Hatır”³⁰¹ adındaki bu ferrâş, Ali b. Hüseyin'i çağırđı ve geldiğinde ise ona şöyle hitap etti: *“Bu mesajı, benden Emir hazretlerine götürün. Beni hapishanede iken serbest bırakan, bana hayatımı veren, malımı mülkümü teyid eden ve bana iyilik üstüne iyilik yapan siz Emir hazretlerinden başka, hiçbir kimseye borçlu değilim. İbn Tâhir'in, mülkümü yirmi milyon dirhem olarak tahmin ettiğı bir rapor hazırladığı söylendi. Bu mülkler, asıl sahibine, yani size aittir. Yarısını Emir Ebû Ali'ye tahsis etmek ve hediye olarak vermek istiyorum.”* Ferrâş Ali b. Hüseyin, bu mesajları Şerefüddeve'ye tekrarladı.

1.2.8.34. (174) Şerefüddeve'nin mesaja yanıtı, yüksek zekâ ve cömertliğin göstergesi

Şerefüddeve'in cevabı ise şöyle idi: *“Söyleyin ona: Mesajını aldım. Fikrime göre, teminatınız size yapılan iyiliklerden daha büyüktür ve geliriniz belirtmiş*

³⁰⁰ Muhammed b. Ömer kastedilmektedir.

³⁰¹ ال خطر

olduğunuzdan kat be kat daha fazladır. Sizin durumunuzda bunları gözardı etmeliyim. Allah, bol miktar olan bu mallarınızı güvence altına aldı ve Ebû Ali'nin mülkünüze müdahale etme şansı yok. Yani huzurlu ve korkusuz olun.”

Kuşkusuz bu tutum asil ve yüce idi ve bu sözlerin duyulması kabul edilebilirdi. Bunlar, Allah'ın kendi hizmetkârlarına verdiği armağanlardır. Bir insan, kendi gücü ve gayreti ile değil, ilahi rehberlikle doğru olanı yapar.

Şerefüddeve öldüğünde ve yönetim Bahaüddeve'ye geçtiğinde, el-Muallim Ebû'l-Hasan el-Kevkebî işleri kontrol altına aldı ve onun³⁰² servetine göz dikti. Bahaüddeve'ye onun servetini ele geçirmesini ve mülklerine el koymasını tavsiye etti. Bu yüzden, muhafızları ve kâtibleriyle birlikte tutuklandı ve şimdi bahsedileceği gibi hapiste kaldı.

Bahâüddeve, bu yıl meralar üzerindeki verginin Sevâd'a gönderilmesini emretti. Yine bu yıl Ebû Nasr Haşâde, Banu Hamdân'ın oraya girişinden sonra Musul'dan döndü.

1.2.8.35. İki Hamdânînin Bağdat'tan ayrılması ve Haşâde ile olan savaşlarındaki kaderleri hakkında

Şerefüddeve vefat ettiğinde, Hamdân'ın soyundan olan Ebû Tâhir İbrâhim ve Ebû Abdullah el-Hüseyn, Musul'a ilerlemeyi düşünmeye başladılar. Bunun için izin istediler³⁰³. İzin verildiğinde ise bir fırsat yakalamış oldular. (175) Böylelikle bütün aileleriyle yolculuk ettiler. Başkentteki insanlar, gitmelerine izin vermekle yaptıkları hatayı anladıktan sonra, onlara engel olmak ve onları geri çağırmak için Haşâde'ye talimatlar gönderdiler. Onlar el-Hadîse'ye ulaştıklarında, Haşâde'den geldikleri yere

³⁰² Muhammed b. Ömer'in

³⁰³ Muhtemelen Bahaüddeve'den izin istediler.

geri dönmelerini isteyen bir mesaj geldi. Haşâde onları, itaatsizlik edip şehre girmeleri durumunda tutuklanmakla tehdit ediyordu. Onlar da emredilene uymaya söz vererek ılımlı bir cevap verdiler. Böylelikle haberci geri döndü ve onlar da ed-Deyrû'l-A'lâ'da durana kadar onun izinden gittiler. Musul sakinleri, Deylemlilere ve Türklere saldırarak onların konutlarını yağmalayıp mallarına el koydular. Dahası, isyan bayrağını açarak Hamdânîlere gittiler. Haşâde, onlarla savaşması gerektiğinden bir askeri birlik gönderdi. İki askeri kuvvet arasında öğleden sonraya kadar süren bir çatışma gerçekleşti. Bunun sonucunda hükümet birlikleri bozguna uğradı. Birçoğu katledildi veya boğuldu. Kalanlar ise Haşâde'ye katılarak onun kaldığı hükümet binasına sığındılar. Hamdânîler ve halk onları takip edip, üzerlerine kapıları kilitlediler. Savaş, günün geri kalanında da devam etti. Ardından geceleyin, savaşçılar ayrıldı ve Hamdânîler kamplarına geri döndüler.

1.2.8.36. Hamdânîler tarafından sonuçları bilinerek tasarlanan ve uygulamaya konulan bilgece plan

Yukarıdaki çatışma gerçekleştiğinde, Hamdânîler halkın Deylemlilerin katledilmesinden başka bir şeyle tatmin olmayacağını ama buna Emirin göz yumamayacağı bir eylem olduğunu anladılar ve böyle bir öfkenin sonuçlarından da korkarak, aynı gece Haşâde'ye şu mesajı gönderdiler: *“Biz, Emir hazretlerinin hizmetkârlarıydık ve kader, bizim istemediğimiz şeyi getirdi. Bu, halk tarafından Deylemlilere karşı duyulan nefrettir. Onları kontrol etme gücümüz maalesef yok. Yarın sarayı yakıp kan dökecekler. O zaman ya bize gel ya da bu durumun kendi yıkımını da getirdiğinden emin ol.”* Haşâde, onların tavsiyelerinin samimi olduğunu anladıktan sonra geceleyin onların yanına geldi. Hamdânîler onu hürmet göstererek kabul ettiler ve daha sonra da halkla ilgilenmeye başladılar. Onların liderlerini çağırarak, kendilerine

şöyle dediler: “*Aranızda kalmamızı istiyorsanız (176), durumu derhal kontrol altına al. Emir in adamlarının kanını dökerek, intikam duygunuzu tatmin etmeyin. Bu tür bir tatmin, çözülemez bir soruna neden olacaktır ki böyle bir durumda ondan, hiçbir af ya da hoşgörü göremeyeceksiniz. Tavsiyemiz, aranızdaki gençleri öldürmekten vazgeçirmeniz ve bu kişilerin taciz edilmeden geri çekilmelerine izin vermeniz gerektiği yönündedir. Emir işte o zaman, aranızda olmamızı teşebbüsümüzün iyi bir parçası olarak addedecektir.*” Bu sözler üzerine, bunlara uymaya hazır olduklarını ifade ettiler. Halk ertesi sabah saraya gitti. İki Hamdânî ve liderler, onları yatıştırmak için ellerinden geleni yaptılar. Nihayetinde bazı zorluklardan sonra, malların yağmalanması karşılığında onların hayatlarını bağışlamaları gerektiği hususunda anlaştılar. Askerler, çatılara çıkacak ve ayak takımını uzak tutmak için yüksek rütbeliler de merdivende bekleyeceklerdi. Bu şartlar altında onlar, saraya girerek bulabildikleri herşeyi yağmaladılar. Daha sonra ise kapılar kilitlendi. Hükümet askerleri böylelikle birkaç gün tutsak kaldı. Nihayetinde, Bağdat’a giden teknelerle sefil bir şekilde yola çıktılar. Haşâde ise serbest bırakıldı ve kendisine hürmet gösterildi. Ardından da Bağdat’a gitti.

İki Hamdânî, kendi kendilerine yönetimi ele geçirdiler ve çok sayıda Benû Ukayl da onlara katıldı. Bütün bunlara rağmen halkı ve 30.000 Hamdânî gönüllüsünü³⁰⁴ koruyacak orduları yoktu.

1.2.9. 380 YILI³⁰⁵

Bu yıl, Musul civarındaki Bâz ile Hamdânilerden İbrâhim, Hüseyin ve Benû Ukayl arasında bir savaş yapıldı.

³⁰⁴ Muhtemelen Nasırüddeve’nin eski hizmetkârları; ama sayı çok ciddi görünüyor. Bkz. Amedroz, **a.g.e.**, s.185, dn:1.

³⁰⁵ 31 Mayıs 990 tarihinde başladı.

1.2.9.1. Bâz'ın ölümüyle sonuçlanan savaş ve adamlarının bozgunu hakkında

Nasrüddevle'nin oğulları olan İbrâhim ve Hüseyin Musul'un dışına çıktıklarında, Bâz onların zayıflıklarını bildiğinden onları küçümsedi. Onlara saldırabileceğini ve şehri onlardan alabileceğini düşündü. Bâz, onların halktan başka herhangi bir orduları olmadığını farkında olduğundan, kendi tarafına çekmek için Musul halkına haber gönderdi. Bazıları ona olumlu cevap verdi. Bâz daha sonra, çeşitli Kürt gruplarından müteşekkil 6.000 kişinin (177) başında ilerleyerek Doğu tarafında durdu. Hamdânîler, ona karşı koyamayacaklarını düşündüklerinden endişelendiler. Bu yüzden Benû Ukayl'a başvurdular. Yardım talep etmek için Ebû Duâd'a elçi gönderdiler ve her türlü koşulu kabul ettiklerini belirttiler. [Ebû Duâd onlardan] El-Cezire, Nusaybin, Beled ve başka birçok yeri talep etti. Onlar da kabul ettiler. Bu hususlarda hemfikir olduklarında, Ebû Abdullah İbn Hamdân yola çıktı ve Beled'e -Musul'un üstünde batı yakasında bir yer- 2.000 süvari getirdi. Onlar Dicle'yi geçerek, Bâz tarafından işgal edilen yere geldiler. Ebû Tâhir ve Musul halkına karşı bir sefer düzenlemiş olan Bâz, onların bu hareketinden haberdar değildi. Gözcülerden biri, onların nehri geçtikleri haberini ona getirdi. Bâz o askerlerin kendisinin bulunduğu yerden geçeceğinden ve Ebû Abdullah ile Benû Ukayl tarafından arkadan saldırıya uğramaktan korkuyordu. Bu yüzden, adamlarına geri çekilme ve tepelerin eteklerine sığınma emri verdi. Bazılarının hızla ilerliyor olması, bazılarının onları geçiyor olması ve bazılarının da düşmanla karşılaştıkları alanda sabit kalmış olmaları nedeniyle bir karışıklık meydana geldi.

1.2.9.2. Devrinin sona ermesinden sonra, Bâz'ın ölümüyle sonuçlanan olağanüstü bir tesadüf

Bâz'ın adamları, tarif edildiği şekilde düzensiz bir haldeyken, “*Atların Gelini*”³⁰⁶ olarak adlandırılan Hâcib Abdullah öldürüldü. Bâz, onun kaybından etkilendi ve bir attan diğerine geçmek için ayağını bir üzengiden diğerine geçirirken tüm ağırlığıyla birlikte yere düştü ve köprücük kemiğini kırdı. Bu arada kuvvetler arasında savaş devam ediyordu. Bir süre sonra, Bâz'ın kız kardeşinin oğlu Ebû Ali Hasan b. Mervân onun durumunu öğrendi. Ona gelerek süvarilere kendini göstermesi için ayağa kalkmasını söylediler. Bâz ise onlara hareket edemediğini ve kendilerine iyi bakmalarını söyledi. Onlar da 500 atla geri çekildiler ve tepelerin etrafını dolandıktan sonra ovalardan güvenle geçtiler. Benû Ukayl, bazı atlıları atlarından aşağı indirdi. Ancak Benû Mervân ve adamlarının çoğu kaçarak tepenin eteklerinden Diyârbekir'e doğru ilerledi. Bâz, hâlâ hayattayken bazı cesetlerin arasına saklandı (178)³⁰⁷ ama Benû Ukayl'ın adamlarından biri tarafından tanındı. Adam Bâz'ın başını kesti ve Hamdânîlere götürdü. Karşılığında ise iyi bir ödül aldı. Ceseti teşhir edilerek Musul'a getirildi. El ve ayakları kesilerek Bağdat'a gönderildi ve gövdesi de Musul'daki hükümet konağının kapısında kazığa oturtuldu. Bu durum, küffara karşı cihad ettiğinden dolayı onun bedeninin parçalanmaması gerektiğini ilan eden halk arasında, hoşnutsuzluk yarattı. Sonuç olarak, onun bedeni alındı, kefenlendi ve uygun bir cenaze töreni ile defnedildi. Bâz'ın ölümünden sonra halk, onun için hayretamiz bir şefkat gösterdi. Ancak ayak takımından bir kısım insanın bu merakı, belki de tutarsızlık olarak görülmemelidir. Onların durumunda olan kişi, böyle bir çelişki için her daim hazır

³⁰⁶ الخذل بعروس

³⁰⁷ Amedroz'un çevirisinde, 178. sayfa mükerreren yazılmış. Bir sonraki sayfa da 178 ve onu takip eden sayfa ise 180 olarak çevrilmiştir. Biz de eseri Arapçasından takip ederek yukarıdaki gibi numaralandırdık.

olmalıdır. Gerçekten de bunlar, tamahkârlığın etkisi altındayken insanoğlunun en gözüpikleri; baskı altındayken ise en korkakları olurlar.

Ebû Ali İbn Mervân, Bâz'ın Deylemli karısının da bulunduğu, Dicle'ye bakan güçlü bir kale olan Keyfâ kalesine gitti.

1.2.9.3. Hasan b. Mervân'ın kaleyi ele geçirdiği entrikası

Hasan b. Mervân kalenin kapısına geldiğinde, Bâz'ın karısına, amcası tarafından önemli işler için gönderildiğini söyledi. Bâz'ın karısı onun gerçeği söylediğini düşünüyordu; ancak onu içeri aldığında Bâz'ın öldürüldüğünü öğrendi. Daha sonra ise onunla evlendi. Kaleleri kendi adamlarının sorumluluğuna verdikten ve birer birer ziyaret ettikten sonra, bunlara güvendiği kişileri yerleştirdi. Ardından da Meyyâfârikîn'e geçti. İki Hamdânî Ebû Tâhir ve Ebû Abdullah, kalelere saldırmayı ve yanlarında Bâz'ın kesik başını da taşımayı umarak Diyârbekir'e doğru yola çıktılar. İnfaz planlarını zorlu olarak gördüler; çünkü Hasan b. Mervân hepsini bir savunma durumuna sokmuştu. Onun yerine, savaşa katılmakta kararlıydılar. Ancak savaşta Hasan b. Mervân muzaffer oldu ve Hamdânî Ebû Abdullah mahkûm olarak ellerine düştü.

1.2.9.4. Hasan b. Mervân tarafından esiri Ebû Abdullah'a gösterilen nezaket hakkında; felaket sonuçlarla mukabil olmayan nezaket

Hasan b. Mervân Ebû Abdullah'ı esir aldığında, ona nezaketli ve saygılı davrandı ve ardından serbest bıraktı. Böylelikle Ebû Abdullah, Âmid'i kuşatan kardeşi Ebû Tâhir'e katıldı. Ona Hasan b. Mervân ile anlaşmasını tavsiye ettikten sonra Diyârbekir'e çekildi. Ebû Tâhir; Benû Ukayl ve Benû Numeyrli çok sayıda taraftarı ile beraber savaşın devamından başka bir şey düşünmüyordu. (179) Ebû Abdullah,

“saldıran da olsa, yaralı olan kardeşine yardım et” ilkesi gereği, kardeşine yardım etmek zorunda kaldı. Birlikte Hasan b. Mervân’a karşı ilerleyerek onunla savaşa tutuştular; ama Hasan b. Mervân ikisini de mağlup etti. Böylece, Ebû Abdullah ikinci kez esir düştü ve bu kez kendisine kötü davranıldı, sıkı sıkıya hapsedildi. Sonuç olarak da Mısır Hükümdarının onun lehine mektup yazdığı zamana kadar, uzun bir süre hapiste kaldı. Ancak onun arabuluculuğuyla serbest kaldı. Serbest kaldıktan sonra Mısır’a gitti ve hükümdarın Halep Valisi oldu. Ölümüne kadar da bu bölgelerde kaldı ve torunları halen orada bulunur.

Ebû Tâhir ise kaçarak Nusaybin’e girdi. Ebû’l-Dûad da Muhammed b. Müseyyeb tarafından saldırıya uğradıktan sonra yakalandı. Muhammed b. Müseyyeb onun oğlu Ali ve Benû Numeyr Emiri el-Riğfir³⁰⁸ de dâhil olmak üzere hepsini öldürdü.³⁰⁹ Muhammed b. Müseyyeb, Musul’u ve onun bağlı toprakları ele geçirmek için ilerledi. Musul’da mukim birinin başkentten gönderilmesini talep etmek için Emire haber gönderdi. Bahâüddevle’nin ve nâibi Haşâde’nin Bağdat’ta bulunmadığı bir sırada, Muzaffer Ebû’l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed b. Hamdaveyh gönderildi. Muzaffer, yalnızca mali konularla, kendisine ve Haşâde’ye ait mallar ve iktâlara müdahale etti. Bunun dışında, güç Benû Ukayl’de idi.

Bu yıl, Bağdat’taki Sâhibü’l-Maûne Ebû’l-Ferec Muhammed b. Ahmed b. ez-Zuttî³¹⁰ tutuklandı.

³⁰⁸ الرغفر

³⁰⁹ Öldüren kişi Ebû’l-Dûad Muhammed b. Müseyyeb

³¹⁰ نظوطا

1.2.9.5. Tutuklanması ve ölünceye kadarki kaderi

Bu kişinin, kamu güvenliği müfettişi³¹¹ olarak vilayetini aşmış olması ve gündeme getirilen rahatsızlıkları sürekli olarak göz ardı etmesi insanları öfkelenmişti. ez-Zuttî, Esfâr'ın isyanından sonra Samsâmüddeve zamanında, Abdülaziz b. Yusuf'un destekçilerini dizginlemek, kadınlarına eziyet etmek ve onun servetini ortadan kadırmak için heveslenmekteydi. Onlara ve diğerlerine en kötü şekilde davrandı. Bu nedenle de kendisine **(180)** karşı çok fazla öfke duyulmasına neden oldu ve onun ortadan kaldırılmasına sebep olacak bir entrika zuhur etti. Bahâüddeve ve el-Kevkebî'ye, ez-Zuttî'nin sahip olduğu büyük mülklerinin olduğu söylenerek onların hırsları uyandırıldı. Bu yüzden tutuklanarak hazineye hapsolundu ve birkaç gün boyunca da defalarca soruşturmaya maruz kaldı. Bu esnada kendisine ne yapılması gerektiği konusunda planlar yapılmaya başlandı. Abdülaziz b. Yusuf ez-Zuttî'nin öldürülmesi maksadıyla ona tuzak kurmak için Ebû Muhammed İbn Mükrem ile anlaştı ve ondan elde edeceği büyük meblağlar için taahhüt almak maksadıyla Ebû'l-Kâsım eş-Şîrazî'yi ayarladı.

1.2.9.6. Abdülaziz b. Yusuf'un, ez-Zuttî'nin ölümünü güvenceye alan komplosu

"Büyük Üstad" olarak bilinen Ebû Nasr Hüseyin b. Hasan şöyle diyor: Abdülaziz b. Yusuf, İbnü'z-Zuttî'nin işinde en çok çalışan kişi idi ve el-Muallim'e onunla ilgili olarak, onu endişelendiren her türlü şeyi anlatarak dedi ki: *"Savaşın eşiğindeyiz ve düşmanla savaşmak üzere ilerliyoruz. Kimse ne olacağını bilmiyor. Eğer bu adamı bağışlarsanız, geride bırakacağımız kadın ve çocuklarla nasıl mualeme edeceğini kimse bilemez. Ondan kurtulmak, Allah'a karşı bir ibadet ve gelecek için de [bize, tehlikelerden] korunma sağlayacaktır."* el-Muallim bu sözlere şu şekilde karşılık verdi: *"Emir hazretleri, ondan alınması gereken büyük meblağlar için beklentilere*

³¹¹ Sâhibü'l-Maûne olan Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ahmed b. ez-Zuttî kastedilmektedir.

sahiptir." Abdülaziz de "Kuşkusuz büyük bir zenginliği var, ama asla onlardan isteyerek vazgeçmeyecek ve mücadele etmeden de vermeyecektir. Ebû'l-Kâsım eş-Şîrazî, burada kendisine bir buçuk milyon dirhem sunmaya hazırdır. Ancak adam yaşadığı müddetçe -ödeme yapanların ondan korkmaları nedeniyle- bu paranın ondan alınmasının gerçekleşmeyeceğini garanti etmektedir" dedi. eş-Şîrazî de huzurdaydı ve meblağı kendi diliyle de tasdik etti.

Büyük Üstad şöyle devam ediyor: eş-Şîrazî'ye dedim ki: "Teklif ettiğiniz tutarı gerçekleştirebileceğinizden emin misiniz?" Bana fısıldayarak cevap verdi: "Elimden gelenin en iyisini yaparım. Eğer başarılı olursam, ne ala; eğer başarısız olursam, bu arkadaşın karısına (el-Muallim'i işaret ederek) 10.000 dirhem getireceğim ve beni onun elinden kurtaracak." Bunun cevap üzerine ikimiz de güldük.

Abdülaziz, el-Muallim'e, [İbn ez-Zuttî'nin] ölümüne karar verilinceye kadar rahat vermedi. Bahaüddeve'nin izni alındıktan sonra **(181)** kendisine teklif edilen para ödendi. Zaten izin de bu amaçla verildi. ez-Zuttî batı tarafına götürüldü ve başı el-Muallim'e teslim edildi. O da onu Ebû Muhammed İbn Mükrem'e gönderdi. İbn Mükrem, onu ertesi gün halka teşhir etmek maksadıyla uygun olacak bir yere yerleştirdi.

Bu ilginç bir hikâyedir: İbn ez-Zuttî'nin kötü bir adam olması ve bu tür insanların hayatlarının da kötü olarak sonlanması nedeniyle, yaşananlar aslında garip değil. Şaşılacak şey ise; el-Muallim'in Bahâüddeve üzerinde ve kadının da el-Muallim üzerinde bu tür bir güce sahip olmasıydı: İnsanların övünmelerini, hayatları ve eşyalarıyla istediklerini yapmalarını sağlayan güç... Böyle bir durum, utanç vericidir ve suç işlenmesine neden olmaktadır. Cenâb-ı Allah, bir devletin refahını isterse, onu bu tür rezillerden arındırır ve yönetici makamına, insanlığın en iyisini tayin eder. O,

[hüküm] sürdüğü müddetçe muzaffer olur ve erdemleri kayıtlara geçerek, sonsuzluğa erişir.

İbn ez-Zuttî'nin idamından sonra, Ebû Muhammed Hasan b. Mükrem hâciblik makamı için seçildi ve hil'at giydi. Bu makamda olumlu bir iz bıraktı; çünkü faaliyetleri önemli boyutlara ulaşan silahlı soyguncularla ciddi bir şekilde ilgilendi. Hükümdarlık yasası geri geldi, düzen yeniden tesis edildi. Şehir güvenli bir hale geldi ve şüpheliler oradan uzaklaşmaya başladı. Daha sonra ise bu makamdan çekilerek Emirle birlikte Vâsıt'a gitti.

1.2.9.7. Bunun sebebi hakkında

el-Muallim Vezir İbn Sâlihan'dan şüpheleniyordu ve onu yalnızca, Alâ b. Hasan üzerindeki şüpheleri ortadan kaldırmak amacıyla görevde tuttu. Ancak daha sonra, onu bertaraf etmek için hazırladığı komployu tamamladı. Alâ b. Hasan, Fârs'ta anlatıldığı şekilde hareket ettiği zaman onu³¹² aldatma şansı yoktu. Çünkü artık, maskesini çıkarmıştı. el-Muallim ise ötelemediği şey için bu sefer acele ederek Vezir İbn Sâlihan'ı tutukladı. Vezirlik için hil'at alan Ebû Nasr Sabûr b. Erdeşir'i seçtikten sonra eski vezir İbn Sâlihan hazineye götürüldü. **(182)** Yeni Vezir Sabûr ise sarayına girdi.

Bu dünyanın kuralıdır: başarılı olan olmayan, atanan görevden el çektirilen, seçilen seçilmeyen, istenen ya da istenmeyen! Bütün bu hükümet tayinleri, tayin edilecek kişilere verilmiş geri ödenmesi gereken mutlak bir borçtur. Çıkarılacak elbiseler ise bellidir. Bu görevleri doğru kullananlar mutludur ve bu elbiseleri onurla giyerler. Görev verildiğinde, böyle bir adamın görkemi vardır. Kaftan elinden

³¹² Vezir İbn Sâlihan'ı

alındığında, yine de tamamen kendine ait olan bir övgü elbisesi ile korunur. Eserlerinin müreffeh bir sonucu vardır ve yaptıkları ondan sonra da onurlu bir şekilde hatırlanır.

Bu yıl Bahaüddeve, Bağdat'ta nâib olarak Haşâde'yi görevlendirdikten sonra Şîraz yönüne doğru yola çıktı. Sarayın ilk dairesinde kendisine bir hil'at verdi. Onun için resmî olarak kurulan bir taht kuruldu. İç dairede de onun için üç minder hazırlandı. Bu dairede daha önce bu şekilde, hiç bir vezir veya hiçbir yüksek rütbeli kişi oturmamıştı. Onun için bir tayin fermanı yazıldı ve bu belgede ondan “*Şeyhimiz*” diye bahsedildi. Ebû Nasr Sabûr b. Erdeşir bu unvanın verildiği ilk vezirdi. Ebû Abdullah İbn Tâhir de Vezir Sabûr'a Bağdat'ta nâib olarak atandı. O ve Haşâde, işbirliği yapamadılar ve yerinde kaydedildiği şekilde Bahâüddeve geri dönüp ikisini de tutuklayıncaya kadar ikisi sürekli bir anlaşmazlık içerisinde kaldılar.

1.2.9.8. Bu yolculukta Bahaüddeve'nin kaderi

Bahaüddeve, Muallim Ebû'l-Hasan el-Kevkebî ve Vezir Sabûr eşliğinde yolculuğa çıktı. el-Kevkebî, büyük-küçük bütün şeylerde üstündü ve neredeyse tüm yönetimi kontrol ediyordu. Vâsıt'ta bir süre kaldıktan sonra Ebû Ca'fer el-Mansûr'un kampında biraz ilerleyerek orada durdu. Daha sonra ise Basra'ya girdi ve yeri gördükten sonra kampına geri döndü. Burada, erkek kardeşi Ebû Tâhir'in ölüm haberini aldı ve taziye için bir kabul merasimi düzenledi. Daha sonra Ahvâz'a geçti. Ebû'l-Alâ Ubeydullah b. el-Fazl'ı, (183) ordunun büyük kısmını oluşturan ve Errecân'a ilerlemekte olan bir keşif kolu ile gönderdi. Ebû'l-Alâ Ubeydullah b. el-Fazl, Errecân'a girerek saldırdı ve çok sayıda deponun bulunduğu kaleyi ele geçirdi. Haberler Bahaüddeve'ye ulaştığında, Errecân'a gitti ve ordugâhını orada kurdu. Kaledeki bütün paranın ve diğer malların getirilerek hazinelerin teslim edilmesini emretti. O kalede, bir

milyon altın dinar, sekiz milyon gümüş dirhem, mücevherler, elbiseler, teçhizatlar ve hükümdarların biriktirdiğine benzer silahlar vardı.

1.2.9.9. Bu servete ne olduğu ve çoğunun nasıl dağıldığı hakkında

Bahâüddeve, servet depolarına nakledildiğinde, içki salonunda bulunan farklı türlerde olanların ayrı yığınlarda kümelenmesi konusunda endişeliydi. Bu yüzden de hepsi güzelce düzenlenmiş ve birkaç gün boyunca muhafızların ve hazinedarların sorumluluğuna verilmişti. Bu muhteşem bir manzaraydı. Ama bu servetin şöhreti, dağılmasına neden oldu. Türkler ve Deylemliler, durmadan isyan ettiler ve onlara paralar verildi. Böylece, kısa bir süre sonra sadece 400.000 dinar ve 400.000 dirhem kaldı. Kalanlar Ahvâz'a ulaştırıldı. Ubeydullah b. el-Fazl, Errecân'dan en-Nevbencân³¹³'a geçerek Samsâmüddeve'nin ordularını orada bozguna uğrattı. Adamlarını Fârs'ın kazalarına yerleştirdi. Fûlâd b. Menazîr, daha sonra Samsâmüddeve'nin keşif koluna öncülük ederek Şîraz'dan ilerledi. Haveran'da, Ubeydullah b. el-Fazl ile savaşa girdi ve onu yendi.

1.2.9.10. Bu çatışma ve Bahâüddeve'nin ordusunun yenilgisine yol açan oyun hakkında

Ubeydullah b. el-Fazl ve Türkler; Fûlâd ve onun Deylemlileriyle Haveran vadisinde karşılaştıklarında iki taraf arasında bir köprü bulunuyordu. Türklerin bir kısmı, Deylemlilerin develerinin gittiği yolu buldu ve **(184)** develeri alarak kamplarına getirdiler. Onları gören diğer Türk hizmetkârlar da benzerini yapmak istediler. Ertesi sabah, aralarında erkeklerin önde gelenlerin olduğu yetmiş köprüyü geçti. Bu arada

³¹³ ال نوب ندجان

Deylemliler bazı develeri- binicileri ya da muhafızları olmadan- kurnazca oraya göndermişlerdi. Bunlar, onların evlerinin yolunu tutan Türkler tarafından alındıktan sonra bir ılık yükseldi ve hazırlıklı olan Deylemli ve Kürt atlılar, onların peşlerinden koşmaya başladılar. Türkler köprüye ulaştığında, yollarınının Fûlâd tarafından komşu bir tepenin arkasına yerleştirilmiş beş yüz Deylemli tarafından kesildiğini gördüler. Türkler eşyaları beraberlerinde olarak, onları köprüde beklerken buldular ve artık oradan geçmelerinin imkânı yoktu. Atlılar onları ele geçirdikten sonra son bir adama kadar kırdılar ve şeflerinin kellelerini Şîraz'a gönderdiler. Bu, Bahaüddeve'nin ordusunun aldığı ciddi bir yaraydı. Fûlâd Ubeydullah b. el-Fazl, Bahaüddeve'yi müzakerelerle avutmaya devam etti. Daha sonra da sürpriz bir saldırı yaparak onu bozguna uğrattı. Bahaüddeve yenilmiş olarak Errecân'a çekildi. Haberler Samsâmüddeve'ye ulaştığında ise Samsâmüddeve Şîraz'dan yola çıktı.

Errecân ve ona bağı topraklarda fiyatlar yükseldiğinden yiyecek ve yem tedarikinde zorluklar yaşıyordu. Barış için müzakereler başlatılarak karşılıklı mektuplar ile mesajlar yazıldı. Nihayetinde, Samsâmüddeve'nin Fârs ve Errecân'ı; Bahaüddeve'nin Hûzistân ve Irak'ı alması üzerinde anlaşıldı. Emirlerin her biri, diğerrinin bölgesinde bir iktâyâ sahip olacaktı. Anlaşmalar hazırlandıktan sonra onaylandı. Her biri, iki nüsha halinde hazırlanan ve koşulları içeren bu anlaşma için yemin ederek, birbirlerine dostluk sözü verdiler. Bahâüddeve, daha sonra Ahvâz'a döndü.

Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali b. Abdân³¹⁴, başkentte Samsâmüddeve'yi temsil etmeye gitti ve efendisinin Irak'taki iktâsına da göz kulak oldu. **(185)** Ebû Sa'd Bûndâr b. Fîrûzân, Fârs'ta Bahaüddeve'yi temsil etmek üzere tayin edildi.

³¹⁴ ع بدان

Bu yıl, ünvanı “*el-Azîz*” olan Mısır hükümdarının³¹⁵ veziri Ebû'l-Ferec Ya'kûb b. Yusuf'un ölüm haberi geldi.

1.2.9.11. Ondan sonra Mısırlı vezirin kariyeri ve kaderinin ilanı

Bu Ebû'l-Ferec, işlerini kontrol altına alan ve efendisine sadık bir şekilde hizmet eden yüksek ruhlu ve etkili bir insandı. Efendisinin sevgisini kazanarak terfi aldı ve yönetim ona emanet edildi ki bunda başarılı da oldu. Son hastalığına yakalandığında, efendisi tarafından ziyaret edildi. Ebû'l-Ferec'i, kendini etkileyen bir umutsuzluk içerisinde bulan halife ona şöyle dedi: “*Ya'kûb, satılıyor olmanı dilerdim. Böylece, seni hükümdarlığım ile satın alabilirdim. Ya da fidye isteniyor olsaydı senin için fidye verebilirdim. Yerine getirmemi istediğin herhangi bir arzun var mı?*” Ya'kûb bu sözler üzerine ağladı ve gözlerinin üzerine koyduğu halifenin elini öperek kişisel bir arzusunun olmadığını söyledikten sonra “*Çünkü sizden talep ettiklerimi yapmaya hazırsınız ve sizin bakımınızı yerine getirmeleri için tavsiye verdiğim varislerime karşı çok kibarsınız. Fakat hükümdarlığınıza yönelik taşıdığım kaygılar ile ilgili söyleyeceğim şey şudur: Onlar koruduğu sürece, Bizanslılarla barışı koruyun. Cuma namazında görünmekten ve Hamdânîler adına para basmaktan memnun olun. Müferric b. Dağfel b. Cerrah'i gücünüze dâhil etseniz bile, onu korumayın*” diye de ekledi. Bu dünyayı terk ediyor olduğu gerçeği, efendisine akıllıca tavsiyelerde bulunmasını ve ona karşı şefkat göstermesini engellemedi. Bu, sadık arkadaşların yoludur. Bir müddet sonra öldü ve Mısır hükümdarı, Ebû'l-Ferec'in, sarayında onun için yaptırdığı bir kubbe altında gömülmesini emretti. Cenazede hazır bulundu, dua etti ve onu kendi eliyle defnetti.

³¹⁵ Arapça metinde “Sahibü'l-Mısır” olarak geçen ifadeyle Fatimi Halifesi kastedilmektedir. Biz de bu ifadeyi metne uygun olarak yer yer “Mısır Hükümdarı”; yer yer de “Halife” olarak tercüme ettik.

Kaybından dolayı duyduğu üzüntü ile eve gitti ve daha sonra da birkaç gün boyunca devlet dairelerini kapattı.

Bir süre Ebû Abdullah el-Musulî'yi hizmetine aldı ve sonra Nastûris'in oğlu İsbâ'ya makamında yetki verdi. **(186)** Bu kişi bir Hristiyandı. İşleri yönetti, para biriktirdi ve görevde bulunan Hristiyanları öne çıkardı. Müslüman kâtibleri ve memurları ise dışladı. Suriye'de Yahudilerle ilgilenmek üzere, Minşâ b. İbrahim b. el-Ferrar adında bir Yahudi'yi nâib tayin etti; çünkü İsbâ hristiyanlarla ilgileniyordu. Böylece bu iki sistemin adamları tüm makamları işgal etti.

1.2.9.12. Bu sorunun giderilmesini sağlayan ustaca bir plan

Müslümanlardan biri yazdığı şikâyeti, Mısır'ın hükümdarına ulaştırması makdasıyla, bir kadına yüklü miktarda para vererek onu hükümdarın yoluna çıkması için teşvik etti. Şikâyetin içeriği şuydu: *“Halife Hazretleri, konu Hristiyanları ve el-Ferrar'ın oğlu Minşâ aracılığıyla Yahudileri yücelten ve sizin aracılığınızla da Müslümanları aşağılayan, Nastûris'in oğlu İsbâ ile ilgilidir. Davamı incelemeniz için dua ediyorum.”* Mısır hükümdarının, bindiğı vakit rüzgâr gibi hızlanan ve kimsenin yetişemediğı ünlü bir atı vardı. Kadın, yolun dar bir yerinde onu bekledi. Hükümdar yaklaştığında ise şikâyetini iletmek için karşısına çıktı ve ardından halkın arasına karıştı. Hükümdar şikâyeti okuduktan sonra kadının aranmasını emretti; ancak kadın bulunamadı. Böylelikle şaşkın bir şekilde sarayına döndü ve konu ile ilgili tavsiyelerini almak için müşaviri Kadı Ebû Abdullah Muhammed b. en-Nu'man'ı yanına çağırđı. İbn Nu'man halifeye, bu durumla en iyi nasıl başa çıkılacağını bildiğini söyleyerek ona dedi ki: *“Kadın şikâyetinde oldukça haklıydı ama ben durumun yeni farkına varıyorum.”* Halife hemen, Nastûris'in oğlu İsbâ ve bütün Hristiyan kâtiblerinin ve ayrıca Suriye'ye haber göndererek Minşâ İbn el-Ferrar ve tüm Yahudi yetkililerin tutuklanmasını emretti.

Divanların ve memuriyetlerin Müslüman kâtiplere geri verilmesini ve kadıların halifelik toprakları içinde onları denetlemek için görevlendirilmelerini emretti.

1.2.9.13. (187) Nastûris'in oğlu Îsâ'nın kurtarılması ve makamın yeniden düzenlenmesine ilişkin yapılan plan

el-Azîz, adı “*Sitt el-Mülk*”³¹⁶ olan kızına çok değer verirdi ve onun hiçbir şeyini reddetmezdi. Îsâ, affı için onun şefaâtını aldı ve hazineye 300.000 dinar ödedi. Ayrıca hükümdara kendi hizmetlerini ve ona saygısını hatırlatan bir mektup yazdı. Hükümdar onun sözlerinden razı oldu. Dairelerde ve görevlerde Müslümanları istihdam etmesi şartıyla, onu eski makamına atadı.

Bu yıl, Bahaüddeve'nin başkentten ayrılmasından sonra haydutluk birden arttı ve otoriteye saygı zayıfladı. Farklı sokaklar ve mahallelerde yaşayanlar arasında bastırılmayan bir dizi çatışma yaşanıyordu. Çok sayıda yangın çıkmış ve mülkler defalarca -bir keresinde haydutlar tarafından, bir başka seferinde de görevliler tarafından- yağmalandı. Sâhibü'l-maûne makamı birçok kez el değiştirdi. Ancak hiçbiri işe yaramadı ve sorunlar Bahâüddeve dönene kadar devam etti.

1.2.10. 381 YILI³¹⁷

Bu yıl, Ahvâz'da vezir Sabûr tutuklandı ve idare Ebû'l-Kâsım Abdülaziz b. Yusuf tarafından yürütüldü.

³¹⁶ “Hanedanın Hanımı” manasında

³¹⁷ 20 Mart 991 tarihinde başladı.

1.2.10.1. Bunun sebebi hakkında

Bahâüddeve barış yapıp da Ahvâz'a geri döndüğünde, kendisinden ödeme talep eden Deylemliler ve Türklerin başlattığı bir isyan vardı. Onlar, Ebû'l-Hasan el-Muallim, es-Sabûr, Deylemlilerin kumandanı Ebû'l-Fazl Muhammed b. Ahmed ve Türklerin kumandanı Ali b. Ahmed'den yüksek sesle şikâyet ediyorlardı. Zaten bu şahıslardan hoşlanmadıkları sır da değildi. Bunlar ile Bahâüddeve arasında müzakereler sürdü. Bu müzakereler sonunda Sabûr ve Muhammed b. Ahmed tutuklanarak onlar memnun edilirken, el-Muallim ve Ali b. Ahmed'in de onlardan özür dilemeleri sağlandı. Bahaüddeve, Abdülaziz b. Yusuf'u kendine vezir olarak atadı (188) ve ona bir hil'at verdi.

Hükümdarların maiyetindekileri toplumda hüsnükabul gören davranışlar sergileyen, övgüye değer özellikleri olan, erdem ve zekâ bakımından seçkin; dindarlığı ve adaleti ile tanınanlar arasından seçmeleri akılcıca bir politikadır. Çünkü ne halk ne de ordunun büyük kısmı hükümdarla direkt iletişime geçemez. Onlar, sadece vezirleri görürler. Eğer vezirlerin davranışları istikamet üzere olursa ve davranışları da düzgün bir şekilde kontrol edilirse, hükümdar kendisine yakın olan bu kişilerin dürüstlüğü nedeniyle uzağında olan kişilerden de saygı görür. Büyük İskender'in bir şehre girdiğinde, daha birbirleriyle karşılaşmadan saygın kişileri saygın olmayanlardan ayırttığı ile ilgili bir hikâye vardır. "Nasıl?" diye sorulduğunda, saygın olan kişileri kendi saygınları ile; saygın olmayanları ise yine kendi saygın olmayan adamlarıyla arkadaş yaptığını söyledi.

Ashâb-ı Kirâm'dan Abdullah b. Mes'ud dedi ki: *“Hiçbir şey, -ateşin dumanı bile- arkadaşının karakterinden daha iyi bir ipucu değildir.”* Adî b. Zeyd³¹⁸ de terennüm ediyor:

“Bir adam hakkında soru sormayın, onun arkadaşına bakın; çünkü insanlar arkadaşlarına benzer.”

Hükümdarın vezirleri suçları bulunan ve yanlışları yaygın olarak konuşulan insanlar ise, insanların zihinlerinde saygı zayıflar ve ordu, hükümdar için duyduğu saygıyı kaybeder. Kısa süre sonra da karşılıklı olarak düşünceler fısıldaşılmaya başlanır. Ardından insanlar cesaretlenirler ve fısıldamalar yerini kamuya açık ifadeler haline gelir. Nihayet, kendilerini yüksek sesle ifade etmeye başlayıp itaati terk ederler ve sıradan olmayan meselelerde bile çok güçlüymiş gibi hükümdarlarını yönlendirirler.

Bu yıl içinde, Halef b. Ahmed, oğlu Amr'ı Kirmân'a göndererek Timurtaş'ı oradan uzaklaştırdı.

1.2.10.2. Sicistân Hükümdarı Halef b.Ahmed'in yaptıkları ve oğlu Amr'ı Kirmân'a göndermesi hakkında. Bu anlatı, bu bölgenin, bu yıldan sonraki tarihini içerecektir

(189) Amr b. Leys es-Saffâr'ın kızının³¹⁹ oğlu olarak bilinen Ebû Ahmed Halef b. Ahmed, Muizzüddeve döneminde Irak'ı ziyaret etti ve Sicistân hükümeti için başkentte saltanat hil'atlarını aldı. Ebû Ahmed Halef b. Ahmed akıl nazarıyla bakıldığında, kötü bir kalbe sahipti ve çok açgözlüydü. Servet elde etmek için ince

³¹⁸ Cahiliye Döneminde yaşamış meşhur Hıristiyan Şairi

³¹⁹ Amr b. Leys es-Saffâr'ın kızının adının “Bânû” olduğunu İbnü'l-Esîr'den öğrenmekteyiz. Bkz. İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, s.72

oyunlar yapardı. Hiçbir konunun, sıradan ihtiyaçlar için yeterli bir depo ve bir tüccar için yeterli bir sermaye olan 10 dirhemden daha önemli olmaması gerektiğini söylerdi.

1.2.10.3. Halef b. Ahmed'in, halkın servetine sık sık el koymasına ilişkin uygulaması

Halef b. Ahmed reayasının işleri, ne kazandıkları, nasıl ticaret yaptıkları, eşyaları ve birikimleri ile yakından ilgileniyordu. Herhangi birinin servet biriktirdiğini öğrendiğinde ise isimlerini kaydediyordu. Bir ara, bir spor ya da av gezisine gidecekti. Adamlarından birinin nâib'i olarak görev yapmasını istedi ve ona bu kişilerin ellerinde olduğunu düşündüğü fazla miktarları mahsup etmesine yönelik talimatlar verdi. O, paranın büyük bir kısmının onlar tarafından ödendiği bildirildiğinde geri döndü. İnsanlar gördükleri muamele hakkında kendisine şikâyetle bulunduklarında, onlara sempati göstererek halen hapiste olan birinin serbest bırakılmasını ve kalan kısmın da alınmamasını emretti. Daha sonra ise nâib'in çağırılmasını emretti. Onu azarladı. Hatta şüphelerini izale etmek için onların huzurunda dövdü. Her Cuma taylesanıyla³²⁰ camiye gider, bazen vaaz ederek hadislerden bahsederdi. Irak'ın şeyhleri ve muhaddisleri sayesinde insanları boyunduruk altına alabildi.

Adudüdevle Kirmân'a geldiğinde, iki tarafın da birbirlerinin topraklarını işgal etmemesini salık veren şartlarla ateşkes ilan etti. İçeriği, Samanî Emirleri ve Horasan'ın önde gelenleri tarafından iyi bilinen **(190)** bir anlaşma yaptılar. Adudüdevle'nin devri boyunca bu barış korundu.

Adudüdevle'nin öümünden sonra Şerefüdevle tahta geçtiğinde, Nâib Ebû Ali Hüseyin b. Muhammed, Kirmân'dan ayrıldı ve Timurtaş oraya vali oldu. Halef,

³²⁰ Taylesan sıradan bir vatandaş giysisidir.

anlaşmayı ihlal etmeye meyilliydi; ancak bunu yapma konusunda henüz hazır olmadığını düşündü. Şerefüddeve'nin ölümünden sonra ise Samsâmüddeve Fârs'ın efendisi olup da onunla Bahâüddeve arasında anlaşmazlık çıktığında, düşmanlığı daha da arttı ve oğlu Amr'ın komutasında bir sefer tertip etti. Timurtaş onun hareketleri hakkında bilgi sahibi olmadığından, ordusunu gece Erdeşîr Ormanı'nda konuşlandırdı. Timurtaş, ordusu ile birlikte Ebû Abdullah b. Alyas tarafından kurulan yerlerden biri olan Türkabâd³²¹ adında bir yerdeydi, yanlarında malları ve mahsulleri de vardı. Timurtaş ve ordusunun yapabilecekleri en büyük şey, içindeki mallarla beraber konutlarını terketmek ve kendilerinin ablukaya alındıklarını anladıkları için, taşıyabilecekleri mallarla Berdesîr'e girmekti. Amr b. Halef, Berdesîr hariç tüm Kirmân bölgesini ele geçirerek gelirlerini topladı. Timurtaş da Fârs'a başvurdu.

Şerefüddeve zamanında, şimdi onunla uğraşma fırsatını gözleyen Alâ b. Hasan arasında düşmanlık vardı.

1.2.10.4. Alâ b. Hasan tarafından, Timurtaş'ın tutuklanmasını ve sonrasında da idamını gerçekleştirmek için yapılan plan

Alâ b. Hasan Samsâmüddeve'yi, Timurtaş'ın Bahaüddeve'nin destekçilerinden olduğu için onun davasını benimsemesinin muhtemel olduğu ve hutbede, onun adının okunmasını amaçladığı konusunda inandırdı. Samsâmüddeve ile yardımlarına başvurmak maksadıyla çok sayıda Deylemliyi teçhiz etmek konusunda hemfikirdi. Onların liderlerine, Berdesîr'e girdikten sonra Timurtaş'ı tutuklamaları talimatını verdi. Deylemlilerin Nakibü'n-Nükâbası Ebû Ca'fer, bu emirle birlikte sefer için gönderildi. Kirmân'a (191) doğru ilerledi ve onun Sircân'a geldiğini öğrenen Amr b. Halef de

³²¹ تَرْكَبَاد

Bemm³²² ve Nermâsir'e çekildi. Ebû Ca'fer, Berdesîr'e olan yürüyüşünü tamamladı. Timurtaş onunla buluşmak için uzun bir yol kat etti. İkisi, Ebû Ca'fer için kurulan çadırlara birlikte gittiler. Oraya ulaştıklarında Ebû Ca'fer Timurtaş'a, düşman konusunda anlaşmaya varmaları gereken meseleler olduğunu ve herhangi bir adım atmadan önce bunu halletmeleri gerektiğini söyledi. Buna göre Timurtaş, Ebû Ca'fer'in planı ile ilgili olarak bazı Deylemlileri görevlendirdiği kampına geri döndü. Attan indiklerinde, Ebû Ca'fer Timurtaş'ı tutuklayarak zincire vurdu. Ardından depolarını ve ahırlarını ele geçirmek için onu sarayına gönderdi. Timurtaş zengin bir adamdı ve çok miktarda malzeme ele geçirildi. Daha sonra Şîraz'a gönderildi. Alâ b. Hasan onu hapse attı ve ardından da öldürdü.

Ebû Ca'fer Timurtaş'ın işini bitirdiğinde, ordusu ile birlikte ilerledi. Birlikler Amr b. Halef ile savaşmak üzere Berdesîr'de konuşlandı.

1.2.10.5. Ebû Ca'fer'in yenilgisi hakkında

Ebû Ca'fer'in birlikleri Dârzîn'de süvarilerin hareket etmesine müsait bir ovada karşılaştıklarında, Amr b. Halef de o türden büyük bir askeri kuvvet temin etti. Bu arada, Ebû Ca'fer ve adamları malzeme temininde zorluk çektiler. Bu yüzden geceleyin kaçarak Cîruft yoluna çekildiler. Samsâmüddevle'ye ve vezirlerine ulaşan haberler onları endişelendirdi. Onlar, bu acil durumla başa çıkabilmek için Hâcib Abbas b. Ahmed'i³²³, ordunun farklı bölümlerindeki büyük kuvvetlerin başında gönderme konusunda hemfikirdiler. Hâcib Abbas b. Ahmed buna göre sefer hazırlıklarına başladı.

³²² م : Güçlü bir kale ile donatılmış sınır şehri. Bkz. **Encyclopedia Metropolitana**, 28.cilt, s.266. Kirman bölgesinde yer alır. Bkz. Seyfettin Çetin, **Yâkût el-Hamevî'nin Mu'cemü'l-Büldân Adlı Eserinde Kürtler**, Yüksek Lisans Tezi, s.47

³²³ et-Tâ'i'nin hacibi

1.2.10.6. Amr b. Halef'in ölümüyle sonuçlanan mağlubiyeti

Abbas b. Ahmed Sircân'ın yakınına geldiğinde, Amr b. Halef onunla karşılaşmak için dışarı çıktı. Şehrin kapısında bir çatışma yaşandı ve talih Amr'ın aleyhindeydi. **(192)** Sicistânlı birçok birlikle birlikte, Başkomutanlarından biri olan Alptekin de “İbn Amir el-Hayl”³²⁴ denilen Halef'in eniştesi gibi yakalandı. Bu Muharrem ayındaydı.³²⁵ Amr, bir avuç adamı ile birlikte Sicistân'a çekilip babasının huzuruna geldiğinde, onun tarafından zincire vuruldu. Beceriksizliği ve yenilgisi yüzünden babası onunla alay etti. Birkaç gün hapsedildikten sonra babasının gözleri önünde öldürüldü. Cesedin yıkanması ve cenaze namazının kıldırılması babası tarafından üstlenildi. Ardından da kaleye gömüldü.

Merak ediyorum, kendi oğlunu öldürmek ve kendi elini kesmek için ne gibi bir bahanesi olabilirdi? Kendi kolunu kırarak, arzusunu dindirebileceğini ya da zayıflığını onarabileceğini düşünebilir mi? Boş umut! Bu sadece onun zayıflığını arttırdı. Çok pişmanlık duydu. Bu dünyasını mahvetti ve öteki için de suç işledi. Katı bir yürek için keder! Gerçek amaçtan ne kadar uzaktalar ve azaba ne kadar da yakınlar!

Ebû Ali İbn Üstâz Hürmüz Fârs'a geldi ve Samsâmüddevle'nin hizmetinde terfi etti. Babası, Üstâz Hürmüz'ü Kirmân'a göndermek için görüşmeler yaptı ve netice alındı. Abbas b. Ahmed geri çağırıldıktan sonra Üstâz Hürmüz yola çıktı.

Üstâz Hürmüz'ün kâtibi Ebû Bekr İbn Amr b. Ya'kûb, bu haber Halef'e ulaştığında, Halef'in bu orduyla uğraşma konusunda yetersizlik hissettiğini ve kendi sonunu hazırladığını anladığını söyledi. Halef ailesini koruyamadı, tüm adamları dağıldı ve tüm işler karıştı. Kendisi bu kötü durumdayken, Üstâz Hürmüz ona kendi yurdunda

³²⁴ ب نأامدر الءءل : Süvari Komutanının oğlu

³²⁵ 382 yılı, 9 Mart 992 tarihinde başladı.

saldıracak olursa, aslında ona lütufta bulunmuş olacaktı. Halef, bu yüzden hileye başvurdu.

1.2.10.7. Halef b. Ahmed tarafından hazırlanan ve Üstâz Hürmüz'ü ona saldırmaktan vazgeçiren plan

Halef b. Ahmed hiçbir adresi işaret etmeyen, davasını savunduğu bir mektup hazırladı. Samsâmüddevle ile Bahâüddevle arasındaki anlaşmazlığın, Adudüddevle tarafından yapılan ateşkesin ihlal edilmesine neden olmasını mazeret olarak öne sürdü. Ateşkesin şartlarından biri, ikisi hayatta olduğu müddetçe bu anlaşmanın yürürlükte olacağı (193) ve değişiklik yapılmadığı sürece de onlardan sonra çocukları zamanında devam edecekti. Ateşkesin ihlalinin mazereti buydu. Ama barışın yenilenmesini kabul etmeye de hazır. Bu mektubu, bir Sufi ile gönderdi. Mektup geldiğinde, [Ebû Bekr anlatıyor:] onu Üstâz Hürmüz'e okuyarak ona barışın faydalarını anlattım. Benden bu mektup tarzında bir cevap yazmamı istedi, ben de yaptım. Halef, anlaşmaya varılana dek, ateşkes'in yenilenmesi için yazışma ve müzakere politikasını mütemadiyen sürdürdü. Şahitlerin imzalarının ilişitirildiği, resmî bir şekilde yemin edilen ve karar verilen bir buyruk hazırladı. Hediyeler ve mesajlar sürekli olarak gönderilmeye devam ederken Halef de para toplayıp asker temin diyordu. Yeterince güçlü olduğu anda da onları ihlal etme niyetiyle taahhütlerini yeniliyordu. Mu'tazıd daha evvelce Kirmân ülkesinin Halef'in dedesi Amr b. Leys es-Saffâr'ın iktâsına katmak için bir ferman hazırlamıştı. Halef de işte bu fermanı -şartlarını bilen bölgedeki emirlerin önünde- mazereti olarak dile getirdi.³²⁶

³²⁶ Taberî, *Câmi' u'l-beyân ve Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 3.cilt. s. 2183'de, Kirman'ı içermeyecek şekilde, "Balkh nehrinin ötesine" atandığını söylüyor.

1.2.10.8. Halef'in, Üstâz Hürmüz'ün ününü yok etmek istediği plan

Sicistân'da Ebû Yusuf el-Bezzâz adında, ülke halkı üzerinde büyük etkisi olan ve saygı duyulan bir kadı vardı. O, onlar tarafından bir “imam” gibi muamele görürdü. Halef bu kişiyi çağırdıktan sonra, zahiren³²⁷ kendisine yoldaşlık etmesi için, “*Halebî*” adında bir Sufi ile beraber Üstâz Hürmüz’e elçi olarak gönderdi. Halef bu Sufi’ye bir miktar zehir verdi. Üstâz Hürmüz’ün sarayında verilen yemek sırasında, kadıya suikast yapması için ona talimat verdi. Masada gerçekleştirildikten sonra, cinayet Hürmüz’ün üzerine kalacaktı. Görevini en kısa sürede yapması maksadıyla, sufînin kullanımı için Sicistân ile Bemm arasındaki yola hızlı develer de gönderdi. Ebû Yusuf ise bu planların farkında olmadan yolculuğuna devam ettikten sonra nihayet Bemm’de, Üstâz Hürmüz’ün yanına vardı. Üstâz Hürmüz, (194) onu hürmet ederek karşıladı. Ne iş için geldiğini öğrendikten sonra da ona bir cevap verdi. Sufi de ikisi arasında aracı olarak hareket etti ve böylece Üstâz Hürmüz ile temasa geçti. Onun arkadaşlığını kazandı. “İhtişamına tanıklık edip kendi ülkesinde anlatabilsin” mazeretini ileri sürerek Üstâz Hürmüz’e Ebû Yusufu masasına davet etmesini önerdi. Üstâz Hürmüz bu tavsiyeyi kabul ettikten sonra, Ebû Yusufu masasına davet etti ama teklif reddedildi. Sufi ona gitti ve teklifi reddetmesinin Üstâz Hürmüz’ü gücendireceğini söyleyerek onu Ramazan gecelerinden birinde³²⁸ teklifi kabul edinceye kadar zorladı. Sufi, birçok şekerleme yapmıştı; bazıları bu bölgelerin tarzında Sicistân şekerinden ve bazıları da Bağdat halkı arasında kullanılan pudra şekeri ve bademden idi. O, ikincisine zehir koymuştu. Ebû Yusuf orucunu Üstâz Hürmüz ile sarayında açıp da eve geldiğinde, tanık olduğu misafirperverlik hakkında Sufi tarafından kendisine ne hissettiği soruldu. Ebû Yusuf, Üstâz Hürmüz’ün masasında bulunan mükemmellikten söz ederken, tatlılara gelinceye

³²⁷ Sufi “zahiren” yoldaşlık için gönderildi. Zira onun görevi başkaydı. Metnin devamında görevi net bir şekilde tanımlanmaktadır.

³²⁸ Sahur vakti kastediliyor olmalı

kadar tabak tabak yemek yediğini anlattı. Sufi şöyle dedi: “Sizin bizim Irak’ta yaptığımız türden tatlıların tadına bakmadığını düşünüyorum. Bağdat’ın diğer bölgelere göre farkını anlayabilmesi için tadına bakması maksadıyla biraz yaptım.” Daha sonra kalktı ve zehirli tatlıları getirdi. Ebû Yusuf, adamlarından bazılarını da beraber yemeye davet etti. Sufi bunun üzerine “Bunu sizin için ayırdık. Arkadaşlarınız için başka hazırlayacağım” dedi. Ülkesine özgün yapmış olduğu tatlıları getirip misafirlerine sundu. Ebû Yusuf ise zehirli tatlılardan dilediğince yedi. Sufi de bu arada şehir kapısına yakın yapılan o evi terk ederek, kendisi için hazırlanmış olan süratli bir deveye binerek Sicistân’a gitmek üzere çölde yol aldı. Ebû Yusuf uyumaya gitti, ama bir saat geçmeden zehir etkisini gösterdi. Bunun üzerine, sufi için [takip etmek maksadıyla, adamlarını] gönderdi ama kendisine yetişilemedi ve hakkında da bir şey öğrenilemedi. Sonuçta, bir ihanet olduğunu anladı.

(195) Kâtib Ebû Bekr, anlatmaya şöyle devam ediyor: “Sonra, kadının elçisi beni çağırarak için gece yarısı geldi. Bu yüzden ona gittim. Onu yatağında kıvranırken ve Halef’ten intikam için Allah’a dua ederken buldum. Benden, geride bıraktıklarını korumamı, arkadaşlarının ülkelerine ulaştırılması ve mirasçılara teslim edilmesi için yardım etmemi istedi ve bir saat sonra da öldü. Haberi duyan Üstâz Hürmüz ise endişelendi ve onları gizlemenin en iyi yol olduğunu düşündü. Ebû Yusuf’un arkadaşlarıyla nazik bir biçimde ilgilendikten sonra onları, yüklü bir şekilde eve gönderdi.”

Sufi ise Halef’e ulaştıktan sonra ona haberleri verdi. Üstâz Hürmüz’ün Ebû Yusuf’u haince zehirleyerek öldürdüğünü, ona³²⁹ da aynı şeyi yapmak istediğine ilişkin haberlerini duyurmak amacıyla, Halef ile halkı toplama konusunda anlaştı. [Diyor ki] “Bu yüzden aceleyle kaçtım. Ama bu arada, Üstâz Hürmüz bu ülkeyi işgal etmek

³²⁹ Sufi’ye

suretiyle, anlaşmayı ihlal etmeyi planlıyor.” Daha sonra Halef; hâkimler, şahitler, soylular ve halkın ileri gelenleri ile bir toplantı düzenledi. Sufi kendini tanıtarak Halef ile anlaştıkları gibi olanları anlattı. Sufi konuşmasını bitirmeden önce Halef, çığlıklar atarak ve hıçkırıklara boğularak şehit olan kadıya ağladı. Daha sonra ise gönüllüleri, Kirmân'ı işgal etmeye çağırdı. Ardından da Üstâz Hürmüz'ü, ihanet ve yalancılıkla suçladığı bir belge hazırlayarak bölge valilerine gönderdi. Nihayetinde, lakabı “Şîrbâbek”³³⁰ olan oğlu Tâhir'i, dört bin hizmetli ve Sicistânlı beş bin askerin başına getirerek ondan Kirmân'ı işgal etmesini istedi.

Değişimi yaratan ve onları halden hale çeviren Allah'a şükret! Bu kişinin yanlış yaptığı ve yanlış konuştuğu arsızlığı düşünün! Onun Allah'ın sözlerini işitmiş olduğunu hiç düşünebilir miyiz: “Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedî olarak kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab ve lanet etmiş ve onun için büyük bir azab hazırlamıştır.”³³¹; ya da “Kim kasıtlı veya kasıtsız bir günah kazanır da onu bir suçsuzun üzerine atarsa, muhakkak ki, büyük bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmiş olur.”³³² Gerçekten de insan, adaletsiz ve nankördür; **(196)** yaptığı korkunç adaletsizliklerle kendini tehlikeye atar.

1.2.10.9. Tâhir b. Halef'in Kirmân'a yaptığı seferin sonucu hakkında

Tâhir, ordusunun başında Nermasîr'e doğru ilerledi Orda Melkâ b. Vendâ-Hurşîd³³³'in kızının oğlu Şahfîrûz ve birçok Deylemli ve Cilli soyluları vardı. Bu Cilli soylularından biri de Ziyâr b. Şhrakâveyh ile bağlantılı kahraman bir süvari olan Cilli

³³⁰ شد رب ابك

³³¹ Amedroz'un çevirisinde, Nisâ Suresi 29.âyet olarak verilen âyet, aslında 93.âyettir. Bkz. **Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 2012, s. 92

³³² Nisâ Suresi, 112.âyet. Bkz. **Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 2012, s. 95

³³³ ملكا ابن ونداخز شد

Serheng³³⁴ b. Siyahcîk idi. İşgalciler, kentin kapısına şafakta ulaştılar. Varışlarının ilk göstergesi ise Türklerin bağrıslarıydı. Buradaki Deylemliler, işgalcilerle başa çıkmak için yeterli sayıda olmadıklarını kabul ederek, ne yapacaklarını tartışmak için kasabada aceleyle tören alanında toplandılar. Bu durumu tartışırken Sicistânlı adamlar, kentin kapılarından birine ateş açtılar ve kale duvarına tırmandılar. Bunun üzerine Deylemliler, bahçelere ve tarlalara açılan bir kapıdan çıkmaya ve süvarilerin hareketine izin veremeyecek kadar dar olan yoldan gitmeye karar verdiler.

Böylece, bu niyetlerle yola çıktılar. Fakat geçite ulaştıklarında, Sicistânlıların buraya girdiğini gördüler. Burada, bir çatışma yaşandı. Deylemlileri yöneten Serheng b. Siyahcîk, İbn Halef'in komutanlarından M[a]ltekî³³⁵ ed-Devâtî'yi bir mızrakla vurarak, yere indirdi. Sonra bir kez daha vurdu ve bir başkasına döndü. Ardından da üçüncüye... Sicistânlılar, daha sonra çöle doğru kaçtı. Deylemliler de ailelerini ve eşyalarını çıkardılar ve yakındaki dağ için yapılmış bahçelerin duvarlarının kenarından geçerek Cîruft yoluna revan oldular. Halef'in oğlunun süvarileri, onları takip etmek için herhangi bir girişimde bulunmadı. Onlar ayrıldıktan sonra Tâhir, Nermâsîr'e girdi. Üstâz Hürmüz bu haberi duyduğunda Bemm'deydi ve bulunduğu kalede büyük ve kıymetli bir silah deposu vardı.

1.2.10.10. (197) Haber ona ulaştığında, Üstâz Hürmüz tarafından atılan adımlar hakkında

Üstâz Hürmüz orada bulunan Deylemlileri toplayarak kendisine tavsiye vermelerini istedi. Onlar da gücü çok kavi olan bu kuvvetle -özellikle de Nermâsîr'de bulunan ordu ile bağlantıları kesildiğinden dolayı- karşılaşamayacaklarını söylediler. En

³³⁴ سراهنك

³³⁵ ملد لدن

iyi yolun, taşıyabilecekleri kadar silahı almak; düşmanın eline geçmemesi ve kendilerine karşı kullanamamaları maksadıyla da geri kalanını yakmak olduğunu söylediler. O zaman, Cîruft'e doğru ilerlemeli ve gidilecek yere orada karar verilmeliydi. Üstâz Hürmüz bu politikayı onayladıktan sonra bunu gerçekleştirmek için hazırlıklara başladı. Birlikleri zorla yürüterek Cîruft'a ilerledi. Burada, asker toplamak ve savaşa hazırlanmak için bir süre kaldı.

Diğer taraftan İbn Halef ise Kirmân'ın anahtarı olan Berdesîr'e yürüdü. Kimin kalesi varsa, eyaletin hâkimi oydu.

1.2.10.11. İbn Halef'in Berdesîr'e saldırısının devam etmesi ve sonucu hakkında

O sırada Berdesîr karargâhının komutanı, Ebû'l-Vefa Tâhir b. Muhammed'in akrabası Hasan'ın oğlu, Ebû Bekr Muhammed idi. Burayı üç ay boyunca şiddetle savundu. Koşullar kötüleştiği zaman Üstâz Hürmüz'e haber verdi. Kuşatmanın şiddeti hakkında ve eğer durum rahatlamaz ise burayı teslim etmek zorunda kalacağı konusunda onu bilgilendirdi. Bu, düşmanın planlarının başarılı olacağından korkan Üstâz Hürmüz'ü çok rahatsız etti. Üstâz Hürmüz 384 yılı kışında Cîruft'ten yola çıktı. Geçtiği yollarda büyük zorluklarla ve risklerle karşılaştı. Berdesîr'e yaklaştığında, kalenin üç fersah uzağında kalacak şekilde dağın eteğinden geçti, kuvvetlerini düzene koyduktan sonra da tekrar ilerledi. Gelişi, kaledeki askerler tarafından anlaşıldı. Askerler savaş borularını ve davulları çalıp bir saldırı gerçekleştirdiler. Bu arada, Sicistânlılar ile Üstâz Hürmüz'ün ordusu arasında tüm gün süren bir savaş başladı. Üstâz Hürmüz, ordusunu şehrin kapısına doğru ilerletti. Ordu görüldüğü zaman, Sicistânlılar çadırlarını topladılar ve geri çekildiler. Daha sonra, kuşatılmış olan ordu Üstâz Hürmüz'ün **(198)** kuvvetleriyle birleşti. Bunun üzerine Sicistânlılar, birleşmiş olan kuvvetlerden ve onlara saldırmaktan korkarak bir gün bekledikten sonra geri

çekildiler. İlk yanan kamp ateşleri, düşmanın orada olduğunu düşünmesine neden oldu. Üstâz Hürmüz onların sabahleyin çekildiklerini öğrendiğinde, oğlu Ebû Galib'i bir miktar süvarinin başında onları takip için gönderdi. Ebû Galib hızlı bir şekilde peşlerinden gitti ve yakaladıktan sonra ise birçoğunu öldürdü. Üstâz Hürmüz böylelikle güçlü bir yürüyüşle Nermâsir'e doğru ilerledi. Oraya ulaştığı sırada, Tâhir b. Halef Sicistân'a dönmek için çöle girdi.

Şimdi, olaylara geri dönelim. Bu yıl Bahaüddeve, Ahvâz'dan Bağdat'a döndü. Ebû Nasr Haşâde ve Ebû Abdullah İbn Tâhir'i tutukladı.

1.2.10.12. Bunun sebebi hakkında

el-Muallim Ebû'l-Hasan, kendisine her an hizmet edilmesini veya hediye verilmesini beklerdi. Ebû Nasr'ın cimri karakteri, el-Muallim'i tatmin etmesini engelledi. Bunu yapması³³⁶ tavsiye edildiğinde, böyle bir davranışın sadece bir ücret bekleyen ya da gizli bir kazanç elde eden biri için uygun olduğunu söylemişti. Sonuç olarak el-Muallim, herkesin farkında olduğu şekilde ondan hoşlanmamaya başladı. Nihayet bu haberler, bu durumdan endişelenen ve Bahaüddeve'nin yanından arabuluculuk yapmaya çalışan Haşâde'ye ulaştıktan sonra ona eşlik etmesi için bazı Arapları davet etti. Ancak planını erteledi. Yanındakiler tarafından el-Muallim'i bir hediyeyle yatıştırması tavsiye edildi. el-Muallim'e verilecek olanları bin dinara düşürdü. Ona, dinarların paralar içinde en iyi olduğunu ama Vâsıt'ta değerinin düştüğünü söylediler. Buna rağmen onların tavsiyelerini reddetti. Dahası, el-Muallim'in tedarikçilerinden birine sipariş vererek el-Muallim'e gönderdi. el-Muallim onu endişelendirmemek için bu hediyeyi kabul etse de bu, amaçlanan etkiyi göstermedi. el-Muallim Bağdat'a geldiğinde Haşâde'yi tutukladı ve aynı zamanda Haşâde'in iki

³³⁶ Hizmet edilip, hediye verilmesi

milyon dinar değerinde muhtelif mülklerini de ele geçirdi. Bir süre sonra ise onu serbest bıraktı.

Bu cimrice fedakârlığın müsebbibini, nasıl tahribatına yol açtığını ve onu nasıl kötü bir üzüntüye soktuğunu düşünün! Böylece, az bir miktarı kurtararak çok şeyi kaybetti. Cömert bir adam, sahip olduğu mülkü için cimri birinden daha iyi bir koruyucudur. **(199)** Çünkü cömert adam, malını hemen kullanması ya da gelecek için saklanması için verir; oysa pinti ya felaket için ya da varisleri için biriktirir. Yani, birincisi şans elde eder; ikincisi ise onu kaybeder. Birincisi minnettarlık ve ikinci serzeniş kazanır. Bir söz var: “*Paranızı refah içindeyken de sıkıntı içindeyken de harcadın.*”³³⁷ Refah zamanlarında harcamak onu azaltmaz; sıkıntı zamanlarında biriktirmek de onu kurtarmaz. Yüce Allah şöyle der: “*...Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.*”³³⁸

Ebû Abdullah İbn Tâhir, Ebû Nasr es-Sabûr’un nâibi idi. Ancak Sabûr Ahvâz’da tutuklandığında görevde kalmıştı. Çünkü el-Muallim’e kendisini tatmin eden şeyi³³⁹ sunmuş ama taahhüt ettiği meblağı ödememişti. el-Muallim, Ebû’l-Kâsım el-Abdülaziz’i de küstürmek istemiyordu. Bu yüzden, onu tutukladıktan sonra cezasını kefalet ödemesi olarak değerlendirdi ve ardından serbet bıraktı.

Aynı yıl, halktaki rahatsızlık hafifletildi. Haydutlar takip edilerek yakalandılar ve idam edildiler. Yakalananlar arasında, onların elebaşlarından biri olan İbn Cevâmerd³⁴⁰ adında bir adam da vardı. Samsâmüddeve döneminde, ona merhamet gösterilmişti. O, çarşıları kontrol ediyordu.³⁴¹ Bahaüddeve’ye, ona nasıl muamele

³³⁷ Âl-i İmrân Suresi 134. Ayet. Bkz. **Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 2012, s.66

³³⁸ Amedroz’un çevirisinde, Teğabün Suresi 9.âyet olarak geçen âyet, Aslında 16.âyettir. Bkz. **Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, 2012, s. 556

³³⁹ Hediye ve parayı

³⁴⁰ جوامرد

³⁴¹ Muhtemelen harâca bağlamıştı.

edileceği soruldu. O da onu affetti. Böylece kimileri korunur, kimileri acı çeker ve kimileri de iyi şeyler elde eder.

Aynı yıl, Ebû Mansûr Fûlâd b. Menazîr Şîraz'dan kaçtı.

1.2.10.13. Fûlâd'ın kaçışının sebebi hakkında

Fûlâd Fârs'ta güçlenip de sadece bir “şef” olamayacak kadar kuvvet bulduğunda, Samsâmüddeve onun tahakkümüne girerek kendi adını, onun devlet belgeleriyle ilişkilendirdi. Örneğin, “*Bu, Emîrû'l-Mü'minîn'in sağ kolu ve onun başkomutanı Adudüddeve'nin oğlu Samsâmüddeve eş-Şemsü'l-mille Ebû Kalicâr'ın yazısıdır, Emîrû'l-Mü'minîn'in azad edilmiş kölesi 'Necmüddeve*³⁴² *Ebû Mansûr*” gibi. (200) Fûlâd ile Alâ b. Hasan arasında daha evvelce bahsedilen şekilde bir dostluk vardı. Bu dostluk, sonradan nefrete dönüştü ve zaman geçtikçe de acı içinde büyüdü. Böylelikle Fûlâd, Alâ b. Hasan'ın tutuklanmasına karar verdi ve Samsâmüddeve'den bunun gerçekleştirilmesini istedi. O da kabul etti.

1.2.10.14. Fûlâd'ın, Alâ b. Hasan aleyhine planladığı komplo ve bunun Fûlâd aleyhine dönmesi hakkında

Fûlâd, Alâ b. Hasan'ın bulunduğu hükümet konağına gitti. Alâ b. Hasan adet mucibince onu selamlamak ve isteği olursa yerine getirmek için öne çıktı. Fûlâd onun elinden tutup yürüyerek onunla konuştu. Bir odanın kapısında durduktan sonra onu göğsünden itti. Sonra da onu içeri kilitledi. Başında beklemesi için bir de nöbetçi görevlendirdi. Fûlâd, Deylemlilerle sohbet etmek, selamlarını almak ve onlarla işleri tartışmakla meşgulken; Alâ b. Hasan da içine itildiği odanın başka bir kapısından

³⁴² Devletin Yıldızı

çıkmağa çalışıyordu ama kapı çivilenerek kapatılmıştı. Yine de açmayı başarak Samsâmüddeve'nin özel dairesine gitti ve ona şöyle dedi: *“Bu kişi, beni tutukladı. Niyeti, senin emirlerine uyan kimseyi bırakmamak. Çünkü o, Emirün üstünde bir sahibi olmak istiyor.”* Samsâmüddeve ona ne yapılması gerektiğini sordu. *“Buraya geldiğinde, onu bir an önce tutuklayın. Ben, ordunun bu konuyla ilgili hiçbir şey söylemeyeceğini taahhüt ediyorum”* yanıtını aldı. Samsâmüddeve bu teklifi kabul etti. Bazı görevlilere, huzuruna geldiğinde onu tutuklanması ve odalardan birine götürülmesi emrini verdi. Samsâmüddeve'ye karşı Fûlâd'ın casusluğunu yapan Nedîm Ali Arzanânî³⁴³ bu konuşmaya kulak misafiri oldu. Fûlâd görüldüğünde onu eliyle *“Geri git, yoksa tutuklanacaksın”* manasına gelecek şekilde uyardı. Sonuç olarak, Fûlâd geri dönerek eve gitti. Alâ b. Hasan, ardından kampın ortasında Fûlâd'ın isyan ettiğini açıkladı ve askerleri çağırarak onu takip edip tutuklamalarını istedi. Alâ b. Hasan'ın niyetini öğrenen Fûlâd, yanına alabileceği kadar eşya alarak, develere yükledi ve oradan uzaklaştı. Alâ b. Hasan, ilk başta onu takip etmek için hevesliydi **(201)** ama sonradan onu kovalamayı bıraktı. Fûlâd, kaçışını güvence altına almaktan dolayı memnundu. Alâ b. Hasan, Fûlâd'ın iktâlarını Deylemlilere dağıttıktan sonra orada baskın hale geldi. Kürtlere mesaj göndererek, Fûlâd'ın kendisine teslim edilmesini istedi. Bunun gerçekleşmemesi durumunda ise onları, intikam almakla tehdit etti. Kürtler paraya tamah ediyorlardı. Dolayısıyla Fûlâd'ın serveti onları heyecanlandırıyordu ve buna Alâ b. Hasan'ın korkusu da eklendiğinden dolayı onu yağmaladılar. Fûlâd ise hayatta kalmayı başarak Rey'e kaçtı ve ölümüne kadar da Fahrüddeve ile kaldı. Ali Arzanânî en-Nedîm ise Samsâmüddeve'nin emriyle idam edildi.

³⁴³ الارزنانی

Aynı yıl, Ebû'l-Kâsım Abdülaziz b. Yusuf bütün adamları ve destekçileri ile birlikte tutuklandı. Onun Bağdat'ı yönetmesi iki buçuk ay sürmüştür. On sonra Ebû'l-Kâsım Ali b. Ahmed el-Abarkuhi³⁴⁴ vezir oldu ve hil'atler vb. ile donatıldı.

Bu sırada Halife et-Tâ'i-Lillâh, Bahaüddeve'nin onuruna düzenlediği merasimde tutuklandı.

1.2.10.15. Halife et-Tâ'i'nin (Allah ondan razı olsun) tutuklanması hakkında

el-Muallim Ebû'l-Hasan, onun hırsını artırmak için et-Tâ'i'nin mal varlığını ve hazinelerini Bahaüddeve'ye abartarak anlattı. Gerçekten, ciddi bir adımı önemsizmiş gibi gösterdi ve onu, suç işlemeye teşvik etti. Bahâüddeve, onun tavsiyesini kabul ederek halifeyi tutukladı. Ancak ahiret için rezillik dışında hiçbir şey elde edemedi. Eğer bu kötü eylemin üstünü örten el-Kâdir Billâh saltanatının faydaları olmasaydı, bunun için Allah'tan ya da insanlardan hiçbir geçerli sebep bulamazdı. Öyle olduğu için, bu dindar ve erdemli halife dine parlaklığını ve İslam ağacına yeşilliğini yeniden kazandırdı. Kaydetmeye değer hiçbirşey olmadığından, tutuklama gününde yaşananlarla ilgili hiçbir ayrıntı vermedik. Kendimizi, orada bulunanlardan biri olan ve bir problemin yaşanacağını anladığında gizlice (202) saraydan ayrılan er-Radî Ebû'l-Hasan el-Mûsevî'nin bazı dizelerini alıntılarla sınırlandırıyoruz. Kalan soyluların kıyafetleri soyularak onur kırıcı davranışlara maruz kaldılar. Şâir er-Radî ise kaçtı ve bu olayla alakalı birkaç dize söyledi:

“Bakire bir kadının saldırısına uğradıktan sonra, hayatımı korumam ne kadar harika.

Ve başkaları yenik düştüğü zaman Saray Günü'nde kaçmam...

Ancak, beni kurtaran bir basireti tuttum.

³⁴⁴ الابرقوهي

Bu yüzden, imha kapıları tam üzerime kapanırken, kayan bir yıldız gibi birden kaçtım.

Tepeye tırmanan ilk ben oldum.

Arkamda kaçılamayacak bir kötülük vardı.

Sonra, memleketin efendisi bana gülümsüyordu.

Her birimiz diğerine dost canlısı...

Kendimi, kıskandığım adama acırken buldum.

Gerçekten onur ve rezalet yakın komşular.

Refahın, beni gülümsetmesi durumu ne kadar çabuk değişiyor! Zorluk şimdi beni ağlatıyor.

Bir daha asla bir hükümdar tarafından aldatılmam!

Aptallar, hükümdarların kapılarından girenlerdir.

Fitneye ve felaketlere karşı, Allah'ın yardımı için dua ediyoruz ve bize tam bir şefa'at ve mutlu bir son vermesi için O'na yalvarıyoruz."

1.2.10.16. El-Kâdir Billâh'ın Halifelîğî

Bahaüddeve -et-Tâ'i'nin daha önce nakledildiğî ve hapsedildiğî- sarayına geri döndüğünde; Halife el-Kâdir-Billâh Ebû'l-Abbas Ahmed b. İshâk b. Muktedir'i "halife" olarak ilan ederek onun ismini şehir boyunca duyurdu. Tâ'i adına, tahtan çekildiğini ve makamının Kâdir'e bırakıldığını ifade eden bir belge hazırladı. Bu, şahitler tarafından da onaylandı. Tahttan indirilen halifenin hükümdarlığı, 17 yıl, 8 ay ve 5 gün³⁴⁵

³⁴⁵ İbnü'l-Esîr de hemen hemen aynı bilgileri verir. Ona göre tahttan indirilen halifenin hükümdarlığı, 17 yıl, 8 ay ve 6 gündür. Bkz. İbnü'l-Esîr, **a.g.e.**, s.70

sürmüştü. Bahâüddeve'nin vezirleri, tahta çıkmasından dolayı el-Kâdir'i tebrik etmek ve onu Bağdat'a getirmek için nehirden aşağı doğru gittiler.

Deylemliler ve Türkler, tahta çıkma parası için yaygara koparak isyan ettiler ve halifenin adının (203) cuma hutbesinde söylenmesini engellediler. Kullanılan formül şuydu: Adından bahsetmeden “*Ey Rabbim, hizmetçin ve yardımcınız el-Kâdir-Billah'ı ihya et.*” Bahâüddeve ile ordu arasında müzakereler devam etti. O, üst rütbeli subayları memnun ettikten sonra, kişi başına 800 dirhem verdi. Onların hepsi bağlılık sözü verdikten sonra, sessiz kalma ve itaat etme konusunda anlaştılar. Daha sonra 3 Ramazan 13 Kâsım 991 Cuma gününde, “*Emîrû'l-Mü'minîn el-Kâdir-Billâh, Ebû'l-Abbas Ahmed*”'in adı hutbede okundu.

Kâdir'in, hükümdarlığın kendisine geleceğine ilişkin haberi almazdan önce, bir rüya gördüğü söylenir.

1.2.10.17. (204) Kâdir'in gördüğü rüya hakkında

Aşağıdakiler Mühezzibüddeve'in kâtibi Hibetullah b. Îsâ tarafından anlatılmaktadır: Kâdir'in Batîlhâ'da bulunduğu sırada, haftada iki defa kabul merasimlerine katılırdı. Orada bulunduğumda, bana yüksekçe bir yer verir ama elini öpmek istediğim zaman da buna asla izin vermezdi. Bir gün içeri girdiğimde, onu alışılmadık bir durumda buldum ve bana her zaman gösterdiği saygılı tavrı da göremedim. Her zamankinden daha alçak bir yere oturdum. Buna hiçbir (205) itirazda bulunmadı ve elini öpmek istediğimde, bunun için elini uzattı. Belki de bir yanlış yaptığım düşüncesi aklıma geldi ve eğer öyleyse, ne olduğunu bana anlatmasını istemeliydim. Kendimi bir şekilde mazur gösterebilir ya da ondan af dileyebilirdim. Öyle de yaptım. Bana ağırbaşlı bir şekilde cevap vererek şöyle dedi: “*Dinle. Dün*

rüyamda, bu kanalınızın (Salık'ı³⁴⁶ işaret ederek), Dicle'nin birçok kez sahip olduğu genişliğe kadar genişlediğini gördüm. Bu konuda şaşırılmış görünüyordum. Onun kıyısında yürürken kudretli bir köprünün desteklerini gördüğümde, büyüklüğünü ve nasıl bu hale geldiğini merak ediyordum. Dedim ki: 'Merak ediyorum, kim böyle okyanus gibi bir yerin üzerine köprü³⁴⁷ inşa etmeyi düşünebilir?' Üzerine çıktım, iyi inşa edilmiş bir iskeleydi³⁴⁸ (206) ve gözlerimi kaldırdığımda tam karşısında onun gibi bir tane daha gördüm. Artık, bir köprünün destekleri olduğuna dair hiçbir şüphem yoktu ve o şaşkınlıkla etrafa bakmaya başladım. Ben ayakta dururken, diğer taraftan beni dikkatle seyreden, bana seslenen birini gördüm: 'Ahmed, geçmek ister misin?' 'Evet', dedim. Bana ulaşana kadar elini uzattı ve beni yakaladıktan sonra köprüden geçirdi. Yaptığı şeyden korktum ve hayranlıkla ona dedim ki: 'Kimsin?' 'Ebû Talib'in oğlu Ali. Bu hükümdarlık sana gelecek ve görev süren uzun olacak. Torunlarıma ve yandaşlarıma karşı kibar ol" diye yanıtladı. Kayıkçıların çığlıklarını ve insanların seslerini duyduğumuzda, halife anlatımında bu noktaya anca ulaşmıştı. Sorunun ne olduğunu sorduk ve bize Ebû Ali Muhammed b. Nasr'ın bir heyetle geldiğini söyledi. Onlar, kendisini saraya getirmek için gönderilen insanlardı. Onun halife olmasına karar verilmişti. Elini ve ayağını bir kez daha öptüm ve ona "Emîrû'l-Mü'minîn" olarak hitap ederek gerekli teveccühü gösterdim.

Mühezzibüddeve halifeye, geldiğinde yaptığı gibi ayrılış vesilesiyle de mükemmel bir şekilde hizmet etti. Halifeye yaraşır miktarlarda para, giysi ve eşyalar ile beraber kendi kullanımı için yapmış olduğu mavnayı da verdi. Yolun bir kısmında halifeye eşlik etti ve Hibetullah b. Îsâ'yı da vezir olarak ona gönderdi. Halife Vâsıt'a

³⁴⁶ İbnü'l-Esîr'den "Salık"ten kastın "Nehru's-Salîk" olduğunu öğrenmekteyiz. Bkz. İbnü'l-Esîr, a.g.e., s.71

³⁴⁷ Bu kelime, geniş nehirler için doğal olan duba köprüsünün karşısına inşa edilmiş bir köprü anlamına geliyor.

³⁴⁸ Bu anlamlı görünmektedir.

ulaştığında, tahta çıkma parası talep edenler bir araya toplanmıştı. Müzakereler gerçekleştirildi ve Bağdat'taki meslektaşları gibi muamele görecekları vaat edildi. Bu konu onların memnuniyeti ile çözüme kavuştuğunda, yola çıktı. Halife el-Cebbül'e³⁴⁹ ulaştığında ise Bahaüddeve, Deylemlilerin ileri gelenleri ve halkın en seçkin kişileri onunla buluşmak ve ona saygılarını sunmak üzere nehirden aşağı geldiler. el-Kâdir, 12 Ramazan Pazar gecesi³⁵⁰ Halifelik Sarayı'na girdi.

1.2.10.18. el-Kâdir'in halifelerin tahtında yerini alması hakkında

Saraya gelmesinden bir gün sonra, halka açık bir merasim düzenledi. Tahta çıktığı için tebrik edildi ve onu öven şiirler okundu. Bunların arasında, er-Radî de denen Ebû'l-Hasan el-Mûsevî'nin bir şiiri de vardı. O şöyle başlıyor: (207)

“Bugün, ey Abbasoğulları! Halifeliğin ihtişamını, Ebû'l-Abbas yeniledi.

O, halifeliğin yüce olan yapısını daha da yüceltmiş; diğeri ise temellerini atmıştı.

Bu zirve, uzun zamandan beri meçhuldü.³⁵¹”

³⁴⁹ الجبل : Dicle yakınlarında yer alan bir kasabadır. Bkz. Selman Başaran, “Ebû Bekir eş-Şâfi”, **DİA**, 10.cilt, İstanbul, 1994, s. 112-113.

³⁵⁰ 22 Kâsım, 991

³⁵¹ Amedroz metni inglizceye tercüme ederken “o sert kayalıktan sonra depoda tutuldu” ifadesini kullanmıştır. Biz de manzum ifadenin daha anlamlı olabilmesi adına, zikredilen bu ifadeyi “Bu zirve, uzun zamandan beri meçhuldü” cümlesi ile karşılamaya çalıştık.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. METNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Eseri tercüme ederken ilk tercüme kaynaklı bazı yanlışlıklar tespit edilmiştir. Amedroz eseri İngilizceye tercüme ederken genel olarak başarı gözükse de yer yer önemli hatalar yapmıştır. Yer isimlerinin çevrilemezliği ilkesini göz ardı ederek yer isimleri noktasında çoğu zaman yanlışlıklar yapmıştır. Örneğin Batîha, “bataklık” anlamına geldiğinden Amedroz bunu “bataklık” manasına gelen İngilizce “Marsh” kelimesi ile karşılamıştır. Oysa biz, Mühezzibüddeve’nin Batîha Emirliğine getirildiğini dönemin diğer kaynağı olan El-Kâmil Fi’t-Tarih’ten öğrenmekteyiz. Aynı şekilde sayfalandırmada da sayfa numaralarını mükerreren kullandığı yerler olmuştur. Görev tanımlarını ise anladığı şekilde manasını tercüme ederek eserine koymuştur. Mesela vergi toplayan ve sahibü’l-harâc’lara bağlı olarak iş gören “âmil”leri “finance minister” olarak tercüme etmiştir. Ama yine de genel hatlarıyla çevirisi başarılı sayılabilecek düzeydedir.

Bu tez çalışmamızda elde ettiğimiz kayıtların kanaatimizce birçok olay ve kişi hakkında sahip olduğumuz bilgileri detaylandırıcı ve konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak kayıtlar olduğunu gözlemledik. Abbâsîler ve hususiyle Büveyhîler hakkında yazılmış çalışmalar oldukça sınırlı ve bilinen bilgilerin tekrarından ibaret kalmıştır. Dönemin kaynaklarına göz attığımızda, Abbâsîler Devleti’nin Büveyhîler nüfuzu altında geçirdiği yıllar yalnızca birkaçında tafsilatı ile anlatılmıştır. Hadiseleri tarihi kronoloji içinde anlatan kaynaklar arasında sayılan İbn Kesîr “El Bidâye Ve’n-Nihaye”sinde dönemin olaylarını çok yüzeysel ele almış ve olayların nasıl vuku bulduğu ve sonuçlarının tetkiki noktasında ise tümüyle sessiz kalmıştır. Taberi ve İbn Miskeveyh’in tarihleri oldukça tafsilatlı olmasına rağmen, yazıldıkları tarihler göz

önüne alındığında, Büveyhîlerin bizim ilgilendiğimiz kısımlarını ele alamamışlardır. Bunlara nazaran, tezimizde ele aldığımız yıllar noktasında belli aşamalarda paralel olarak ilerleyen neredeyse tek çalışma İbnü'l-Esîr'in "El-Kâmil Fi't-Tarih"idir. Ancak bu eser bile bizim tercüme ettiğimiz çalışmanın içerisinde yer alan bazı olaylar ve anekdotlar konusunda oldukça sınırlı kalmıştır. Zira önsözde de ifade edildiği üzere, bu eserde anlatılan bazı hikâyeler ve kıssalar bu esere özgüdür. Bu da er-Ruzraveri'nin bu çalışmasını değerli kılan özelliklerden biridir. Bunlara örnek olarak üç tanesini ele alabiliriz. Birincisi Adudüddевle'nin Kirman'ın içlerine sefere çıktığında, Kûfs ve Belûç kavminin bir bölümünü tuzağa düşürmesi ile ilgili olan anlatı gayet ilginçtir ve Adudüddевle'nin sorunları çözmedeki yöntemini ortaya koymaktadır. Şöyle ki: Adudüddевle'ye Kûfs ve Belûç kavminin bazılarının konutlarının bir dağın arkasında olduğu ve buraya yalnızca küçük bir grubun geniş bir orduya karşı koyabileceği, dar bir geçitle, erişilebileceği bilgisi verilir. Adudüddевle de onlara zorla ulaşamıyorsa, bunu bir hile ile yapmayı düşünür. Haraç almadıkça onları rahat bırakmayacağına ilişkin bir mesaj gönderir. Onlar da cevaben; "Ona verecek paraları olmadığını" söylerler. Emir de bu cevap üzerine der ki: "Siz avcısınız ve her çadır için bir köpek istiyorum." Bunu kısa bir süre düşündükten sonra, çadırları numaralandırmak ve bu sayıya karşılık gelen miktarda köpek almak için bir hafiyesini gönderir. Köpeğin ustasına kaçması, kuyruğunu sallaması, kendisine sürtünmesi ve evine alışkın olması öyle yaygın bir husus ki, çok uzaklardan bile olsa, evine dönecektir, diye düşünür. Adudüddевle, böylelikle köpeklerin boyunlarına beyaz petrol yağı sürülmüş tasmalar takılmasını emreder. Yani köpekler geçitte bunları takacak ve petrol yağları ateşe verilecekti. Köpekler eşzamanlı olarak bırakıldıktan sonra, ordu da onları izleyecekti. Plan uygulanır. Köpekler koşar ve ordunun geldiğini bilen insanlar da geçitte onları karşılamak için acele ederler. Her bir köpek, ateşten kurtulmak için sahibine koşar. Ateş, böylelikle sahibine de sıçradıktan sonra insanlar geçiti boşaltırlarken çoğu

köpeklerin taşıdığı ateşin de hedefi olurlar. İkincisi ise Emîr Adudüddевle'nin topraklarının son hududuna kadar otoritesini sağlamakla ilgili kabiliyetini gayet net bir şekilde ortaya koyan Mısır'dan dönen casuslarından birinin Mısır'daki Kandil Sokağı'ndaki eski bir şekerlemeci dükkânına gittiğini ve satın aldığı bir şeyin ücretini ödemek için ona Emir'in parasını, yani dirhemini verdiğini söylediği ama adamın madeni parayı iade ettikten sonra, casusa ve Emire hakaretler yağdırdığı bir tartışmayı anlatması ve Emir'in de buna karşı sergilediği tavırla alakalı olmalıdır. Emir bir adamını şekerlemecinin dükkânına arkadaşlık etmek ve yanında çalışmak bahanesi ile gönderir. Günler geçer ve dostluk tesis edildikten sonra ise tamamen iyi niyetlerle Adudüddевle'nin sarayına getirir. Şekerlemeci Emir'den hükümdarlara ve hükümdarlığa yaraşır nasihatler aldıktan sonra memleketine geri döner. Yani Emir şekerlemeciye dersini vermek adına çok sıradışı bir yöntem bulmuş ve adeta ortaçağda tiyatral bir oyun sahneye koymuştur. Üçüncüsü ve son olarak bahsedilmesini istediğimiz anlatı ise Vezir Ebû Mansûr İbn Sâlihân'ın, aralarında meydana gelen bir kavga yüzünden Haşâde'ye cephe alma alması ve Haşâde'nin yardım isteğini vaatlerle oyalayarak geçiştirmesi ve Haşâde'nin de buna karşı bulduğu yöntemle ilgili olmalıdır. Haşâde sefer hazırlıkları içinde olduğundan, müttefiklerine yeterli paranın geleceğini vaat etmişti. Ancak İbn Sâlihân'ın verdiği az sayıdaki yardımı miktarı öğrendiğinde, askerlerin dağılmasını önlemek amacıyla konuyu onlardan gizlemenin en iyi yol olduğunu düşünür. Yalnız kalırsa, Bâz tarafından saldırıya uğrayabilir ve utanç verici bir şekilde bozguna uğrayabileceğini düşünerek iktâları daha sonra geri almak kaydı ile Araplara dağıtır. İşte bu hamle ile Haşâde parasızlık karşısında askerleri motive etmenin bir yolunu bulmuş olur. Çünkü bu askerler para alamasalar bile toprak sahibi olmuşlar ve artık kendi topraklarını savunmak için olağanüstü bir savunma içine gireceklerdi. Bir nevi hükümdarlık sanatları olarak da değerlendirilebilecek bu anlatılar dönemin devlet zekâsı ve hükümdarlık-reâya ilişkileri bakımından bizlere çok önemli ipuçları

verdiğinden özellikle özetlemek istedik. Hususen Adudüdevle zamanına ve onun cengaverliğine, zekâ ve kudretine delalet eden bu türden olaylar Büveyhîler hakkında biinenlerin farklı bir bakış açısıyla bir kez daha gözden geçirilmesini zaruri kılar.

Eserde yer alan ve yukarıda örneklerini sunduğumuz anlatılar haricinde, başka kaynaklarda dolaylı veya doğrudan olarak ele alınan ancak detaylarını burada öğrendiğimiz bir çok nokta bulunmaktadır. Emirü'l-Ümerâ-Halife ilişkileri, Büveyhî ve Abbasîlerde günlük kıyafetler, dönemin lezzetleri ve yemekler; dönemin gemi türleri, hil'at giydirme ve kabul merasimleri, Adudüdevle'nin oğulları arasındaki mücadeleler, Şii-Sünni ilişkileri, Deylemlî-Türk Çatışmaları, Bağdat'taki ekonomik refah durumları veya zorluklar bunlara örnek verilebilir. Eserin belki de bizlere sunduğu en önemli olan husus ise bizlerin tüm Selçuklu mütehasşislerinin Selçuklular ile beraber ortaya çıktığını düşündüğümüz din-devlet işleri ayrımının bir asır evvel hüküm süren Büveyhîlerde oldukça ileri düzeyde uygulanmış olduğunu tüm detaylarıyla yansıtıyor oluşudur. Bağdat'ın 945 (H. 334) senesinde Ahmed bin Büveyh (Muizüdevle) tarafından işgali sonrasında Abbasî halifesi Müstekfî tarafından kendisine “Emirü'l-Ümerâ” ünvanı verildi. Bu aslında ilk değildi. Kendisinden evvel de Türk Emirlerine bu ünvanlar verilmişti. Ancak Büveyhîleri önemli kılan husus bu ünvanın sınırlarını oldukça zorlamalarıydı. Daha önceki Emirler bir çeşit genişletilmiş vezir yetkilerine sahipken, onlar tamamen müstakil bir hükümdar, hatta Adudüdevle zamanında müstakil bir imparator gibi davranıyorlardı. Oysa iki asırdır devam eden ve Abbasî adıyla anılan bir devlet yapısı da mevcuttu. İki devlet peki nasıl olacaktı da aynı topraklarda varlıklarını muhafaza edecekler ve kazanageldikleri tasarrufları kaybetmeyeceklerdi. İşte Büveyhîler güçlenip de Abbasî başkentini işgal ettiklerinde bir karar vermek durumunda kaldılar. Çünkü kendileri Şii mezhebine mensup olmalarına rağmen hakimiyet kurdukları topraklar ve sözde bağlı bulundukları halife Sünni idi. Bunun için kendileri “Emirü'l-Ümerâ” ünvanı altında halifenin tüm siyasi yetkilerini devralıp,

halifeyi sadece uhrevi liderliğe büründürdüler. Öyle ki halife kendi ödeneğini bile Büveyhî Emirinden tasdik ettirmek zorunda kalıyordu. Eğer Emir halifeyle anlaşamamışsa halife kör ediliyor, veya kör edilmese bile hâl ediliyordu. Halife ise mevcudiyetini neredeyse yalnızca Emir ve Vezirlere unvan tevcih etmek suretiyle devam ettiriyordu. Halife, toplumsal hayatı düzenleyen ilkeleri, siyasi kararları, tüm devlet atamalarını, iktâları, barış anlaşmalarını, ölüm fermanlarını ve bunun gibi tüm dünyevi kararlarını ise Büveyhî Emirine vermek suretiyle fiilen din-devlet ayrımını yapmış oluyordu. O zamana kadarki Irak, Suriye ve İran coğrafyalarında alışlagelmemiş bir uygulama olmasına rağmen Büveyhîler, zaman zaman kudretlerinde azalmalar olsa da, bu sistemi hiç taviz vermeden nerdeyse bir asırdan biraz fazla sürdürmüşlerdir. Selçuklular 1055'te Bağdat'a geldiklerinde ve bu sistemin bir benzerini halife ile aralarında oluşturmaya halkın tepkisiz kalmasına ve yabancılarmasına şaşmamak gerekir. Büveyhîler Selçuklulardan yüz yıl evvel din ve devlet işlerini ayırmakla onlara öncülük etmiş ve halkın da bunu özümsemesine katkı sağlamışlardır.

SONUÇ

Önsözde de ifade edildiği gibi, Büveyhîler zamanında olanları kaynak eser olarak, daha çok o dönemde yaşamış olan üç önemli müelliften öğrenmekteyiz. Bunlar; İbn Miskeveyh, Hilal es-Sâbi ve çalışmamıza konu olan Ebû Şüca er-Ruzrâverî'dir. Tezimizde, Halife el-Muktedi'nin veziri olan Ebû Şüca er-Ruzrâverî'nin İbn Miskeveyh'in "*Tecaribü'l-Ümem*" adlı eserine zeyl olarak yazdığı "*Zeylû Tecaribü'l-Ümem*" adlı eserinin Abbâsîler döneminin özellikle nispeten karanlık kalan H.372/981 ile H.381/991 yılları arasını nasıl aydınlattığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu eserin, sadece Büveyhîler'in siyasi tarihini değil, hükümdarlara ve yöneticilere tavsiyeleri, nasihatleri, devletin ekonomik ve iktisadi durumunu ve kısmen de olsa dönemin bilimsel ve kültürel özelliklerini de ortaya koyduğu; dönemin sair kaynaklarının hiçbirinde bahsedilmeyen hoş anekdot ve hikayelere de yer verdiği de gözlemlenmiştir.

Şîî olan Büveyhîler'in (1045-1055), mahalli hânedanlar içinde, iki açıdan şaşırtıcı bir başarı elde etmiş olduğu görülmektedir. Birincisi, bu hânedan, bir zamanların ihtişamlı ve güçlü imparatorluğu olan Abbâsî toprakları içerisinde yerlerini almaya başlayan irili ufaklı yerel hânedanlar arasından sıyrılmış ve Abbâsî başkentini, yani Bağdat'ı işgal edebilmiştir. Ama onları önemli ve bir o kadar da ilginç kılan ikinci husus, Abbâsî Devleti'nin Sünnî; onların ise Şîî mezhebine müntesip olmalarıdır. Bu mezhepsel farklılıklara rağmen, belki de kendi meşruiyetlerini sağlama adına onların halifeliğine şeklen de olsa rıza göstermişlerdir. Halifeler, artık Büveyhoğulları tarafından tayin ve azl edilmiş, adeta onların kuklası haline gelmişlerdir. Aslında bu, karşılıklı fayda esasına dayanan, aşikâr edilmemiş bir "işbirliği" idi. Zira halifeler, dünyevi tüm yetkilerini devrettikleri bu "Emirü'l-Ümerâ"lara yukarıda bolca örneklerinin verildiği üzere unvan ve hil'atler bahşedip, onların Müslüman coğrafyasında meşruiyetlerini sağlamış; Büveyhîler de halifeleri ortadan kaldırmayarak

onların tarih sahnesinden bütünüyle kaybolmalarına neden olmamışlardır. Halifeleri kontrolleri altına alan Büveyhîler, hutbe ve paralarda halifenin ismi yanında kendi isimlerinin de anılmasında ısrar etmişlerdir. Ayrıca halifeliği kendi kontrolleri altında bulundurmakla hem devlet içindeki Sünnîler hem de diğer Müslüman devletler nezdinde itibar görmüşlerdir. Yani Büveyhîler, Abbasî Hilafeti'ne karşı sert davranmakla beraber, siyasi olarak hilâfetten yararlandıkları için hilâfeti yıkacak biçimde, katı bir Şiî anlayışı benimsememişlerdi. Buna rağmen, kendi çıkarlarının zedelenmesi ihtimallerinde bu rızayı birçok kez çiğnemişlerdir.

Sonuç olarak, er-Ruzrâverî'nin çalışması bize Büveyhîler hakkında fikir sahibi olabilmemiz adına oldukça yeterli miktarda bilgi sunmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda, onların, siyasi, iktisadi, kültürel ve dini konulardaki davranışları ve fiilleri sonucunda ortaya çıkan gerçeklik; onların, Abbâsî tarihi içerisinde oldukça mahdut bir alanı kapsamalarına rağmen, dönemin ve o coğrafyanın en önemli siyasi figürleri haline geldikleri ve Abbâsî İmparatorluğunda beş asır devam edecek yeni devlet yapılanmasının oluşturulmasını zaruri kılan en önemli unsur olduklarıdır.

ÖZET

Er-Ruzrâverî'nin “Zeylû Tecâribü'l-Ümem” Eserinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi” adlı çalışmamız önsöz ve giriş kısımlarından sonra iki ana bölümden meydana gelmektedir. Önsözde çalışmamız sırasında yararlanmış olduğumuz kaynak ve eserler hakkında değerlendirmeler yapılmış olup, Giriş bölümünde ise genel olarak İslâm Tarihi ve özelde de Abbasîler ve Büveyhîler tarihine dair bilgiler verilmiştir. Çalışmamızın Birinci Bölümünde yazar hakkında bilgi verilip eserin, sadece Büveyhîler'in siyasi tarihini değil, hükümdarlara ve yöneticilere tavsiyeleri, nasihatleri, devletin ekonomik ve iktisadi durumunu ve kısmen de olsa dönemin bilimsel ve kültürel özelliklerini de ortaya koyan 29-207 sayfaları arasının tercümesi yapılmıştır. İkinci bölümünde ise tercüme edilen metnin önemli gördüğümüz ve çıkarılması gereken sonuçlar olarak düşündüğümüz değerlendirmeler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: er-Ruzrâverî, Abbasîler, Büveyhîler.

ABSTRACT

The translation and evaluation of the work of Er-Ruzrâverî's "Zeylû Tecâribü'l-Ümem" consists two main parts apart from its preface and introduction parts. The preface consists the evaluation of the resources and works. The introduction gives information about history of Islam in general, and spesific details about the history of Abbasids and Buweyhids. In the first part of our work, we give some information about the writer and not only we talk about political history of Buweyhids, but also we talk about advices to the rulers and governors, financial and economic condition of the state, and partly we talk about scientific and cultural features of the period. Our work is the product of the study of 29-207 pages of translation. In the second part of our work, we study important part of transleted text and the conclusions of the text.

Key words: Ruzrâverî, Abbasids, Buwayhids.

KAYNAKÇA

ACAR, Abdurrahman ve diğerkleri, **İslam Tarihi ve Medeniyeti -6- Abbâsîler (II)**, İstanbul, Siyer Yayınları, Aralık 2017.

_____,“Harranlı Tarihçiler ve Abbâsîler Devri Tarih Yazıcılığındaki Yerleri”, **I. Uluslararası Katılımlı Bilin, Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu**, Konya, 2006

AHSAN, Muhammad M, **Social Life Under the Abbasids: 170-289 AH, 786-902 AD**. New York, Longman,1979.

AKHTAR, Qazı Ahmad Mian, **Studies: İslamic&Orriental**, Lahore, 1945.

AKKUŞ, Murat, “Abbâsî Halîfelerinin Ölüm Sebepleri”, **İstem**, 2013, Sayı 21, syf.195-227.

AKYOL, Edip, “Büveyhîler’in Bağdat Hâkimiyeti (334/945–447/1055)”, **İslam Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 2018, sayı 3, syf.119-130.

ALTINAY, Ramazan, **Emevilerde Günlük Yaşam**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2006.

AMEDROZ, H.F & MARGOLİOUTH, D.S., **The Eclipse of the Abbasid Empire**, Vol: VI, London, Oxford, 1921.

APAK, Âdem, **Anahatlarıyla İslâm Tarihi** (Abbâsîler Dönemi), İstanbul, Ensâr Neşriyat, 2011.

ARBERRY, Arthur J., **A Handlist Of The Arabic Manuscripts**, Vol. I, Dublin, 1955.

ARNOLD, Thomas Walker, **The Preaching of Islam**, çev. Hasan Gündüzler, Ankara, Akçağ Yayınları, 1982.

_____, **The Caliphate**, Oxford, 1924.

ARI, Tuncer, **VIII-X Yüzyıllar Arası Abbâsî'lerde Ticaret**, Sakarya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2004.

AVCI, Casim, “Hilâl b. Muhassin es-Sâbî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXV, İstanbul 2008, syf.340-341.

_____, “Rûzrâverî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXV, İstanbul 2008, syf.281.

BALTACI, Cahid, **İslam Medeniyeti Tarihi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2010.

BARTLETT, E. Ashmead, **The Passing of the Shereefian Empire**, London, 1910.

Başoğlu, İstanbul, 2007.

BARTHOLD, Wilhelm, **Kultura Musulmanstva**, çev. Mehmet Fuat Köprülü, İstanbul, Alfa Yayınları, 2014.

BAŞ, Eyüp (Ed.), **İslam Kurumları Tarihi El Kitabı**, Ankara, Grafiker Yayınları, 2013

BAYRAKDAR, Mehmet, “İbn Miskeveyh”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XX, İstanbul 1999, syf.201-208.

BOSWORTH, Clifford Edmund, “The History of the Saffarids of Sistan and Maliks of Nimruz”, çev. Hüseyin DOĞAN, **e-makâlât Mezhep Araştırmaları**, Sayı 6, 2013, syf.123-145.

BOZKURT, Nahide, “Hârûnürreşîd”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XIV, İstanbul, 1997,syf.258-261

_____**Abbâsîler**, Ankara, İSAM Yayınları, 2018.

BOZKURT, Nebi, “Bahriye”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, IV, İstanbul, 1991,syf.501-509

BRITTON, Nancy Pence, **A Study of Some Early Islamic Textiles**, Boston, 1938.

BROCKELMANN, Carl, **Geschichte der islamischen Völker und Staaten**, çev. Neşet Çağatay, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1964.

BOSWORTH, Clifford Edmund, **The Islamic Dynasties, A Chronological and Genealogical Handbook**, çev. Erdoğan Merçil ve Mehmet İpşirli, İstanbul, Oğuz Yayınevi, 1980

BURY, J.B. and et all, **The Cambridge Medieval History**, Vol. IV, Cambridge,1923.

BÜNDÂRÎ, **Zübdetü’n-Nusra ve Nuhbetü’l-Usra**, çev. Kivameddin Burslan, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,1999,

CAHËN, Claude, “Buwayhids or Buyids”, E.I, 2.Ed, Leiden, 1986, I/1352.

ÇELİK, Aydın; Yıldırım, Taner, “Abbasiler Dönemi Bağdat Çarşıları”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013, Cilt 23, Sayı 1,syf.241-253.

DEMİRCAN, Adnan, “Tâi’-Lillâh”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXIX, İstanbul 2010, syf.447-448.

_____, “Hz. Ali’nin İktidar Yıllarında İslâm Toplumunda Siyaset”, **Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013, sayı 2, syf.173-190

DEMİRCİ, Mustafa, “Sevâd”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, IX, İstanbul 2009, syf.576-578.

_____, **Abbâsilerde Toprak Sistemi**, Marmara Üniversitesi Doktora Tezi, 2001.

DEMİRCİ, Mustafa, **Siyah Öfke-Ortaçağ İslam Dünyasında Zenci Kölelerin İsyanı (869-893)**, Konya, 2005.

DEMİRTAŞ, Zülfü; USTA, Mehmet Emin “İbn-İ Haldun’dan Günümüze Örgütlerin Çöküşüne Dair Deterministik Bir Yaklaşım”, **Milli Eğitim Dergisi**, 2011, sayı 191, syf.108-119

DURMUŞ, İsmâil, “Mütenebbî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXII, İstanbul 2006, syf.195-200

EBÛ ALİ AHMED B.MUHAMMED, Miskeveyh, **Tecâribü’l-Ümem**, çev. Mehmet Şeker ve diğerleri, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2016.

EBÛ’L-FİDÂ, el-Melikü’l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâîl b. Alî b. Mahmûd, **Takvîmü’l-Büldân**, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2017

el-DÎNEVERÎ, Ebû Hanîfe, **el-Ahbârü’t-Tıvâl**, çev. Nusrettin Bolelli ve İbrahim Tüfekçi, İstanbul, Hivda İletişim, 2007.

ed-DÛRÎ, Abdülazîz. “Divân”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, İstanbul 1994, IX, syf.386-387.

el-BELÂZURÎ, Ahmed b. YAHYA, **Fütûhu’l-Büldân**, çev. Mustafa Fayda, İstanbul, Siyer Yayınları, 2013.

el-MUKADDESÎ, Muhammed b. Ahmed, **Ahsenü’t-Takasim**, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, 2015.

el-VÂKIDÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd, **Fütuhu's-Sam**, çev. Hasan Gülşen, İstanbul, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2016.

el-VEŞŞÂ, İbn Yahyâ (çev. Levent Öztürk), “Abbâsî Toplumunda Kibar İnsanlar Arasında Kabul Gören Sofra Görgü Kuralları”, **İstem**, 2008, Sayı 12, syf.251-253.

ERKAL, Mehmet, “Zekât”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXIV, İstanbul 2013,syf.197-207.

_____”Âmil”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, III, İstanbul 1991,syf.58-60

es-SUYÛTÎ, **Tarihu'l-Hülefa**, çev. Abdullah Gündüz, Asalet Yayınları,2018

FIĞLAHI, Ethem Ruhi, “Ali”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, II, İstanbul 1989, syf.371-374.

FRYE, R. N., **The Cambridge History of Iran**, Vol. IV, Cambridge, 2007.

GİBB, Hamilton R. A., **İslam Medeniyeti Üzerine Arastırmalar**, çev. Kadir Durak ve diğeri, Endülüs Yayınevi, İstanbul, 1991.

GÖL, Yavuz Selim, **Abbâsîler Döneminde Kâdı'l-Kudâthk**, Necmeddin Erbakan Üniveristesi Doktora Tezi,2018.

GREGORY, Timothy E., **Bizans Tarihi**, İstanbul. Yapı Kredi Yayınları, 2018.

GÜNALTAY, M.Şemseddin, **İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler**, İstanbul, Endülüs Yayınları, 1990.

GÜNDÜZ, Şinasi, “Nevruz”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXIII, İstanbul 2007,syf.

GÜNER, Ahmet “Büveyhîler Dönemi Çok Seslilik”, **Dokuz Eylül Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: XII, İzmir, 1999

HACİYEV, Khanoglan “Samsâmüddevle”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, EK-2, İstanbul 2006, syf.471-473.

HANÇABAY, Halil İbrahim, **Abbâsîler Döneminde Vezirlik (295-530/908-1136)**, Uludağ Üniversitesi Doktora Tezi,2009.

HAREKÂT, İbrahim, “Berîd”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, V, İstanbul 1992,syf.498-501

HASAN, İbrahim Hasan, **İslam Tarihi**, III, İstanbul, Kayıhan Yayınları,1985.

HİZMETLİ, Mustafa, **İslam Tarihinin İlk Kaynakları**, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2018.

İBN CAFER, Kudame, **Kitabü'l-Harâc**, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2018.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Abdurrahman, **El-Muntazam Fî Târîhi'l-Ümem'de Selçuklular**, çev. Ali Sevim, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,2014.

İBN HALLİKAN, **Vefeyatü'l-A'yân**, (Ibn Khallikan's Biographical Dictionary), çev. Mac Guckin de Slane, I, Paris,1842.

İBN HAVKAL, **Sürât El-Arz**, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, Eylül 2017.

İBN KESÎR, **El Bidâye Ve'n-Nihaye**, çev. Mehmet Keskin, İstanbul, Çağrı Yayınları,1995.

İBNÜ'L-ESÎR, **El-Kâmil Fi't-Tarih**, VIII-IX, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul, Bahar Yayınları, 1991.

Kadiri Ugan & Ahmet Temir, İstanbul, 1991.

İBNÜ’T-TIKTAKA, **Tarihü’l-Fahrî**, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2016.

KALLEK, Cengiz, “Rıtl”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXV, İstanbul 2008, syf. 52-55

KARADAŞ, Cağfer, “Bizans Sarayında Müslüman-Hıristiyan Münazarası: Büveyhî Elçisi Bâkıllânî ile İmparator II. Basileios Arasında Geçen Tartışma”, **İslâm Araştırmaları Dergisi**, Sayı 22, 2009.

KAYA, Mahmut, “Sâbit b. Sinân”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXV, İstanbul 2008, syf. 356.

KAYHAN, Veli “Hak Dinin Tek Oluşu”, **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2006, sayı 11.

KAZICI, Ziya, **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, İstanbul, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016

KHALİD, Yahya Blankinship **History of al-Tabari: The End of Expansion: The Caliphate of Hisham: A.D. 724-738/A.H. 105-120**, Vol. 25, NY, 1989.

KELEŞ, Nevzat, “Büveyhîler Devrinde Bağdad’da Asayiş: Ayyârlar, Şâtırlar, Dâ’irler ve Hırsızlar”, **Turkish Studies: International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 2017, sayı 9, syf. 55-88.

KRAEMER, Joel L., **Humanism in The Renaissance of Islam: The Cultural Revival During The Buyid Age**, Brill, 1992.

_____, **Philosophy in the Renaissance of İslâm: Abū Sulaymān Al-Sijistānī and His**, Brill Archive, 1986.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, “Kâdir-Billâh”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XIV, İstanbul 2001, syf.127-128.

LEVY, Reuben, **A Baghdad Chronicle**, Cambridge, 1929.

MAKDİSİ, George, **The Rise of Humanism in Classical Islam and the Christian West**, çev. Hasan Tuncay Başoğlu, İstanbul, Klasik Yayınları, 2019.

MANTRAN, Robert, **Uzlaşım musulman (VII e - XI e yüzyılları)**, çev. İsmet Kayaoğlu, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1981.

MARGOLIOU, D.S., **The Eclipse of the Abbasid Empire (Preface and Index)**, Vol: VII, London, Oxford, 1921.

MARIGNY, Abbe D., **The History of the Arabians, Under the Government Of the Caliphs**, Vol.III., London, 1758.

MARTIN, Janet, **Medieval Russia, 980-1584**, Cambridge University Press 2003.

MERÇİL, Erdoğan, “Bahaüddeve”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, IV, İstanbul 1991, syf.475-476.

_____, “Büveyhîler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, VI, İstanbul 1992, syf.496-500.

_____, “Ziyârilâh”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXIV, İstanbul 2013, syf.498-499

MES‘ÛDÎ, Ali b. Hüseyin, **Kitâbü’t-Tenbih Ve’l-İşraf**, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2018.

NİZAMÎ, Khalıq Ahmad, “Devletâbâd”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, IX, İstanbul, 1991, syf.242.

NORWICH, John Julius, **Bizans I-II-III**, çev. Hamide Koyukan, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, Nisan 2013.

NUHOĞLU, Hidayet Yavuz, “Henry Frederick Amedroz”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, III, İstanbul 1991, syf.12-13.

OSTROGORSKY, Georg, **History of the Byzantine State**, çev. Fikret Işıltan, Ankara, Tarih Kurumu Yayınları, 2015.

ÖZ, Şaban, **İslam Tarihi Metodolojisi**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2015

ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Fahrüddevle”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XII, İstanbul 1995, syf.98-99.

_____, “Kāim-Biemrillāh”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXIV, İstanbul 2001, syf.210-211.

_____, “Adudüddevle”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, I, İstanbul 1988, syf.392-393.

ÖZCANOĞLU, Muzaffer, “Adî b. Zeyd”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, I, İstanbul 1988, syf.382.

ÖZDAL, Ahmet N., **Ortaçağ Ekonomisi ve Müslüman Tüccarlar**, İstanbul, Selenge Yayınları, 2016.

ÖZDEMİR, Mehmet Nadir, “Abbasi Halifeleri ile Büyük Selçuklu Sultanları Arasındaki Münasebetler”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 2008, Sayı 24, syf.315-367.

ÖZEL, Mustafa, “Şerîf er-Radî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXIX/4-5, İstanbul, 2010, syf.4-5

ÖZTUNA, Yılmaz, **Devletler ve Hanedanlar: İslam devletleri**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005.

RÛZRÂVERÎ, Ebû Sücâ, **Zeylû Tecâribü'l-Ümem**, neşr. H.F. Amedroz, Kahire, 1916; neşr. Ebü'l-Kâsım Emâmî, 2001 Tahran.

SARIÇAM, Seyfettin & ERŞAHİN, Seyfettin, **İslam Medeniyeti Tarihi**, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

SARIKAYA, Fatih, **Abbasilerde Gemicilik:750-1258**, Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2008.

SIBT, İbnu'l-Cevzi (ed.Sevim,Ali), **Mir'atu'z-Zaman fi Târîhi'l-Ayan**, Ankara., Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1968.

SİDDİĞİ, Amir Hasan, **Caliphate and Kingship in Mediaeval Persia**, Lahore, 1942.

STRANGE, G.,LE., **Baghdad during the Abbasid Caliphate**, London, 1924.

ŞEN, Mehmet Emin, “Abbâsiler Döneminde İdarî Ve Malî Kadrolardaki Türkler”, **İstem**,2009, Sayı 13, syf.233-260.

ŞEŞEN, Ramazan, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İstanbul, İSAR Vakfı Yayınları,1998.

TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, **Târîhu'l-Ümem Ve'l-Mülûk**, çev. Zakir Kadiri Ugan, ve Ahmed Temir,İstanbul, MEB Basımevi,1991.

TANNER, J.R. and others (editors), **The Cambridge Mediaeval History**, Vol. IV, Cambridge, 1923

TERZİ, Mustafa Zeki, “İbnü’z-Zeyyât”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXI.cilt, İstanbul 2000, s.245-246

TOGAN, A. Zeki Velidî, **Tarihte Usul**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1985.

Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı, **Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ekim 2012.

TOMAR, Cengiz, “Nâzır”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, , İstanbul 2006, XXXII, syf.449-450.

WELLHAUSEN, Julius, **Das arabische Reich und sein Sturz**, çev. Fikret İşıltan, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1963.

YA’KÛBÎ, Ahmed b. Ebî Ya’kûb b. Ca’fer b. Vehb İbn-i Vâdih, **Târîhu’l-Ya’kûbî**, (V.202/905) Dâru Sâdr, Beyrût 1960.

YAZICI, Tahsin, “Deylem”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, IX, İstanbul 1994, syf.263-265.

YILDIZ, Hakkı Dursun, “Abbâsîler”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, I, İstanbul 1998, S.49-56.

_____, **İslâmiyet ve Türkler**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1976.

YILMAZ, Metin, “Emevî Ve Abbâsî Dönemi Resmi Kıyafetleri”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2008, syf. 26-27.

_____, “Şurta”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXIX, İstanbul 2010, syf.242-244.

ZETTERSTEEN, K.V., “Abbâsiler”, **MEB İslâm Ansiklopedisi**, I, İstanbul 1965, syf.18-23

_____ “Büveyhîler”, **MEB İslâm Ansiklopedisi**, II, İstanbul 1970, syf.43-45

YURDAGÜR, Metin, “İ’lâ-yi Kelimetullah”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, 22.cilt,
Müellif: Metin Yurdagür, İstanbul 2000, syf.62-63.

